N. GEORGESCU

# UN AN DIN VIAȚA LUI Eminescu

Redactor de carte: Doina RIZEA
Culege computerizată: Alina DUMITRU
Tehnoredactare computerizată: Marina GRUIA
Coperta realizată de: Maria Pașol.

*Coperta I reproduce tabloul lui* ***ION MURARIU*** „Mese părăsite" *(1974), iar coperta IV găsește potrivit tabloul* „Gura lumii" *(1995), al aceluiași mare artist. Cu acordul pictorului, căruia îi aducem calde mulțumiri.*

**Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României**
**GEORGESCU, NICOLAE**
**Un an din viața lui Eminescu** / Nicolae Georgescu - București: Floare albastră, 2006
Bibliogr.
Index.
ISBN (10) 973-7685-14-8; ISBN (13) 978-973-7685-14-8

821.135.1.09 Eminescu, M.
929 Eminescu, M.

Cartea apare cu sprijinul
Autorității Naționale pentru Cercetare Științifică.

ISBN (10) 973-7685-14-8
ISBN (13) 978-973-7685-14-8

N. Georgescu

# Un an din viaţa lui Eminescu

(martie 1881-aprilie 1882)

București, 2006

# INTRODUCERE

*Eminescologia la ora exactă.*
*Gânduri pe ruine.*

Ceea ce se numeşte, de vreo 50-60 de ani, „eminescologie", are mai mult pretenţia de a fi expresia unei ştiinţe. Nu există ştiinţa ca atare, în sensul că nu are instituţiile aferente necesare. Nu există în nomenclatorul naţional de meserii şi profesiuni acea de „eminescolog". Nu-ţi poţi da doctoratul în eminescologie ca ştiinţă – ci doar în alte ştiinţe umaniste , având doar tema „Eminescu" aşa cum ai avea tema „ Titu Maiorescu" ori „Ion Creangă", etc. De altfel, cuvântul ca atare a fost primit în dicţionare târziu. Îl veţi căuta zadarnic în „Dicţionar etimologic de termeni ştiinţifici" scos la „Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică", în 1987, de Nicolae Andrei - şi în oricare alt dicţionar românesc de până la 1989. În acest an, la presiunea ediţiei Eminescu ce se lucra cu atâta energie, în "Suplimentul" la „Dicţionarul explicativ al limbii române", scos de Institutul de lingvistică al Academiei, apare prima dată termenul, glossat :" ştiinţa despre viaţa şi opera lui Mihai Eminescu" – şi explicat în paranteză :" după dantologie" . Nu toate numele proprii (de scriitori, oameni politici, artişti în general) creează ştiinţe eponime ; în cultura română numele lui Eminescu este, poate, singurul – iar culturile mari ale Europei au, fiecare în parte, asemenea ştiinţe eponime pentru câteva nume ilustre din interiorul lor.

Consemnarea termenului „eminescologie" într-un dicţionar academic s-a făcut cu scopul şi speranţa că această ştiinţă (numele este format, după cum vedem, cu „logos", definirea universală a ştiinţelor ) va deveni cu adevărat ştiinţă. Ea a rămas, însă, tot o formă fără fond, o etichetă care nu se aplică pe nimic. Diversele grupuri de eminescologi au lucrat, să nu uităm, în instituţii dirferite, fiecare în parte cu un program anumit care, odată încheiat, a dus la dizolvarea grupului respectiv. Să amintim că, în anii noştri, mai întâi s-a lucrat la monumentalul „Dicţionar al limbii poetice eminesciene", sub redacţia lui Tudor Vianu şi, apoi, a lui Şerban Cioculescu. Dicţionarul a apărut în 1967 iar apoi colectivul de la Institutul de lingvistică s-a dizolvat.

Între timp Perpessicius a continuat să fie de unul singur o instituție, scoțând volumele IV,V și VI din ediția care-i poartă numele. Ediția a doua a lui Perpesicius s-a lucrat, sub supravegherea sa, la Editura Minerva unde s-a constituit alt nucleu eminescian având-o în prim plan pe Aurelia Rusu. Din 1977 s-a instituit colectivul de la Muzeul Literaturii Române care a editat volumele VII-XVI din seria de OPERE, muncă titanică ce a ținut lumea românească în tensiune culturală întreaga perioadă, până la căderea regimului comunist. Odată încheiată această muncă, respectivul colectiv s-a dizolvat, de asemenea. S-a început, paralel, la Biblioteca Academiei Române o altă întreprindere urieșească, aceea a „Bibliografiei Mihai Eminescu" . Odată încheiată și aceasta, colectivul iarăși s-a dizolvat.

Vreau să spun că eminescologia ca știință n-a prins rădăcini în nici unul din locurile unde s-a înființat, a fost respinsă pe rând de instituțiile care au găzduit-o fără a reuși să se permanentizeze, să se individualizeze - rămânând doar în programul de cercetare al acestora. După anul 1989 lucrurile au sărit în aer, despre Eminescu s-a mai vorbit întrucâtva, dar despre eminescologie - niciodată. O știință anunțată fulgurant într-un supliment de dicționar academic, la final de eră comunistă, preluată inerțial în limbajul științific de după 1989 - dar o știință fantomatică. A venit, poate, timpul să ne întrebăm dacă este cazul să ardem în piețe publice acel dicționar pentru cuvântul de foc pe care-l conține - sau dacă, dimpotrivă, vom găsi că o știință serioasă, aplicată, pozitivă este necesară.

*
* *

Așa cum se petrec lucrurile astăzi, de câțiva ani buni eminescologia se derulează la zile fixe prin județe. Mai exact, prin județele cu pretenții culturale ale țării, adică, de regulă, acelea în care există filiale ale Uniunii Scriitorilor. Am participat la câteva asemenea petreceri ale lui Mihai Eminescu peste ani ( al morții sau al nașterii ) și pot depune mărturie, ca să zic așa, că s-a instituit un fel de ritual constând din câteva momente fixe ce se regăsesc mai peste tot.

Astfel, „momentul fix *Dilema*" nu lipsește de nicăieri, amintindu-se în toate capitalele de județ că la anul 2000 poetul național a fost

denigrat în acea revistă, rostindu-se numele în discuție ( toate sau doar unele dintre ele sau chiar mai multe nume decât au participat la dezbaterea aceea), rezumându-se argumentele antieminesciene iterate atunci, dându-li-se răspuns. Anul trecut (2005) o asemenea întâlnire s-a canalizat către rolul și rostul presei în general, ajungându-se la concluzii foarte interesante, pe care nu le-am văzut consemnate. Era la Vaslui și discuția se purta între sociologi, istorici și istorici literari, susținându-se că nu există remediu împotriva presei, că libertatea ei a devenit libertinaj, că toată lumea se teme de domnia sa presa, etc. Atunci s-a spus așa :

Ba există remediu împotriva presei, și acest remediu nu este o altă presă, de sens invers, acest remediu este ceea ce făcea Titu Maiorescu la *Junimea* : lectura în grup a presei. Cercul literar, cenaclul literar, salonul literar - iată modalități eficiente și chiar fertile de a îmblânzi presa.

Într-adevăr, ani la rând, mai ales la începuturile ei, *Junimea* a fost un cerc de comentatori de ziare și reviste, adică oameni în toată firea se strângeau, aduceau asemenea tipărituri din care citeau cu scopul de a vedea ce vor ele, și observau unul după altul și toți la un loc că ele nu vor ce trebuie. Literatură în *Junimea* se citea destul de rar – iar cine are curiozitatea să răsfoiască procesele verbale ale lui A.D.Xenopol constată, de pildă, că din când în când, dacă nu era ceva demn de atenție, se citeau a doua sau a treia oară poezii de M.Eminescu, chiar în lipsa autorului. Cenaclurile noastre actuale sunt grupuri lacome de timp, creatorii se înghesuie să țină microfonul cât mai strâns. Avantajul cercului de lectură stă chiar în cuvântul care-l definește : *cerc*. Curgerea șuvoiului energic al literei tipărite, o curgere neapărat în jos, este oprită, zăgăzuită, din râu se face lac, din izvor se face fântână și aici, în cerc, când seminarizezi un text, adică îl iei propoziție cu propoziție și-l judeci la rece, în „semințele" lui, vezi că, în spate, autorul stă pe loc în câteva dogme ce-l definesc foarte limpede. După doi sau trei ani de analiză a presei făcută logic, filologic și filosofic, Titru Maiorescu a putut scrie câteva zeci de pagini cu titlul *„În contra direcției de azi în cultura română"* care au așezat lucrurile în rosturi. S-a dovedit pentru prima dată la noi că remediul cel mai sigur împotriva intoxicării cu presă este cercul de lectură a presei.

Acest ritual al lecturii colective se prefigurează ca mod de petrecere în jurul numelui lui Eminescu la fiecare 15 ianuarie şi 15 iunie din an. „Caveant consules", cum ar zice Cato Censorul, adică : să se teamă de o asemenea lectură avizată, concentrică, neapărat acidă, toţi cei fixaţi într-un titlu de gazetă şi care dau drumul la jetul de cerneală pe urdinişul tiparului : în jurul lor înşile se adună balta. Rezultatul unui asemenea mod de a trăi cultura este indirect bun. Într-adevăr, aceşti oameni nu scriu – şi, mai ales, nu publică – în schimb fac o critică verbală cum nu se poate mai pertinentă, care sudează grupuri, configurează reacţii similare. Sesiunile ştiinţifice dedicate lui Eminescu au şi această configuraţie, definită la Vaslui în anul 2005, sub ochiul rece şi tăios al d-lui Theodor Codreanu, unul dintre intransigenţii apărători ai lui Eminescu, propusă ca alternativă la intoxicaţia de presă – şi acceptată astfel. Acest „Eminescu verbal", ca să-i zicem astfel, strânge destul de multă lume în bibliotecile judeţene sau în sălile teatrelor, caselor de cultură ( după caz ) – şi are avantajul unei amintiri vii a *vieţii şi operei* poetului. Inutil să spun, aici, că efectul mediatic este minim : fie vreo ştire triumfalistă în presa locală sau la radio Bucureşti, fie un interviu bine „calibrat" cu vreun participant mai de vază, etc. Uneori – cum s-a întâmplat acum un an la Alexandria cu revista locală „Caligraf" – apar şi texte mai dure, dar fie rămân acolo, în judeţul respectiv, fie – cazul nostru, când redactorii au dus revista la presa centrală – sunt luate în pleasnă de alde „Caveant consules" de mai sus. Cu alte cuvinte, centrul păstrează cu îndârjire imaginea lui Eminescu din anii 70-80 ai secolului trecut, imagine pe care o puteţi vedea şi în recentele manuale şcolare „alternative" ( dar în cazul lui Eminescu foarte concordante). Se vorbeşte, aşadar, mai ales despre poet – şi mai ales despre poeziile sale postume, pe care „n-a apucat să şi le publice singur", cum s-a solidificat şablonul – ziaristul Eminescu este un om robit muncii, orbit de idei naţionaliste, xenofobia populând, ca termen, mai toate abordările din presa centrală ori centralistă ce i se dedică, boala din 1883 este una neapărat fizică – chiar dacă nu se mai vorbeşte de sifilis, ca în anii amintiţi, se zice de psihoze şi alte manifestări similare, şi câte şi mai câte. Acum, recent, „România literară" ia un aer de zeflemea textualistă pentru a-l persifla, în glumă, pe Eminescu poetul deoarece cântă în poeziile sale numai femeia

blondă cu ochii albaştri discriminând brunetele autohtone...

Eminescu al marginilor este mult mai interesant, mult mai viu. La Vaslui, la Suceava ( nu şi la Botoşani, acolo este o defulare centristă ), la Piteşti, Alexandria, Brăila, Galaţi, Craiova, Turnu Severin etc. – se dezbate mitul omului, mitul fascinant al operei, mitul magnetic al biografiei. Se dezbate, adică se pun întrebări, se aduc argumente, se rosteşte un „de ce" continuu cu adresă din ce în ce mai precisă către centru. Se construieşte, adică, personalitatea lui Eminescu, nu viaţa lui biologică, sentimentală, politică etc. Iar un punct obligatoriu în acest ritual al vorbirii despre poet şi ziarist este ideea naţională. Dacă provincia a reuşit ceva împotriva centrului, asta a reuşit : să obţină afirmaţia apăsată că integrarea europeană nu înseamnă dizolvare culturală ci se opreşte la finanţe, economie, turism lucrativ, migraţiune a formelor de muncă, structuri politice – culturile naţionale trebuind să fie, însă, protejate. La ora de faţă şi centrul este obligat să înghită acest adevăr – el, centrul, care abia aşteaptă să scrie şi să gândească franţuzeşte, englezeşte, chiar nemţeşte ( deşi e cam greu!...) , să se lanseze în lumea mare prin indivizii lui tot unul şi unul, să scape de încorsetările cuvintelor balcanico-danubiano-carpato-pontice.

Poate că sunt cam triste observaţiile noastre de anul acesta privindu-l pe Eminescu cel scris, adică al centrului, şi cel vorbit, adică al miezului ţării. A nu se uita, însă, că centrul are câteva datorii cel puţin seculare faţă de Eminescu. S-au scanat, iată, manuscrisele sale, s-au tipărit primele opt volume din cele vreo 10 sau 20 câte sunt pregătite pentru tipar . Restul – stă în calculatoare închise. Nu sunt bani, explică toţi oamenii de la centru ai centrului. Cum aşa, nu sunt bani ?!

Iar statul mai are de făcut un institut Eminescu, o catedră Eminescu, de instituit meseria de „eminesciolog" în nomenclatura ministerelor muncii, de editat ziarul „Timpul" care este enciclopedia întregii epoci de modernizare a României, de făcut chiar o enciclopedie Eminescu şi câte şi mai câte. Asta, în ipoteza că se va perpetua la nesfârşit această etatizare a omului nostru naţional, o etatizare ce nu cred să mai aibă pereche în vreo altă cultură europeană.

În mod normal, el ar trebui să fie al naţiunii , eventual al poporului – iar statul să se teamă continuu de el pentru că el îndreaptă , obligă la

rigoare, cenzurează. Un Eminescu al naţiunii ar trebui să însemne, însă, al „societăţii civile": concepe cineva acest lucru azi, la noi, când aşa-zisa societate civilă este tocmai aceea care s-a concentrat cândva în nucleul „Dilemei" iar apoi, acum adică, s-a înfoiat în toată forfota ziaristică ce-l arată cu degetul pe Eminescu drept cauză majoră a... A cui, mă rog ? A naţionalismului, desigur. Noi, societatea civilă, vrem naţiune fără naţionalism, iată ce se vede cu ochiul liber peste tot.

Rămâne, aşadar, stringenţa logică: Eminescu nu poate fi al statului prin incompatibilitate istorică (şi prin lipsă de bani, cum se scuză statul) nu este al naţiunii prin context. El rămâne al poporului.

Prefer să discut lucruri de acest fel în margini, nu cu românii verzi sau albastru în dungi de la pupitrele de comandă, ci cu românii oameni , cei care au mintea în inimă şi sufletul în creier .

## *După marea scanare*

Cel mai greu lucru va fi, probabil, după această scanare magnifică a manuscriselor eminesciene, să redefinim eminecologia ca ştiinţă. În ce va consta această ştiinţă de acum înainte ? Avem întreg câmpul scrisului la dispoziţie, o adevărată horbotă de forme , cu posibilitatea pe care ne-o oferă calculatorul de a mări fiecare centimetru pătrat cât dorim putând, astfel, să înţelegem sensuri noi, ascunse celor două sau trei perechi de ochelari completate de Perpessicius cu lupe de diferite mărimi care l-au făcut pe Editor să-şi mute aproape cu totul lumina interioară din ochi – în pagină. Ce facem cu aceste infinite amănunte, cum ne depărtăm, acum, – nu de copaci ca să vedem pădurea, dar chiar de frunze, ramuri etc. pentru ca să vedem copacii ? Practic, opera eminesciană este dizolvată în aşternerile ei pe hârtie, s-ar putea spune că această eră a calculatorului nu mai are decât să inventeze călimările şi cum s-ar putea aduna aceste urme ale penelor ori condeielor şi duce înapoi, în măduva creionului ori în recipientul pentru lichidul negru sau violet. Deja acest „ne-a mai rămas decât" se vehiculează ca refren prin presă ori la televizor. Se spune astfel că „ne-a mai rămas decât să descifrăm acest scris". Ce înseamnă acest „să descifrăm", nu cumva ne jucăm cu vorbele? Este vorba de a-l edita pe Eminescu, nu de a-l „descifra". Cine crede că acest covor de pagini colorate extensibile la

infinit va crea „perpessici" în serie înseamnă că nu știe ce înseamnă a edita un corpus de texte.

Cred, așadar, că viitorul eminescologiei ca știință nu poate consta în „descifrarea" milioanelor de șiruri scanate electronic. Nici un editor de texte nu se poate, de altfel, dispensa de contactul material cu textul. Ai nevoie să vezi hârtia, să-i constați granulația, grosimea, consistența. Trebuie, apoi, să vezi cu ochii proprii intervențiile pe text, la intervențiile ulterioare scrisului mă refer. Cine a pus cutare virgulă cu altă cerneală decât cea a textului, a pus-o poetul când a recitit, a pus-o vreun cititor al său dintre mulții cititori și editori de care a avut parte de-a lungul anilor, are ea vreun sens, schimbă sensul inițial ? Pentru omul de știință avansată aceste scanări au fost utile doar până la un punct, foarte sus în preocupările sale – dar nu punctul de vârf. Ultima verificare se face autoptic.

Această scanare verifică, însă, întreaga eminescologie de până acum, adică pune în paranteză, pentru un timp oarecare necesar sedimentării, edițiile Eminescu, opera poetului dacă nu în întregul ei, cel puțin în ceea ce înseamnă poezia ( inclusiv teatrul, proza literară, etc.) – și ridică întrebări de care se sperie gândul. Nu îndrăznim să ne aventurăm în urmărirea consecințelor. Propunem următoarea imagine ca reprezentare virtuală a noii realități create : o statuie de sare cufundată într-o apă sărată. Cât de saturată trebuie să fie soluția pentru ca să nu mai primească nici un atom în plus, pentru ca statuia, așadar, să nu se dizolve ? Ce consistență trebuie să aibă materialul statuii pentru a rezista la procesul natural de dizolvare ? Cu alte cuvinte : va rezista ediția Perpessicius cufundată în marea de cerneală eminesciană recreată în jurul ei ? Va rezista ediția Călinescu, ediția Murărașu, ediția C. Botez, ediția Ibrăileanu, etc.,etc. ? Cine va face aceste măsurători în multe privințe farmaceutice ? Ce va mai înțelege cititorul generic al lui Eminescu din aceste verificări continue ? Nu vreau să fiu de loc prăpăstios, dar logica faptelor și a gândurilor duce către punerea în paranteză pentru un timp îndelungat a domeniului.

Cu atât mai mult se ridică întrebarea cealaltă, necesară pentru echilibru, și anume : ce facem cu voința auctorială ? Pe Eminescu el însuși, ca om viu cu drepturi și discernământ – cum îl acceptăm ? Chestiunea revine la înțelegerea antumelor, adică a poeziilor publicate

de Eminescu însuşi. Spre dezamăgirea calculatorului, trebuie să-i „scanăm" concluzia fermă că manuscrisele au, aici, doar valoare consultativă. Nu se cunoaşte ultimul manuscris pentru nici o poezie antumă eminesciană (şi cele câteva manuscrise ultime considerate excepţii se dovedesc a fi tot forme anterioare), astfel că aici nu-l mai putem controla sau îndrepta pe autor.

Problemele pe care le ridică antumele sunt , în principal, trei la număr. Ele ţin de punctuaţie, de poziţia apostrofului, şi de statutul ediţiei princeps Maiorescu din 1883.Trebuie, aşadar, să ne frământăm mintea pe un teren solid, adică să stabilim voinţa auctorială, a lui Eminescu, după surse reale. Trebuie, pentru aceasta, să acceptăm – iată ce ne este foarte greu : *să acceptăm*! - că există o voinţă a autorului în privinţa publicării operei sale, şi să încercăm să urmărim sensurile poeziilor după această voinţă. Parcă s-a instituit tiranic în eminescologie dogma după care opera sa poetică înseamnă un maldăr de cuvinte şi idei pe care n-a avut răgazul să şi le ducă la desăvârşire propriuzisă, pe care le-a lăsat într-o ladă devenită tezaur comun de diamante neşlefuite... Maiorescu însuşi a reluat ediţia princeps de 11 ori – aducând de fiecare dată schimbări în punctuaţie, în poziţia apostrofului şi chiar în ordinea poeziilor. El se deosebeşte peste tot, oarecum cu program, de textul publicat în „Convorbiri literare" ori în „Almanahul României June". Editorii antumelor eminesciene au, după Maiorescu , fiecare în parte punctuaţie proprie, adeseori forme alese de el însuşi ca editor – abia Perpessicius dacă încearcă o reconciliere consensuală în această privinţă. Reformele ortografice ale limbii române au fost, apoi, fiecare în parte aplicată în primul şi în primul rând pe poezia lui Eminescu, oarecum cu sentimentul experimentului: dacă Eminescu rezistă, reforma se poate aplica limbii române în întregul ei. Rediscutarea acestor trei probleme ţinând de punctuaţie, poziţia apostrofului şi statutul ediţiei princeps - iată chestiuni care pot merge spre închegarea operei poetice eminesciene. Termenii relaţiei se configurează, astfel, de la sine în formula medievală *: disolve et coagula* . Dizolvarea operei în scriitură este una – adunarea ei sub un nume ca voinţă auctorială este alta.

Din păcate, relaţia acţionează în câmpuri diferite, în zona *postumelor* şi în cea a *antumelor.* Câmpurile pot fi, însă, judecate

fiecare în parte în consistența lui. Astfel, în zona antumelor trebuie adunat Eminescu-cel-el-însuși dintre editorii antumelor – operație pe care am făcut-o după vreo zece ani de confruntări complete. În zona postumelor, apoi, trebuie stabilită acea tradiție a textului, adică o ediție critică a tuturor edițiilor de postume eminesciene, începând cu Nerva Hodoș și ajungându-se până astăzi. Această tradiție odată stabilită, abia ea va putea fi confruntată cu manuscrisele scanate astăzi. Această ediție critică filologică va fi statuia de sare ce se va cufunda în soluția electronică.

Și cu aceasta nu suntem decât la jumătatea drumului spre cunoașterea și înțelegerea operei eminesciene. Rămâne celălalt tărâm, denumit generic „ziaristică". Trebuie revăzut acel program de cercetare propus la începutul anilor 90 ai secolului trecut – care are în vedere editarea în regim de ediție critică a ziarului „Timpul". Dacă opera literară a lui Eminescu și-a câștigat, cu aceste scanări magnifice, câmpul geometric întreg – și opera sa ziaristică are dreptul la același câmp. Editarea ziarului „Timpul", text după text , pe numere sau pe rubrici, este o muncă filologică relativ ușoară dar de mare interes istoric și enciclopedic. Într-adevăr, cei șase ani eminescieni la „Timpul" ( 1877-1883) nu înseamnă o cantitate enormă de text, cum se lasă a se înțelege. Ziarul apare de 4 sau 5 ori pe săptămână, în câte patru pagini dintre care ultima este totdeauna rezervată reclamelor, textele au un corp de literă mare : ar fi vorba de câte un tom pentru fiecare an. Ziarul dă seamă despre tot ce mișcă – teoretic vorbind – în Europa și în România în acești ani. Eminescian sau nu, fiecare articol de acolo are girul lui Eminescu, mai ales când el a fost redactor șef, sau se înscrie în spiritul lui Eminescu. Abaterile au, desigur, și ele importanța lor. Iar dacă nu e de Eminescu, un articol oarecare poate fi de Slavici, Caragiale, Păucescu, Lahovary, Maiorescu sau altcineva, numai bărbați de vază ai culturii române, rar către un nume mărunt. Abia prin cufundarea corpusului de texte eminesciene în timpul și locul lui, adică în ziarul „Timpul", opera sa câștigă consistență.

Aceste lucruri țin nu de descifrarea scrisului eminescian – care, pentru unii, ar fi tot ce ne-a mai rămas de făcut – ci de descifrarea epocii, a spiritului eminescian. Nu sunt treaba unuia singur sau a câtorva. ***Urgența cere înființarea unui Institut Eminescu ce va avea***

***de urmărit fenomenul Eminescu în ţară şi în lume, în prezent, în trecut şi în viitor, de făcut o enciclopedie Eminescu, opere tematice (ediţii), bibliografii, de studiat cu aplicare viaţa poetului mai ales în ceea ce se cheamă personalitatea sa ( pentru a nu mai zice cu ochii închişi că între 1883-1889, timp de şase ani, poetul a trăit degeaba, ca un lemn uscat, după ce timp de numai şase sau şapte ani, între 1887-1883, a pus pe jar întreaga Românie politică şi culturală cu textele sale ), etc.*** Scanarea manuscriselor eminesciene înseamnă declanşarea unui proces, ruperea bulgărelui din vârful dealului : dacă nu se urmează metodic rostogolirea sa în gândul comun putem asista la adevărate catastrofe teoretice. Una dintre ele, poate cea mai de temut, este această punere în paranteze a operei care echivalează cu scoaterea ei din atenţia şi interesul public. Putem avea de-a face cu o „deconstrucţie" furibundă – ca reacţie la cele mai bune intenţii culturale şi ştiinţifice care s-au manifestat în ultimul secol în cultura noastră.

Altfel, dacă ne oprim la minunile de calculator, blocăm totul în eristică, pentru că fiecare va lua de acolo ce vede, ce-i convine, ce nu ia altul, etc. Ar fi ca şi când Orfeu, cel din „Memento mori" , ar arunca la propriu harfa în mare, ar cufunda, adică, instrumentul melodiilor infinite - în muzica infinită a materiei.

*

* *

În paginile care urmează ne ocupăm de activitatea ziaristică a lui M. Eminescu, adică mai mult de personalitatea decât de viaţa sa „liberă". Alegem anul complet al acestei activităţi, perioada lansării, impunerii şi declinului – într-un fel, *„incrementa atque decrementa"* . Cronologic, sfârşitul lui 1880 îl pregăteşte pe Eminescu pentru marele spectacol ziaristic bucureştean – iar întregul an 1881 îi aparţine. Este anul când *Timpul* confiscă *Românul*, când organul oficial al Partidului National Liberal nu mai desfăşoară un program propriu pentru că nu mai are unde să şi-l edifice : este obligat aproape număr de număr să dea răspunsuri *Timpului*, este prins într-un dialog fără scăpare. Presa din jurul celor două ziare antrenate în acest dialog continuu este

atentă, ia partea unui sau alta, observă că în București se petrece ceva, la început nu înțelege ce, dar pe parcurs își dă seama că este ceva oarecum nefiresc : un om ține în loc o mașină politică. Chiar dacă nu primesc *Timpul*, ziarele pot să-l citească în *Românul*, unde este rezumat cu citate lungi, comentat, tălmăcit și răstălmăcit. Efectul practic este că un ziar cu tiraj modic ( până într-o mie de exemplare ) este transportat către publicul larg de către ziarul cu cel mai mare tiraj al momentului ( câteva zeci de mii de exemplare). Această polarizare nu s-a mai petrecut în istoria presei românești. Anul 1881 este anul deplin al lui Eminescu, spectacolul său ziaristic este fără egal și cu adevărat fascinant.

El a făcut, acum, o spărtură în cetatea liberală, a pătruns înăuntru, dar...Imaginea pe care o avem în vedere este, desigur, aceea a lui Alexandru Macedon în bătălia de la Gaugamela : a sărit de unul singur zidul cetății – iar generalii săi și ostașii au alergat din toate părțile să-l scape rezultând, astfel, una dintre cele mai strălucite victorii ale macedoneanului în drumul său spre elenizarea Asiei. Numai că, revenind de la cele mutate în mit, pe Eminescu nu l-a urmat nimeni în această breșă reușită de el în zidul cetății liberale. El a rămas un *Alexandru-Macedon-de-unu-singur*, fără generali, fără armată. Se potrivește întrebarea pe care și-o punea, retoric, P.P.Carp în legătură cu Alexandru Ioan Cuza :" Unde au fost țăranii să-l apere când a fost arestat tocmai el, care i-a dezrobit și i-a împământenit ?" – Unde au fost conservatorii, să-l urmeze la victorie pe redactorul șef al ziarului lor ? – Dar unde au fost ei, să-l apere pe Eminescu la 28 iunie 1883 ? Partidul său dormea pe lauri uscați, așa-zișii săi prieteni de la „Timpul" au părăsit care cum a putut corabia, P.P.Carp însuși transmitea mesaje de la Viena :" Și mai potoliți-l pe Eminescu"... Asta, însă, în 1883, după ce câțiva ani la rând toți la un loc, împreună cu cititorii „Românului" chiar, n-au făcut decât să-l privească pe poet, adică să-i permită spectacolul. Spectacol, pentru că nimeni n-avea de cucerit nimic, luptele se duceau pentru simple deplasări de persoane sau pentru glorie personală, fiecare în parte „laurii voia să-i smulgă" de pe fruntea altuia – iar ideea lui Eminescu de a ocupa ceva în scopul schimbării, de a "eleniza" - nu numai că nu convenea, dar nici nu prea era întrezărită printre atâtea aplauze și huiduieli. Cum să vrei să scoți

din corupție o lume care se site bine acolo, care-și apără această bine-simțire ?

Noi ne ocupăm în mod special de ședința parlamentară din 13 martie 1881, când vreo 7 ore în Camera Deputaților s-a discutat și judecat ziarul *Timpul*, coborâm apoi până la 2 decembrie 1880, în ziua atentatului la viața lui I.C.Brătianu - cu polemicile de presă iscate atunci, după care Eminescu va deveni redactorul șef al *Timpului* - și urcăm iarăși, încercând să ajungem la sfârșitul lui 1881, când lui Eminescu i se ia direcția *Timpului*. Ne interesează, de asemenea, începutul anului 1882 – până în aprilie-mai, când poetul definitivează „Luceafărul", se gândește să părăsească Bucureștiul și ziarul *Timpul*, pierde unele polemici cu adversarii, începe cearta cu N. Xenopol și Al. Macedonski, se duce într-o excursie prin Dobrogea și la mare. În ordinea vieții publice Eminescu urcă la începutul lui 1881, iar în ordinea operei el publică *Scrisoarea I*. Cealaltă bornă – pe care o întrevedem în aprilie 1882, în ziua când moare la Iași un prieten, Vasile Conta, și când din București Eminescu anunță că a definitivat cel mai frumos poem al său, marchează finalul acestei etape. Cronologic, așadar, noi depășim un an calendaristic – dar în sensul timpului absolut avem în vedere un interval, un cerc, un inel temporal care prinde mărirea și decăderea la un loc. Miezul acestui inel este ședința parlamentară din 13 martie 1881 – iar miezul inelului temporal următor, al celui care va puncta melancolia de dinaintea primei căderi, este scrisoarea din 17 aprilie 1882 către Veronica unde-i anunță încheierea „Luceafărului". Între acești doi „centri" se creează tensiunile . Le alegem pe cele atrase de magnetismul lui 13 martie și încercăm să le surprindem în acțiune.

# PARTEA I

# „O adunare liniştită“

# ARGUMENT

... La 13 martie 1881 s-a consumat, în clădirea din Dealul Mitropoliei, una dintre cele mai interesante şedinţe parlamentare. Prezenţă numeroasă, oratori celebri, public, ca la teatru: şedinţele parlamentare erau un fel de teatru de zi al bucureştenilor; mai important, ca spectacol, decât celelalte teatre, cele de seară cu muzică, actori şi cortină. Aici, scena era însuşi nucleul înfăptuitor al istoriei ţării, „actorii" purtau costume sobre dar reale: intrau în scenă direct cu hainele de stradă; publicul, pavoazat după normele atât de viu discutate ale modei, şedea pe margini (în loje mai ales) şi avea dreptul să-i imite pe „actori": să aplaude odată cu ei, să freamăte, să ţistuie. „Scenariul" se desfăşura din mers, când nu era deja făcut dinainte: şi în aceste cazuri interveneau în timpul „spectacolului" atâtea evenimente neprevăzute, încât stenogramele rezultate nu au de loc aspectul de prefabricat. Este o istorie vie, cea mai pasionantă dintre toate, un felinar ce luminează şi astăzi când deschizi *Monitorul oficial* ca s-o recunoşti... Conştiinţa teatrală a epocii, foarte înaltă, porneşte de aici, din Parlament, unde cele mai importante decizii privind ţara se luau după metoda dialogului, se năşteau în urma unei maieutici speciale. Este un scenariu paideic fără precedent: oamenii învaţă împreună fapta. Primul cerc ce înconjoară acest nucleu înfăptuitor este, desigur, cel al presei. Primii „spectatori ca la teatru" ai parlamentului sunt, de altfel, ziariştii, înarmaţi cu răbdare, cu creioane şi carneţele, cu lanţuri de aur ale tăcerii care-i ţintuiau locului fără a le da voie să intervină în discuţii: acolo, pe scenă, doar mandatul de deputat te lasă să intri. Mulţi ziarişti din epocă – Emil Costinescu, redactorul şef al *Românului,* printre ei – au devenit, în cele din urmă, parlamentari, au făcut, adică, politică,

s-au înscris pe listele de alegători, au fost aleşi ca deputaţi şi au avut dreptul la cuvânt pe scena din centru. Şi nu numai ziarişti, dar şi poeţi (V. Alecsandri), şi istorici (B.P. Hasdeu a încercat şi n-a reuşit să câştige alegerile la Craiova ori la Turnu Severin, dar majoritatea colegilor săi de la Universitate au făcut carieră politică), şi filosofi (Vasile Conta e caz celebru), şi dramaturgi (B. Ştefănescu Delavrancea), etc., etc. În ceea ce-i priveşte pe ziarişti, însă, putem spune că, fără excepţie, toţi ţinteau la mandatul de deputat. Poate şi Eminescu însuşi...

Pentru că în inelul ziaristic al epocii era primită fapta caldă parlamentară, discutată, analizată, întoarsă pe toate părţile, dospită pentru marele public. Şi să nu credem că ziarul, ca instituţie, nu avea influenţă asupra instituţiei centrale pe care o analiza. Sunt atâtea şi atâtea dovezi că legile din parlament au fost provocate de către presă, chiar corectate prin ea. Un inginer român de drumuri şi poduri, Nicolae Făgărăşanu, răstoarnă în 1883 un vot parlamentar cu o simplă broşură: se hotărâse, la îndemnul ziarelor şi al unei broşuri de specialist, a se construi 700 de kilometri de cale ferată îngustă, sub motivul că ar fi mai ieftină, mai economică, urgenţa lucrului, a faptei, cerând neapărat căi ferate pentru transportul materiilor prime din judeţele îndepărtate spre marile centre maritime ori feroviare. Inginerul român demonstrează „cu cifre" (de asta se speriau toţi în epocă, de cifre - şi ele convingeau totdeauna) că sunt mai economice căile ferate normale, care nu rup unitatea drumurilor ţării, pot folosi materialul rulant deja existent, sunt construcţii făcute să dureze, nu de provizorat, etc. Parlamentul îi acceptă punctul de vedere şi votează a doua oară în favoarea lui. Să nu ne iluzionăm, însă: *Monitorul oficial* nu-i reţine numele. Noi ştim astăzi cum s-au petrecut lucrurile din amintirile unui prieten al lui N. Făgărăşanu şi din lucrările ştiinţifice ale lui N. Făgărăşanu însuşi pe care le regăsim în consonanţă cu cel de-al doilea vot parlamentar. Şi, desigur, acesta este numai un fir pe care „l-am prins": vor fi fost

mai mulți ingineri români care au luat cuvântul în chestie, vor fi fost, înaintea literei tipărite, discuții cu deputații, cu senatorii, spre a-i îndemna să ia o hotărâre dreaptă.

De unde decurge, cu necesitate, că a fi deputat, a fi capabil de participare la acest scenariu paideic înfăptuitor, trebuie să însemne înainte de toate a fi specialist: a cunoaște legile generale ale țării (majoritatea covârșitoare a parlamentarilor erau avocați, transportau spectacolul parlamentar mai departe, în tribunele, unde deveneau ei înșiși actori principali și aveau un alt public, mult mai interesat de „cauză" fiind vorba, desigur, de o cauză personală de familie ori de grup) – dar și a cunoaște legile economice, istoria (se discutau atâtea chestiuni de moșii care implicau analizarea actelor străvechi, etc.), precum și științele exacte. Putem vorbi de „corupție" (sub forma specifică a secolului) în acești ani, chiar de o lege sau regulă a suficienței, poate și de ignorarea filosofiei ori de amestecul ei în politică (au fost ședințe parlamentare când lui Titu Maiorescu, de pildă, i s-a strigat că e adeptul lui Schopenhauer și prin aceasta corupe tineretul junimist ori pune sub semnul întrebării ideea de patrie ...) – dar în zona științelor pozitive, pe care se întemeia secolul însuși ca expresie imediată a pozitivismului, erau bine pregătiți sau consiliați. Cum ar fi putut, de pildă, un parlamentar să discute proiectele de poduri cerute la concurs pentru podul de cale ferată Feteşti-Cernavodă? Anghel Saligny a câștigat o competiție cu mari specialiști în fața unui juriu format din mari specialiști.

Acest lucru se va întâmpla, ce e drept, mai târziu, după momentul Eminescu. Ziaristul de la *Timpul*, spectator asiduu al ședințelor parlamentare, se lupta, încă, pentru a arăta țării, de la tribuna lui de hârtie și cerneală, ce înseamnă un adevărat Parlament, îi arăta cu degetul și-i înfiera pe aceia care votau în necunoștință de cauză ori pe aceia care, cunoscând cauza, urmăreau efecte personale ori de grup (grupare) – nu în conformitate cu năzuințele țării întregi. Nicolae Făgărășanu a fost

prietenul său, unul dintre acei „oameni speciali" pe care poetul îi cere şi-i invocă a lua parte activă la scenariu, a se implica.

*Monitorul oficial* nu-l consemnează nici pe inginerul român, şi nici - desigur - pe ziaristul Eminescu; această sursă documentară este cât nu se poate mai oficială şi trebuie consultată, astăzi, numai ca instrument de control în ultimă analiză, nu este suficientă prin sine însăşi în re-cunoaşterea momentului. Felinarul său luminează umbrele, nu figurile - astfel încât suntem în plin mit platonician al peşterii când îl luăm de toartă.

*

*  *

În cele ce urmează am dori să dăm câmp cât mai larg documentelor, care sunt mai în măsură să resuscite interesul pentru viaţa şi opera lui Eminescu decât o eventuală sinteză pe care ar urma s-o facem. Împlinim o credinţă interioară, după care sintezele biografice eminesciene sunt - oricât de atrăgătoare - ca nişte calote de argint ce pun valuri multicolore peste faptele brute; de analize cât mai multe are nevoie Eminescu azi, de mărunţirea faptelor şi mergerea pe firul lor cât se poate de întins - dacă este posibil, chiar până în inima labirintului. Ne trebuie o nouă viaţă a lui Eminescu; dar ne trebuie, în egală măsură, ceea ce aş numi o „biografie vie" a lui Eminescu, un corpus unitar - oricât de extins ar fi - al referinţelor. Cerem (visăm!) o bibliotecă Eminescu în care să fie strânse, de pildă, toate necrologurile rostite ori scrise la moartea poetului (sunt, văzute de noi, până acum, aproape 100 - şi nu seamănă niciunul cu altul; fiecare ziar l-a simţit în felul său de poet, fiecare vorbitor ori scriptor), apoi toate amintirile despre el, toate ecourile operei sale în timpul pe care l-a trăit şi în posteritate.

Toţi ne gândim la exhaustiv. Termenul este pretenţios, trimite la zonele absolutului uman ca ideal - şi, în fond, nu este posibil,

fizicește vorbind. *Exhaurisco* înseamnă, în latinește, a slei un puț, a-i stoarce ultima picătură de apă. Dar după sleire izvoarele de dedesupt ale puțului se reîmprospătează imediat, țîșnesc cu mai multă vigoare, visteria lui subterană se umple la loc cu apă proaspătă. În ordinea naturală a lucrurilor, exhaustivul nu este posibil, ar duce la secare. Fântânile nu seacă, însă, niciodată - așa cum munții nu se mută din loc; ele pot fi doar uitate sau părăsite. Atunci se închid, devin răni cicatrizate ale scoarței terestre - menite, însă a fi redescoperite mereu și mereu, în veci. Or, în ordine teoretică sensul exhaustivului bibliografic pretinde tocmai secarea surselor, trecerea literei vii în cifră (trimiteri: numărul anului, al zilei, al paginii, etc.; cifre peste cifre, aliniate cazon unele sub altele, sunând sec când se ating între ele: o greșeală de tipar într-o bibliografie este o adevărată catastrofă). Coduri de pătrundere în tezaurul informațional, iată ce sunt bibliografiile. Refacerea integrală a câmpului bibliografic informațional Eminescu nu ar fi posibilă pentru un singur om, într-o singură viață: ar fi vorba de circa o sută de mii de poziții pe care un colectiv larg va fi reușit să le colecționeze și să le aranjeze după o schemă oarecare la capătul câtorva zeci de ani încordați de muncă. După aceasta se pune problema parcurgerii sutelor de mii de metri pătrați de hârtie tipărită ce stau în spatele acestui concentrat de cifre. Desigur, pentru cine dorește instrucție totală, exhaustivă. Or, când eminescologia este încă de domeniul amatorismului celui mai nobil, când ea, ca știință, încă nu s-a instituționalizat - renunțarea intervine la orice pas prin această pădure fără sfârșit, iar dorința de a te înălța deasupra lucrurilor, de a le privi în configurația lor dintr-un punct arhimedic, este cel mai omenesc lucru cu putință de făcut, obligatoriu chiar. Fotografierea (xerografierea, retipărirea, reeditarea) surselor însești (o bibliografie doar le codifică) ar da substanța a ceea ce se poate numi: „bibliografia vie Eminescu": o bibliotecă ce poate strânge la un loc, aranjând tematic și cronologic, materialul prim, un fel de

tezaur de documente, „hurmuzachele" eminescologiei. Asta ar ușura de sute (mii) de ori munca cercetătorului pasionat de Eminescu și ar face posibilă înaintarea în eminescologie la capătul unui ciclu pedagogic dat (patru - cinci ani). Ar fi o posibilitate pentru cercetător de a se aventura de unul singur mai departe, spre stoarcerea exhaustivului...

În ceea ce ne privește, ne limităm la câteva momente din viața și opera lui Eminescu, aprinzând lumini puternice în spații limitate, timpul și informația nepermițându-ne să înaintăm pe întregul tunel, atât de lung și atât de sinuos, al documentelor. Mergem orizontal, pe sub lucruri, încercăm să ne păstrăm în paralelul lor - dar avem tot timpul nostalgia adâncurilor și a înalturilor, a liniei verticale; săpăm un tunel cu instrumentele și cu dorința de a săpa un puț. Și, dacă dăm orizont și spațiu noțiunii de dreptate, iar zenit și timp celui de adevăr, avem îndreptățire să spunem că lucrarea noastră este justificată în măsura în care încercăm să-i facem dreptate lui Eminescu (în timpul său și în imaginile sale rămase după acest timp) - și năzuiește spre adevăr în măsura în care reușește a invoca trecutul să vorbească și viitorul să se apropie de această voce. Ne mențimen, pe cât ne stă în putință, în limitele amănuntelor dreptății; încercăm, pe cât ne permit documentele, să ne aliniem la verticalitatea adevărului, să surprindem, cel puțin, zona prin care trece această axă, cu opera și viața lui Eminescu cu tot.

## POLITICĂ ȘI POEZIE

Ne referim, așadar, la ședința din 13 martie 1881, din Adunarea Deputaților, necercetată până acum de către eminescologi (nici de către editorii actualei ediții academice: D. Vatamaniuc amintește în treacăt de ea - păstrându-și, desigur, dreptul și datoria de a reveni în seria de sinteze pe care a inaugurat-o la editura „Junimea", nici de către editorii lui Titu Maiorescu,

Constantin Schifirneț, ultimul dintre ei, în 2001, la Editura Albatros, necunoscând-o). Descoperirea unui fapt atât de mărunt - dar atât de important, cum se va vedea, pentru Eminescu - este aproape întâmplătoare: memorialiștii nu fac mențiune despre aceste șapte ore aprinse de dezbateri din parlamentul țării, ziarele epocii nu au răgaz să consemneze ecourile - pentru că a doua zi, la 14 martie 1881, se proclamă România regat și întreaga ziaristică se concentrează asupra acestui eveniment ce a venit cu totul surprinzător; ședința de ieri, 13 martie, rămâne undeva sub acoperișul marilor sărbători pentru regat, la streașina zilei de 14 martie, ascunsă ca un cuib... Aici, sub această streașină a sărbătorii, s-a judecat ziarul *Timpul*, al cărui prim redactor era încă Eminescu - schimbarea lui de la conducerea ziarului, în luna decembrie a aceluiași an, începând de acum, din acest 13 martie fulminant, neavând nimic - dar absolut nimic - de-a face cu sănătatea poetului ori cu tonul (stilul) său ziaristic, nefiind efectul direct al radicalizării concepțiilor sale sociale față de cele conservatoare ale momentului și cele liberale, ci decurgând din logica dialogului dintre partide și personalități politice: se cere această schimbare, așa cum se va cere, mai târziu, scoaterea (excluderea) lui din presă.

Un scurt istoric se impune – și, desigur, o minimă punere în scena eminescologiei a acestor date. Ne aflăm cam la sfertul directoratului lui Mihai Eminescu la *Timpul* : preluase conducerea efectivă a ziarului în decembrie 1880, în condițiile pe care le explică Titu Maiorescu în „Istoria contimporană a României" : *"Dar Manolache Costaki încetează din viață la 7 septembrie 1880, și la 20 decembrie se alege Lascăr Catargi prezident al Clubului. În această constituire mai normal, comitetul dirigent al Partidului Conservator se compune la începutul anului 1880 , pe lângă Catargi, din generalii Florescu și Manu, Al. Lahovari, T.G.Rosetti, Prințul Al. Știrbei, Menelas Ghermani, Gr. Triandafil. Gr. Păucescu, P. Teulescu și autorul acestei scrieri. Organul partidului*

*este Timpul, sub redacția lui Mihail Eminescu.P.Mavrogheni stă la o parte, atât pe vremea președinției lui M.Kostaki cât și mai târziu, după admiterea în Club a generalului Tell. Între membrii comitetului nu figurează și nu voiau să figureze nici P.P.Carp, nici G.Gr.Cantacuzin.*" Acest comitet de zece persoane constituie conducerea Partidului Conservator alături de care Mihai Eminescu, al unsprezecelea din staff, este redactorul șef al organului de presă oficial al acestui partid. Va trebui să ne obișnuim cu ideea aceasta nouă, pe care o impune și imensa ediție a publicisticii sale, că M. Eminescu nu e o persoană oarecare, ziarist de talent să zicem, ci unul dintre capii partidului. De altfel, presa sincronă îl numește astfel, îl enumeră printre conservatorii de frunte ai momentului. Trebuie amintit că, până la acest 20 decembrie 1880, Eminescu a câștigat poziție cu poziție un loc de frunte prin lungi campanii ziaristice pe care le duce tot anul 1880, dar mai ales la sfârșitul lui, în luna decembrie, după cum vom vedea în acest studiu.

Tot la însemnările lui Titu Maiorescu vom apela pentru a înțelege mai bine situația politică a României în context european după Războiul de independență, în timpul Congresului de la Berlin care ne lua sudul Basarabiei și ne dădea Dobrogea prin articolul 41 – cu condiția din articolul 42 : să scoatem din vechea noastră Constituție, cea de la 1866, articolul 6 care prevedea împământenire și drepturi numai pentru cei născuți români și de religie ortodoxă. Titu Maiorescu explică: *"Era fără îndoială om politic Ioan Brătianu, dar istoric era numai Kogălniceanu, iar C.A.Rosetti era agitator de idei revoluționare ; lor le lipsea pe atunci orice afinitate cu guvernele europene conduse de conservatori"* . Înțelegem, de aici, că liberalismul nostru politic era în contratimp cu Europa, preponderent călăuzită de idei politice conservatoare. În acest context, nu putem să nu facem legăturile ce se impun de la sine între Eminescu și Casa Regală. Este vorba, desigur, de acea antologie de poezie românească tradusă în limba germană și

apărută chiar la sfârșitul anului 1880, la Leipzig. Eminescu are, aici, 20 de poezii –între care trei inedite, una ce va apărea în limba română abia peste o lună în *Convorbiri literare* ( este vorba de *Scrisoarea I* ) și două ce vor apare în limba română abia în ediția din 1883 scoasă cu prefața lui Titu Maiorescu ( poeziile *Ce te legeni* și *Peste vârfuri* ). Antologia mai cuprinde poezii de Vasile Alecsandri, 19 la număr, câteva de Jacob Negruzzi și Bolintineanu, una de T. Șerbănescu. I se zice, așadar, „antologie" – dar este o adevărată împletire a doi poeți români majori : Vasile Alecsandri și Mihai Eminescu. Regele Carol I vorbește adesea, în memoriile și scrisorile sale, despre Alecsandri ca *„diplomat experimentat"* – și se va folosi de personalitatea sa în acești ani pentru spațiul romanic; punerea alături de el a mai tânărului Eminescu, acum prim redactor al ziarului *Timpul* – despre care, desigur, consilierii Palatului știau că a lucrat în diplomație în anii 1873-1874 în spațiul germanic, ca secretar de ambasadă ( ajutor al lui Nicolae Kretzulescu ) – nu poate decât să ne ridice semne de întrebare dinspre zona intențiilor de perspectivă ale capului statului. Iată, de pildă, o însemnare a Regelui Carol I dintr-o scrisoare către sora sa, Maria de Flandra, din 14/26 ianuarie 1885 :" *...În ceea ce privește ocuparea posturilor noastre diplomatice se va deschide în curând /problema/. Văcărescu vrea să redevină mareșal al Curții, ceea ce eu nu-i voi permite, se va retrage probabil definitiv. Alecsandri este un diplomat experimentat și a avut de îndeplinit mai multe misiuni foarte importante la Napoleon al III-lea, Victor Emanuel și în Anglia. Rapoartele sale de atunci ,1857-1863, sunt excelent elaborate și parțial au fost publicate."* ( „Carol I în corespondență privată", ediție de Florin Cristescu, Ed. Tritonic 2005, p.195). Dacă citea asemenea rapoarte de cancelarie, desigur că Regele Carol I era interesat și de acelea privind Berlinul anilor amintiți mai sus. În scrisoarea următoare, din 16/28 februarie 1885, Carol îi explică surorii sale de ce Alecsandri a ales Parisul în locul unui spațiu belgian: *"Încă din fragedă tinerețe a*

*avut toate relaţiile cu metropola franceză şi cu cercurile literare de acolo. De aceea inima îl trage la Paris şi astfel nu a mai fost posibil nimic altceva decât să-i acordăm postul devenit vacant."* ( *Idem, ibidem* ).

Nu vom putea, însă, ieşi din această menghină a similitudinilor simbolice fără a recurge cu adevărat la statutul operei poetice a lui Mihai Eminescu în ajunul şi imediat după numirea sa în fruntea *Timpului*. Vom urmări, cu această ocazie, şi dacă opiniile lui Ibrăileanu sunt îndreptăţite : criticul *Vieţii româneşti* spune că Eminescu se abţine a mai publica poezii de dragoste pe măsură ce-şi adânceşte activitatea ziaristică, deoarece figura îndrăgostitului melancolic şi pesimist nu se mai potriveşte cu aceea a ziaristului bătăios. Adevărul este că poetul răreşte mult colaborarea la *Convorbiri literare:* în 1880, pe când cucerea zi cu zi *Timpul*, publică în revista ieşeană o singură poezie, *O mamă* – iar în 1881 va publica *Scrisorile*, cele patru, puse toate sub semnul acelui „ *De ce pana mea rămâne în cerneală"* Cum orice lucru are nevoie de dezvoltarea lui, vom discuta, cât se poate de fugar dar integral, ceea ce se cheamă cronologia poeziei antume eminesciene.

## *A. Poeziile în limba română*

Prin ordine cronologică nu înţelegem cronologie, adică aranjare strict lineară în funcţie de datele de apariţie a tipăriturilor ce cuprind poezii de M. Eminescu. Ar fi o ordine calendaristică şi n-am mai înţelege sensul vocabulei ordine decât ca un pleonasm al calendarului. Acest pleonasm devine chiar paradox în ediţiile cronologice (lineare) ale antumelor eminesciene, unde se întrerup grupaje de poezii date de poet unor reviste, sub cuvânt că între timp au apărut alte grupaje în alt loc. Pentru a evita asemenea încurcături noi vom considera ordinea publicării ca ordine a şirurilor de poezii date spre publicare. În primăvara lui 1883, de pildă, M. Eminescu îi dă lui Iosif Vulcan opt poezii

pentru *Familia* – iar acestea vor apărea când şi când în revistă – desigur, redactorul făcând programarea şi alegerea. Şapte dintre aceste opt poezii se regăsesc şi în *Ediţia princeps* care apare în decembrie 1883 – a opta, însă, *Din noaptea...* se publică în *Familia* 12/24 februarie 1884. Este motivul pentru care ediţiile publică în şir cronologic cele şapte poezii congruente – continuând cu restul ineditelor din amintita *Ediţie princeps* după care şirul revine la *Din noaptea...* Noi vom păstra integritatea şirului de la Familia (şi ordinea calendaristică stabilită, repetăm, de Iosif Vulcan; în *Ediţia princeps* cele şapte poezii congruente au altă succesiune fiind intercalate între poezii mai vechi). Nu vom putea, însă, păstra această măsură peste tot. Iată, de pildă, că în ianuarie şi februarie 1884 *Convorbirile literare* publică două grupaje de poezii inedite afirmând că le preia din *Ediţia priceps* abia apărută. Lăsăm deoparte faptul că succesiunea poeziilor este alta în revistă faţă de *Ediţia princeps*. În *Convorbiri literare* se află, însă, şi poezia *Diana* – care lipseşte din ediţie. Am stabilit cu alte ocazii (vezi mai ales lucrarea noastră „Eminescu şi editorii săi") , că, filologic, textele din revistă diferă faţă de cele din ediţie şi am dedus că M. Eminescu însuşi a întocmit grupajul de poezii pentru *Convorbiri literare* – iar revista le-a publicat cu ocazia ieşirii de sub tipar a *Ediţiei princeps*. Ediţia a fost doar pretext; textele sunt, însă, diferite atât ca punctuaţie cât şi ca termeni. Întrucât M. Eminescu a ieşit din scenă la 28 iunie 1883, rezultă că el a lăsat la redacţie poeziile înainte de această dată. Aşa cum a ordonat un grupaj pentru Iosif Vulcan în primăvara lui 1883, tot astfel a ordonat grupajul pentru *Convorbiri literare* – şi întreg materialul din *Ediţia princeps*.

Repetăm, nu numai scăparea *Dianei* din *Ediţia princeps* indică acest lucru, dar şi diferenţele filologice dintre texte şi mărturiile epistolare mai vechi ori mai noi. La cele spuse deja cu alte ocazii ( vezi mai ales studiul citat mai sus ), adăugăm mărturia unui bun prieten al său. Iată, într-adevăr, următoarea amintire a lui Ioan

Slavici: *„În primăvara anului 1883, însă, el a început să se îndărătnicească și nu mai eram nici eu tot cel de mai nainte.(...) Obiceiul lui era că citea cu glas tare ceea ce îi plăcea, mai ales poeziile, și făcea multă gălăgie cînd scria, se plimba, declama, bătea cu pumnul în masă, era oarecum în hartă cu lumea la care se adresa. Îi băteam în perete ; el stingea lumînarea și se liniștea , dar era de rea credință și nu se culca. Peste cîtva timp, cînd credea c-am adormit, aprindea din nou lampa și iar începea să bodogănească. Mă sculam atunci, mă duceam la el și-l rugam să mă lase să dorm. (...) acesta a fost pentru mine primul semn al bolii de nervi ce-l cuprinsese."* Am citat din Ioan Slavici :"Amintiri", Ed. Cultura Națională, Buc., 1924,p. 26. În această perioadă Slavici scrie când cu *î*, când cu *â* ( *dânsul/dînsul, când/cînd,* etc). Nu asta ar deranja în primul rând, ci altele. Mai întâi, faptul că această amintire, atât de importantă, nu prea este reluată de biografi. Este una dintre extrem de rarele mărturii despre modul cum crea Eminescu, aflăm că el declama, își interpreta retoric propria poezie, era mereu nemulțumit, revenea. De aici reiese importanța deosebită pe care o acorda poetul scrierii ca oglindă a poeziei *rostite*, adică punctuației, poziției apostrofului, accentelor, etc. Să-l lăsăm pe Slavici în ereziile lui, dar noi, care avem astăzi o informație mai bogată despre Eminescu decât prietenul său de la 1883 (pentru faptul că putem corobora nesfârșite informații parțiale pe care acela nu le deținea ), trebuie să ne întrebăm : ce scria Eminescu în primăvara lui 1883 atât de preocupat ? Poetul nu mai publica poezii în *Convorbiri literare* din septembrie 1881, *„Luceafărul"* era definitivat din 1882 și dat la *Almanahul „România Jună"* din Viena. În vara lui 1883 va avea cunoscutul atac speculat de adversari – iar în iarnă va ieși, sub îngrijirea lui Titu Maiorescu, volumul său de „Poesii" care cuprinde, pe lângă cele 24 de poezii publicate între timp, vreo 40 de titluri noi, inedite. La acestea lucra el intens în primăvara lui 1883 ; sunt poeziile cu o muzicalitate deosebită ordonată și organizată de către poet prin scriere.

Perpessicius ajunge, în notele sale de subsol unde urmărește infinitele versiuni și variante ale acestor poezii, la concluzia că volumul din decembrie 1883 i-a fost pus lui Titu Maiorescu înainte gata organizat de către altcineva, criticului revenindu-i sarcina de a-l pregăti pentru tipar. Nici Perpessicius nu spune cine l-a organizat, dar este de la sine înțeles că Eminescu însuși este arhitectul volumului său. Oricum, Slavici ne spune că în primăvara lui 1883 poetul lucra intens – și că el, Slavici, a dedus din acest stil de muncă boala ce va exploda la 28 iunie. Să nu fi știut Slavici la ce lucra prietenul și chiriașul său ? Mai sus cu doar câteva rânduri el scrie: *"Dădeam lecțiuni la școala normală a societății, la „Azilul Elena Doamna" și la Institutul Manliu. Sîmbetele dar și-n ajunul zilelor de sărbătoare, cînd nu aveam să fiu la opt dimineața pe catedră, stăteam și eu adeseori cu el și discutam chestiuni de gramatică, de pedagogie, de filozofie ori de istorie, întregi nopți senine, care nu se pot uita. De obicei însă nu-l lăsam să stea, și era destul să bat în perete pentru ca să-și stingă lumînarea..."* În sensul întrebării lui Perpessicius, aceea privitoare la cine va fi organizat volumul de poezii ajuns în fața lui Maiorescu, Slavici pare a răspunde că nu el, că habar nu are ce făcea poetul, etc.

*

* *

Sunt de-a lungul istoriei vremuri sincere, când documentele, mărturiile, înscrisurile publice , presa – în general litera scrisă - se lasă ușor înțelese și simți la tot pasul că doresc să-și comunice conținutul – și vremuri nesincere, disimulate, când fie oamenii nu au curajul sau dorința de a spune ce se întâmplă în lume, fie scrisul însuși este îmbibat de formule, expresii, cuvinte cu sensuri multiple. Există, apoi, și o necesitate a epocii de a păstra unele secrete, un consens al lucrurilor ce pot fi scrise, „încredințate hârtiei" cum se mai zice, ori trebuie numai spuse. Însuși Regele Carol I , la autoritatea căruia am apelat deja, amintește de multe ori în scrisorile sale particulare de asemenea lucruri. Iată ce-i

spune regele lui Karl Anton de Hohenzollern, tatăl său, la 29 aprilie / 11 mai 1881: *"Prin Leopold vei afla mai multe lucruri interesante, pe care nu le pot încredința hârtiei"* ( *Op.cit.*.p.100) ; aceluiași, la 29 ianuarie/9 februarie 1882: *"Liteanu a avut slăbiciunea să intervină în favoarea sa, după cum poți vedea din biletul anexat pe care te rog să mi-l trimiți înapoi imediat în plic sigilat"* ( *Idem*,p.117 ; trebuie să dea înapoi lui I.C.Brătianu biletul ) ; tot lui, la 22 august/3 septembrie 1883 ;*"Aș putea să-ți mai comunic încă multe lucruri interesante, dar nu am încredere să le aștern pe hârtie. Dacă sunt iminente evenimente importante, îți voi scrie ca să-mi trimiți tu o persoană de încredere."* (,p 161) - și încă: *"Din nefericire, nu am voie să încredințez hârtiei decât anumite aluzii din care îți va fi posibil să judeci în linii mari situația nou creată"* ( p.163), sau: *"La apropiata noastră revedere de care ne mai despart câteva zile pot să-ți povestesc multe lucruri interesante ce nu aș vrea să le încredințez hârtiei."* ( 4/16 sept. 1884; p.189)- pentru ca până și cei mai mari responsabili ai Europei să fie ținuți în frâu astfel: *"Dacă se ivește vreo ocazie, poți să comunici conținutul scrisorii mele Kaiserului Wilhelm al II-lea și contelui Bismarck, ca să se poată convinge și ei de enormele greutăți, dar te rog să nu dai scrisoarea din mână. Să-mi telegrafiezi la primirea acestei scrisori"* (către fratele său, Fritz von Hohenzollern, 11/23 aprilie 1889,p.249).

Acesta fiind climatul general, pe care l-am surprins sus de tot, în vârful piramidei, nu ne putem aștepta de la Ioan Slavici – sau de la altcineva, persoană publică din epocă – la confesiuni. Tot ce putem face este, cu o vorbă de mai sus a regelui , să surprindem *„anumite aluzii"* din care ne va fi posibil să judecăm în linii mari situația. Texte ca cele de mai sus, ale lui Ioan Slavici, trebuie interpretate – iar înțelegerea va fi una dedusă, demonstrată. Nu putem să credem că el nu știa la ce lucrează Eminescu în primăvara lui 1883, nu putem să credem nici că declamările nocturne ale poetului erau dovezi ale unei boli nervoase. Să stăm,

însă, oricum am sta și să judecăm drept : Slavici bate în perete – iar Eminescu stinge *lumânarea*. După care poetul „aprindea din nou *lampa*". Este clar că pe Slavici nu-l interesează lumina ca atare, că aceasta nu străbătea prin perete ca să-l deranjeze la somnul profesional . Îl deranjează efectul luminii, faptul că ea îl pune pe poet în contact cu manuscrisele sale, îl „aprinde" pe Eminescu în operă. Cum poate, apoi, să vadă Slavici, prin perete, dacă în odaia poetului este aprinsă *lampa* sau *lumânarea* ? Vedeți cum zice ;"el stingea lumînarea (...) și aprindea din nou lampa (...) Mă sculam atunci, mă duceam la el și-l rugam să mă lase să dorm". De vreme ce se ducea la el, ar însemna că vede ce e aprins acolo , lampa adică. E absurd , însă, să credem că poetul aprindea la început lumânarea iar după ce o stingea pe aceasta aprindea lampa; cu ce ar fi fost mai liniștită una decât cealaltă ? Slavici vrea să spună prin „el stingea lumînarea" – „ el stingea lumina, luminarea" - și prin „aprindea din nou lampa" – „ aprindea din nou lumina, luminarea, lampa". Cine are proprietatea termenilor înțelege prin „din nou" reiterarea aceleiași acțiuni. Nu te poți descălța de pantofi și apoi, mai târziu, să te descalți „ din nou" de ... cizme de pildă.

Este vorba, așadar, de expresii de limbă al căror sens s-a dezlegat, ulterior, în cuvintele din care sunt compuse. O dovadă ne este furnizată de dicționarul român francez al lui Fr. Damè : în vol. II, din 1894, el înregistrează „*luminare*" , ca substantiv feminin, cu sensurile: l. „*action d'éclairer; de luire; de briller*" și 2 :" luminație", dând exemplul :" *Luminarea-Sea*" – „ *Son Altesse*" (mai obișnuit, în basme, este „*Luminăția Sa*"). Imediat mai jos este înregistrat „*lumînare*" cu sensul „ *cierge, bougie, chandelle*". Fie că uită, fie că se corectează din mers, în volumul IV din 1897, la cuvântul „ *a stinge*", Fr. Damé traduce chiar expresia eminesciană din *Scrisoarea I* : „ *după stinsul lumînării - après qu'on eût éteint la lumière*" – exact expresia care ne interesează: "*după ce a fost stinsă lumina*" este echivalentă cu „după stinsul lumînări".

Dicţionarul tezaur al limbii române nu a lucrat, încă, termenul „lumânare / luminare", dar pentru „ a stinge" vedem că sensurile sunt bine diferenţiate, cu trimitere la Heliade-Rădulescu ( *„până se vor stinge luminările"*) ori I. Ghica („ am stins lumânarea"). Nu ştiu cum vor proceda Onor.D-nii lingvişti sau onoratele colege ale dumnealor – dar principiul dicţionarului este că termenii sunt luaţi din ediţii, de obicei critice. Or, în ediţiile actuale diferenţele s-au şters, textul s-a netezit : va considera *Dicţionarul*, ca instituţie, că ediţiile mai vechi sunt mai bune decât cele noi iar ediţiile de autor sunt cele mai bune ?! Ar fi grozav, asta ar însemna că şi *Dicţionarul* face abstracţie de editologia românească din ultimii 50 de ani şi trece, ca să-şi împlinească menirea, dincolo de tăietura cenzorială a lui 1953. În această situaţie, însă, avem de-a face cu un corpus foarte, foarte pestriţ ; ceea ce numim noi *Dicţionarul Limbii Române* este o lucrare ce porneşte de la litera *A* şi se opreşte la litera *Z* – dar citează ediţii din 1901 până astăzi într-un consens amalgamatic foarte, foarte supus vremurilor. Mi-e şi frică să mă gândesc ce-ar ieşi dacă cele câteva zeci de volume ale imensului corpus de texte ar fi reeditate anastatic, cum se zvoneşte.

*
* *

Revenind la cronologia poeziei antume eminesciene, şi anume la listele de poezii pe care am considerat că Eminescu însuşi şi le-a întocmit pentru Iosif Vulcan (*Familia*), Titu Maiorescu (ediţia) şi Iacob Negruzzi (*Convorbiri literare*), am fi în drept să considerăm că, întrucât este mai mare cel puţin cu un titlu, *„Diana"*, grupajul din *Convorbiri* este anterior celui din volum şi şi-ar avea locul în continuarea poeziilor de la *Familia*. Ştim, pe de altă parte, că din *Ediţia princeps* lipseşte o coală editorială (pierdută probabil în tipografie) – din care trebuie să fi făcut parte

și *Diana* și din care nu puteau lipsi poeziile apărute întâmplător în presă după iarna 1883/1884 (recuperate, de altfel, una câte una de către Titru Maiorescu în ediţiile succesive din timpul vieţii poetului). Stabilirea numărului exact al acestor poezii este, poate, posibilă pornind de la datele tipografice (cantitatea de text/pagini dintr-o coală editorială); dar în privinţa ordinii lor iniţiale (care nu poate fi aceeași cu ordinea calendaristică în care au apărut în presă după 1884) – aceasta necesită studii de interpretare în aşteptarea unor eventuale documente certe. Aşadar, şi ordinea din *Ediţia princeps* poate avea întâietate faţă de cea din *Convorbiri literare*, dar şi ordinea completă, întregită, a amintitei coli editoriale pierdute.

Faţă de aceste complicaţii, noi preferăm o abordare categorială a cronologiei poeziilor eminesciene antume, şi anume pe surse editoriale. Stabilim, astfel, următoarele categorii:

1. **Debutul absolut** al lui M. Eminescu în broşura *Lăcrămioarele învăţăceilor gymnasiaşti din Cernăuţi* (12/24 ianuarie 1866).

2. **Poeziile din** *Familia* **dintre 1866 – 1869.**

Acest grupaj ar trebui întrerupt de două ori: o dată pentru poezia *Asta vreu, dragul meu!* din *Umoristul*, 29 septembrie/11 octombrie 1866 (plasată, aşadar, calendaristic între *Speranţa*, 11/23 septembrie 1866 şi *Misterele nopţii*, 16/28 octombrie 1866, ambele la *Familia*) - şi a doua oară pentru *La moartea principelui Ştirbei*, apărută într-o foaie volantă din aprilie 1869: categoriile formale cer ca, după o antologie, cum este *Lăcrămioarele...*, să urmeze tot o publicaţie ocazională colectivă, cum este foaia volantă, iar apoi opera din periodice. Păstrăm, totuşi, ordinea surselor – ca un criteriu stabil.

3. **Poezia din** *Umoristul* **(1866)** îşi găseşte locul, în această ordine, după ultima poezie publicată în *Familia*, Amicului F.I. (30 martie/11 aprilie 1869).

4. **Foaie volantă din 1869**, care urmează, reînnoadă calendarul de la *Familia* după o coborâre cu trei ani în creaţia lui M. Eminescu. Acest compromis de la începutul cronologiei noastre ne va ajuta să ne păstrăm fermi în principii spre maturitatea poetului. De altfel, creaţia poetică eminesciană de dinaintea *Convorbirilor literare* este unitară, ordinea strict cronologică neîmpietând asupra evoluţiei.

5. **Poeziile din *Convorbiri literare* (1870-1881)**

Acesta este segmentul cel mai simplu de organizat calendaristic, după apariţiile revistei şi păstrând ordinea grupajelor de acolo. Poezia *Cugetările Sărmanului Dionis* este preluată de tradiţia editorială din *Convorbiri literare*, 1 decembrie 1872. Singura poezie scăpată de *Ediţia princeps* din această secvenţă este *Foaia veştedă (după N. Lenau)* din 1 octombrie 1879 (probabil, prezentă şi ea în acea coală pierdută la tipar; amintim că Titu Maiorescu anunţa în prefaţa din 1883: *„Colecţia de faţă cuprinde toate poeziile lui Eminescu publicate în Convorbiri literare de vreo doisprezece ani încoace..."*; este drept că singură *Foaia veştedă* dintre poeziile publicate aici de M. Eminescu are indicaţia că este o traducere; este drept, de asemenea, că numeroasele traduceri de M. Eminescu - şi reinterpretări ale originalului, tipul *La steaua*, *Veneţia* etc.- nu sunt recunoscute ca atare de către Titu Maiorescu şi pentru că nu consultă manuscrisele poetului – unde ar fi găsit indicii în acest sens – şi pentru că nu stăpâneşte imensa cultură poetică a sa. Totuşi, anunţarea unei traduceri ca atare nu poate fi un indiciu că din această cauză ar fi fost omisă din *Ediţia princeps* de către editor, câtă vreme cealaltă cauză, pierderea unei coli editoriale, este latentă. În 1881 M. Eminescu îşi încheie colaborarea la *Convorbiri literare* cu ciclul celor 4 *Scrisori*, februarie, aprilie, mai, septembrie (iar actuala *Scrisoare II*, în manuscris considerată de către poet drept prima, anunţă chiar renunţarea la poezia: *„De ce pana mea rămâne în*

*cernealã mă întrebi...*"). Dar tocmai în acest an el debutează în literatura germană cu traducerile din masiva Rumänische Dichtungen (*Rumänische Dichtungen. Deutsch von Carmen Sylva und Mite Kremnitz. Leipzig, 1881* ; Prefața antologiei este datată decembrie 1880, iar semnalărilei în presă încep să apară în ianuarie 1881), apărută în ianuarie 1881 (aici sunt 20 de titluri, printre care *Satire*, actuala *Scrisoarea II* cu amintitul program de renunțare la scris – dar și inedite ce se vor regăsi abia în *Ediția princeps* din 1883/1884: *Peste vârfuri*, *Ce te legeni, codrule*). Tot în 1881 M. Eminescu participă la numărul din revista germană Schalk-Bibliotek dedicat lui Fr. Schiller, unde se traduce poezia acestuia *Mănușa* în 13 limbi: traducerea românească îi este cerută lui M. Eminescu de către Eduard Griesbach, consulul Germaniei la București. (Subiectul este dezvoltat recent de Dl. Constantin Cubleșean în lucrarea „*M. Eminescu: Ciclul schillerian*", Ed. Grinta, Cluj-Napoca, 2oo6. Atragem, încă o dată, atenția asupra legăturii lui Eminescu în acești ani cu lumea diplomatică europeană ) Traducerea lui M. Eminescu este reluată în „*Amicul familiei*" din 1-15 noiembrie 1881 (calendaristic, este poezia imediat următoare *Scrisorii IV* din *Convorbiri literare*, septembrie 1881). *Luceafărul* va fi trimis de poet *Almanahului „România Jună"* și se va publica în aprilie 1883 – de unde *Convorbirile literare* îl vor relua în august 1883, așadar după căderea poetului din 28 iunie – deci, nu putem ști cu certitudine dacă poetul ar fi încuviințat reluarea, având în vedere ruperea sa de junimiști prilejuită de alegerile parlamentare din mai-iunie (de altfel, revista ar fi putut prelua textul din *Almanah* în mai-iunie când poetul putea fi consultat; în august, când îl preia de fapt, pare mai degrabă un „memento Eminescu" având în vedere drama ce i se petrecuse poetului). Asta ne oprește de a alătura secvenței din 1870-1881 din *Convorbiri Literare* atât *Luceafărul* cât și *Doină*, poezie publicată în iulie 1883 aici dar după acel fatidic 28 iunie. De aceea, după momentul *Scrisorilor* refacem ordinea cronologică din segmentele următoare:

6. **Traducerea din** *Schalk-Bibliotek*, **Heft 5/1881** (ante 1 noiembrie 1881).

Fiind iarăşi vorba de o traducere, se poate explica prin aceasta omiterea *Mănuşii* de Fr. Schiller din *Ediţia princeps* – dar rămâne chestiunea colii editoriale pierdute din această ediţie. Trebuie, apoi, judecată cu atenţie condiţia traducerilor în structura *Ediţiei princeps*. Iată, de pildă, situaţia poemului *Făt Frumos din teiu* publicat de M. Eminescu în Convorbiri literare, 1 februarie 1875 – care este o traducere strânsă după Emanuel Geibel (nemenţionat nici în revistă nici în manuscrisele poetului, descoperit ca sursă de Dan Petrovan ). Poetul revine cu versiunea mai liberă *Povestea teiului*, tot în *Convorbiri literare*, la 1 martie 1878. *Ediţia princeps* reţine textul din *Povestea teiului*, 1878 – dar îi pune titlul *Făt Frumos din teiu*, 1875. Trebuie spus, însă, că poemul se află imediat după *O mamă* şi construieşte un diptic: teiul cerut acolo la căpătâi (*„Mereu va creşte umbra-i, eu voi dormi mereu"*) îl renaşte, aici, pe *Făt Frumos* din teiu. Nu este, aşadar, povestea teiului, ci a lui *Făt Frumos*: titlul este eponim. Era indiferent care dintre cele două texte se punea după *O mamă*: răspundeau ambele temei. S-a ales cel mai depărtat de original numai pentru că este al doilea, deci ultimul în ordinea creaţiei. Titlul era, însă, important. Să luăm, apoi, situaţia sonetului *Veneţia*, tot o traducere: el încheie în ediţia princeps, seria chemărilor-invocaţii de dincolo de viaţă (din zona umbrelor sau a divinului). Sunt şase sonete în *Ediţia princeps*, puse unul după altul, organizate în trei perechi după schema chemare-răspuns. În primul, *Iubind în taină*, este chemată femeia ideală: *Fă un sfârşit durerii – vin la sânu-mi*, iar în cel de-al doilea ea vine: *Deodat' aud foşnirea unei rochii...* În cel de-al treilea se repetă chemarea: *O vino iar! Cuvinte dulci inspiră-mi* – iar în următorul iarăşi: *Atunci te chem; chemarea-mi asculta-vei? / Din neguri reci plutind te vei desface?* Urmează al treilea cuplu de sonete: primul refuză să mai cheme *(Cu-a tale umbre azi în van mă 'mpresuri (...) Pierdut e totu 'n zarea tinereţii)*

– iar cel de-al doilea, *Veneția*, afirmă că ce e mort rămâne mort: *Nu 'nvie morții – e 'n zadar copile.* Traducerea construiește în volum, are locul ei în structură, este ca și cum ai spune: de ce să mai fac altceva când, iată, ce am găsit se potrivește perfect la ce-mi trebuie. Toate traducerile din *Ediția Princeps* au această funcție constructivă – și, desigur, ne duce gândul către *La steaua...*, tot o traducere, dar lipsă din această ediție, recuperată de Titu Maiorescu abia în ediția a III-a (1888) după ce fusese publicată în *Convorbiri literare*, decembrie 1886. Unde i-ar fi locul în construcția *Ediției princeps*? Ea construiește alături de *Când amintirile (Putut-au oare-atâta dor / În noapte să se stingă...?)* – dar poate fi integrată și în zona *Egipetul – Mortua est*!

Revenind, însă, la *Mănușa* de Fr. Schiller, aceasta pare într-adevăr o poezie ocazională (tema este cerută de revista *Schalk-Bibliotek*) și nu știm unde s-ar putea integra printre poemele cavalerești eminesciene: nici răutatea Cunigundei nici curajul rece și justițiar al cavalerului Delorges nu se potrivesc tipurilor din Ediția princeps eminesciană. Momentul cronologic *Mănușa* de Fr. Schiller rămâne izolat, ca o marcare a despărțirii poetului de *Convorbiri literare* și o plonjare încă mai adâncă în spațiul literaturii germane unde-l adusese deja *Rumänische Dichtungen*. Îl notăm ca atare: 6. *Traducerea din Schalk-Bibliotek*.

7. **Poemul din Almanahul "*România Jună*" din Viena.** *Luceafărul*, definitivat încă de prin 1882, a fost citit în mai multe ședințe publice atât în cenacluri cât și pe la persoane particulare, uneori M. Eminescu nefiind de față. Presa consemnează aceste lecturi și impresia deosebită pe care o face poemul. Totuși, el nu se publică în *Convorbiri literare* – iar Titu Maiorescu se arată puțin surprins pentru aceasta. Nici în antologia *Rumänische Dichtungen* din 1881 nu se găsește (nefiind definitivat încă); în ediția a II-a a antologiei, din 1884, se publică un amplu fragment în traducerea Mitei Kremnitz. După textul din *Almanah*,

*Luceafărul* este preluat mai întâi în revista *Dunărea* din Brăila (25 iulie 1883), apoi în *Convorbiri literare* (august 1883). A treia publicare, tot în 1883, este cea din *Ediția princeps* cu cele câteva strofe eliminate de Titu Maiorescu și refacerea, tot de către editor, a două versuri din altă strofă (*Tu ești forma cea dintâi, / Ești veșnică minune – pentru : Cere-mi cuvântul meu dintâi, / Să-ți dau înțelepciune?*). S-ar putea ca neînțelegerile dintre poet și critic în privința textului să fi determinat orientarea lui M. Eminescu spre o publicație neutră – dar în același timp nu putem să nu ținem cont de context: după antologia germană, după colaborarea la *Schalk-Bibliotek*, apropierea lui M. Eminescu de Viena pare firească, sistemică. Nu putem estima sensul intim, intenția acestei infuzii în cultura germană a lui M. Eminescu. Ținem să arătăm, totuși, că este prima dată când i se creează un culoar de penetrație și de afirmare unui scriitor român în acest spațiu cultural – iar semnalul vine din cele mai înalte sfere: însăși regina Carmen Sylva girează, cu numele ei, traducerile poetului (unele, făcute chiar de el însuși), iar critica este mai mult decât binevoitoare, chiar foarte bună – astfel că Titu Maiorescu va consemna în studiul său din 1882: *Literatura română și străinătatea* (în *Convorbiri literare*, ian.-febr. 1882 ;reluat în ediția din *Critice*, cu modificări însă) că avem de-a face cu un moment important al literaturii române în general. Anii 1880-1881 sunt pentru Eminescu, anii afirmării depline prin ziaristică – încât poetul se gândește chiar la unele împliniri în sânul Partidului Conservator al cărui organ de presă îl coordonează. Să nu ne facem iluzii asupra implicării sau neimplicării politice a lui M. Eminescu. Până și Titu Maiorescu o spune în *Istoria contemporană a României*, o carte îndeobște cunoscută – de altfel, ușoară, plină de partipriuri – că poetul are o funcție politică. Într-o scrisoare din 7 aprilie 1881 către Veronica Micle, poetul spune: „*Sunt departe de-a prevedea schimbările ce se pregătesc la noi, dar m-aș bucura să văz situația limpezită și să văz de am ceva de așteptat despre București sau dacă cată să ne ducem*

*la Pomârla.*" (Vezi Dulcea mea Doamnă / Eminul meu iubit. Scrisori inedite de la M. Eminescu și Veronica Micle. Ediție de Cristina Zarifopol-Illias, Ed. Polirom, Iași, p. 142.)

Poetul este numit în mod expres de către presa guvernamentală (*Românul*) drept unul dintre capii Partidului Conservator. Că el a elaborat, la *Timpul*, programul unui partid conservator abstract, fără program teoretic în momentul în care s-a constituit – este cu totul altceva (de altfel, partidul conservator cel real nu-și va apropria acest program eminescian și va prezenta discursurile lui P.P. Carp iar, mai târziu, articolele lui Nicu Filipescu drept repere teoretice ale sale). Oricum, infuzia sa poetică în cultura germană nu este, credem, un mod de a se ascunde de cititorul român (cum înțelegem că vrea G. Ibrăileanu să interpreteze depărtarea lui M. Eminescu de poezie pe măsura adâncirii în politică) – ci mai degrabă ține de imaginea intelectualului român implicat în politică – imagine regizată de cercurile cele mai de sus ale puterii. Diplomația europeană era făcută de către Palat, partidele politice erau doar consultante aici..

Ca să încheiem această digresiune, amintim că în 1882 I. L. Caragiale acceptă o funcție politică, aceea de revizor școlar (pendinte de ministru; dramaturgul a cerut această funcție de la liberali și i s-a dat cu prețul destul de aspru al sustragerii de către el din arhiva redacției ziarului *Timpul* a unui dosar de corupție ce privea persoane din anturajul lui C.A. Rosetti). Eminescu însuși fusese revizor școlar în 1876, sub guvernul conservator. Acum, el vizează un post în învățământul superior ieșean – dar îi pune condiție ministrului V. A. Urechia și explică într-o scrisoare către Veronica Micle: „*Tu știi bine că pentru a primi postul din Iași eu i-am pus anumite condiții: cea de căpetenie era că, oricând un jurnal l-ar interpela cum am fost numit sub regimul roșu, eu să am dreptul a răspunde că nu mi-am schimbat de loc ideile, că rămân ceea ce am fost pururea, condiție care i s-a părut lui prea grea. A mă face însă renegat politic nu-mi dă mâna și numai cu acest preț el m-ar fi*

*numit.*" /( *Eadem*, p.363 ). Iată diferența: lui Caragiale i se pun condiții – pe când Eminescu, le pune el. Dar... suntem în 1882, în august, când Eminescu ieșise din joc, Partidul Conservator mergea spre reorganizare (poetul va fi înlocuit de la *Timpul*). Alta este situația în 1881, anul de vârf al afirmării sale în ziaristică. Dacă în sfera partidelor avea de sperat victoria părții sale ori înaintarea în ierarhia părții sale – este firesc să considerăm că dinspre Coroană veneau altfel de speranțe și aspirații – fie momentane, fie că beneficiau de inventar pentru o eventuală, previzibilă (dar amânată până în 1888) victorie a aceleiași părți. Guvernului, Coroanei, Statului în general – tuturor le-ar fi șezut bine cu un intelectual de talie europeană, ajustată ca atare, în interior... Eminescu știa mai multe limbi străine decât 4-5 deputați liberali la un loc... Așadar, îndepărtarea sa de *Convorbiri literare* trebuie cântărită contextual, ca gest de voință personală (să zicem: apel la Coroană pe deasupra grupurilor și partidelor).

8. **Momentul de ruptură 1883**. *Doină (Convorbiri literare*, iulie 1883). Sunt, credem, suficiente motive să considerăm *Doină* un spațiu temporar în sine. M. Eminescu nu mai publicase în *Convorbiri literare* din septembrie 1881, de aproape doi ani, iar *Doină* apare după 28 iunie 1883. Când spune, în *Prefață la ediția dintâi*, că adună poeziile „*publicate* în Convorbiri literare *de vreo doisprezece ani încoace*", Titu Maiorescu socotește anii 1870-1881 (exact 12 ani); dacă ar fi pus și *Doină* în șir trebuia să spună „de vreo 14 ani încoace". Acesta poate fi un indiciu că ultimul poem publicat în pragul vieții active, implicate, a lui M. Eminescu nu este „convorbirist" nici în intenția autorului – nici a revistei. Poemul a fost făcut public, id est: citit într-un spațiu public, într-o Junime neoficială – oficialii grupului fiind la sărbătoarea dezvelirii statuii lui Ștefan cel Mare de la Iași. M. Eminescu venea la Iași ca reprezentant al ziarului *Timpul* dar n-a fost primit – nici el, nici alți ziariști – la banchetul patronat de regele Carol I, unde de altfel

s-au rostit toasturi și s-au recitat câteva poezii (B.P. Hașdeu a recitat propriul său poem dedicat lui Ștefan cel Mare). La o sărbătoare a Junimii organizată în replică față de acest banchet, el a citit *Doină* și, după cum consemnează Jacob Negruzzi (devenit între timp deputat) pentru prima dată în Junimea s-a aplaudat. Publicarea poemului în revistă consemnează, probabil, o stare de fapt: era un eveniment mult prea cunoscut pentru a fi trecut cu vederea.

9. **Al doilea grupaj din *Familia* (1883-1884).**

La 13/25 februarie 1884, o zi după ce în *Familia* apărea a șaptea poezie de M. Eminescu (*Din noaptea...* /12/24 februarie 1884), Titu Maiorescu îi scrie lui Iacob Negruzzi: *„Ai văzut în ultima Familie poezia cu totul inedită a lui Eminescu? Poate ar trebui reprodusă în Convorbiri, pentru totalitate. Este din cele 5 ce i le dase lui Vulcan în primăvara trecută."* Poezia *Din noaptea...* nu va fi reprodusă în *Convorbiri literare*, nici reluată în vreo ediție Maiorescu (are, până la un punct, statutul *Dianei*, prezentă în *Convorbiri* și lipsă din primele 3 ediții maioresciene). Interesant este că Maiorescu vorbește de o poezie „cu totul inedită" (deci: nu-și amintește să fi făcut parte nici din coala editorială scăpată la tipografie?!), apoi folosește expresia „pentru totalitate" (deci: are conștiința că nu a întrunit totalitatea în ediția scoasă?! – Sau: dorește ca tot ce mai apare de Eminescu, „totalitatea", să fie consemnat în *Convorbiri literare*?! – Dar, atunci, de ce nu reproduce *Din noaptea...?*) – în fine, vorbește de 5 poezii eminesciene: *„este din cele 5 ce i le dase lui Vulcan."* În realitate, Eminescu îi dă lui Iosif Vulcan 7 poezii; după ce au fost citite într-o ședință a Junimii bucureștene și Titu Maiorescu însuși *„afabil și gentil ca totdeauna, a rugat pe ilustrul poet să dea poeziile acelea Familiei"*, (vezi Iosif Vulcan: Amintiri despre Eminescu. În *Familia*, Oradea, 15 iunie 1892 )

În martie 1884, însă, *Familia* mai publică poezia *Iar când voi fi...*, ultima variantă la *Mai am un singur dor* – cu mențiunea că o

ia din abia apăruta ediție. În *Ediția princeps* titlul poeziei este *Altă variantă*. Interesant este că, peste șase ani, la moartea poetului, *Familia* publică sub titlul *Mai am un singur dor* aceeași variantă: *Iar când voi fi pământ*. În *Convorbiri literare*, februarie 1884, grupajul de după *Ediția princeps*, se publică *De-oi adormi*, varianta a doua din ediție. Revenind la martie 1884, nu atât alegerea lui Iosif Vulcan dintre variantele la *Mai am un singur dor* ne miră (de ce nu s-a oprit asupra titlului eponim?) – cât mai ales diferențele de text și punctuație (e drept, puține) dintre *Familia* și *Ediția princeps*. Este mai mult decât probabil că M. Eminescu i-a dat lui Iosif Vulcan 8 poezii, nu șapte câte sunt menționate, nici 5 câte cunoaște Maiorescu. Mărturia târzie a redactorului Familiei sună astfel: *„În acea serată, neuitatul nostru Eminescu a cetit șapte dintre cele mai noi poezii ale sale, care au electrizat pe toți și au fost primite cu aplauze entusiaste. Dl Maiorescu, afabil și gentil etc...“* (și dă în ordine cele șapte poezii). Mărturia apropiată a lui Maiorescu sună, însă *„Este din cele 5 ce i le dase lui Vulcan în primăvara trecută.“* Nu știm exact câte poezii a citit Eminescu în cenaclul respectiv, cinci sau șapte, dar este firesc să presupunem că el a dat spre publicare *Familiei* un grupaj mai larg, nu neapărat strict cel aplaudat. Întrucât lucra intens la alcătuirea volumului său de versuri, definitivând sau elaborând/creând acum piesele de legătură pentru a le intercala între cele publicate, ceea ce oferea era semnificativ pentru el. Așa cum în grupajul din *Convorbiri literare*, februarie 1884, găsim o variantă la *Mai am un singur dor* - tot la fel nu trebuie să ne mire că altă variantă o găsim în altă parte; apoi, poezia construiește în volum, are sens în contextul celor patru variante, iar poeziile lui Eminescu erau, în general, făcute publice înainte de a fi publicate/tipărite. Familia tipărește poeziile primite (cele șapte) astfel:

a. *S-a dus amorul* (24 aprilie / 6 mai 1883; nr. 17)
b. *Când amintirea* (*Când amintirile*) (15 / 27 mai 1883; nr. 20)
c. *De-acuma* (*Adio*) (3 / 17 iunie 1883; nr. 23)

Aceste trei poezii sunt, deci, anterioare *Doinei* (iulie 1883), publicate în timpul vieții active a poetului (el chiar mulțumește pentru onorariu) – iar ritmul publicării lor, din trei în trei numere, este constant indicând o programare. Unele ediții cronologice întrerup aici grupajul, publicând în continuare *Doină* și apoi revenind. S-a instituit pentru edițiile mai noi măsura lui Perpessicius: *„Cum însă ele reprezintă un grup unitar, constituind cea de-a doua perioadă a colaborării poetului la* Familia, *cum, pe de altă parte,* Luceafărul *și* Doina, *elaborate mai de timpuriu, țin de* Convorbiri literare *și sunt ultimele ce apar în acest nefericit an 1883 în revista consacrării sale poetice, – am socotit, dimpreună cu alți editori, că nu greșim păstrând fisionimia lui unitară. Excepție face* Din noaptea, *ultima a grupului, care apare în* Familia *din februarie 1884, în urma întâiei ediții Maiorescu, care aducea un compact lot de inedite și pe care am așezat-o către sfârșit."* ( M. Eminescu: *Opere, Vol. III,* p. 24 Ediția Perpessicius, Editura Fundațiilor Regale Carol I, București, 1943). Ce să luăm de bun de aici? Dacă „ținea de *Convorbiri*", M. Eminescu ar fi publicat *Luceafărul* aici. Nici în iulie, însă, nici în august 1883 el nu putea să decidă. Dacă ar mai fi ținut, cu adevărat, de *Convorbiri*, el ar fi putut da aici și grupajul care a apărut în *Familia*. Repetăm: din septembrie 1881 el nu mai publică în *Convorbiri* – refuzul putând fi înțeles și ca o despărțire – fie de junimiștii care trec la liberali (Titu Maiorescu, P.P. Carp, Iacob Negruzzi etc. – „opoziția miluită" cum li s-a spus) – el, Eminescu, rămânând până la sfârșit în partidul conservator și polemizând prin *Timpul* cu Titu Maiorescu – fie de așa-numita „Direcție nouă" în literatură, prezentată de mentorul Junimii drept o grupare angajată politic. Întrucât am izolat momentul *Doină* ca moment de ruptură în sine, nouă ne este indiferent unde o plasăm (unde o „așezăm", cu vorbele lui Perpessicius), adică înainte sau după grupajul de la *Familia*; păstrăm consensul și o lăsăm acolo unde a plasat-o părintele editologiei eminesciene. Nu vom despărți, însă, *Din noaptea...* de grupajul celor șapte poezii de

la *Familia* sub motiv că între timp a apărut ediția și trebuiesc „așezate" calendaristic ineditele de acolo în continuarea celor din revista lui Iosif Vulcan. Suntem conștienți de această aglomerare a poeziei triste eminesciene pe care o sesiza N. Iorga: „*Se înșiră apoi, rupte și în această ediție de la locul lor, tânguirile, de o așa duioasă rezervă, cu adânc respect pentru ce a fost din* S-a dus amorul, *din* Ce e amorul, *din* Pe lângă plopii fără soț *etc., etc., din sfârșietorul* Adio..." (N. Iorga: Eminescu în și din cea mai nouă ediție Cuvântări ținute în Aula Academiei Române cu prilejul comemorării a 50 de ani de la moartea lui M. Eminescu, în iunie 1939). Întrucât ne propunem o expunere în ordine cronologică a poeziei eminesciene, acceptăm situația – nu fără a aminti, totuși, că aceste inedite vor fi diseminate în ediția princeps unde ele devin piese de legătură, vor construi pe lângă poeziile publicate anterior. De altfel, singurul argument pentru care lăsăm deoparte a opta poezie din *Familia*, amintitul *Iar când voi fi*, este că face parte integrantă din tetrada *Mai am un singur dor*, care are ordinea ei – așa cum Scrisorile au ordinea lor.

Grupajul din *Familia* continuă astfel:

d. *Ce e amorul?* (17 / 29 iulie, nr. 29). Abia după șase numere *Familia* revine; dacă păstra algoritmul, a patra poezie eminesciană ar fi trebuit publicată în nr. 26 din 26 iunie. Poezia se publică împreună cu anunțul: „*Dl. Mihai Eminescu, unul dintre cei mai buni poeți români, pe care cu mândrie îl avem în cununa colaboratorilor noștri, zace bolnav la București; dorim din inimă ca boala-i să fie trecătoare și în curând să ne putem bucura de accentele lirei sale.*" (Acest anunț este foarte important, pentru că nu este amintită „*o gravă boală*" - prin care consensul ziaristic al momentului înțelegea, la Eminescu, nebunia fără a avea, însă, curajul sau indecența de a o numni. Când spune că boala poate fi trecătoare, Iosif Vulcan scoate din chestie exact această nebunie care, odată instalată sau semnalată, devenea incurabilă în sensul mentalității epocii). De ce n-a păstrat,însă, *Familia* calendarul: de

ce n-a publicat această a patra inedită în numerele următoare, de la 12 iunie până la 17 iulie? Locul i-ar fi fost, repetăm, la 26 iunie, numărul 26 al revistei. Întrebările se pot pune – dar răspunsuri se găsesc greu. Scandalul diplomatic între Austro-Ungaria și România izbucnește după serbarea dezvelirii bustului lui Ștefan cel Mare de la 6 iunie (momentul *Doină*; poemul nu va fi republicat niciodată în toată existența *Familiei* lui Iosif Vulcan). Să zicem că revista se ține în rezervă din rațiuni politice față de „chestiunile delicate". Imediat după 26 iunie ar fi putut să-l publice pe Eminescu la 3 iulie sau la 17 iulie. Știrea publică a bolii poetului s-a făcut prin ziarul *Românul*, la 1 iulie. *Familia* o reia, după cum vedem, abia peste două săptămâni.

e. *Pe lângă plopii fără soț* (28 august / 9 septembrie 1883, nr. 35). Trec iarăși șase numere de la 17 iulie. Este perioada când în toată presa română subiectul Eminescu a fost trecut sub tăcere: abia reacția lui Gr. Ventura din *L'Indépendence Roumaine*, 15 august, când îl incriminează pe Macedonski pentru cunoscuta epigramă, redeschide paginile presei pentru numele poetului.Se spune și pentru prima dată cuvântul nebunie (Ventura arătând că Macedonski ar fi cel care i-o atribuie „pretinsului poet" Eminescu). *Familia* păstrează rezervă, așteaptă derularea evenimentelor, nu intervine în polemica Ventura-Macedonski (nici măcar nu o amintește),dar de data aceasta numește boala poetului. Am văzut optimismul ei din numnărul anterior. Pe lângă plopii fără soț este însoțită de o notă mai amplă, din care citățm: *„Sărmanul Eminescu! Am anunțat înainte cu câteva săptămâni că distinsul poet și colaborator al nostru, dl. M. Eminescu, este greu bolnav și ne-am exprimat dorința de a-l vedea cât mai curând vindecat. – Durere, dorința noastră nu s-a realizat; amicul nostru fu lovit de boala cea mai înfricoșată, de alienațiune mintală. El nu mai cântă, căci lira i-a căzut din mână. Deci astăzi orice rămășiță literară a nenorocitului poet are o valoare și mai mare. Noi posedăm încă trei poezii inedite ale lui, pe care împreună*

*cu altele deja publicate ni le-a dat pentru* Familia. *Una din acestea este şi cea din numărul prezinte.*" Nota este iarăşi importantă pentru mai multe motive. Lasă că diagnosticul de „alienaţiune mintală" este luat din ecoul polemicii Ventura-Macedonski – dar aici, pentru prima dată se pune problema postumităţii creaţiei eminesciene. Acesta ar trebui să fie, calendaristic vorbind, pragul între *postume* şi *antume*. Vedem, apoi, că *Familia* este, contabiliceşte, foarte atentă: anunţă câte poezii de la poet mai posedă. Exprimarea este, însă, tautologică: „... pe care împreună cu altele deja publicate ni le-a dat pentru *Familia*. Una din acestea este şi cea..." Una din acestea se referă la una dintre cele trei pe care le mai posedăm - sau la „pe care ni le-a dat pentru Familia"? Adică: mai are trei în afară de cea prezentă, ori împreună cu aceasta? Dacă voia să fie mai explicit, enumera cele patru poezii publicate până acum. În discuţie este, desigur, *Iar când voi fi...*, pe care o suspectăm ca făcând parte din grupajul dat în martie lui Iosif Vulcan. Şi după nota la poezia următoare vom relua discuţia.

f. *Şi dacă...* (13/25 noiembrie 1883, nr. 46). După 11 numere, aşadar, revista revine, de data aceasta fără nici o notă, publicând *Şi dacă...* pe prima pagină. În nr. 49, din 4/16 decembrie 1883, *Familia* anunţă că mai are o poezie de la M. Eminescu şi că o va publica după anul nou. Ştirea se reia în nr. 52, din 25 decembrie / 1 ianuarie: după ce anunţă cu bucurie însănătoşirea poetului, nota spune iarăşi că revista mai are una din poeziile sale inedite. Urmează publicarea acesteia.

g. *Din noaptea...* 12/24 februarie 1884, nr. 7. Anunţată de două ori în decembrie 1883, poezia apare după numeroase ştiri despre însănătoşirea poetului însoţite chiar de urări de bine către el. Întârzierea publicării ei (sunt zece numere de când a anunţat c-o are) pare a se datora tocmai aşteptării pentru a se vedea care este soarta poetului. Întreg acest grupaj de şapte poezii din *Familia* este, prin modul cum se publică poeziile, o scară a aşteptării, ritmează speranţa şi disperarea. Unitatea grupajului se exprimă

mai ales în modul de receptare a fiecărei poezii în parte – și notele din revistă trebuie să însoțească textul poetic pentru că fac parte din această serie cronologică a angoasei. A înșira sec poeziile, în secvență ori pe fragmente între care se intercalează alte secvențe cronologice, nu este decât a umple cu nisip o ladă. Discuția despre *Iar când voi fi...,* publicată în martie 1884, își păstrează rostul, și iată de ce. Să presupunem că dreptatea este cu totul de partea noastră și poemul i-a fost cu adevărat oferit spre publicare de către poet lui Iosif Vulcan. Putea redactorul *Familiei* să publice *Iar când voi fi pământ* pe fondul acestei grilji angoasante privind soarta lui M. Eminescu? De ce să nu discutăm/simțim contextual: ar fi fost dureros de trist, poetul este aproape pământ și cu vorbele sale i se cântă... prohodul. De ce o alege, totuși, Iosif Vulcan din *Ediția princeps*? – Pentru că o avea în portofoliu, pentru că și *Convorbirile literare* publicaseră o variantă la *Mai am un singur dor*, pentru că, între timp, dăduse vreo zece știri despre însănătoșirea poetului, revenirea lui în țară etc., etc.: așa, se potrivește, este un fel de „cu moartea pe moarte călcând", sau cum i-ai spune cuiva după boală că a înviat din morți etc., etc.

Cred că s-a înțeles că aceste digresiuni – să le zicem chiar grațioase bateri de câmpi – au ca scop validarea acelei ordini cronologice a grupajelor de poezii eminesciene. După cea de-a doua colaborare a poetului la *Familia*, lucrurile se limpezesc mult.

10. **Grupajul din** *Ediția princeps*. Ordinea strictă a poeziilor după ocurențele din *Ediția princeps* este cea care trebuie respectată, fără alăturarea sonetelor inedite la cele anterioare, fără alăturarea poeziilor în ritm popular și, desigur, fără apropierea *Dalilei* de cele patru *Scrisori* (Titu Maiorescu nu va face această apropiere niciodată). Astfel procedează Perpessicius – înfruntând, iarăși, reprosul lui N. Iorga că se concentrează la finele ediției cronologice o mare cantitate de poezii „pesimiste". Ne reține atenția doar o notă din aceeași *Familia*, 4/16 decembrie

(nr. 49), intitulată *Seratele literare la dl. Maiorescu*, din care aflăm că „*T. Maiorescu a cetit câteva din poeziile lui Eminescu, cari tocmai se află sub presă.*" Amândouă informațiile sunt importante și trebuiesc puse în legătură cu scrisoarea criticului către Emilia Humpel din 6/18 decembrie 1883: „*În răstimpul acesta am trimis corectura ultimei coli (no 20) tipografiei Socec-Teclu, care tipărește într-o admirabilă ediție poeziile lui Eminescu...*" Rezultă că editorul lucra cu tipografia pe coli editoriale, corecta, așadar, coală după coală – nu întregul volum o dată. Ediția princeps are 19 coli (numerotate) – nu 20, una dintre ele lipsind (pierzându-se). Nu știm ce grupaje va fi citit Titu Maiorescu în cenaclu, dar el a făcut, desigur, anunțul public că volumul se află sub presă; probabil, poezii din această ultimă coală – care trebuie să fie o coală de tipar oarecare, nu a douăzecea, adică ultima, din succesiune – ci a douăzecea ca număr. De vreme ce anturajul criticului știa acest lucru – și, probabil, și alte amănunte legate de *Ediția princeps* (cine face corecturile, cine face coperta, cine a alcătuit-o, ce preț și tiraj are etc., etc.) – rămâne de mirare cum de paternitatea editorială a ei a fost atât de mult discutată în secolul următor – abia amintita scrisoare publicată de I. E. Torouțiu fiind considerată adevăratul act de naștere al cărții. Informația din cercul prietenilor lui Titu Maiorescu nu se va fi transmis ori va fi rămas încă îngropată în ziare sau reviste (așa cum masiva Bibliografie Eminescu nu conținea referința la *Familia*, 4/16 decembrie 1883). Printre recentele scrisori din colecția Zarifopol-Illias ne reține atenția cea din 8 februarie 1882 către Veronica Micle. Poetul îi scria: „*Titu îmi propune să-mi editez versurile și am luat de la el volumul 1870-1871 din* Convorbiri *unde stau* Venere și Madonă *și* Epigonii. *Vai Muți, ce greșeli de ritm și rimă, câte nonsensuri, ce cuvinte stranii! E oare cu putință a le mai corija, a face ceva din ele? Mai nu cred, dar în sfârșit să cercăm.*" Este evident, adevăratul act de naștere al *Ediției princeps*: din 1882 Eminescu începe lucrul la ordonarea ei și la construirea pieselor

de legătură. La 10 aprilie 1882 el îi scrie Veronicăi ( din același lot nou de scrisori) ! *„Acum m-au apucat frigurile versului și vei vedea în curând ceea ce scriu. Îndată ce mă voi muta de aici îți trimit bani de drum ; pân-atunci « Legenda » la care lucrez va fi gata și fiindcă luceafărul răsare în această legendă tu nu vei fi geloasă de el, fetițul meu cel gingaș și mititel, și nu te-ei supăra că nu-ți scriu imediat, nici că nu-ți scriu mult. Cred că e un gen cu totul nou acela pe care-l cultiv acum. E de-o liniște perfectă, Veronică, e senin ca amorul meu împăcat, senin ca zilele de aur ce mi le-ai dăruit. Căci tu ești regina stelelor din cerul meu și regina gâmdurilor mele – graziosa – graziosissima donna – pe care o sărut de mii de ori în somn și trează și mă plec ei ca robuil din O mie și una de nopți"*. La 17 aprilie îi scrie iarăși :" *Lucrarea mea e sfârșită și n-am decât s-o copiez...."*

Încheierea *Luceafărului* înseamnă și încheierea unei etape din viața lui Eminescu. De acum înainte el va rări cât se poate de mult colaborarea la *Timpul*, se va gândi chiar să se mute la Iași ( deocamdată, are în vedere aici, la București, mutarea de la Ioan Slavici la Constantin Simțion ), va face o excursie în Dobrogea și pe litoralul Mării Negre ( va locui la Constanța un timp, dar va vizita și Cetatea Albă și alte sate de dincolo de Nistru ) – iar ca preocupare intelectuală majoră va lucra intens la elaborarea volumului de poezii pus la cale împreună cu Titu Maiorescu în februarie. Mitul după care Titu Maiorescu ar fi făcut ordinea acestei cărți, „arhitectura volumului" cum se zice, se bazează pe lipsa de informații și pe disimularea de care vorbeam mai sus. În realitate, criticul face corectura tipografică – și organizează mai ales punctuația poeziilor eminesciene; ordinea fusese stabilită de către autor înainte de accidentul din 28 iunie 1883. Această ordine nu este, însă, păstrată – pentru că o coală editorială lipsește din volum. Am arătat cu altă ocazie că roiul de poezii publicate pe ici pe colo prin presă după *Ediția princeps*, până în 1887, umplu, cantitativ, exact o coală editorială – și am opinat că este vorba de

un segment format din inedite (poate, și cu *Diana* între ele, și cu *Din noaptea...*) care și-ar găsi locul, tehnic vorbind, între *Dorința* (finele colii nr. 4) și *Mortua est* (începutul colii nr. 5) – singura situație tipografică ce permite alipirea altei coli editoriale. Astfel că ordinea ineditelor din volum este un șir convențional – care a fost rupt o dată și nu poate fi refăcut decât teoretic (sau, mă rog, când vor ieși la iveală documente ori informații noi).

11. **Din coala editorială pierdută.**

a. *Diana (Convorbiri literare*, februarie 1884). Statutul ei este asemănător poeziei *Din noaptea...*, publicată în martie 1884 în *Familia*: amândouă lipsesc din ediția princeps și sunt publicate aproape în același timp. Diferențele sunt că *Diana* va fi recuperată în ediția V Maiorescu (1890) – pe când *Din noaptea...* nu va face parte niciodată în edițiile Maiorescu (deși acesta știa de existența ei). Pentru că poezia de la *Familia* face parte dintr-un grupaj unitar, n-o despărțim de celelalte și păstrăm aici numai poemul *Convorbirilor*.

b. *Poezii publicate întâmplător în presă între 1884-1887.*

Acestea apar în *Convorbiri literare, Epoca ilustrată, Album literar, Fântâna Blandusiei* (poezia umoristică din interiorul prozei *„Clanț! Cu toții, frați iubiți!"*, dată ca fiind de Mark Twain). Desigur, este otios să indicăm care dintre acestea ar fi putut face parte din *Ediția princeps*. Ele au însă acest statut special de roi de poezii care au însoțit reeditările ediției Maiorescu, unele fiind preluate în acestea (și schimbând chiar ordinea poemelor, vezi cazul poeziei *Diana* ori cel al poeziei *Nu mă înțelegi*).

12. **Pragul dintre antume și postume.**

Încă din 1893 A. D. Xenopol publica, în deschiderea ediției sale, cele două poezii tipărite în *Fântâna Blandusiei* imediat după moartea lui M. Eminescu: *Viața* și *Stelele-n cer*. Acestea au fost găsite de prieteni în halatul de spital al poetului când s-a pregătit

pentru cele veșnice. Ambele au ciorne manuscrise și chiar variante închegate cu peste zece ani înainte: în spital M. Eminescu își rescria din memorie poeziile. Ele trebuiesc considerate ori ultimele antume – ori primele postume eminesciene; în nici un caz nu le putem integra la anii tineri ai ciornelor din manuscrise, cum fac ediţiile cronologice ori acelea care îmbină antumele cu postumele. Adevărul care a însoţit publicarea lor imediat după moartea poetului este mult prea dureros şi nu poate fi ascuns. Sunt numeroase mărturii bibliografice privindu-l pe M. Eminescu în stabilimentul doctorului Şuţu scriind încontinuu, pe orice fel de hârtie, mototolind foile, aruncându-le pe jos ori lăsând să-i fie luate cu fărașul: *Viața* și *Stelele-n cer* n-au mai apucat să fie strânse în pumnul care le-a așternut pe hârtie, au rămas întocmite în buzunar pentru o zi următoare ce nu s-a mai întâmplat. Ele sunt o mărturie de viață și trebuie să stea „în privazul negru" dintre antume și postume.

Ar fi, poate, momentul aici să reluăm observaţia D-lui Profesor Liviu Mitrănescu făcută într-o conferinţă publică: postumitatea lui Eminescu este, de fapt, postumitatea noastră – şi trebuie să ne-o asumăm. În sensul creaţiei, desigur că tot ce a creat poetul este „antum", consemnat de el în timpul vieţii sale: ceea ce recuperăm noi din acest tezaur de manuscrise ne priveşte în primul rând pe noi. Ordonarea cronologică a postumelor după data descoperirii lor este prima operaţie necesară în acest tezaur.

### *B. Traducerile în limbi străine*

În timpul vieţii lui M. Eminescu au fost publicate în limbile germană, franceză, italiană şi maghiară multe poeme ale sale. Cele mai numeroase sunt în limba germană, traduse de el însuşi, de regina Carmen Sylva, de Mite Kremnitz, Oswalt Neucholtz, J. Betelheim. Antologia *Rumänische Dichtungen* apărută la Leipzig în ianuarie 1881 cuprinde 20 de poeme eminesciene, între care

*Satire* (actuala *Scrisoare II*) ce se va publica în românește în *Convorbiri literare*, abia în martie același an, *Doina* (Ce te legeni codrule) și Peste vârfuri (ce se vor regăsi abia în *Ediția princeps* din 1883/1884). Asta nu este încă totul. Recenzând această antologie, o revistă germană din 1879, citată de Titu Maiorescu în studiul său *Literatura română și străinătatea* afirmă că poeziile lui M. Eminescu îi erau cunoscute încă dinainte, din *Gegenwart*, supliment literar al ziarului *Montags Revue* (din păcate, necunoscute la noi până acum). Cu vorbele revistei ( în traducerea criticului): *"După Alecsandri, trece de cel mai însemnat poet M.Eminescu, reprezentantul pesimismului. Insă multe din cântecele sale sunt lipsite de claritate și preciziune. Câteva poezii lirice ale acestui autor le cunoaștem de mai înainte, din* Gegenwart, *vol XIV, nr. 29, vol. XV, nr. 17. În totalitate, spiritul său se arată înrudit cu al lui Leopardi."* Este un capitol fascinant din viața și opera antumă a lui M. Eminescu: numărul poeziilor publicate în limba germană îl egalează, aproape, pe acela al poeziilor publicate în românește. Nu se cunoaște revista citată, dar aflăm că în două numele (volume) ale ei este prezent cu poezii în limba germană Mihai Eminescu. Vor fi traduceri, vor fi scrise direct în germană, traducerile vor fi ale autorului, ale Mitei Kremnitz ?

Dl. Tudor Pereverza, actualul bibliograf care se ocupă, la Biblioteca Academiei Române, cu întreținerea și completarea vechilor fișiere ale monstruoasei Bibliografii Mihai Eminescu, ne informează că a căutat aceste titluri atât la Viena cât și la Leipzig, unde a mers în delegație, dar fără succes. Mi se pare ciudat, pentru că le vom găsi consemnate, ca titluri de reviste culturale germane, în scrisorile lui Carol I , de unde înțelegem că sunt publicații la care apela frecvent Regina Elisabeta. Regele este chiar puțin supărat pe critica germană, poate prea exigentă, când îi scrie fratelui său, Fritz von Hohenzollern, la 23 decembrie 1882 / 4 Ianuarie 1883: *" ... Faptul că, în anumite cercuri berlineze, despre*

*care nu știu în ce ape se scaldă, domnește dezaprobarea privind activitatea literară a Elisabetei, nu vorbește în favoarea lor și îmi pare rău de toți aceia care se manifestă în acest mod și etalează astfel un testimonium pauperitatis. Acești critici aspri trebuie că au puține puncte de contact cu lumea literară, care astăzi contează ceva, altminteri nu le-ar fi scăpat din vedere că majoritatea operelor scrise de Carmen Sylva sunt deja traduse în unsprezece limbi. Dacă asta trebuie regretat, atunci este greu de spus pentru ce mai poți să te bucuri. Într-un viitor nu prea îndepărtat vor apare poeziile despre război traduse de Elisabeta și unele chiar scrise de ea care sper că vor avea aprecierea ta..."*

Dl. Gabriel Badea- Păun citează des revista „Gegenwart" în prefața la antologia sa (*Carmen Sylva : Versuri alese*, antologie, cronologie și prefață de Gabriș Badea-Păun, Ed. Eminescu, 1998) – pentru care s-a documentat temeinic inclusiv în arhive germane ale familiei de Hohenzollern. Aflăm , astfel, că Regina Elisabeta a debutat cu traduceri din Alecsandri și Eminescu în revista „Gegenwart", semnându-le, cu pseudonimul E.Wedi ( anagramă de la numele său, Elisabeta de Wied).În nr. 29 din 2o iulie 1878 ea traduce *Melancolie*. În altă parte („Magasin fur die Literatur des Auslands", 1880,p.289) traduce *Povestea codrului*. Informațiile acestea rămân ca niște membra disjecta atâta timp cât dl. Gabritl Badea-Păun nu-l citează pe Titu Maiorescu ( probabil că n-a auzit de el), dl. Tudor Pereverza n-a auzit de dânsul – iar în ceea ce ne privește nu avem acces la sursele numite. Căutarea lui Eminescu în spațiul germanic rămâne a se întreprinde de acum înainte, după ce antimonarhismul afișat al celor 5o de ani postbelici s-a îndepărtat și pe măsură ce se va recupera un climat în general obnubilat în cultura română.

Pentru a se înțelege importanța acestei antologii, redăm cuprinsul ei :

Wiedmund. An meine Heimath. / poezie de Caremen Sylva) ...p.III.

Einleitende Notiz ( de mite Kremnitz).....VI
Perlenreihen von V. Alecsandri.....1
Das Maedchen von Cozia von D.Bolintineanu.....21
Maerchenkoenigin von. M.Eminescu.....23
Windeswehen von Th. Scherbanescu.....25
Herbstes Erde von V.Alecsandri.....27
Satire von M..Eminescu.....29
Von mir zu Dir von V.Alecsandri .....35
Serenasde von J. Negruzzi.....37
Anna Doamna von V.Alecsandri.....39
Der Kuss von Th. Scherbanescu.....45
Margaretha von Muncel von V.Alecsandri.....47
Leidesbild von M.Eminescu.....49
Rodica von V.Alecsandri.....51
Der Eisvogel von M.Eminescu.....53
Die Lerche von V.Alecsandri.....55
Sonett von j.Negruzzi.....74
Trennung von M.Eminescu .....75
Wintersonne von V.Alecsandri.....78
Mircea in der Sclacht von ED.Bolintineanu.....80
Der Donner von V.Alecsandri.....82
Melancholie von M.Eminescu.....84
Die Ernte von V.Alecsandri.....87
Poesie und prosa von J.Negruzzi.....89
Wuhmuth von M.Eminescu.....91
Penesch der Curcan von V.Alecsandri .....92
Einsamkeit von M.Eminescu.....101
Der Schlitten von V.Alecsandri.....104
Doina von M.Eminescu.....106
Stefan's der Grosse Mutter vomn D.Bolinitineanu.....108
Winterlied von V.Alecsandri.....110
Gebet eines Daciens von M.Eminescu.....112
Die Bruecke von V.Alecsandri.....115
O verweil ! von M.Eminescu.....117
Zwei Seelen von V.Alecsandri.....119
Wiedersehen von M.Eminescu.....121

Tannensehnsucht von V.Alecsandri.....123
Ein Lied von R.Torceanu.....125
Der Brunnen von V.Alecsandri.....127
Ewiglich von M.Eminescu.....129
Der Wind von V.Alecandri.....131
Nimmermehr von M.Eminescu.....133
Wasserrosen von V.Alecsandri.....135
Dan, der Grenzhauptmann von V.Alecsandri.....137
2 Sonette von M.Eminescu.....159
Die Sterne von V.Alecsandri.....161
Des Waldes Maerchen von M.Eminescu.....163
Der Ring und der Schleier von V.Alecsandri.....166
An Meere von J.Negruzzi.....171
Vaer ich' Gelibte von V.Alecsandri.....173
Waldesrauschen von M.Eminescu.....175
Reissenhnsucht von V.Alecsandri.....178
Am See von M.Eminescu.....180
Die Keule des Briar von V.Alecsandri.....182
Bedauern von J.Negruuzi.....190
Maiblumen von V.Alecsandri.....192
Venus und Madona von M.Eminescu.....194
Die wunderschoenes Maegdlein von V.Alecsandri.....198
Die Vampyre von M.Eminescu.....200

Sunt în total 60 de titluri : antologia se deschide cu o poezie a reginei și conține 27 de poezii se Vasile Alecsandri, 21 de M.Eminescu, 5 de J.Negruzzi, 3 de D.Bolintineanu, 2 de Th. Șerbănescu și 1 de R.Torceanu. „Concurența" este între V.Alecsandri și M.Eminescu, care-și alternează poemele ( iar când se publică două titluri la rând ale primului, urmează două titluri la rând ale celuilalt). Reluăm poemele eminesciene notând în paranteză titlul românesc și prima apariție pentru fiecare în parte:

Maerchenkoenigin ( Crăiasa din povești ,1 septembrie 1876)
Satire ( Scrisoarea II, 1881, martie )

Liebeslied ( Dorința, 1 septembrie 1876 )
Der Eisvogel ( De câte ori, iubit, 1 septembrie 1879 )
Trennung ( Despărțiore, 1 octombrie 1879)
Melancholie ( Melancolie, 1 septembrie 1876 )
Wehmuth (Peste vârfuri, *Editia princeps*, 1883 )
Einsamkeit ( Singurătate, 1 martie 1878)
Doina ( Ce te legeni, *Editia princeps*, 1883 )
Gebet eines daciens ( Rugăciunea unui dac, 1 septembrie 1879)
„O verweil" ( O rămâi, 1 februarie 1879 )
Wiedersehen ( Revedere, 1 octombrie 1879)
Ewiglich ( O mamă, 1 aprilie 1880 )
Nimmermehr! ( Pe aceeași ulicioară, 1 februarie 1879 )
Sonette ( Sonet , Sunt anii la mijloc , 1 octombrie 1879)
Sonette ( Sonet, Când însuși glasul , 1 octombrie 1879 )
Das Waldenmnaerchen ( Povestea codrului, 1 martie 1878 )
Waldesrauschen ( freamăt de codru, 1 octombrie 1879 )
Am See ( Lacul, 1 septembrie 1876 )
Vewnus und Madona ( Venere și Madonă, 15 aprilie 1870 )
Die Vamyre ( Strigoii, 1 decembrie 1876 )

Titlurile subliniate ( *Scrisoarea II, Peste vârfuri* și *Ce te legeni* ) nu au apărut încă , astfel că trebuie să consemnăm prima lor publicare de către Eminescu în limba germană, în această antologie. Traducerile sunt semnate „M.K." – ca și notița introductivă care scrie destul de mult despre Eminescu ( îl numește *„der Dichter des Pessimismus"*, arată că Titu Maiorescu l-a comparat cu V. Alecsandri, spune chiar că de câțiva ani este redactorul ziarului *Timpul* care este organul Partidului Conservator : *„ ist er in Bukarest Redacteur der Zeitund Timpul, des Organs der conservativen Partei" ;* nu încape îndoială că-l consideră redactorul șef, deci notița a fost făcută după 20 decembrie 1880 ). Sunt destule mărturii despre aceste traduceri ale Mitei Kremnitz făcute împreună cu Eminescu însuși. Pentru *Crăiasa din povești*, textul în

limba germană se găsește între manuscrisele eminesciene, fiind scris de mâna poetului – ceea ce-l îndreptățește pe Dl. D.Vatamaniuc să afirme că traducerea i-ar aparține chiar poetului. Toate aceste traduceri trebuie abordate sistemic , în comparație continuă cu textul românesc din *Convorbiri literare* și cel din *Ediția princeps* : ele pot da măsura voinței lui Eminescu în privința punctuației cel puțin. Aici mai notăm doar că ediția a doua a antologiei apare în 1884 și cuprinde, pe lângă aceste titluri, *Der Abendstern ( Luceafărul* , fragmente ample) și *Satire III ( Scrisoarea I )*. Ediția a II-a, din 1989, mai adaugă : *Gute Nacht ( Somnoroase păsărele ), Das Jagdborn ( Peste vârfuri ), Der Stern ( La steaua ), Dir ( Atât de fragedă ), Will die*

*Erinn'rung ( Când amintirile ), Zugvoegel ( De câte ori, iubito ).*

În periodice se mai publică 4 poezii de M. Eminescu (repetăm, sunt sursele depistate de bibliografii). În total, 32 de titluri apar în limba germană în timpul vieții lui Eminescu. Interesant este faptul că unele poezii sunt traduse de M. Eminescu însuși (se regăsesc în manuscrisele sale) și publicate sub numele reginei. Această categorie nu poate lipsi, așadar, dintre antumele eminesciene. După câte știm, Eminescu a tradus din limba germană unele poezii în românește fără a specifica sursa. Acum, că sursele au fost identificate, este interesant de pus față în față textul original, german, cu retraducerea în germană a traducerilor românești ale poetului. Se va vedea dacă este un joc agreat de poet (în situația în care el însuși va fi ales poeziile care să-i fie traduse) – ori nerecunoașterea surselor de către traducători este la mijloc. (Chestiunea se pune la ediția a III-a din 1889, în cazul poeziei *La steaua...* traducere după Gotfrig Keller și retraducere de Mite Kremnitz, dar și la traducerile din periodice de după 1884). Practic, privind această producție și mai ales insistența cu care ea se repetă și se sporește putem avansa ipoteza că M. Eminescu avea șansa de a deveni un poet româno-german dacă (se) urma programul început.

La traducerile în limba germană trebuiesc adăugate celelalte: una în limba franceză, trei în limba italiană şi 6 în limba maghiară – asta, mai ales pentru a deschide o pistă către cercetările bibliografice de viitor.

### *C. Traduceri de Mihai Eminescu în limba română*

La acest capitol care va încheia secţiunea *Antumelor* se aşează *Vârful cu dor* de Carmen Sylva, tradus de poet în 1878 fără a semna (iar regina îşi semnează piesa de teatru cu un pseudonim). Se va obiecta, poate, că este o piesă de teatru – dar fiind ultimele versuri antume ale poetului ne asumăm includerea ei între poezii. Aici nu poate figura, însă, traducerea *Laîs*, pentru că se va publica în *Convorbiri literare* abia în 1892 (deşi datează din 1888, când poetul a oferit-o lui Titu Maiorescu, a citit-o public, a vrut s-o pună în scenă la Teatrul Naţional). Fiind un moment cronologic în sine ca şi momentul de ruptură *Doină* din 1883, merită discuţii separate – numai spaţiul hotărând, în cele din urmă, decisiv.

Aceasta fiind creaţia antumă eminesciană (poezia), ordonarea ei pe categorii ni s-a impus ca un criteriu de ordine ce ţine atât de operă cât şi de viaţa poetului.

## VASILE CONTA, VERONICA MICLE ŞI ALŢI PRIETENI

Revenind la împrejurările înaintării lui Mihai Eminescu în funcţia de redactor şef al *Timpului*, mai trebuie amintit că acest an al luptei sale pentru afirmare , 1880, este şi anul separării de Veronica Micle. Cearta intervenise în primăvară, prin aprilie sau mai, şi va dura până anul viitor, de Crăciun 1881, când , ea venind la Bucureşti, se pare că s-au reîntâlnit întâmplător şi nu s-au mai putut despărţi. Motivele acestei rupturi se lasă abia întrevăzute

din noua corespondență editată în anul 2000. Este vorba de o naștere prematură a Veronicăi – evocată, de altfel, prin 1909 de către fiica sa, Virginia, și plasată în iunie 1880 : abia scrisorile recent descoperite redeschid cazul și-i dau dreptate acesteia. Fiind la Iași, iar sarcina devenind vizibilă, Veronica Micle se confesează în stânga și-n dreapta, apoi se laudă, apoi se apără zicând că Eminescu o iubește cu adevărat, o implică și pe sora poetului, Harieta, într-un soi de conspirație pentru a-l face pe poet să promită solemn că va consimți la căsătorie... Cert este că ea îl cere cu adevărat de soț, evocând gura lumii și arătându-i că această căsătorie ar fi singurul mod de a o astupa în viață fiind – iar el o refuză cu demnitate în numele sărăciei care nu i-ar permite să-și ia răspunderea de a o întreține. Scrisorile există acum, pot fi refăcute clipele acestei despărțiri. Știm și cum s-a ajuns la această iubire năvalnică. În august 1879 murise soțul Veronicăi Micle, profesorul Ștefan Micle, după o suferință scurtă (răcise la o vânătoare de rațe sălbatice unde mersese împreună cu Vasile Burlă ) – iar pe toamnă, fără să mai țină cont de convenienețe, Veronica fugise la București , la Eminescu. Cei doi se afișaseră imprudenți în locuri publice, mergeau pe stradă ca doi îndrăgostiți – atrăgând atenția mai ales ieșenilor aflați în capitală, și cu deosebire celor care aveau legături cu lumea universitară ieșeană. S-a aflat, astfel, că soția răposatului rector, a celui care-și luase la un moment dat rolul de factor de coeziune a intelectualității ieșene, soția profesorului Ștefan Micle, așadar, în loc să poarte doliu și să-i pregătească parastasurile rânduite – s-a dus la București după poetul de la *Timpul*. În Iași fiind multe soții de profesori universitari, majoritatea casnice cu pretenții, dornice de a reprezenta protipendada feminină a urbei, subiectul a interesat mai întâi ca bârfă – dar apoi, repede, s-a aprins vâlvătaia invidiei – pentru că era gata-gata să se refacă „familia ideală de poeți". Fructul iubirii din toamnă devenind, apoi, vizibil – Veronica este obligată să mărturisească, să apeleze la Eminescu pentru a o apăra

oficial, să-şi joace, adică, destinul. A fost refuzată în numele muncii de ziarist la ziarul *Timpul* a lui Eminescu, după cum s-a osificat şablonul. De fapt, poetul elabora un pachet de teorii sociale şi politice – de care toată lumea avea nevoie, inclusiv el însuşi care dorea să-l vadă o dată aşternut pe hârtie.

Eminescu nu era un ziarist oarecare, el reprezenta ziaristul ieşean plecat la Bucureşti cu un scop anumit. Drumul acesta fusese bătut mai înainte de un prieten al lui Eminescu, Vasile Conta, profesor universitar în aceeaşi urbe a Iaşilor. El ieşise, la un moment dat, în faţă şi strigase să fie ales deputat că rezolvă chestiunea evreească în Parlamentul de la Bucureşti. S-a înjghebat o mică formaţiune politică cu iz liberal ( liberalismul adevărat nu a răzbătut în Moldova în aceşti ani, abia după momentul I.C.Brătianu se va dezvolta). Vasile Conta a ieşit la alegeri – şi a mers la Bucureşti unde a impresionat, într-adevăr, intelectualitatea politică dâmboviţeană – determinând, între altele, şi rezolvarea chestiunii evreeşti în consens cu dorinţele moldovenilor, prin împământenirea om cu om a evreilor care cer acest lucru. Vasile Conta a fost, însă, ca un fulger contra cronometru : boala sa gravă de plămâni nu i-a permis nici să se bucure prea mult de victoriile sale, nici să atragă de partea guvernului mai mulţi intelectuali autentici. El a fost primul junimist important pe care I.C.Brătianu a reuşit să-l atragă către politica liberală. Se va stinge din viaţă curând, lăsând în urma sa acest mit al moldoveanului victorios la Bucureşti – mit care s-a păstrat un timp dar apoi s-a prăfuit, ca şi amintirea ori opera personajului care l-a forjat. „Mitul Conta" a fost creat de biografii săi B.C.Liveanu şi Octav Minar – şi s-a uitat împreună cu aceştia sau, mai degrabă, fiind uitaţi aceştia . Iată-l, de pildă, pe B.C.Liveanu descriind lupta lui Conta, la Iaşi, pentru a se afirma în Bucureşti : *„ N-a mai ţinut seamă de răul ce-l pricinuia ieşirea din casă seara, n-a mai ţinut seamă de tusea şi hemoragia ce-i pricinuia regulat vorbirea prea multă, n-a mai ţinut seamă în fine nici de gravele consecinţe ce*

*puteau avea pentru dânsul curentele din întrunirile publice. Se ducea la toate și în toate lua cuvântul. Prin discursurile pronunțate în primele întruniri și în vederea pericolului național ce ar rezulta din admiterea evreilor la împământenire, Conta captivă simpatiile alegătorilor care-l primeau și-l escortau cu ovațiuni, așa încât deveni în scurtă vreme candidatul cel mai popular din Iași. Guvernul, informat despre aceste succese strălucite, luă noi măsuri ca să-l combată pe toate căile și prin toate mijloacele. Radu Mihaiu, pe atunci prefect al Capitalei și celebru în conducerea campaniilor electorale, fu luat din această funcțiune și numit prefect al județului Iași, cu ordin precis ca să nu combată nici o altă candidatură în afară de aceea a lui Conta. (...) A luptat ca un erou. Faima cuvântărilor sale, care au fermecat adunările publice, s-a răspândit în toată Moldova, și mulți proprietari mari, din deosebite județe, au venit într-adins la Iași ca să-i ofere spontaneu concursul lor, influențând pe lângă rude, prieteni și cunoscuți în favorul candidaturii filosofului antisemit. El se alese în sfârșit cu mare majoritate, împreună cu tovarășii săi de luptă, Ciupercescu și alții. Triumful său a fost cu bucurie auzit de toată țara. Radu Mihaiu apucase deja să previe guvernul că nici o putere omenească nu va putea să împiedece alegerea lui Conta."* (Apud O.Minar: "Filosoful Conta", p. LXVIII-LXIX, nota)

Este o altă față a așa-numitului antisemitism : Vasile Conta polemiza cu logica și istoria în mână, filosofic, fără resentimente, în numele ideilor – accepta discuții chiar cu evreii luminați. Se spune că o delegație a acestora i-au oferit suma de 70.000 lei ca să nu ia cuvântul în chestiunea Articolului 7 din Constituție – și, desigur, a refuzat. Discursul său din Parlament este calm, rece, tăios. I.C.Brătianu însuși l-a lăudat și l-a atras către guvernul liberal, cum scrie V.Conta într-o scrisoare: *"Multe seri am petrecut la Florica cu d. Brătianu , care îmi comunicase că vrea să mă facă ministru numai pentru a reforma legea învățământului."* (Apud eundem, p. LXXII). Ministeriatul său a fost lamentabil, însă, iar

legea pe care a girat-o, un eşec. În Bucureşti se întâlnea cu prietenii numai în cafenele, numai noaptea târziu, şi fuma cu pasiune deşi era foarte bolnav ( a avut un sfârşit demn de un filosof : pe patul de suferinţă s-a stins citind dintr-un tratat de anatomie simptomele bolii sale şi urmărindu-le pe propriul trup). Cel care a scris despre cărţile sale, despre conferinţele pe care le-a ţinut, chiar şi despre articole şi studii separate – a fost nimeni altul decât Mihai Eminescu ( iar poetul a primit şi păstrat o bogată colecţie de literatură populară scrisă de mâna lui).Este, probabil, singurul şi a rămas cel mai apropiat şi avizat comentator al său. Totuşi, poetul nu i-a iertat slăbiciunile din finalul vieţii. Văzând că nu-l pot folosi la toată capacitatea, liberalii i-au încredinţat lui Conta sarcina de a organiza o filială a Partidului liberal la Iaşi, în acest scop dându-i o sumă importantă de bani pentru a întemeia un ziar în urbe. Filosoful nu face altceva decât să-i scrie lui G. Panu pe larg despre ce e vorba, indicându-i şi sursa banilor şi scopul lor – iar acesta, la rândul său, ce putea face altceva decât să dea respectiva scrisoare la presă ?! Rămâne, doar, stabilit cum a spus regele : nu se poate încredinţa hârtiei orice lucru. Aşa se face că la 25 noiembrie 1880 *Timpul* este ziarul care publică şi comentează scrisoarea ministrului Vasile Conta. Începe un scandal de toată frumuseţea, reverberat în întreaga presă. Eroul de anul trecut devine, după ce acceptă colaborarea cu liberalii şi imediat ce i se prinde un document compromiţător, antierou de la sfârşitul anului acesta, 1880. Iar „ostilităţile" se duc, a nu se uita, la *Timpul* - tocmai Eminescu, cel care-l stima atâta pe Conta ca filosof, fiind cel care orchestrează ariile. Acuzaţiile se vor regăsi până şi în necrologul pe care tot Eminescu îl semnează pentru Conta la 25 aprilie 1882: *"... Îndealtminterelea fondul caracterului său era blând şi inteligenţa sa caldă : nici nu se putea altfel, căci era originar din ţinutul Neamţului, din acea rasă arhiromână de munteni care vorbeşte şi cugetă încă şi astăzi precum se scria în secolul al şaptesprezecelea. De-aceea s-o fi şi ocupat cu metafizica şi nu cu*

*tripotajul de bursă ; cu căutarea adevărului după putințele lui, nu cu sofisme în favorul răscumpărării liniei Cernavodă-Chiustenge, căci, cu tot pasul său greșit cu liberalii moderați, Conta era român get-beget și ca atare onest în fundul inimii lui și iubitor de adevăr. Ce-o fi căutat alături cu Giani, Carada, Mihălescu e un mister pentru noi și pentru mulți din câți l-au cunoscut , căci desigur că locul lui nu era alături cu acele bipede pentru cari adevărul e o farsă și onestitatea o nerozie. Dar... de mortuis nil nisi bene. Erorile legate de-o mână de pământ se desfac deodată cu ea, și e destul dacă, în urma unei existențe atât de chinuite precum este aceea a omului ce cugetă și simte, avem a constata o urmă de bine și de adevăr, un gol. Desigur, după moartea Gianiilor și Caradalelor nu va mai rămânea nimic de constatat și nici un gol în urmă-le, căci aceștia sunt dintre cei ce se nasc spre a muri și mor spre a se naște și despre a căror existență e cu totul indiferent dacă a fost sau n-a fost."* ( O.XIII,p.109 ) Am citat mai larg și pentru a se vedea că aici Eminescu topește atât imagini din *Scrisoarea I* cât și din abia încheiatul *Luceafăr* ( vezi scrisoarea din 17 aprilie 1882 către Veronica Micle; Eminescu a încheiat poemul în timpul agoniei prietenului său – desigur, la coincidența astrală trebuie să ne referim). Din păcate, în timp istoric „golul" rămas după Conta s-a resimțit cam puțin : nu opera propriu-zisă, ci regimul de receptare a ei l-a umplut repede cu uitare.

Experiența Conta, însă, „mitul Conta" – fiind repetabile, trebuie să sensibilizeze într-un fel. Mai ales că aceasta este paradigma în care se înscrie și Eminescu : plecase din Iași mai devreme decât Conta și va rezista în București mai mult decât el. Nu e ciudat, ci necesar faptul ca, după 1885, și de Eminescu să se intereseze direct același Radu Mihaiu care va deveni, brusc, iarăși prefect de Iași pentru un timp. Acum, însă, în 1880 – anul în care ne cantonăm - poetul nu-și putea permite „luxul" de a abandona într-un climat casnic – atunci când avea hățurile căruței în mână, când câștiga cel mai important ziar al opoziției din țară. Dacă

nunta dintre Eminescu şi Veronica Micle nu s-a putut face – este pentru că urgenţa muncii n-a îngăduit pentru el răgaz, dar şi pentru că acest mit al moldoveanului care trebuie să românizeze România a funcţionat ca o atracţie către luptă şi muncă. Ei, aceşti bărbaţi ai vremii lui Conta sau Eminescu, trăiau altfel ideile, şi poate n-ar strica să încercăm să-i înţelegem. Moldova îşi dizolvase instituţiile prin Unirea de la 1859, odată cu Al.I.Cuza ales Domn al Principatelor Unite, Iaşul se desfiinţa ca centru, se desfiinţa un palat administrativ, un parlament. O clasă întreagă de boieri şi boiernaşi se autodezmoştenea pentru ideea unirii ; a fost un adevărat sacrificiu istoric. Compensaţiile promise Moldovei pentru acest sacrificiu au întârziat, însă, să apară – şi cu încetul, iar după 1876 , când liberalii valahi (mai ales cei olteni) au luat puterea, din ce în ce mai brusc, s-a pus perdeaua uitării peste aceste promisiuni. Spiritul critic moldav are, iată, o cauză precisă – şi va da naştere unei paradigme a intelectualului moldovean. L-am numit pe Vasile Conta, îl avem în vedere pe Eminescu însuşi – şi ne vom întâlni cu alt caz, cel al lui P.P.Carp, cel mai rezistent dintre ei toţi.

Desigur, revenind la cele mai pământeşti, dintre Eminescu şi Veronica Micle ea rămâne cea sacrificată. Iar despre reacţia ei momentană aflăm chiar mai mult din această nouă corespondenţă, anume că Veronica Micle, refuzată, abandonată în stare de gravidenie, vrea să se răzbune pe „fostul amant", tatăl copilului - şi descrie modalitatea : va da publicităţii, prin presă, informaţii confidenţiale despre cercul Junimii, mai ales relaţiile amoroase ilicite dintre Titu Maiorescu şi Mite Kremnitz, specificând că ştie totul „de la Dl. Eminescu", citând chiar din scrisorile în care el îi descrie asemenea dedesupturi păstoase ale vieţii de cerc literar. Deducem, din alte scrisori, că vrea să şi-l ia aliat pe Caragiale în această campanie de presă – şi înţelegem ( făcând doar legăturile în sensul regal de mai sus ; documente certe nu avem la îndemână ) că acestuia îi dă respectivele scrisori, două la număr, în care Eminescu îi descrie viaţa cam libertină între

pereții Junimii. În timp ce Mihai Eminescu luptă la *Timpul* – Veronica Micle împreună cu I.L.Caragiale pun la cale scenariul de presă care l-ar fi discreditat public pe Maiorescu – și , în particular, pe Eminescu pentru că a trădat secrete de grup de bărbați serioși. Presa vremii nu este, încă, cercetată exhaustiv, astfel că n-ar fi cu totul exclus ca pe undeva să fi apărut un asemenea denunț amoros-scandalos .Avem exemplul de mai sus al scandalului Conta: o scrisoare anonimă trimisă din Iași la ziarul *Timpul* și publicată de Eminescu l-a declanșat. Rațiunea ne spune, însă, că I.L.Caragiale a făcut totul ca să obțină scrisorile eminesciene pe care le avea văduva cea trădată – după care le-a confiscat, adică nu i le-a returnat nici expeditorului, ca să-l pedepsească pentru că a îndrăznit să încredințeze hârtiei secrete de grup politic și literar important – nici destinatarei, ca s-o ferească să caute alt jurnalist mai rău decât el însuși...Am avea în acest scenariu chiar subiectul „Scrisorii pierdute" ...Cât despre Veronica Micle, însă, ea va suferi cumplit în acești ani, văduvă cu doi copii săltați în vârstă, cu al treilea pe drum, iubită cu pasiune de Eminescu și iubindu-l cu pasiune dar podul dintre ei rămânând de netrecut. Unele informații transmise verbal și răzbătând până astăzi în legende imposibil de controlat vor ca acest copil al lor, o fată, să fi avut viață, și să fi fost dată spre înfiere unui membru dintr-o ramură a stufoasei familii Sturdza. Din corespondența editată , însă, se poate deduce doar refuzul nunții de către Eminescu – și se pot compara stările femeii de dinainte și de după naștere, înțelegându-se limpede că a fost vorba de gravidenie ; nimic mai mult. Iar pe noi, în abordarea de față, ne interesează exact spațiul temporal în care Veronica Micle lipsește din vecinătatea lui Eminescu. Vom constata, din corespondența următoare a lor, de după 1881, că ea urmărea mai ales presa liberală, mai ales revistele macedonskiene care-l persiflau pe Titu Maiorescu și pe Eminescu, mai ales persoanele și personalitățile politice liberale – cum ar fi V.A.Urechia – așadar, lumea cealaltă, nu pe cea eminesciană.

Când se vor reîmpăca, poetul îi va trimite cu regularitate ziarul *Timpul* indicându-i chiar ce articole să citească : va începe o repede acțiune de recuperare a spiritului ei civic către ideile lui politice.

## CLIMATE POLITICE ÎN 1880-1881

Anul 1880 este anul de organizare al partidului conservator, de grupare a forțelor dar și de divizare a lor în sânul acestui partid. Atitudinile personalităților conservatoare sunt manifeste, ori implicite. Dacă, de pildă, P.P. Carp nu face parte din partid sub conducerea lui M. Costaki Epureanu, este pentru că nu-l acceptă pe acesta ca președinte al partidului. Epureanu va muri în septembrie 1880; rămâne de la el o operă fragmentară, răspândită mai ales în *Monitorul oficial*, și amintirea unui om nu îndestul de energic, ezitant între conservatori și liberali. M. Eminescu reține o răsunătoare interpelare în Parlament a lui M. Costaki Epureanu în care era aspru criticată legea prin care i se acorda lui C.A. Rosetti o pensie reversibilă pentru meritele politice deosebite în trecut și în prezent (1880); unul dintre refrenele eminesciene cele mai frecvente, cele mai usturătoare pentru bătrânul republican, își are sorgintea în această interpelare a lui Epureanu. Până și calculele pe care le face poetul (ce înseamnă, în bani, pensia votată, câți proprietari vechi au avut un asemenea venit, etc.) - vin din această interpelare. Este și motivul, desigur, pentru care *Românul* nu polemizează cu poetul pe tema pensiei reversibile a lui C.A. Rosetti: în spatele afirmațiilor lui M. Eminescu se află autoritatea acelui fost președinte al partidului conservator și amintirea acelei foste ședințe parlamentare când nu i s-a putut răspunde lui M. Costaki Epureanu decât printr-un vot - evident împotriva sa (majoritatea parlamentară fiind liberală). S-a tăcut și s-a votat; acum, poetul vorbește și vorbele-i usturătoare sunt primite ca... dobândă la tăcere. Insistăm asupra acestui procedeu

al discursului eminescian: poetul inventează puțin în materie de acuzații personale ori generale, el preia mult din cele spuse în parlament, consemnate în *Monitorul oficial*, stilizând, folosind aceste vorbe cu maxima tărie a logosului. Una dintre acuzațiile cele mai grave pe care i le aduc liberalii începând cu 1881, anume că cere revolte, că instigă lumea la tulburarea ordinii pentru că invocă spânzurătorile din piețele publice - este, și ea, o acuzație falsă: nici spânzurătorile nu le-a cerut Eminescu, ci tot din discuțiile parlamentare le-a preluat. Vom reveni. În acest caz, *Românul* n-a mai putut ține tăcerea autorității din spatele vorbei eminesciene, pentru că avea neapărată nevoie de o astfel de acuzație prin care să-l dizloce pe poet din sistemul *Timpului*. De la general, va trece la particular: va căuta să „demonstreze" că ziarul *Timpul* cere asasinarea lui I.C. Brătianu, apoi că cere asasinarea regelui însuși. Eminescu răspunde prompt, de fiecare dată; lucrurile se vor petrece în 1881 și 1882, poetul se sustrage magistral de sub incidența acestor acuzații puerile - dar nu-și poate domina și destinul postum: ultima lui zi lucidă la ziarul *Timpul* (28 iunie 1883) se leagă amintirea unui pistol pe care-l agita în cafeneaua Capșa în căutarea unei ținte. Gr. Venture ne asigură că poetul îl viza pe rege. Vom vedea dacă are, sau nu, dreptate.

Suntem, așadar, după reorganizarea partidului conservator cu Lascăr Catargiu președinte (20 decembrie), cu P.P. Carp încă neintegrat acestui partid, după tentativa de asasinat asupra lui I.C. Brătianu (2 decembrie 1880), după asasinarea, la Petersburg, a țarului Alexandru II (1 martie 1881), și imediat după arestarea unui grup de nihiliști care pregăteau, la Iași, un banchet pentru sărbătorirea a 10 ani de la Comuna din Paris. În presă și în parlament se discută, deocamdată vag, despre posibilitatea ca România să fie declarată regat. Această înălțare în rang, de mare importanță, consfințește Independența de Stat a României, cucerită cu arma în mână dar destul de lung discutată în

congresele de pace de după războiul din 1877-1878. Formal, acordul Marilor Puteri ale Europei pentru ridicarea României la rangul de regat era în mare parte obținut ; numai Austroungaria avea unele ezitări pentru că promisiunea că va primi, în schimb, drepturi speciale asupra Dunării până la vărsarea în Marea Neagră – această promisiune îi fusese făcută numai verbal, de câteva persoane oficiale române, nu și în scris. Mai mult încă : se stabilise și data sărbătorii : 8/30 aprilie 1881, aniversarea nașterii Principelui Carol. Ședința care urmează va devansa această dată, cum vom vedea.

În privința atentatului împotriva țarului Alexandru al II-lea , acesta a fost într-adevăr un eveniment care a zguduit întreaga Europă. Ziarele îl prezintă pe larg, cu lux de amănunte. Preluăm, însă, relatarea faptelor făcută în jurnalul său de către Regele Carol I – și pentru că este mai puțin cunoscută dar și pentru că este o mărturie oarecum de familie, având în vedere rudenia dintre Casele Domnitoare română și rusă :*"1/13 martie 1881. Pe când perechea princiară se afla la masă, primește de la generalul Ghica vestea oribilă că în Petersburg s-a comis un mare atentat contra Împăratului și că acesta a fost grav rănit. După un sfert de oră , altă depeșă anunță că Împăratul Alexandru al II-lea nu mai există ; el și-a dat sfârșitul în chinuri înspăimântătoare. Atentatorii au aruncat bombe asupra trăsurii în care trecea Împăratul. Principele Carol telegrafiază imediat noului Împărat Alexandru al III-lea :* Adânc tulburați de groaznica veste, rugăm pe Dumnezeu să aibă pe M.V. în sfânta sa pază și să vă dea forța necesară spre a duce greaua sarcină ce a pus pe umerii voștri. Carol, Elisabeta.

*2/14 martie 1881. Din Petersburg sosesc amănunte despre groaznicul eveniment : Împăratul se dusese la Manejul Mihail, fără să asculte de avertismentele persoanelor din jurul său care, în urma zvonurilor de atentat ce circulau,voiau să-l oprească de a ieși din palat. Când se întorcea de la manej la Palatul de Iarnă, s-a aruncat o bombă asupra trăsurii sale ; bucățile acestei bombe au ucis câțiva*

*oameni de escoertă și mai mulți trecători. Împăratul a ordonat atunci să se oprească trăsura ca să ia dispoziţiuni pentru ajutorarea răniților ; însă în momentul când se cobora din trăsură s-a aruncat a doua bombă , care îi zdrobi picioarele și pântecele. Fără cunoștință a căzut jos, a fost urcat în trăsură și transportat încet la Palat. Aici dânsul își dete sufletul în dureri cumplite."* („Memoriile Regelui Carol I al României de un martor ocular", Vol. IV, 1878-1881. Ediție și indice de Stelian Neagoe, Ed. Machiavelli,Buc.-,1994,p.378 )

Din partea României participă la funeralii generalul Cernat și colonelul Candiano-Popescu împreună cu o suită. În țară se inspectează trupele, se țin „Te Deum-uri" – iar la 7/19 martie Carol I consemnează: *"Miniștrii stăruiesc din nou pentru proclamarea Regatului; pentru cazul când ar fi din nou amânată, Brătianu se teme de greutăți din partea străinătății".* (Idem, ibidem.) . Funeraliile de la Petersburg încă nu se încheie când, la 14 martie 1881, de dimineață, Carol I se pomenește din nou cu reprezentanții guvernului în aceeași chestie a proclamării mai grabnice a regatului. Acum nu mai este vorba de eterna luare prin surprindere a străinătății pe fondul unui eveniment emoțional internațional („ politica faptului împlinit" , o constantă a strategiei brătieniste ) – ci de rezolvarea unei chestiuni interne care s-a ridicat ieri, 13 martie, în Camera Deputaților. Notează Carol I: *"Ieri au fost în Cameră dezbateri violente care s-au terminat, ce e drept, prin trecerea la ordinea zilei, însă în urma cărora s-au hotărât, atât Guvernul cât și majoritatea Corpurilor Legiuitoare, ca să proclame îndată Regatul. Partidul Conservator prin unul din cei mai buni oratori ai săi, T. Maiorescu, s-a încercat să probeze că Guvernul liberal și partizanii săi nutresc în fundul inimii idealuri republicane și că niciodată nu vor putea să fie un partid de ordine și un sprijin al Dinastiei ; doar ei tolerează, ba încă apără în România pe nihiliști și pe alți purtători de idei revoluționare.*

*În urma acestor dezbateri emoția e așa de mare, încât azi, dis-de-dimineață, toți miniștri au venit la Principe și l-au rugat să le dea permisiunea să facă a se proclama chiar astăzi Regatul de către Camere ; majoritatea e așa revoltată de acuzările ce i s-au adus, încât nu mai vrea să aștepte nici o zi.*

*Principele răspunde că, după sentimentul său, ar trebui să se aștepte măcar până după înmormântarea Împăratului Rusiei ; însă deoarece miniștrii stăruiesc cu tărie în cererea lor, Principele cedează și-și dă învoirea."* ( Idem,p.379 )

Trecerea în mormânt a Împăratului Alexandru al II-lea al Rusiei mai aduce un avantaj proaspătului Regat Român : în momentul cu pricina, la 15 martie 1881, orice activitate publică încetează. Cu vorbele aceluiași Carol I: *"Din cauza înmormântării Împăratului Alexandru al II-lea, care se face azi la Petersburg, se întrerup în București toate manifestațiile de bucurie ; steagurile sunt lăsate în jos, ovațiile sunt interzise ; numai telegraful lucrează în tăcere și neîncetat, aducând la Palat vestea despre entuziasmul care domnește pretutindeni în țară! Din sate depărtate, din munți sosesc, în cuvinte mișcătoare, adeseori nedibace, expresiuni de adevărat devotament pentru Dinastia străină, deja adânc înrădăcinată în inima poporului."* (Idem,p.382)

Nu confiscăm timpul și spațiul cu asemenea eșantioane privind climatul momentului, deși sunt foarte interesante și invită la comparații in eterno între sărbători și antisărbători la noi și la ruși. Revenim, mai bine, la cauza care a determinat forțarea acestei declarări a Regatului de către „Guvern și majoritatea Corpurilor Legiuitoare" . Ședința din 13 martie 1881 nu pare a anunța ceva deosebit. Președintele Adunării deputaților este Gh. Chițu, pe ordinea de zi sunt câteva proiecte de legi, câteva indigenate, raporturi ale comisiei de verificare a unor senatori și un proiect de răscumpărare a unor proprietăți din județul Vaslui (deputat de Vaslui: P.P. Carp). Se începe cu acest proiect, dar se amână, pentru că Titu Maiorescu anunță o interpelare guvernului.

În *Însemnările sale zilnice*, criticul notează lapidar: „*Vineri 13/25 martie. La ora 1 proces Mendelovici la Curtea de Casație pledat și câștigat, apoi interpelarea mea către ministrul prezident I. Brătianu despre procesul Pietraru și mișcarea socialistă de la Iași. El răspunde îndată...*" Conținutul exact al interpelării, după Monitorul Oficial: „*Am onoarea a întreba pe domnul ministru președinte dacă, în urma procesului Pietraru, și a manifestărilor socialiste de la Iași, crede timpul venit de a imprima politicei interne o direcțiune mai compatibilă cu consolidarea monarhiei constituționale.*" Vorbitorul întreabă, protocolar: „*Vă rog să binevoiți a fixa timpul când credeți că puteți răspunde.*"

I.C. Brătianu era obișnuit - și tracasat, chiar - de interpelările pe care în ultimul timp le ridicau și liberalii și conservatorii, în chestiuni personale ori de interes obștesc: stau pe masa prezidiului maldăre de legi, menite a regula mersul țării înainte, pe calea progresului, și „onor D-nii deputați", în loc a le discuta pe acestea, își pierd timpul (în sensul că-l consumă) cu interpelări. Acesta este, rezumat din cuvântările sale, punctul său de vedere. Nu este mai puțin adevărat că multe dintre aceste interpelări aveau un scop precis: adoptarea unei „moțiuni" în urma căreia guvernul se angaja că va acționa în direcția respectivă, ori, când cazul era foarte grav iar oratorul foarte bun, a unei moțiuni de neîncredere în urma căreia guvernul era obligat să demisioneze. Numai M. Kogălniceanu reușea, în epocă, asemenea lovituri de teatru - dar și acestuia, în cele din urmă, I.C. Brătianu îi răsturna planurile. Este celebră interpelarea bătrânului sfetnic al lui Al. Cuza din septembrie 1885, după expulzarea din țară a unui grup de români ardeleni pentru propagandă în favoarea fraților de peste Carpați (printre ei, Al. Ciurcu, G. Ocășanu și G. Secășan, aceștia doi din urmă prieteni ai lui M. Eminescu, cei care l-au ridicat la 28 iunie 1883 din baia Mitrașewski unde-l abandonase Gr. Ventura): printr-un discurs abil, primul ministru reușește a smulge adunării un vot de încredere după cuvântarea lui Kogălniceanu.

În 1881, partidul liberal era prea puternic pentru a se teme de mica opoziție conservatoare. I. C. Brătianu nu stabilește, ca de obicei, termen pentru documentare, ci se ridică prompt: „*Pot răspunde îndată*". T. Maiorescu dezvoltă, astfel, interpelarea pe loc.

În discursurile care urmează se va discuta mai puțin despre activitatea socialiștilor ieșeni. Numai Nicolae Ionescu va acorda o atenție specială acestora, și va face diferență între adevărații socialiști, cei care au un ideal social și luptă loial pentru traducerea lui în viață, și nihiliștii, adepți ai atentatelor, ai suprimării violente (cum a fost cea a țarului Alexandru II): „*Eu (...) nu vorbesc de nihilism, pentru că nihilismul este o creațiune cu totul străină tuturor țărilor unde există socialismul. Nihilismul propune asasinatul, mijloacele violente pentru reforme sociale. Nu toți socialiștii, nu visătorii cei generoși, aleargă la aceste mijloace violente; prin urmare, nihilismul este un ce particular Rusiei; nihilismul, prin cuvântul chiar pe care l-a adoptat, arată că nimic nu-i place în societatea ce vrea să reformeze. Prin urmare, nu are nimic comun nihilismul de dincolo de Prut cu manifestațiunea socialistă ce s-a reprodus dincoace...*" (*Monitorul Oficial*, martie 1881, p. 1785). De altfel, despre conducătorul grupului socialist de la Iași, Ion Nădejde, vorbitorul va avea cuvinte frumoase: „... *cred că cine va cunoaște pe acest reprezentant al socialiștilor va vedea că acest tânăr, necertat încă de justiție, de disciplina în școală, dar a cărui inimă bate pentru ceva mai bun...*" (Idem, ibidem). M. Eminescu însuși are o părere bună despre frații Nădejde, după cum se știe. În discuție erau mai ales ideile nihiliste, pe care Titu Maiorescu le prezintă sub numele general de socialism. Desigur, reducând nihilismul strict la granițele Rusiei, Nicolae Ionescu nu are dreptate: nu numai Vara Sasulici era celebră în epocă, dar și Blancqui, și adepții parizieni ai acestuia. Nicolae Ionescu are și un scop practic în cuvântul său: să asigure guvernul că lucrurile se desfășoară în mod normal, că ordinea nu este încălcată, că nu

trebuiesc luate măsuri speciale așa cum cerea interpelatorul, *„pentru că într-o țară unde presa e liberă, întrunirile asemenea, pumnalul se frânge mai înainte de a fi apucat de mâna care vrea să ucidă"* (Idem, ibidem). Dar nici vorbele lui Titu Maiorescu nu trebuiesc luate ad litteram când vorbește de socialiști și socialism. Suntem înainte de organizarea acestui partid, înainte chiar de apariția *Contemporanului* (primul număr al revistei este, după câte știm, din iulie 1881); lucrurile se discută în principiu, la această dată socialiștii români au dezaprobat energic atentatul la viața lui I.C. Brătianu din 2 decembrie 1880. Nihiliștii din Iași nu sunt „socialiști" - cel puțin nu sunt acceptați de către socialiști; cu atât mai puțin cei din București care au atentat la viața primului ministru. Rămâne, de altfel, de discutat dacă grupul Pietraru - Pătescu - Cârlova (cei trei atentatori) reprezenta un nucleu nihilist, dacă avea legături cu Iașul, cu alte filiații internaționale, etc. Vom încerca un răspuns apropiat de cel pe care-l va da, după doi ani, în 1883, M. Eminescu. Lucrurile fiind, însă, extrem de complicate, trebuie să procedăm metodic. Reținem că Titu Maiorescu face o legătură imposibilă între socialiști și nihiliștii de la Iași, între aceștia din urmă și atentatorii lui I.C. Brătianu, iar Nicolae Ionescu limpezește, de fapt, lucrurile, după ce presa (mai ales *Românul*) le încurcase de toată frumusețea susținând furibund că atentatul nu este românesc, ci străin și anti-românesc, sugerând, deci, că grupul bucureștean este de sorginte tot la fel de străină cu cel ieșean, reieșindu-i – fără să vrea – că ar fi vorba de o rețea subterană cu ramificații externe. Nu, spune adversarul lui Titu Maiorescu: *„într-o țară unde presa e liberă, întrunirile asemenea, pumnalul se frânge înainte de a fi apucat de mâna care vrea să ucidă."*

Despre pumnalul frânt în paltonul lui I. C. Brătianu va fi vorba în această ședință din 13 martie 1881. Atentatul din 2 decembrie 1880, care-l anticipase pe cel din Petersburg cu 3 luni, trebuia, în cele din urmă, să se discute și în parlament, nu numai în presă -

unde *Timpul* şi *Românul* îl dezbătuseră câteva săptămâni la rând. De altfel, presa avusese partea ei de implicare în acest eveniment: atentatorii publicaseră, într-un ziar de provincie, o condamnare la moarte a primului ministru şi ameninţaseră că vor trece la fapte. Titu Maiorescu o pune: „*Eu posed un număr dintr-un asemenea jurnal. Atentatul s-a întâmplat în ziua de 2 decembrie, şi aici este numărul unui jurnal din 17 noiembrie, vândut public în gara de la Roman precum se vindea public şi în capitală. Acolo se vorbeşte despre acest atentat plănuit, dar redactorul jurnalului îşi face rezervele sale contra comitetului de 50, de la care se zice că provine declaraţiunea. Iată, dar, D-lor, ce s-a publicat prin jurnale; aceasta s-a publicat nu numai în jurnalul ce-l am aici, dar şi în alte foi, şi chiar înainte de acest număr, s-a publicat făţiş declaraţia pentru acest asasinat.*" (*Monitorul Oficial*, martie 1881, p. 1770).

Este primul motiv pentru care Titu Maiorescu doreşte a se discuta în parlament libertatea presei. Suntem înainte de revizuirea constituţiei, pe care o vor începe camerele de revizuire alese în mai 1883. Articolele 24 şi 105 din constituţie, cele referitoare la presă, vor ajunge în dezbaterea acestor camere chiar în ziua de 17 martie 1884, când Eminescu punea piciorul pe peronul gării din Bucureşti, revenit acasă după cura de lângă Viena.

## PRESA ŞI PARLAMENTUL

Discuţiile despre presă şi rolul ei în societate sunt un capitol distinct al vieţii parlamentare româneşti din ultimul sfert al secolului trecut; destul de des ziarele sunt citate, citite şi chiar comentate în Adunarea deputaţilor, cerându-se măsuri restrictive în privinţa lor. Şedinţa din 13 martie 1881 are, însă, o importanţă aparte, discuţiile concentrându-se asupra *Timpului,* cel mai important ziar de idei din epocă, al cărui prim redactor era, de câteva luni, M. Eminescu. Este un bilanţ.

Interpelarea lui Titu Maiorescu era, de altfel, așteptată: încă de la 3 martie discuția din cameră se abătuse, în legătură cu un fapt minor, asupra ziarelor, și Al. Lahovari (deputat conservator) amintise de procesele pe care guvernul liberal le intentase presei liberale. „*Citați un singur fapt*" - îl rugase ministerul de justiție, Tache Giani. „*Eu afirm un lucru care este pozitiv...*", răspunsese vag deputatul. - „*Apoi, vă rog să citați un fapt, fiindcă suntem aici și actualii și foștii miniștri care pot să vă asculte și să rectifice...*" - „*Puneți memoria mea la o prea mare încercare; însă mă însărcinez ca în trei zile să vă citez fapte... (Sgomot) A! Iată, D. Maiorescu, care, având memoria mai proaspătă, îmi aduce aminte că a fost dat în judecata poliției corecționale jurnalul Timpul, care a fost judecat pentru delict de presă, și, Curtea de Casațiune, care este o instanță inamovibilă, fie zis aceasta în treacăt, pentru onoarea justiției inamovibile, a casat sentința tribunalului corecțional care judecase, contra constituției, un delict de presă*". A. Lahovari, care, el însuși, ca ministru conservator, înainte de 1876, tradusese în justiție mai multe ziare (răspunzând la acest discurs al său, și la cel din 13 martie, *Românul* și *Telegraful* produc liste întregi de ziare liberale judecate pentru delict de presă) - continuă: „*Eu nu vă acuz pentru faptul dării în judecată. Dacă un ministru crede că un jurnal a călcat legile țării, poate să-l dea în judecată, însă aceasta să o facă respectând Constituțiunea, și trimițând afacerea înaintea judecătorilor legali, înaintea juraților, iar nu înaintea tribunalelor corecționale*" (*M.O.*, martie 1881, p. 1418). Cam atât a fost la 3 martie. S-au relatat pe scurt faptele, iar Tache Giani, ministrul de justiție, a arătat că este chestiune de interpretare a legilor și nimic mai mult, și a conchis: „*Guvernul nu numai că nu a făcut proces de presă, dar a mers până a vedea jurnale incendiare, a mers până a vedea jurnale pe cari nu le mai califc... (Aplause). 'Mi place presa, D-lor, și tocmai pentru aceasta nu califc; am văzut jurnale publicând sentințe la moarte, șfidând societatea, sfidând siguranța*

*publică, și pentru că acestea se petreceau prin presă, guvernul n-a luat nici o măsură!*". Titu Maiorescu intervine: „*Foarte rău a făcut!*" Sunt singurele cuvinte pe care le spusese în adunare. Voci răzlețe îi răspund: „*Ba foarte bine a făcut!*" - iar președintele adunării conchidea: „*Respectați credințele fiecăruia.*"

Pozițiile opuse net - „foarte bine / foarte rău" - dintre conservatori și liberali, precum și intervenția președintelui și apelul său la „respectul opiniilor" traduc o situație reală, dar nu o opoziție categorică între partide. La 1 ianuarie 1881 Titu Maiorescu publicase, în *Deutsche Revue*, un amplu studiu despre politica externă a României în care cerea orientarea acestei politici spre puterile centrale (Germania și Austro-Ungaria). Meticulos, criticul revine, după discutarea politicii externe a țării, asupra celei interne pe care o dezbate acum, la 13 martie 1881, în parlament. Studiul său din urmă cu două luni fusese tradus de către Eminescu în *Timpul* și republicat, în traducerea poetului, de către *Românul* la 15 ianuarie, după care se începură discuțiile pro și contra. *Românul* consideră că Titu Maiorescu vorbește în numele abia reînființatului partid conservator și „denunță națiunii" dorința acestui partid de a „vinde țara" străinătății — M. Eminescu arată constant că Titu Maiorescu, „în toată independența sa de publicist" nu a făcut decât să examineze, în numele său personal, „*niște ipoteze viitoare și problematice și, la un pericol real ce s-ar putea ivi, a arătat și modul de scăpare, tot așa de ipotetic ca pericolul*" (*Timpul*, 20 ianuarie 1881; cf. *O.XII*, p. 36-39); că „*Prea confundă* Românul *partidul conservator, în care fiecare membru își are cugetarea sa proprie, pe care e liber de-a o exprima sau de-a o pune în acord cu a celorlalți, cu turma necuvântătoare a Caradalelor, care ridică mașinalmente mâinile când i se ordonă și nu gândește nimic. A gândi, a-și scrie gândurile, a le comunica, fie publicului din străinătate, fie celui român, ar trebui să fie permis, credem, fără a-ți vedea semnătura nesocotită și*

*ideile proprii atribuite altora.*" (*Timpul*, 27 ianuarie 1881; cf. *O.XII*, p. 46-47); că, în fine: „*Sarcina de a reprezenta singur un popor întreg nu mai cade azi asupra nimănui, nici măcar asupra Domnului, de vreme ce răspunderea politicei esterioare li se cuvine asemenea consilierilor după vremuri pe care-i dă ruajul parlamentar*" (6 februarie 1881; cf. *O.XII*, p. 53-54). Pus, însă, să opteze în numele său, al *Timpului*, poetul se va desolidariza, în cele din urmă, de vederile lui Titu Maiorescu, invitându-l pe acesta să-şi susţină singur ideile de politică externă (M. Eminescu cere constant o politică a echilibrului, abţinerea cu desăvârşire de la alianţe şi intrare în sfere de influenţă străine, demnitate şi consecvenţă). Titu Maiorescu reuşise să irite spiritul public, nu numai pe liberali dar şi pe conservatori (el însuşi notează, în *Însemnările zilnice*, lungi discuţii particulare după apariţia studiului din *Deutsche Revue*, în care şefii partidului conservator nu-i adoptă punctul de vedere) - cu această grăbită atitudine în favoarea puterilor centrale. Cu atât mai curajoasă este poziţia criticului acum, la 13 martie 1881, când, după ce se pronunţase asupra politicii externe a ţării, se pronunţă şi asupra celei interne. Şi, desigur - deşi el se limitează strict la subiect - deputaţii liberali îi reproşează, în răspunsurile lor, mai ales atitudinea exprimată anterior, în revista germană, privind politica externă a ţării. C.A. Rosetti, de pildă, în discursul său se referă numai la chestiuni de politică externă. În epocă, mai ales în aceşti trei ani, 1881, 1882, 1883, cearta dintre partide, dintre personalităţi, se deschide şi se închide cu această întrebare, aruncată de către unii altora: „*Voi cu cine sunteţi, cu Austro-Ungaria, ori cu Rusia?*" Întrebarea are accente dramatice uneori; în studiul lui Titu Maiorescu, de pildă, se rezolvă tragic, pentru că criticul are acea capacitate de a exprima net ceea ce înţelege: împotriva mersului firesc al istoriei, al spiritului public, al sufletului poporului care rămâne latin, România va trebui să opteze - interese de moment presante o obligă - pentru puterile centrale. Se pare că cine nu-şi pune

această întrebare evită să-şi trăiască timpul său. Este un moment dilatat al scenariilor geopolitice acesta, sunt anii când se croiesc sorţile , în cancelariile Marilor Puteri este continuă agitaţie, se pun mereu la cale noi şi noi strategii – iar publicul larg, mai ales datorită presei, simte acest lucru. La noi, primul care a câştigat notorietate naţională cu un asemenea scenariu geopolitic decriptat după declaraţii externe şi interne a fost tot Vasile Conta , un filosof aşadar, nu un ziarist. El a scris un studiu cu titlu ziaristic: *"Viitorul României pregătit de d-nii Brătianu şi Kogălniceanu"* – şi l-a dat spre publicare ziarului *Pressa* din Bucureşti, condus de Vasile Boierescu - iar acest studiu a fost reluat în întregime sau fragmentar ori chiar rezumat în toate ziarele importante din ţară. Este o analiză a poziţiei României între interesele Rusiei şi cele ale Austro-Ungariei – demonstrând că este oarecum fatal ca guvernul ţării să aleagă la un moment dat, prin guvern înţelegându-i pe cei doi bărbaţi de stat români care au condus România în timpul Războiului de Independenţă. Din aceste jocuri geopolitice va rezulta, în fond, ceea ce s-a numit mai târziu „politica de risc a bătrânilor liberali" , adică jocul ca joc a devenit indispensabil actului politic. Eminescu pare, în epocă, un individ care nu alege, refuză aliantele, compromisurile etc. La nivelul său de ziarist, însă, el nu-şi putea exprima alegerea într-un plan atât de important cum este politica internaţională. El cere – ca mulţi alţii, de altfel – ordine internă, administraţie bună, stârpirea corupţiei – toate aceste calităţi care pot pregăti în interior ţara pentru o eventuală, necesară chiar, alegere. Altfel spus : desigur, filosoful Vasile Conta are dreptate şi până la urmă va trebui să opteze guvernul – dar oricare va fi opţiunea trebuie să mergem pregătiţi în direcţia aleasă. M. Eminescu, cerând o neutralitate demnă, deplânge, în acelaşi timp, dezordinea internă a ţării, decăderea morală a guvernanţilor - cauze pentru care ţara nu-şi poate ţine poziţia fermă în concernul european, motive

pentru care politica ei externă oscilează. O bună întărire a organizării interne, este, pentru poet, garanția că politica externă poate fi exprimată și susținută ferm. Chiar în numărul *Timpului* din 13 martie 1881 poetul lansează un nou apel către partidul liberal pentru a-și defini poziția față de marile puteri europene. Articolul său, / *„Îndeplinim o datorie..."* / (cf. *O.XII*, p. 99-100) este rezumat de către C.A. Rosetti în răspunsul către Titu Maiorescu. Poetul reia, după un ziar francez, o analiză a situației politice a Europei pe care o prezintă publicului. Întrucât dilema este a țării înseși, și pentru că ne vom întâlni constant în ziaristica eminesciană cu aceste lucruri, nota merită atenție vis-à-vis de comentariul lui C.A. Rosetti din parlament (care anticipează articolul de a doua zi, din *Românul)*. Zice, așadar, ziarul francez în traducerea lui Eminescu: *„Țarul Alexandru al II-lea, asasinat în chip așa de mârșav de către fanatici, lasă un nume glorios în istorie. După învingerea de la Sevastopole era natural ca Rusia să caute un sprijin la Berlin și la Viena în contra alianței anglo-franceze. Timpurile s-au schimbat. Harta Europei s-a modificat. Regatul Prusiei a devenit Imperiul german, s-a mărit cercul său de acțiune. Germania dezvoltă în proporțiuni înspăimântătoare puterea sa militară. Francia, din contră, n-are altă politică decât aceea de a-și reconstitui puterile și de-a aștepta. Dacă fiul împăratului Alexandru ar putea ridica vălul ce-i acoperea viitorul și-i ascunde pericolul ce-i amenință siguranța și mărirea Imperiului țarilor, poate că ar vedea cum se grămădesc nourii ca să aducă furtuna nu pe malurile Senei, ci pe țărmurile Dunării. Din ziua în care Turcia va dispare de pe carta lumii, când descendenții lui Petru cel Mare vor reclama partea lor de moștenire în imperiul oamenilor, nu stindardul tricolor, ci vulturul cu două capete va închide armatelor ruse drumul la Constantinopol, care este scopul suprem al ambițiunilor moscovite. Nu Rusia, ci Austria, antegarda Germaniei, are de pe acum preponderența în Orient. Principalul obiectiv al politicei D-lui Bismark, de la Congresul din Berlin, stă în a întări în Peninsula*

*Balcanică influența rasei germane. Austria stăpânește Bosnia și Ertegovina, românii sunt vasali Hohenzollernilor, sârbii știu că destinele lor se află în mâinile Curții de la Viena. Cât despre Rumelia, Germania caută a pune mâna pe dânsa nu prin violență, ci printr-o invasie cu totul pacifică. Ea va vărsa în această bogată și productivă țară prisosul populației germane. Germania va îndrepta către Arhipelag și Marea Neagră acel nesfârșit șir de emigrație care până acum mergea în America. Încetul cu încetul, va face din Turcia europeană o colonie germană, sau mai bine un anex la cele două mari imperii germane. Cotropirea a și început: putem fi siguri să compatrioții d-lui Bismark o vor urmări cu toată energia, răbdarea și stăruința de care sunt capabili numai nemții.*

*Germanii au tot ce le trebuie ca să se stabilească și să prindă rădăcini în această țară mănoasă. Dacă nu li se va opune vreun obstacol vor ajunge încetul cu încetul, fără zgomot și pe tăcute, la Dardanale și Bosfor, și atunci Constantinopolul, prin forța lucrurilor, va cădea în mâinile germanilor.*

*Atunci dinastia Hohenzollern va realiza visul monarhiei universale, la care n-a ajuns nici Carol cel Mare, nici Carol V, nici Napoleon I. De la Marea Nordului până la Marea Neagră, de la Baltica la Adriatica, se va întinde un nesfârșit imperiu, sau mai bine o confederațiune formată de două mari imperii strâns legate printr-o comunitate de interese politice, economice și sociale, și care va apăsa asupra Europei cu toată forța unei puteri militare înfricoșate. Nimeni nu-și poate închipui cu ce colosală forță vor domina în Europa o sută de milioane de oameni, ocupând Europa centrală, împingând la vest popoarele latine, la est popoarele slave, stăpâni pe Hamburg, Triest, Salonic și Constantinopole, fiind sub dominația germană căile comerciale ale lumei civilizate!*

*Acesta este visul principelui de Bismarck. În scopul acesta cancelarul de fer a format alianța celor doi împărați, deschizând calea Austriei în orient. (...) În viitor, interesul Rusiei va face pe*

*noul împărat a nu mai căuta sprijinul politicei sale nici la Viena, nici la Berlin.*"

După ce traduce, M. Eminescu scrie pe marginea acestei note: „*Îndeplinim o datorie ce ni se impune de lealitatea cu care ne ocupăm de viitorul țării punînd în vederea cititorilor articolul următor, datorat unuia dintre cei mai eminenți publiciști francezi. Recomandăm cu osebire citirea acestui articol, căci arareori politica ce i se atribuie principelui de Bismark a fost expusă c-o mai mare claritate. Într-adevăr, nimeni n-a demonstrat mai bine viitorul, dac-această politică va triumfa.*

*Această politică este opera la care participă cu toată activitatea cei ce ne guvernează. Și aceasta explică pentru ce roșii sunt și stau la putere. Am dori ca domnii de la «Românul» să ne explice altfel lucrul; am dori ca opinia publică să fie liniștită prin declarațiile ce ar putea face «Românul». Am dori să ne arate «Românul», și d. Brătianu, într-un chip categoric, dacă tot ce s-a făcut până acum în țară a avut alt scop decât cel ce se atribuie cu atâta probabilitate principelui de Bismarck, și dacă acest scop ar avea vreun avantaj pentru viitorul țării. E datoria «Românului» de a da satisfacția aceasta opiniunii publice; este o datorie de demnitate a partidului de la guvern ca să se explice. Sunt situații în care unii oameni pot zice: Am puterea și fac cu dânsa ce voi vrea. Dar asemenea situații se pot schimba de la o zi la alta.*" Și, în final, după transcrierea comentariului francez: „*Cum vedem, alianțe nouă se pregătesc în Europa. Un mare război este poate inevitabil. În vederea unei conflagrațiuni generale, guvernul nu este dator a spune țărei care e politica sa? A fi sceptic la toate este lesne: e destul a nu avea cineva obraz. Dar oamenii de stat nu știm că pot fi lipsiți și de pudoare. Privim viitorul cu îngrijire, căci ce poate aștepta o nație de la niște oameni cari ne-au dus din catastrofă în catastrofă și au comis importarea Strusberg-Landau, retrocedările, conversiunea și mistificațiunile politicei dunărene?*" (*Timpul*, 13 martie 1881; cf. *O.XII*, p. 99-100).

Este unul dintre cele câteva articole eminesciene în care poetul prevede viitorul război mondial (ca o curiozitate pentru noi, românii: primul război mondial izbucnește, după calendarul gregorian, la 15 iunie 1914, când în România se comemora moartea poetului!). Eminescu se va ridica de mai multe ori împotriva alinetelor nefireşti, „care revoltă spiritul public", prin care reuşise politica germană să împartă Europa, va arăta constant că primul pericol rezultat dintr-o alianţă a României cu puterile centrale constă în sacrificarea românilor transilvăneni. Acum, la 13 martie 1881, el arată limpede că politica liberală nu face altceva decât să însoţească planurile Germaniei. Citit în cheie maioresciană (cum o va face C.A. Rosetti), articolul eminescian nu numai că-l acuză pe critic, dar îi şi trădează intenţiile. În fond, când anticipa viitoarea alianţă din 1883, Titu Maiorescu nu făcea altceva, în articolul amintit, decât să definească politica liberală. Liberalii înşişi nu vor putea ajunge la această alianţă fără ajutorul lui P.P. Carp şi al lui Titu Maiorescu. Iată, însă, că poetul nu acceptă cheia maioresciană a lecturii, cere declaraţii ferme de la guvern, se opune politicii de alianţe şi confederaţiuni, refuză rezolvarea nemţească a problemei europene. Este ceea ce nu vrea să accepte C.A. Rosetti în parlament. El începe abil, ridicându-se până la înălţimea (gravitatea) problemei ridicate de către interpelator:

*„D-lor, nu am venit aci ca să acuz, nici am venit ca să mă apăr; n-am să apăr majoritatea acestei camere"* - evident, un vot pe care majoritatea îl va da oricând în favoarea ei, adică a partidului liberal pe care-l reprezenta, nu are nevoie de „apărare"; argumentul realităţii de drept este folosit mereu în aceste discuţii, cu ironie, cu sarcasm chiar. *„Am venit cu acelaşi scop cu care a venit şi onor. T. Maiorescu, adică de a vă denunţa un mare pericol, şi de a vă zice: deşteptaţi-vă, luminaţi-vă, cugetaţi şi hotărâţi."*

C.A. Rosetti nu vede, însă, „marele pericol" pe care-l „denunţă naţiunii" în situaţia internă, ci în politica externă a ţării;

el se abate de la ordinea de zi, dar președintele adunării nu-l întrerupe, cum făcuse cu Titu Maiorescu pe care-l silise de câteva ori să restrângă cât mai strict argumentația pentru a rămâne în chestiune. C. A. Rosetti începe, deci, cu începutul: "*D. Maiorescu a declarat, totodată, la 1 ianuarie 1881, printr-un articol subscris de D-sa, publicat în Germania și reprodus în* Timpul, *că este și conducătorul Junei drepte, cu care împărtășește opiniile emise în acel articol.*" Două observații, pe care Eminescu le făcuse încă din *Timpul*, 27 ianuarie 1881: "*Întâi de toate, cuvântul de "junâ dreaptă" întrebuințat în traducerea noastră nu e întrebuințat în originalul german. Redactorul acestei foi a tradus termenul jungconservativ cam impropriu prin junâ dreaptă și a prefăcut fără voie o deosebire mai mult de vârstă sau temperament într-o deosebire de vederi, precum s-a accentuat poate cândva într-un cabinet prezidat de răposatul Epureanu. Va să zică, e un termen analog, nu adecuat, acela de "junâ dreaptă". Astfel, o eroare de traducere îi folosește* Românului *drept bază a articolelor lui polemice*". – (O. XII, p. 46-47). Și lui C. A. Rosetii care nu ia act de această declarație formală a lui M. Eminescu în calitate de prim redactor al *Timpului.* O logică a evidenței ne obligă a concluziona că C. A. Rosetti nu consideră explicațiile *Timpului* drept explicații ale (sau în numele) lui Titu Maiorescu. De altfel, nici P. P. Carp, nici Th. Rosetti (junimiști) nu acceptă ideile lui Titu Maiorescu, și nici vechii conservatori (generalul Em. Florescu, de pildă). Criticul nu vorbește, așadar, în numele "junei drepte" (al Junimii); ziarul *Timpul* dă această declarație formală și se desparte public de articolul din *Deutsche Revue* considerându-l o utopie politică – dar C. A. Rosetti îi implică pe junimiști în această atitudine.

Bătrânul republican continuă: "*Opiniunile emise în acel articol erau, că situațiunea Europei fiind cum este azi, suntem siliți să mergem cu politica germană și austriacă, și că inamicii acelei politici sunt cei din partida din care am eu onoarea a face parte.*"

Urmează o ironică aglomerare a acuzațiilor pe care conservatorii le-au adus necurmat liberalilor: "*Acea partidă a declarat necurmat că noi, și mai cu seamă D. Brătianu și eu, suntem agenții neclintiți, statornici și fără preget ai Rusiei, de la 1848 încă.*" După această separare a taberelor, C. A. Rosetti trece la răspuns direct: "*În articolul de la 1 ianuarie strigași, din nou, d-le Maiorescu, și declarași că suntem agenți ai Rusiei. Prea bine, iată o consecvență și din partea D-voastră și din partea noastră (...) Prea bine. Însă astăzi vine d-sa și de-odată ne declară că conspirăm, cel puțin de 7 luni; ai spus azi Camerei că conspirăm de 7 luni cu asasinii în contra Rusiei*".

Argumentația este impecabilă, cu condiția – acceptată de către vorbitor și, în principiu, chiar de către asistență – să facem egalitate între nihiliștii ruși și cei români. Nihiliștii ruși vor – și reușesc – să-l asasineze pe țar; cei români nu vor – și nici nu reușesc – să-l asasineze pe primul ministru. Când se plânge că guvernul român vrea să-i ierte pe atentatori, că nu ia măsuri preventive, nu face procese de presă, etc. Titu Maiorescu "acuză" implicit guvernul că ține cu nihiliștii care... nu țin cu țarul. Că, deci, liberalii sunt împotriva Rusiei (nu țin cu țarul) – după ce ani de-a rândul conservatorii îi acuzaseră că sunt agenții Rusiei... C. A. Rosetti jubilează dezvoltând această suită de argumente: "*Onor D. Maiorescu crede că are a face tot cu oameni iniorinți... fiindcă s-a zis că n-au trecut decât patru clase, și cânt numai din violoncel, atât eu cât și amicul meu D. Costinescu; a gândit, zic, că n-am auzit și noi, cel puțin de la scriitori, aici, prin Cameră, în curs de 25 de ani, că altele sunt obiceiurile în Englitera* / T. Maiorescu dăduse exemplul Angliei, unde ziarele erau judecate în parlament, n.n. /; *acolo se judecă în parlament, se trimit ziariștii și se și arestează; prin urmare, nu prea se potrivește cu noi.*"

În finalul argumentației sale, C. A. Rosetti accentuează încă mai puternic paradoxul în care se află Titu Maiorescu, și citează chiar articolul din ziua ședinței, din *Timpul* 13 martie 1881:

*"După aceea, D. Maiorescu spune că politica d-lui Bismarck este, după opiniunea unui om eminent francez, al cărui nume nu-l spune, d-a merge pe calea aceea care-l va face să devină Charles-Magne, Carol V, Napoleon I; că nu mai merg rușii la Constantinopol, ci germanii; că Serbia, Bosnia și Ertegovina sunt cucerite, că România este în deplina stăpânire a Germaniei și Austriei. Acestea toate se denunță Rusiei în acest moment, și când dovedește că suntem în unire cu nihiliștii; în acest moment când se dovedește chiar astăzi în acel jurnal că nu numai D. Rosetti, președintele camerei și alter-egoul D-lui Brătianu, dar și fiii D-lui Rosetti – merge și la moștenitori, – toți sunt în această conspirațiune și lucrează. Și apoi zice*: «Aceasta este opera la care participă cu toată activitatea cei ce ne guvernează. Și aceasta este explicațiunea pentru ce roșii au fost, sunt și stau la putere»". *Iată, D-lor, cestiunea pusă neted în patriotismul său de către onor. D. Maiorescu, șeful bătrânei și junei drepte. Conspiră guvernul acesta cu Rusia de la 1848; astăzi el este servitor Germaniei și Austriei. Ea l-a pus la putere, ea-l susține, ea-l mănține, și el, negreșit fără știrea ei, dar ca devotament, conspiră și face și asasinate.*" În urma acestei avalanșe de argumente, C. A. Rosetti încheie categoric: *Să nu umblăm cu forme parlamentare; să spuneți aci că adevăr ați grăit – sau dacă nu, să se constate că tot ce ați spus a fost un simplu apel care necurmat îl faceți la invasiune ca să vă dea puterea, pe care ziceți că noi de la străini o avem (Aplause puternice)*" (M.O., idem, p. 1786-1787).

Un lucru trebuie să remarcăm din capul locului: de sinceritate nu poate fi vorba în mijlocul atâtor contorsionări ale cuvântului care au drept scop doar a arunca acuzația dintr-o tabără într-alta, de a spune cine cu cine conspiră, împotriva cui, etc., etc. Patosul întrebării lui Eminescu din ziarul *Timpul*, acest dilematic "ce-i de făcut", se stinge în discursuri edulcorate. C. A. Rosetti ceruse, între altele, într-o lungă frază adversativă (ori/ori) pe care nu o mai termină, dar din care rămâne consemnată prima parte: "*...ori*

*aveți conștiință că adevăr ați spus, și atunci acești miniștri nu mai pot sta acolo, căci trebuiesc trimiși înaintea justiției, pentru că vând țara și-o aduc la pieire; aveți această datorie ca oameni onorabili și patriotici, aveți datoria de a face aceasta mai cu seamă când ziceți că dinastia este atât de plăpândă...*".

## AL. LAHOVARI ȘI „DILEMA ÎNFIORĂTOARE"

Îi va răspunde Al. Lahovari, cu argumente luate din realitatea parlamentară: „*Onorabilul și bătrânul președinte al Camerei, scoborându-se de la tribună, a pus Adunării această dilemă: că sau această majoritate să declare pe D. Brătianu de trădător al țării, ori să fie declarat D. Maiorescu și opoziția întreagă ca una ce făcând apel la sprijinul străinilor ca să le dea puterea. Pusă dilema în asemenea condiții, rezultatul nu poate să facă cea mai mică îndoință: D-voastră nu veți declara pe D. Brătianu de trădător, nu ne temem de una ca asta, nici noi nu v-o cerem, bine-voiți a vă convinge de aceasta, dar veți putea vota o dată mai mult că opoziținea face apel la străini, că cere puterea de la străini. Aceasta ne-ar face o mare impresiune dacă s-ar propune în Cameră sau în presă pentru prima oară. Dar eu numai, care sunt în viața politică de abia 15 ani, am auzit și aud necontenit acest refren, opoziținea conservatoare lucrează cu străinii, vinde țara la străini, și mi s-a spus și din bătrâni că înainte chiar de 1848, ori de nu știu când, tot acest cântec se cânta; că conservatorii, opoziținea, lucrează cu străinii și trădează țara la străini. Prin urmare, dacă încă o dată mai mult veți vota această înțeleaptă și exactă acuzație, ea nu ne va face, să credeți, nici o impresiune fiindcă de atâta timp de când o auzim ne-am otelit împotriva ei. Noi am vândut țara la străini înainte chiar de a ne fi născut, asta se știe. Dar să-mi permiteți acuma, după ce se va hotărî de D-voastră că opoziția vinde țara la străini, cu ocaziunea unei inofensive interpelări, unei*

*foarte înțelepte deșteptări pe care v-a făcut-o D. Maiorescu, dacă vreți, zic, să rezolvați lucrurile cu atâta exagerațiune, să-mi permiteți să vă rog să vă înțelegeți mai întâi între D-voastră. Sunt mulți străini, se zice, care vor să ne cumpere: la care străini vrem noi să vindem țara? Înțelegeți-vă între D-voastră, căci chiar acum, nu mai departe decât de discuțiunea de astăzi, constatarăm o mare divergență de opiniuni în privința acestui fapt, între venerabilul și autorizatul D. Rosetti, și între mai puțin venerabilul dar tot atât de autorizatul D. Stolojan, fost ministru de justiție...*"

Am ajuns pe nesimțite la punctul fierbinte ale acestei ședințe parlamentare, la discursul lui Al. Lahovari. Este unul dintre cele mai tăioase discursuri ale sale, asupra căruia dorim să insistăm. Atragem atenția cititirorilor noștri că Al. Lahovari este, în epocă, cea mai elegantă voce parlamentară conservatoare, cel mai de temut orator al opoziției. Titu Maiorescu ia de puțin ori cuvântul – de câteva ori într-o sesiune parlamentară; Al. Lahovari vorbește în mai fiecare ședință. Verbul său este eminescian de dinaintea lui Eminescu, atitudinea sa este intransigentă, argumentația foarte strânsă – și foarte spectaculoasă. Dacă în ziaristica vremii sale Eminescu nu are egal – în oratorie Al. Lahovari stă pe aceeași treaptă cu redactorul de la *Timpul*, Istoric, de fapt, lucrurile se petrec astfel: în anii 1880-1883 (anii pe care-i investigăm în mod deosebit), partidul conservator se bizuie în parlament pe Al. Lahovari – iar la *Timpul*, pe M. Eminescu și școala sa de ziariști. Lăsăm să continue acest discurs al deputatului de Vâlcea, ca mostră de logos eminescian contemporan cu Eminescu: „*D. Rosetti zice, după multă gândire, că la Rusia vindem țara, și iată cum dovedește: Iată foaia* Timpul, *care este organul D-lui Maiorescu, și D. Maiorescu este șeful junei drepte, și fiind șeful junei drepte de ce n-ar fi și șeful bătrânei? Și fiind și junâ și bătrână sunt două partide din dreapta, apoi este evident că fac un singur partid, deci D. Maiorescu fiind șeful junei drepte este șeful dreptei întregi, și* Timpul, *fiind organul D-lui Maiorescu este organul dreptei.*

*În acest jurnal este publicat un articol dintr-o foaie străină franceză, care apreciază într-un mod oarecare politica Germaniei, Onor. D. Rosetti nu cugetă că acelarticol este dintr-o foaie franceză, natural ostilă politicei germane, că el apreciază în felul său ca sute de organe şi mii de articole politica misterioasă a Prinţului de Bismarck, că Timpul, nu putea să nu citeze un articol însemnat care se ocupa de Orient şi care interesează ţara noastră şi pe cititori. De câte ori nu s-a văzut aceasta, nu numai în Timpul, dar în toate jurnalele din ţară şi străinătate, aprecieri mai mult sau mai puţini exacte asupra politicei acestui om de stat; de câte ori nu s-au încercat publiciştii a ghici şi pătrunde concepţiile D-lui Bismarck. Ei bine, nu aşa se petrec lucrurile după D. Rosetti. Pentru simplul fapt că acest articol se găseşte reprodus de jurnalul Timpul, Timpul acuză pe Germania de vederi ambiţioase în Orient, prin urmare este vândut Rusiei; şi Timpul fiind organul dreptei, dreapta este vândută Rusiei.*

*Aceasta reiese din discursul D-lui Rosetti; dar D. Stolojan care nu ascultase pe D. Rosetti şi apucare să vorbească mai înainte, v-a susţinut că dreapta este vândură Germaniei, şi această concluzie o trage iar dintr-un articol scris de D. Maiorescu într-o foaie germană, care a fost reprodus în Timpul. Dar şi articolul D-lui Maiorescu este departe de a coprinde tot ce D-voastră aţi pus într-însul; totuşi, Timpul reproducându-l, a făcut în privinţa-i cele mai exprese rezerve.*

*Aşadar, fiindcă suntem bănuiţi de către unii că suntem vânduţi Rusiei, iar de alţii, Germaniei, binevoiţi vă rog să vă înţelegeţi mai întâi între D-voastră, cui suntem vânduţi. Cel puţin atât, nu vă contraziceţi în acuzaţiuni, dacă credeţi că este bine pentru onoarea ţării ca un partid care a guvernat-o atâta timp, care reprezintă o opinie a ei, care este trimis pe băncile Adunării prin voinţa ei, să fie acuzat de asemenea tendinţe; dar, din fericire, nici ţara nici străinătatea nici viitorul nu poate să vă ia în serios, cu asemenea încriminări, fiindcă mai înainte de toate v-aţi dezmințit singuri de*

*atâtea ori, încât nu mai e trebuință să fiți dezmințiți de alții. am văzut pe rând ridicând pe același om la cer, după ce mai întâi l-ați târât în noroi; avem exemple pipăite sub ochii noștri, pe banca pe care ședeți. N-ați acuzat D. voastră cinci ani de-a rândul pe D. Boerescu c-a vândut țara Austriei-Ungariei – și azi este în sânul cabinetului D-voastră ministru de externe? Cât despre ceea ce ați spus despre D. Cogălniceanu, pe care foile D-voastră l-au tratat cu niște cuvinte pe care nu îndrăznesc a le aduce aminte în această Cameră, acel Cogălniceanu contra căruia ați slăit vocabularul injuriilor limbilor românești, l-ați susținut trei ani ca ministru în împrejurările cele mai grave. Ce greutate voiți dar să aibă în opinia publică aceste acuzări, când țara știe cu câtă înlesnire le aruncați contra oamenilor și partidei care îndrăznește să vă contrazică, și cu câtă grăbire le retractați când acești oameni sau aceste partide credeți că vă pot servi?*

*Ce? Credeți oare că în această țară, fiindcă aveți puterea, fiindcă aveți budgetul, fiindcă aveți forța publică, toate capetele se vor pleca? Ce? Credeți oare că nu se va mai auzi o singură critică, o singură deșteptare?*

*Și, când de la tribună un deputat, pe temeiul dreptului său, mai mult, în virtutea datoriei sale, crede că trebuie să vă deștepte asupra unor complesențe, unor imprudențe, asupra unor slăbiciuni ale guvernului, D-voastră veniți de la tribună și puneți dileme înfiorătoare, zicându-ne: ori noi suntem trădători, ori D-v. vânduți!*

*Ei bine, pe acest teren voiți să puneți discuțiunea? Pe asemenea teren de violență voiți D-voastră ca toate chestiunile să se rezolve în această Cameră? Nu am să rezolv acest dilem, și nu-l va rezolva Camera, căci cred că nu veți vota nici chiar D-v. că opoziținea e vândută străinilor, căci ați pune o pată pe însăși fruntea țării din care această opoziținne face parte ca și D-v. Nu noi v-am acuzat de trădători, și dacă acest cuvânt a scăpat D-lui Maiorescu, eu aș fi cel întâi care l-ași blama, căci nu noi am declarat de la tribună că un guvern onorat cu încrederea Măriei Sale e trădător țării...*

*Imprudent, impolitic, violent și despotic,... destul o demonstrați D-v. prin faptele de toate zilele, prin atitudinea de astăzi chiar, dar cuvântul trădător nu a fost zis de la tribună și nici chiar insinuat.*

*Prin urmare, dilemul nu poate să existe și nu aveți să puneți pe Cameră în această poziție de a rosti într-o cestiune care nu trebuie nici chiar să-i fie spusă."*

Aici, C. A. Rosetti întrerupe: "*N-am zis să se rostească Camera, ci D-v.*" Al. Lahovari revine: "*Noi ne-am rostit; v-am spus că nu puteți să cereți de la noi ca să ne declarăm vânduți, și v-am spus că nu v-am numit trădători...*" Iarăși C. A. Rosetti: "*Acuzarea se face în toate zilele, și s-a făcut chiar de D. Maiorescu*".

Se intră, astfel, în domeniul presei, pe care-l urmărim. Al. Lahovari continuă, cu un imperios "*Dați-mi voie!*", de loc caragialian: „*Dați-mi voie. Și v-ați servit de niște articole de jurnal, al căror stil sunt cel dintâi să-l blamez. Este evident că un articol ca cel ce vi l-a citit D. Stolojan, deși face aluziune la un fapt regretabil, la impozitele de care ne plângem, deși critică administrațiunea primăriei de care nimeni nu e mulțumit, însă nu trebuia să o facă în asemenea termeni, și este blamabil un asemenea articol, un asemenea stil, care nu este demn nu numai de un organ conservator, dar de nici un organ din această țară.*"

Al. Lahovari blamează, deci, un articol eminescian din *Timpul* (vom reveni asupra lui). Parlamentul (majoritatea liberală, desigur) se ridică în murmure aprobative pe care *Monitorul oficial* le consemnează silitor. *(Voci. Bravo! (Ilaritate, aplauze).* Deputatul conservator lasă, însă, puțin loc de bucurie, căci revine: „*Însă, D-lor, cred că nu veți aplauda mult, fiindcă, deși acest partid este vechi, jurnalul său este recent, pe când organul D-v. este cel mai vechi din țară. Cine dar a făcut educațiunea țării pe calea publicității? Ziarele D-v. D-v. sunteți culpabili de stilul care l-ați introdus în polemica partidelor, ați stricat publicul, și, ca să fim ascultați, a trebuit să strigăm tot atât de tare ca D-v. Dar dacă noi*

*am veni la tribună și am citi toate amabilitățile cu care ne-ați congratulat în timp de 5 ani de putere a noastră, sau mai bine de martiriu (mare ilaritate), apoi palide ar părea aceste articole, oricât de rău inspirate, oricât de rău exprimate, pe care adeseori am și eu durerea de a le citi în organele opoziționii...*"

Cuvintele lui Al. Lahovari sunt definitorii pentru condițiile presei, mai ales ale celei conservatoare, în epoca lui Eminescu. Finalul său este patetic, și definește de data aceasta condiția partidului cosnervator însuși:

*„Afară de presă, puțini pe care ne-ați lăsat să pătrundem în Adunarea deputaților suntem. Suntem aici, în Cameră, la dispoziționea D-v., puțin numeroși, cei mai mulți absenți. De-abia rămânem adeseori patru sau cinci pentru a susține greutatea și a discursurilor, și a talentului și mai cu seamă a voturilor D-v.; prin urmare, D-le ministru, nu aveți trebuință să ne amenințați cu legea și cu degetul. Fiți siguri că nu vom ieși din legalitate, dar pe tărâmul legalității vă desfidem să puteți lovi un om liber în această țară. Noi suntem conservatori, va să zică urâm despotismul unui singur om, tot asemenea vom lupta și împotriva despotismului deghizat, despotismului colectiv, despotismului convențional, care este mai periculos și pe care istoria ni-l arată mai sângeros decât au fost vreodată cei mai cruzi tirani.*

*Am venit aici, trimiși de țară, să discutăm legile, să controlăm cheltuielile statului și pe D-v., cu toate că nu voiți să suferiți nici un control; noi însă ne vom face această datorie oricât de puțini vom fi; atâta timp cât în această sală va putea să răsune un cuvânt liber, veți auzi adevărul în față, chiar când veți avea nu cinci ani, dar zece ani de putere îndărătul D-v. (...) Zic, dar, că asemenea lucruri sunt în stare să ne îngrijească despre viitorul libertății României, fiindcă adevăratul liberalism constă în a asculta contra-zicerea, și a suferi opoziționea, și a pricepe libertatea nu numai pentru sine, dar și pentru adversarul său. Dacă toate acestea vor putea să ne întristeze sufletul, noi tot vom avea mângâierea că ne-am făcut datoria până*

*la capăt, chiar când am rămânea doi, chiar când ar rămânea unul pe aceste bănci. Numai, dacă nu veţi lua hotărârea ca să ne scoateţi pe toţi afară din Cameră; atunci nu veţi mai auzi cuvinte de contrazicere*". (M.O., martie 1881, p. 1845-1847).

Discursul lui Al. Lahovari nu este publicat la locul său în *Monitorul Oficial,* printre discursurile şedinţei din 13 martie 1881 – ci abia la şedinţa de peste trei zile, din 16 martie 1881, ca supliment; probabil că vorbitorul nu a avut răgaz să-şi corecteze stenograma la timpul potrivit. I. C. Brătianu se simte obligat să ia pentru a doua oară cuvântul, după ce-i răspunsese lui Titu Maiorescu, pentru a răspunde şi acestui discurs al lui Al. Lahovari. Primul ministru refuză, de fapt, un dialog de idei, se mulţumeşte la suprafaţa lucrurilor, caută chiar jocuri de cuvinte cu efect la sală: *„Onor. D-nul Lahovari scuză pe tânăra foaie* Timpul, *care reprezintă pe bătrânul partid al ţării (ilaritate) şi zice că D-lor au învăţat de la noi. Mai întâi că noi, partidul cel tânăr, am fi putut învăţa de la D-v.; dar se vede că s-au schimbat rolurile, căci partidul bătrân a învăţat de la noi. Dar chiar aşa de ar fi, eu aş fi dorit să învaţaţi ceva mai bun decât aceasta. (Aplauze). Eu cred că foile care sunt susţinute de partidul conservator vor primi o lecţiune de acum înainte...*" (Idem, p. 1788). Desigur, când ai în faţă "patrucinci" deputaţi conservatori ca adversari, îţi poţi permite a le răspunde prin jocuri de cuvinte. Al. Lahovari în parlament, ca şi M. Eminescu în ziarul *Timpul*, cer doar dreptul la cuvânt, dreptul de a vorbi în numele ţării şi pentru adevăr, conştienţi că vorba nu poate schimba realitatea, fapta. Eminescu nu recurge în mod expres la argumentele colegului său – anume, că presa conservatoare este nevoită să folosească expresii dure pentru a se face auzită în vacarmul duritaţilor de limbaj liberale; poetul va aminti, însă, şi el – de nenumărate ori tonul presei liberale de pe vremea când era în opoziţie. Argumentul decisiv al poetului pentru duritatea expresiilor pe care însuşi o adoptă şi o susţine cu sistem - este că realitatea însăşi este mult mai dură, mult mai

"neagră" decât o pot face vorbele. A prinde faptele în vorbe, realitatea așa cum este, în cuvânt – este o competiție pe care Eminescu, ziarul *Timpul* în general, abia dacă o câștigă prin cele mai violente descrieri. Ședința din 13 martie 1881 stă dovadă pentru silogistica în care se împotmoleau, de bună voie și cu mare plăcere, liberalii, în loc de a răspunde într-un fel oarecare, categoric, realității care-i provoacă. Ciudat! Eminescu întrevede pericolul unei mari conflagrații europene ce poate ieși din "misterioasa politică a Principelui de Bismarck" – iar C. A. Rosetti jubilează la gândul că i-a prins în flagrant delict de... contradicție pe conservatori, care până acum îi considera pe liberali vânduți Rusiei și acum îi denunță națiunii ca vânduți Germaniei și Austro-Ungariei. Dialogul nu poate avea loc în asemenea condiții, se discută doar preparativele lui, doar preambulul unui schimb de păreri.

## A. STOLOJAN, UN CITITOR ASIDUU AL *TIMPULUI*

Dialogul nu poate avea loc nici cu Anastasie Stolojan, cel invocat de către Al. Lahovari în discursul său. Acesta luase cuvântul după Nicolae Ionescu. Anastasie Stolojan pare un om dintr-o bucată, nu prea dispus a se învârti după vorbe. Pentru că s-a vorbit despre presă și Titu Maiorescu a amintit că într-un ziar s-a putut publica condamnarea la moarte a primului ministru și a cerut din partea guvernului măsuri hotărâte împotriva unor asemenea excese ale presei, A. Stolojan simte brusc că sunt în pericol ziarele liberale și ripostează ca un resort, pentru partid: "*Ați vorbit aci de jurnale, dar cine propagă prin jurnale asasinatul și spânzurătoarea ?. Articolii din* Timpul..." La acestea, *Monitorul oficial* consemnează, în paranteză: "*Sgomot întreruperi*". Vorbitorul acoperă zgomotele cu vocea sa și continuă: „*A, râdeți, D-le Lahovari? Ia ascultați ce ziceți D-v. în jurnalele D-v. Am aci*

*No. 38 din* Timpul *de la 19 februarie, şi iată ce ziceţi...*"

Din nou chestiune de regulament. Lui Titu Maiorescu nu i se dăduse voie să citească, în adunare, un articol din *Românul*, din decembrie 1880, în care interpelatorul pretindea că se face apologia asasinatului, a lui Blanqui în persoană, chiar în perioada când atentatorii lui I. C. Brătianu trecuseră la fapte. Ajungând la acest punct din interpelarea sa, Titu Maiorescu făcuse necesara cerere către preşedintele adunării să citească un articol din *Românul*, motivând că *„în organele autorizate ale patidului liberal, în acea foaie care este cu drept cuvânt chemată a fi reprezentanţa tendinţelor şi ideilor D-v., în* Românul, *s-au susţinut direct teorii, idei şi apologii pe care le cred eu subversive şi incompatibile cu monarhia constituţională. (*Mirări*). D-le preşedinte, îmi daţi voie, înainte de a proceda mai departe, să vă cer îngăduinţa D-v. căci citez un jurnal.*" *Vice-preşedintele Camerei răspunde prompt: „Nu aveţi îngăduinţa mea făcând proces majorităţii Camerei şi Jurnalelor îndeosebi.*" Opinia vice-preşedintelui se sprijinea pe intervenţiile destul de dese ale lui I. C. Brătianu însuşi, care nu admitea citirea jurnalelor în parlament. Titu Maiorescu intervine, în chestiune de regulament: *„Socotesc, D-le preşedinte, în privinţa acestui principiu, că el nu poate fi admis ca normă într-o sistemă constituţională astăzi. A fost discuţiune înainte în Anglia, dacă vă interesează datele a fost la 1840, sunt de atunci 41 de ani, şi printr-o ultimă decisiune de la 9 martie 1857 s-a recunoscut faptul că jurnalele şi discuţiunile din jurnale se cuvin a se aduce în discuţie parlamentară, şi cum poate fi altfel? Când jurnalele sunt reprezentanţii opiniunii publice, când curentele opiniunii publice trebuie adeseori să le luăm din jurnale, am lipsi uneori de la adevărul ce datorăm societăţii şi noi,* Cameră, *când nu am atinge asemenea lucruri care s-au arătat prin jurnale.*"

Titu Maiorescu aduce în discuţie presa engleză, al cărei principiu fundamental era anonimatul. În limitele acestui principiu, pentru a afla numele unui ziarist trebuia ca cel doritor (interesat)

să dea ziarul în judecată publică, la curtea de jurați, unde se relua, de fapt, în spectacol public (avocați de o parte și de alta, public, alți ziariști, etc.) chestiunea incriminată. Vom afla acest lucru abia în 1884, în discuțiile privitoare la articolele Constituției ce reglementează presa. Acum vice-președintele Camerei, care știe, fără îndoială, principiul englezesc invocat de către interpelator, răspunde: „*Bine-voiți a crede că suntem și noi de ideea D-v., de a se discuta opiniunile din jurnale, însă nu a se acuza aici redactorii, căci atunci dați dreptul tuturor a se ridica să vorbească. Nu întindeți acest sens până unde vă place. Altfel, dați drept D-lui Costinescu ca să se scoale și să apere jurnalul* Românul, *dați drept și jurnalului* Timpul *ca să vie să se apere. Apoi, unde mergem cu aceasta?*"

Numele lui M. Eminescu este gata-gata de a fi rostit alături de cel al lui Emil Costinescu, redactorul șef al *Românului.* Nimeni nu va fi mai aproape decât vice-președintele Camerei de dezvăluirea numelui poetului în această adunare. Nici chiar Anastasie Stolojan, care, fără a cere încuviințarea nimănui, se ridică brusc din banca de deputat cu *Timpul* în mână și citește, în plină adunare din editorialul eminescian / "*Mai alaltăieri...*" din *Timpul,* 19 februarie 1881 (cf. O. XII, p. 73-75): „*Mai alaltăieri Presa ne-a spus, cu acel ton care în muzică se cheamă misterioso, că dacă D. Boerescu a hotărât să se sacrifice retrăgându-și demisia și suportând mai departe sarcina de ministru de externe, aceasta a fost pentru a abate de pe creștetul țării un mare pericol. Ne-am pus mâna pe inimă și ne-am întrebat ce fel de pericol poate fi acesta? Totodată ne-am adus aminte că și în Cameră s-a ivit un deputat foarte sperios și îngrijit de viitorul poate al țării, poate al spinării proprii, care a cerut de la adunare un credit de 300.000 mii lei pentru menținerea ordinei publice. Acest deputat e D. Stolojan. Bolnav nu e, după cât știm doctorii nu i-au prescris medicamente calmante: trebuie deci să se fi întâmplat ceva să fi dat naștere temerilor îndoite ale D-lui Stolojan de o parte, ale D-lui ministru de alta.*"

Până aici primul citat din *Timpul*, reprodus de către Anastase Stolojan, cum vedem, în chestiune personală. Suma de 300.000 lei a fost cerută în legătură cu atentatul de la 2 decembrie 1880, și anume pentru a întări forțele poliției secrete în activitatea ei de depistare de cercuri anarhiste. A. Stolojan nu iese din ordinea de zi, pentru că însuși Titu Maiorescu amintise în interpelarea sa: "*D-lor, aceste fapte ar fi fost și pentru mine de mai puțină gravitate, dacă nu vedeam din mijlocul D-voastră, cu majoritatea cred a Camerei, subscriindu-se o propunere că, fiindcă sunt temeri de desordine, să se acorde o sumă de 300 mii de lei pentru ordinea publică, pentru menținerea ei prin poliția secretă, și am felicitat din inimă pe D. ministru președinte că nu a primit această. Dar rămâne faptul: s-a găsit o majoritate a unei camere literale care, pe când ministrul justiției declară că el nu face procese de presă, de altă parte se cerea de către această majoritate fonduri secrete pentru menținerea ordinei publice prin poliție. Ei bine, de o parte cererea de foduri secrete pentru poliție, și pe de altă parte tolerarea de asemenea fapte din partea administrațiunei, aceasta este o contradicție care este periculoasă pentru spiritul public*". (Idem, ibidem, p. 1781). Titu Maiorescu sesizase o contradicție de fond: de ce nu vrea guvernul să mențină ordinea prin măsuri constituționale, chemând în judecată ziarele care provoacă dezordine, care publică insulte și amenințări grave la persoană – și are nevoie de sume secrete. M. Eminescu fusese mai categoric considerând că cei 300.000 sunt un furt de ocazie din buget. Reluând discuția, A. Stolojan nu se oprește la "amănunte", la datele problemei adică, și alege numai ceea ce-i convine din articolul emnescian pe care-l citează: "*Nu vă mai citesc acum ce zice aici despre poporul capitalei, și altele și vin d-a dreptul la concluziune*: «Dacă am considera lipsa de inteligență și onestitate politică, americanismul fără conștiință și fără scrupul, goana după cumul și diurne, creațiunea de lefuri colosale ad-hoc pentru patrioții violonceliști, cu un cuvânt corupția plebei de sus și

suferințele poporului de jos, care plătește din sudoarea lui toate zădărniciile și viciile celor ce-l stăpânesc, am crede într-adevăr că cererea D-lui Stolojan, temerea ministrului de externe, sunt îndreptățite. Dacă neamul nostru ar fi energic și viguros ca fericita rasă anglo-saxonă din Statele Unite, Maiestatea sa Poporul ar fi creat de mult pentru ilustrațiile liberalismului patriot ordinul Sfintei Cânepe, de toate gradele, dar mai cu seamă s-ar fi împărțit cu oarecare profuziune marele Cordon, tot la locuri largi și de mare publicitate, în piețe. Mulți dintre patrioți ar figura cu statuia în persoana și nici de un piedestal aparte n-ar avea nevoie, căci sistemul de-a acorda cetățenilor emeriți nemurirea e nou, e sistemul statuilor dependente, inițiate după grădinile pendente ale Semiramidei. Și oare nu sunt patriotii adevărate grădini de virtuți care merită păstrate cât se poate de sus? Dar noi nu suntem rasă anglo-saxonă...»"

Aici Anastase Stolojan se oprește să mai respire (ori să-și șteargă transpirația), sare un citat ce ar fi biciuit prea aspru obrazele subțiri de față, și continuă cu alt citat, unde se simte, probabil, mai în securitate alături de alte nume ilustre, de asemenea de față: "*Și mai la vale iată ce zice*: «Pentru ca poporul să-și fi păstrat puterea lui de reacțiune în contra epocei turpitudinior, s-ar fi căzut să nu avem epoca de aur a fanarioților, în care Giani, Cariagdi, Carada și C. A. Rosetti, în linie suitoare s-au îngrijit a stârpi din rădăcini sentimentul de demnitate națională. Atunci s-a pregătit spiritul public de astăzi, atunci s-a creat terenul pentru activitatea lui Giani, Cariagdi, Carada, în linie coborâtoare, precum și pentru frumoasele manipulațiuni ale Măriei Sale, regelui drumurilor de fer, dr. Stroussberg.»" Sfârșind acest citat ales cu grijă din textul incendiar al lui Eminescu (dar, oricâtă grijă ai avea, cum să-l trunchezi pe Eminescu fără a-i rămâne, și în câteva cuvinte, suflul, patosul combativ?!) – A. Stolojan își începe, în fine, propria peroratie: "*Ei, apoi de ce într-un fel vorbiți aici și afară vorbiți altfel? D-voastră, care aveți*

*greutate în țara aceasta, care ziceți că reprezentați trecutul, care ziceți că reprezentați proprietatea mare, care ziceți că reprezentați onestitatea politică și capacitatea politică și totul în fine, vă întreb pe D-voastră acum, când copiii pierduți ai D-v. ca Petraru, Pătescu, Grandea și alții, când vă văd pe D-v. că propagați asemenea lucruri, ce au să facă ei? Ei vă iau la serios negreșit.... Apoi, atunci cine sunt primii și cei mai mari propagatori ai asasinatului? D-v., căci între streang și streang și cuțit nu este cestiune decât de ce vine mai la îndemână. Nu mai veniți dar să vorbiți în cameră de urmărirea presei, căci dacă ar fi să urmărim ar trebui să vă urmărim pe D-v., căci D-v. sunteți propagatorii unor asemenea idei." (idem, ibidem, p. 1785-1786).*

Cum să comentăm acest discurs? Imediat după A. Stolojan trebuia să vorbească N. Fleva, care schimbă cuvântul lui C. A. Rosetti. Al. Lahovari intervine: "*Dacă D. Rosetti ar dori să-mi cedea mie rândul, căci vreau să zic câteva cuvinte la zisele D-lui A. Stolojan, care nu pot să rămână fără răspuns...*" Adunarea răspunde nu prin președintele ori vice-președintele ei, ci sec: "*Voci: să vorbească D. Rosetti. Fiecare la rândul său.*" Așa se face că deputatul conservator a trebuit să concentreze, în discursul său, atât răspunsul către C. A. Rosetti, cât și pe cel către A. Stolojan. Situație ingrată: mica opoziție conservatoare nu poate opune fiecărui orator liberal un orator al ei, cum i-ar fi îngăduit regulamentul. S-ar fi cuvenit, totuși, să i se răspundă pe loc lui A. Stolojan. "Între streang și cuțit" este o mare diferență, cea a judecății: nici un cod penal nu cunoaște condamnarea la moarte prin cuțit – în timp ce spânzurătoarea este, totuși, o instituție venerabilă; la ea, ca instituție, apelează Eminescu, nu la șișul asasinilor. Poetul cere judecata poporului, a Măriei sale Poporul, cum însuși comentatorul său este obligat să citeze.

Acest discurs al lui A. Stolojan deschide, în presă, mai ales în coloanele *Românului*, o lungă și severă campanie anti-eminesciană care se silește a demonstra că *Timpul* și redactorul șef al său

instigă la revoltă, cer categoric spânzurători în piețe pupublice. Este, tocmai de aceea, momentul să atragem atenția că imaginea spânzurătorii nu-i aparține lui Eminescu în propriu. Încă din 4 aprilie 1880, în editorialul *I"În ședința de ieri a Senatului s-a dezbătut legea..."* (Cf. O.XII, p. 476-477, capitolul "Cu paternitate incertă"; articolul în cauză aparține lui M. Eminescu, grijile editorilor sunt de neînțeles mai ales când este vorba de un articol atât de important în elucidarea unei polemici lungi, atingătoare de persoane) citim: *"În ședința de ieri a Senatului s-a dezbătut legea pentru acordarea recompensei naționale votate în Cameră d-lui C. A. Rosetti. Raportorul era d. Petre Grădișteanu. Onor raportor, pe cât ne aducem aminte, avea acum vro zece ani asupra d-lui C. A. Rosetti o părere foarte neagră, pe care o exprima cu talentul d-sale cunoscut, în ziare și în întruniri publice, și pe care d-sa a tradus-o în acțiune cu ocazia alegerilor de atunci. Atât de mult accentuase d. Petre Grădișteanu acea părere pe atunci, încât în general i se atribuia d-sale o publicație foarte spirituală, unde i se prorocea d-lui Rosetti, ca soartă meritată, că o să-și încheie* carierea d-sale politică într-o spânzurătoare, în jurul căreia avea să tragă hora națiunea română, *veselă și fericită că-n sfârșit a scăpat de ilustrul personaj. Prorocirea aceasta, pre cum văzurăm, a fost cu totul greșită, lucrul a ieșit pe dos. Și ciudat! Același d. Petre Grădișteanu are azi despre același d. C. A. Rosetti o părere minunată...."*

Nu intră în discuție atitudinea liberalilor față de personalități, pe care a definit-o Al. Lahovari mai sus în deplin acord cu M. Eminescu, dar imaginea în sine, a spânzurătorii, este important să știm că provine din certurile politice anterioare. "Bulbucații ochi de broască" – imaginea din *Scrisoarea III* care-l viza pe C. A. Rosetti – vine de la Alecsandri, și Eminescu o spune deschis în articolele sale politice; expresia atât de des întâlnită în ziaristica eminesciană: "plebea de sus și poporul de jos" este reluată de la Titu Maiorescu (textele referitoare la "teoria păturii superpuse"), "apelul la funie", cum va califica *Românul* atitudinea *Timpului*,

este şi el preluat de aiurea. Evident, Al. Lahovari ne spune un lucru foarte important când aminteşte că presa liberală era excesiv de violentă în perioada când liberalii se aflau în opoziţie, adică până în 1876. Deputatul conservator nu mai spune, însă, încă ceva: că, luând conducerea, liberalii nu numai că au moderat tonul, nu numai că au încercat să instituie (şi au reuşit, prin foaia lor oficială, *Românul)* un formalism al expresiilor care merge până la şablon, un stil de ditirambă liberală ieftină – dar au reuşit chiar să atragă de partea lor pe mai toţi ziariştii "de condei", de expresie stilistică, le-au asigurat rapid funcţii – în afara presei de cele mai multe ori, în politică militantă, de obicei – cu un cuvânt, i-au îmblânzit. Eminescu şi şcoala sa de ziarişti (vom arăta că poetul a reuşit să formeze o asemena şcoală) vine după un relativ repaos şi, mai ales, după studierea atentă a ziaristicii anterioare. El cunoaşte, de pildă *Monitorul oficial* ca pe o carte din propria bibliotecă, citează şedinţe din timpul lui Al. I. Cuza, discursuri de dinainte de 1876, reţine imagini, acuzaţii aruncate cândva şi apoi, peste ani, uitate, cunoaşte în detalii colecţia *Românului.* Este un larg capitol din eminescologie, de abordat abia acum, odată cu editarea publicisticii poetului: sursele ziaristicii. Aşa cum M. Eminescu reprezintă o sinteză a poeziei româneşti de până la el – într-o măsură oarecum asemănătoare, păstrând, desigur, proporţiile, el sintetizează în scrisul său, ca expresie mai ales, o întreagă jumătate de secol de ziaristică românească. Resurecţia eminesciană îi incomomodează evident pe liberali care s-au instalat la putere şi au mijloacele – financiare dar şi fiduciare – de a se menţine şi de a atrage în rândul lor, ca părtaşi la putere, personalităţile din opoziţie. Resurecţia eminesciană incomodează mai ales pentru că poetul, în articolele sale, nu dovedeşte a avea un scop practic. El nu vrea "să câştige alegerile", ca să zicem aşa, nu este "cu liberalii ori cu conservatorii" – ci pentru adevăr, el a pătruns în despicătura dintre partide ca o pană puternică luptând pentru spargerea definitivă a trunchiului, dovedindu-i putregaiul

interior, cerând o altă ordine. Spre finalul carierei sale ziaristice de la *Timpul*, poetul o va spune răspicat: "Noi suntem radicali", și nu trebuie să înțelegem termenul neapărat în sensul pe care i l-a dat Stuart Mill, el însuși radical englez, din care se revendică Eminescu (și, uneori, chiar Titu Maiorescu). Să ne gândim la recurența termenului "rădăcină" și a derivatelor sale în poezia poetului: *"Ca întreg aliotmanul să se-mpiedice de-un ciot"*, de pildă; rădăcina este germenele organic, concentratul de esențe, depozitul de calități din care se dezvoltă deasupra arborele, planta. Ea simbolizează dăinuire în timp ("ciotul"), definește ceea ce rezistă și concentrează ca un "arheu" calitățile întregului. Când se gândește la ciobanii noduroși din munții Vrancei pe care-i consideră mai "inteligenți" decât liberalii de la conducere, Eminescu exagerează, desigur. Dar tot el spune: inteligența nu este esențială, o poate dobândi oricine – important pentru un om adevărat este caracterul. Prin radicalismul lui Eminescu înțelegem înlocuirea (eradicarea, scoaterea din rădăcini) a unei elite politice neorganice, neasimilate organic de către țara și poporul în care s-au instalat, și punerea în locul ei a unor "răsaduri" noi, a unor oameni de caracter adevărat. Ca "radical" Eminescu scrie, în acești ani, programul Partidului Conservator – un partid care nu avea program și care nu-l va folosi, de altfel, prea mult timp pe acesta elaborat de către poet. În 1888 conservatorii își vor proclama drept program politic cartea lui P. P. Carp "Era nouă", în 1896 vor avea cartea "Către un nou ideal" a lui Nicu Filipescu iar după 1900 conservatorismul românesc se va transforma succesiv până la dizolvare. Programul eminescian de la *Timpul* rămâne, însă, mereu alături de partidul propriu-zis, mereu în urmă și oarecum în mit, în idee. El reprezintă mai degrabă *ideea conservatoare* decât *partidul*. N. Filipescu va vorbi mai exact de ideea conservativă, de conservatismul românesc – și termenul este mai liber, atât de liber încât poate acoperi și o aripă bună a ideologiei liberale. De altfel, și liberalii s-au revendicat din

programul eminescian până în 1909 când același Nicu Filipescu, printr-o campanie furibundă de presă, îi-l interzice, confiscându-l definitiv în favoarea unui partid conservator care, însă, nu mai era aproape nimic din ceea ce fusese cu 30 de ani în urmă. Aceste discuții, care izbucnesc și în ședința din 13 martie 1881, despre străini, alianțe, imperii – ne dau temperatura exactă a momentului eminescian. România se afla, geografic vorbind, între cele trei imperii ale Eurasiei, cel turc, cel rus și cel austro-ungar. Este un spațiu interstițial triunghiular, după cum observase, la timpul său, și Ion Heliade Rădulescu ce dezvoltă, în *Echilibrul între antiteze*, o teorie întreagă a triunghiului european. Ca figură geometrică – și simbolică – triunghiul este întruchiparea însăși a stabilității: laturile sale nu se "mișcă" (un patrulater devine după dorință romb ori dreptunghi păstrându-și laturile), sunt rigide, au o rezistență deosebită la acțiune externe. În interiorul acestui triunghi dintre imperii, însă, s-au strecurat după vremi elemente de-clasate din jur, fie că au rămas pe loc în urma dispariției tutelei otomane, fie că provin din est sau din vest: sunt elementele din care se compune pătura superpusă eminesciană, o masă flotantă de indivizi ce nu pot fi acuzați în mod expres că țin cu cutare ori cu cutare putere externă (aceste acuzații ce-și găsesc, în discursurile lui C. A. Rosetti, de pildă, o țintă aparent reală: Rusia ori Austro-Ungaria, sunt numai simptomuri ale fenomenului socio-politic ca atare), dar care au disciplina politologiei asimilată și nu au conștiința că aparțin unei națiuni anume. Ei sunt meseriași ai politicii, mercenari; îi unește un liant subțire al logosului – demagogia – și au o atracție magnetică asupra elementelor interne de-clasate, asupra plebei interioare de postulanți. Eminescu atrage constant atenția că acest aluat social devine parazitar și exploatator prin cuvânt, riscă a crește și a se lăți asupra întregii țări, începând cu orașele mici, mai ales cele din Moldova și sfârșind cu inima țării, București. Lupta cu această "pătură superpusă" nu este posibilă în alt domeniu decât în cel al

cuvântului: demagogia nu poate fi altfel combătută decât prin apel la adevăr. Or, măsura durității adevărului dă măsura amplorii fenomenului demagogic însuși, și, când spune că nu găsește cuvinte să arate adevărul, poetul are dreptate. Liberalii au știut să mascheze abil efectele politicii lor de zi cu zi și de an cu an – dar, când în 1907, de pildă, se trage brusc linie și se însumează aceste efecte, se vede că, într-adevăr, cuvintele poetului erau umbre palide față cu realitatea. Efectele acestei drenări continue de capital intern în străinătate, efectele oscilării politice, ale incompetenței profesionale (una e să fii politolog – alta, "om special", cum zice Eminescu: Emil Costinescu era un foarte abil om politic – dar a încheiat contracte economice dezastruoase pentru România cu firme și companii străine) se văd, între altele, în enorma datorie externă a României spre finele secolului al XIX-lea, datorie ce putea înrobi, practic, țara dacă nu se ridicau la timp, din ruinele pertidelor politice longevive, noile generații de intelectuali ce au început a face politică pragmatică, competentă. În fond, poporanismul, când cerea ridicarea poporului din toate zonele țării, când le cerea tinerilor să învețe, să se instruiască și să vină în centru pentru a lua în mâinile lor destinele țării (ca politicieni, ca oameni de cultură, ca funcționari, etc., etc.), acest poporanism nu este mult diferit de radicalismul eminescian – care a presimțit încă din anii 1880-1883 că "cioturile bătrâne" care fac politica țării pot și trebuie să fie înlocuite cu răsaduri tinere.

Ce alt fel de dialog decât polemica dură putea să se nască între A. Stolojan și M. Eminescu, între C. A. Rosetti și același Eminescu? Când cele mai grave apeluri la luciditate ale poetului sunt deturnate în acuze personale, când Anastase Stolojan face o problemă național (parlamentară) din cei 300.000 de lei pe care i-a cerut la guvern în scopuri necontrolabile, Eminescu nu poate decât să "strige și mai tare" ca să se facă auzit.

Încă din decembrie 1880 se discuta necesitatea unei asemenea sume de care prefectul poliției capitalei, Radu Mihail, voia să

dispună pentru cercetări secrete. Eminescu spusese chiar atunci: mai bine s-ar investiga fondurile ministerului de interne, lucru simplu, contabil, decât un complot cu atâtea ramificatii care cere profesionişti (detectivi, etc.). Radu Mihail operase, imediat după atentatul din 2 decembrie, arestări după arestări, ziarişti, funcţionari, persoane fără identitate, încât reusise să agite spiritul public mult mai violent decât articolele *Timpului*. Fusese arestat, între alţii, şi H. Grandea, redactorul *Razboiului*, sub cuvânt că "conspiră", şi fuse ţinut în arestul poliţiei câteva zile, după care i se dăduse, firesţe, drumul. Acum, A. Stolojan îl consideră "copilul pierdut" al conservatorilor. Conspiraţia tăcerii întinsă asupra redactorului de la *Războiul* este simptomatică în epocă; vom reveni, în măsura spaţiului şi a timpului, asupra ei pentru că ne interesează în general condiţia ziaristului în perioada eminesciană.

## P. P. CARP SAU OMUL LEGĂTURILOR

Unul dintre cei care trag concluziile acestei şedinte parlamentare din 13 martie 1881 este, desigur, P. P. Carp. Punctul său de vedere este foarte apropiat de cel al lui Eminescu; de altfel, *Timpul* analizează, dintre toate aceste discursuri, numai pe acesta, al lui P. P. Carp.

Deputatul de Vaslui, care declară că nu face parte din partidul conservator (nu este de acord cu conducerea lui Lascăr Catargiu), ia cuvântul după ce primul ministru îi răspunsese lui Al. Lahovari şi, desigur, îşi începe cuvântarea din punctul maxim unde o ridicase Al. Lahovari, cel privitor la stilul jurnalelor: *„D-lor, ori inima mea zbârcită 'nainte de vreme nu mai este în stare de a fi înrâurită prin gravitatea unei situaţiuni, ori suntem un popor june şi necopot căruia trebuie să-i iertăm exuberanţa în vorbe, chiar atunci când această exuberanţă nu stă nici într-un raport cu realitatea lucrurilor. Fiind judecător în propria mea cauză, nu va părea nimănui straniu dacă mă pronunţ pentru a doua parte a*

*alternativei ce am pus.*"

În locul "dilemului" pus de C. A. Rosetti și rezolvat magistral de Al. Lahovari – "alternativa"; P. P. Carp urcă din zona sentimentelor, a dramaticului, spre o logică rece a faptelor. O spune însuși: "*Vă mărturisesc, D-lor, că am rămas rece la tonul tragic întrebuințat de o parte și de alta, și am rămas rece pentru că, ori situațiunea este gravă, și atunci ceea ce faceți D-v. nu este în concordanță cu gravitatea situațiunei – ori situațiunea nu este gravă, și atunci cu atât mai mult nu înțeleg pentru ce tocmai astăzi am crezut de cuviință să dăm spectacolul unei lupte de partid ce are loc pe tărâmul unor acuzațiuni generale și unor invective ce ar dovedi, dacă ar fi serioase, că țara este împărțită în tabere nu opuse, dar inamice de moarte.*" P. P. Carp face, deci, apel la definirea "situațiunii": este sau nu gravă? Eminescu o considerase foarte gravă când o raporta la situația internațională, dar în ședință se discuta situația internă a țării și Titu Maiorescu o considera "îngrijorătoare". P. P. Carp insistă: "*Cum, D-lor, pe de o parte se zice, conform cu vuetul răspândit, că are să se proclame regatul, și pe de alta că s-a descoperit în țară un complot de nihiliști, descoperire care, pusă în concordanță cu faptul întâmplător întâmplat la Petersburg, este de natură a împedeca realizarea dorinței ce întreaga țară așteaptă de la D-v, și D-v. nu găsiți în acest moment alta de făcut decât să reînnoiți luptele de partide? Și aceasta o faceți nu pe terenul principiilor, dar pe terenul unor generalități, unor acuzațiuni atât de monstruoase încât chiar însăși rațiunea lor nimicește efectul ce ar produce? Dacă eram serioși trebuia să zicem: momentele acestea sunt solemne; sunt lucruri grave care s-au petrecut; prin urmare, să vedem ce este de făcut, ca să înconjurăm pericolul dacă pericol există. Nu am făcut aceasta, și de aceea tonul tragic întrebuințat și din partea stângei și din partea dreptei m-a lăsat foarte rece.*"

În continuare vorbitorul rezolvă pe scurt chestiunile de „stil", aducându-le aminte liberalilor că ei înșiși au folosit, în momente

chiar foarte grave pentru patrie, expresii dure. Este argumentul „Plevnei interne", pe care şi M. Eminescu îl aduce frecvent în *Timpul* ca să-şi justifice unele expresii excesive: după luarea Plevnei de către armata română, C.A. Rosetti a avut imprudenţa a se rosti că liberalii mai au de cucerit o Plevnă, pe cea internă, a opoziţiei — cuvinte care, desigur, n-au fost luate la figurat de către conservatori ci, precum A. Stolojan vede în „spânzurătorile" lui Eminescu un apel la lupte civile, la fel Titu Maiorescu, Lascăr Catargiu, etc., descifraseră în această figură de stil a bătrânului revoluţionar un apel la baionetă. Lucrurile erau cu atât mai grave cu cât *Timpul* însuşi publicase, în epocă, un articol (neeminescian) în care se cerea poporului nici mai mult nici mai puţin decât să alerge la Mitropolie, profitând de absenţa regelui din Bucureşti, şi să-i ceară mitropolitului un guvern nou, alungarea liberarlilor din ţară, etc. Plevna interioară şi apelul la clopotul Mitropoliei sunt cele două excese maxime, de o parte şi de alta, care au încrâncenat lupta ziaristică din timpul războiului. P.P. Carp are o soluţie a problemei care tinde spre definirea unei constante a poporului român: „Ei bine, nici această vorbă / „Plevna interioară" / nu m-a emoţionat; pentru că ştim că toate acuzaţiunile şi toate invectivele ce ni se aruncau în faţă nu sunt serioase, căci dacă ar fi fost serioase, revoluţiunile sociale ce s-au făcut la noi nu se făceau cu sacrificiul numai al câtorva persoane şi cu întrebuinţarea unor calomnii, ci s-ar fi făcut cu vărsări de sânge şi cu zguduiri imense, cum s-a făcut în alte ţări."

Vorbitorul se referă la Revoluţia de la 1848, atât de zgomotoasă în actele ei publice (jurnale) şi atât de liniştită, în fond, şi fără vărsări de sânge. P.P. Carp este, în această şedinţă, printre primii teoreticieni care definesc o trăsătură a poporului român — trăsătură ce va fi mult exagerată de către unii eseişti şi filozofi ai etnicului: românul vorbeşte mult („înjură mult" vor spune cei care exagerează) — dar nu pune la inimă vorbele, după aceea îi trece, nu trece la acţiune, nu pune în practică ame-

ninţările. Se prea poate să fie acesta un resort general al furiilor sacre eminesciene — oricum, în virtutea acestui principiu un P.P. Carp, de pildă, îi scuză poetului stilul —; dar acest resort pune în mişcare, în conştiinţa ziaristului de la *Timpul*, mii şi mii de alte resorturi, fiecare în parte apăsând pe câte un „buton" al realului, întregul rezultat fiind, de fapt, o cumplită zbatere umană în real, o conştiinţă vie, lucidă, ca o rană deschisă în sângele devenirii noastre istorice ameninţate. Recursul la principii este totdeauna împăciuitor, are darul de a amortiza, de a linişti până la „răceala" gândului. P.P. Carp, „oratorul de fier" al epocii eminesciene (îi zicem astfel având în vedere şi apropierea sa de Prinţul Bismark, „cancelarul de fier") a fost cel care a tăiat nodul gordian al dilemelor zilei, acel tragic „cu cine mergem", realizând, în 1883, acordul între guvernul român şi Puterile Centrale în vederea tratatului secret de alianţă. El scrie, în această şedinţă din 13 martie 1881, prima pagină a viitorului său program de guvernare „Era nouă". În următoarea luare de cuvânt, din 28 martie 1881, pe marginea bugetului, va reveni cu unele „retuşuri". La „Era nouă" — să nu uităm — se va referi Mihai Eminescu în 1888-1889, când va reveni, după exilul botoşănean, în Bucureşti încercând o resurecţie a ziaristicii de scurtă durată. De altfel, mai puţin orientarea spre Puterile Centrale pe care Eminescu nu o acceptă, în privinţa ideilor constatăm o asemănare apăsată între acest program al lui P.P. Carp şi programul ziaristicii eminesciene. D. Murăraşu mergea (în „Naţionalismul lui Eminescu", 1932, dar şi în lucrări ulterioare) până la presupunerea că poetul i-a impus omului politic vederile sale. Este, desigur, o exagerare aici — dar şi un sâmbure de adevăr. Maturul junimist care era P.P. Carp, în perioada ieşeană a Junimii, dezbătea public ideile politice, întârzia uneori nopţi întregi în plimbări pe străzile vechiului oraş moldav împreună cu alţi oameni de idei perorând, argumentând, dezbătând împreună chestiunile zilei ori ale viitorului. Mărturiseşte el însuşi, într-unul din discursurile sale parla-

mentare, frământările comune din care a reieşit acest program pe care partisul conservator îl va adopta în 1888, când va prelua conducerea (după ce P.P. Carp îl va edita într-o carte — care nu conţine altceva decât discursurile sale parlamentare din perioada 1881-1888 — programul va fi republicat, discurs cu discurs, în *România liberă* din vara lui 1888, şi comentat. În aceeaşi perioadă, de prin iunie-iulie 1888, Eminescu începe să publice în *România liberă* articole de politică internă şi externă a ţării. Revenirea lui Eminescu în Bucureşti trebuie pusă în legătură cu victoria în alegeri a partidului său, partid pentru care a luptat până la sacrificiu). P.P. Carp şi-a imprimat spiritul în multe legi ale momentului, de câteva ori acceptând ca propunerea şi susţinerea lor să fie făcută de către alte persoane. Este cunoscută polemica lui Eminescu pe tema legislaţiei agrare susţinute, în *Românul* şi în Parlament, de către C.A. Rosetti: poetul susţine, cu argumente, că se inspiră din proiectele lui P.P. Carp. Printre marii anonimi ai vremii — între care Eminescu este cel mai mare — P.P. Carp îşi găseşte un loc de frunte.

Acum, la 13 martie 1881, după ce a ridicat chestiunea în zona principiilor, continuă: *„D-lor, ziceam adineaurea că regret forma în care s-a făcut această interpelare, şi regret acea formă pentru că răul, dacă există, nu provine din cauzele semnalate de d. interpelator. Dacă suntem bântuiţi de o boală socială pe care trebuie să o lecuim, această boală socială nu a provenit din cauză că un institutor primar destituit de fostul guvern a fost repus la loc de guvernul actual."*

Este vorba de G. Pătescu, unul dintre cei trei atentatori la viaţa lui I.C. Brătianu. Vorbise despre el Titu Maiorescu în interpelarea sa: *„Cu ocaziunea procesului lui Pietraru, unul din acuzaţi, Pătescu, s-a divedit că a fost institutor primar la o şcoală din capitală şi s-a constatat că, în 1875, ministrul conservator de atunci, inspectând acea şcoală în urmă unei denunţări că acel Pătescu ar sili pe elevi să cumpere cărţile sale, pe care elevii nu le puteau*

*înțelege, acel ministru s-a dus ca să viziteze școala și când a intrat în școală a găsit pe acel institutor stând pe catedră și citind o carte, iar băieții ocupându-se cu alte lucruri și cei din banca din urmă jucând arșice. Iată, domnilor, un fapt care numai politic nu era. Ei bine, acel ministru, fie și conservator, a zis acelui institutor: «D-ta nu ești pentru școala primară; lasă-te de această meserie mai bine». Institutorul nu a voit și a fost destituit. (...) Ei bine, cum au căzut conservatorii de la putere, din darea afară a acelui domn s-a făcut pentru el un titlu de merit și a fost numit revisor peste institutorii din chiar capitala țării. Ei, domnilor, iertați-mă este ceva teribil în aceste schimbări administrative de la un guvern la altul!...*" (*idem*, p. 1781). Și N. Ionescu acceptase, în răspunsul său, acest fapt: „*Dar este un lucru asupra căruia îmi permit a atrage și eu cu încredere, fără spirit de disidență, atențiunea guvernului Măriei Sale, ca, la numirea funcționarilor, să fie guvernul mai scrupulos, să nu caute să-și facă arme din orice individ disperat, pentru ca să avanseze cutare sau cutare interes de partid.*" (*Idem*, p. 1784)

Nu, zice P.P. Carp, nu în aceasta stă „boala socială", în faptul că funcționarii dați afară din funcții de către conservatori au fost reintegrați și avansați în posturi de către liberali. Privind lucrurile mai de sus, altundeva trebuie căutată fisura, mai în adnâcuri, nu la nivelul aparențelor. „*Boala socială există, cauzele sunt însă aiurea, și ele provin din vina și a stângii, și a dreptei.*

*Noi, când am procedat la organizarea noastră politică, n-am priceput că pe lângă organizarea politică trebuie să avisăm și reorganizarea noastră socială. Acesta este punctul pe care și unii și alții l-am lăsat în părăsire, și pentru care nimenea nu a făcut nimica.*"

Este punctul de vedere susținut constant de către P.P. Carp, pe care îl găsim ilustrat încă din primul său discurs din *Era nouă*, care nu este altul decât discursul din 28 septembrie 1879 privitor la modificarea articolului 7 din Constituție în acord cu articolul 44 al Congresului de la Berlin care condiționa recunoașterea indepen-

denței României de soluționarea chestiunii evreiești din țară. P.P. Carp, ca și Titu Maiorescu, dezvoltă teoria formelor fără fond, pe care însuși I.C. Brătianu o va discuta; departe de a fi apanajul unor inițiați, ori invenția unuia singur, teoria formelor fără fond s-a impus oarecum de la sine în acești ani. P.P. Carp o aplică domeniului socio-politic: *„Când România, cam virgină de orice cultură, s-a găsit deodată față cu civilizațiunea occidentală, era firesc să nu înțeleagă întregul mecanism și întregul mers al acestei civilizațiuni; era firesc ca de multe ori să confunde cauza cu efectul, și să creadă că imitând în mod superficial efectele, luând pur și simplu formele /pe/ care le-a luat civilizațiunea occidentală, noi aveam să ajungem la același rezultat la care a ajuns Europa (...) Și când noi am gândit că libertatea pur și simplu poate crea civilizațiune, ne-am înșelat amar, căci civilizațiunea crează libertate, iar nu libertatea civilizațiune (aplauze).*

*Și când am venit și noi și am luat organizațiunea întreagă a popoarelor celor culte, fără să avem noi elemente necesarii, ar fi trebuit să ne zicem că nu facem decât a pune bazele unei clădiri pe nisip, care trebuie să se prăbușească la cea întâi furtună. Așa am făcut, și care a fost rezultatul? Rezultatul a fost că noi, un popor tânăr, ne-am aruncat exclusiv pe tărâmul politic. Am părăsit toată activitatea economică, și fiecare din noi a voit să fie și ministru, și deputat, și prefect, și sub-prefect, și primar, părăsind cealaltă activitate socială. Și nu numai atât, dar ne-am dat o organizațiune politică cu un personal mult mai mare decât în străinătate, pe când în realitate elementele de care dispunem sunt mai restrânse.*

*În proporțiune cu Franța, noi n-ar trebui să vaem decât 80 de deputați; și avem din contră 150 de deputați; în proporțiune, n-ar trebui să avem decât 10 prefecturi în țară pe când avem 30, și n-am stat aici. Fiindcă toată lumea s-a aruncat pe tărâmul politic, pentru fiecare post politic avem un titular și 7,8 candidați. Ei bine, unde ne mai rămâne atunci putere pentru activitatea economică? Nicăieri...“* (P.P. Carp: „Era nouă“, p. 21-22)

Următorul discurs din „Era nouă" este cel din 30 martie 1881, când P.P. Carp s-a ridicat în discutarea bugetului; discursul său din 13 martie 1881 lipsește din carte, deși lucruri importante a spus și acum deputatul de Vaslui. Îl vom urmări, pentru că, după cum am spus, Eminescu însuși îl urmărește acum, la 13 martie, și nu-i va mai răspunde la 30 martie: nici poetului nu-i place să se repete — deși, nu credem că acesta este motivul pentru care la 30 martie nu-i va răspunde: mai de grabă s-a abținut pentru că, așa cum vom vedea, i-a luat-o altcineva înainte, și acel altcineva nu este altul decât primul ministru al țării, I.C. Brătianu.

Continuă, așadar, P.P. Carp la 13 martie 1881: *„Libertate avem, D-lor, destulă! Dar ce probează aceasta? Mi-aduc aminte că principele Bismark zicea într-o zi că un diplomat este un vas a cărui valoare atârnă de conținutul său. Dacă un diplomat are instrucțiuni bune, are valoare; dacă are instrucțiune rele, nu valorează nimica. Aplică aceste cuvinte și la libertate; libertatea nu este decât un vas care valorează prin conținutul său. Odată ce am obținut constituțiunea noastră liberală, valoarea ei va atârna de conținutul ei. Vom pune în ea o organizare socială serioasă, vom beneficia de dânsa; n-o vom face aceasta, în van veți proclama principii, ele nu vor da roade. Aceasta se explică pentru ce eu nu am voit să intru în organizarea partidului conservator, astfel cum este astăzi.*

*Pe tărâmul pe care am luptat până acum nu mai poate sta nici stânga nici dreapta; căci tărâmul de libertate politică este câștigat, și în această privință nu mai este nimic de făcut. Pe tărâmul însă al reorganizării sociale, nu s-a pus niciuna din aceste partide, încât nu știm, și nu știe țara, ce vor unii și ce vor alții. Ce rezultă de aici? Rezultă, fatalmente, că cu voie sau fără voie avem să procedăm la reorganizarea și a dreptei și a stângii. Pe terenul pe care am luptat până acum nu mai este posibilă lupta (...) Stânga, cum este astăzi, și dreapta, cum este astăzi, sunt două partide care nu reprezintă viitorul, care reprezintă trecutul și care abia se pot menține în prezent. (Aplauze). Eu credeam, D-lor, că va veni un moment mai*

*calm decât cel de astăzi, ca să va spun mai pe larg părerile mele în aceasta privință; am fost silit însă să iau astăzi cuvântul, să vă indic în ce sens, după părerea mea, ar trebui să se îndrepte activitatea partidelor în țară la noi, și pe ce tărâm ar trebui să punem noi luptele noastre, atunci când vom avea a face cu lucruri reale, atunci când discuțiunea nu se va mai întemeia numai pe insinuațiuni, numai pe acuzațiuni, atunci când vă vom întreba de ex.: în materie de justiție, inamovibilitate sau electivitate, atunci țara va ști ce vor unii și ce vor alții.*" (*M.O., martie* 1881, p. 1788-1789)

Deși declară că nu face parte din partidul conservator, P.P. Carp ia cuvântul apărându-l pe Titu Maiorescu, vorbește din partea opoziției conservatoare, deci. În final, el arată: „*Știu că joc un rol foarte ingrat, știu că în luptele politice oricine vrea să se interpună între combatanți este adesea victima acelor combatanți fără nici un folos, nici pentru dânsul nici pentru alții. Știu aceasta, dar știu asemenea că omul trebuie să-și facă datoria, și că această datorie mi-a impus să vă zic că ședința de astăzi nu este decât una dintre acele file albe pe care putem scrie orice voim, laude sau invective, dar cu care se joacă vântul, pentru că nu au nici valoare nici greutate.*" (Idem, ibidem)

În afară de aplauze (este cel mai aplaudat discurs din această ședință), P.P. Carp nu primește un răspuns; el însuși, în acest final descurajant, sugerează inutilitatea continuării discuțiilor. Dacă, însă, în parlament afirmațiile sale au fost primite neted, fără împotriviri ori alăturări (fiind vorba de principii și nimic mai mult) — în presă ele au fost discutate. Și ne reține atenția această frază a articolului eminescian din *Timpul*, 20 martie 1881: „*Răspunzând la discursul d-lui Maiorescu, d. Carp a crezut a putea reduce importanța pe care o dăm noi vicierii spiritului public în România.*" (cf. O., XII, p. 106-108). Iată-l pe Eminescu luând loc între cei care au discutat pe scena parlamentară, și anume ridicându-se până la înălțimea principiilor de unde discuta lucrurile deputatul de Vaslui, opunând un „noi" cu totul și cu totul neobișnuit în scrisul

său jurnalistic, aducând un credo categoric în fața lui P.P. Carp. Poetul explică, pe scurt: „*Originea acestei vicieri e a se căuta în orice caz în tradițiile și antecedentele membrilor partidului roșu și în faptul că asemenea tradiții și asemenea antecedente au fost cu toate acestea răsplătite sub o monarhie.*"

Răul există — spune P.P. Carp — și el stă în lipsa organizării sociale, în dezinteresul pentru latura socială și economică a lucrurilor și exacerbarea interesului pentru latura lor politică. Este o constatare generală, de ordin istoric: amândouă partidele sunt vinovate de aceasta, și liberalii și conservatorii, o spune P.P. Carp — dar o spune cu un scop pedagogic: „*...să venim cu toții să vedem ce este de făcut, și dacă va fi să fim despărțiți, cum poate e bine să fim, atunci nu pe tărâmul constituțional să fim despărțiți, ci pe tărâmul ideilor de reorganizare socială.*" — Răul există, o spune în replică Eminescu, el nu este, însă, atât de adânc stătător în principii, ci mult mai la suprafață, în oameni. Și apoi, continuă Eminescu, ce se află după această enunțare de principii? „*Am dori să știm în adevăr în ce mod pricepe d-sa această organizare socială, și dacă nu cumva e victima iluziei că cu Cariagdii, Caradale și Costinești, cu cumularzi, vânători de sinecure, de directorate de bănci și de diurne, s-ar putea inaugura o reformă socială. Nouă ni se pare sigur că nimic nu se poate face cu oameni care în locul convingerii, științei și caracterului, n-au decât un nesățios stomah.*" (O. XII, p. 108)

De bună seamă, în fața argumentului atât de dur al realității P.P. Carp nu putea replica — și nici n-a replicat *Timpului*. În fond, o frază concesivă a lui Eminescu ne clarifică: „*Dar fie aprecierea noastră severă cea justă, sau aibe cuvânt d. Carp, care vede în aceste fenomene ale înveninării spiritului public până și prin idei nihiliste numai semne ale unei boale mai adânci, răsărite din lipsa unei organizări sociale, nu asupra acestei divergențe mai mult formale vom avea ceva de zis...*" (*Idem, ibidem*). Este, așadar, o „divergență mai mult formală". Mai mult decât atât, în acest

domeniu, poetul o spune în poezie — şi considerăm poezia sa *„Noi amândoi avem acelaşi dascăl"* un dialog cu ideile de reorganizare socială ale lui P.P. Carp:

Noi amândoi avem acelaşi dascăl,
Şcolari suntem aceleiaşi păreri...
Unitul gând oricine recunoască-l.
Ce ştii tu azi, eu am ştiut de ieri,
De-aceleaşi lucruri plângem noi şi râdem...
*Non idem est si duo dicunt idem.*

Tu zici că patria e-n decădere,
De râs şi de ocară c-am ajuns;
Când cineva opinia mi-ar cere
El ar primi tot astfel de răspuns
Ca de ruşine ochii să-i închidem:
*Non idem est si duo dicunt idem.*
.....
E greu a spune ce deosebire
Ne-a despărţit de nu mergem de-a valma.
Şi s-ar vedea atunci fără-ndoială
Când noi ne-am scoate sufletele-n palmă
Ca-ntregul lor cuprins să ni-l deschidem:
*Non idem est si duo dicunt idem.*

Cu riscul de a plictisi (obosi) cititorul, ne abatem de la cursul şedinţei din 13 martie 1881 (curs care, pentru noi, credem că s-a înţeles, este un pretext pentru a investiga ziaristica eminesciană în general) şi zăbovim câteva momente asupra şedinţei parlamentare din 30 martie 1880, când P.P. Carp rosteşte un celebru discurs, de data aceasta pregătit dinainte, şi când primeşte replica, în fine, a lui I.C. Brătianu însuşi. Ba chiar cu această replică suntem tentaţi să începem, pentru a sublinia importanţa momentului. Atunci

când se tratează, îndeobște, aceste faze ale atragerii lui P.P. Carp de partea liberalilor, istoricii și istoricii literari apelează la cunoscutele memorii ale lui Titu Maiorescu, se refac, adică, evenimente și stări de spirit prin urmărirea relațiilor personale dintre P.P. Carp, I.C. Brătianu și Titu Maiorescu, uneori chiar cu aerul că se merge pe firul unor mărturisiri de culise... Dar lucrurile s-au spus cu voce tare în parlament, nu de vreo cabală este vorba la mijloc, ci de o rugăminte expresă, publică, a primului ministru adresată deputatului de Vaslui. În *Însemnări zilnice*, Titu Maiorescu nu depășește adevărul istoric manifest, ci doar îl nuanțează cu amănunte. Îi, răspunde, așadar, I.C. Brătianu lui P.P. Carp: *„În fața unui discurs atât de magistral, unde s-a făcut programul viitorului partid conservator, program care din nenorocire până astăzi nu l-a urmat partidul conservator, guvernul trebuie să-și zică și el cuvântul; căci altminteri, dacă ar tăcea, s-ar putea crede sau că, prin tăcerea sa, aprobă tot ce a spus D. Carp, sau că nu a înțeles importanța cuvintelor D-sale. Mai întâi de toate, în privința întreruperii ce s-a făcut, că acest discurs este o reclamă electorală din partea D-lui Carp, îmi fac o datorie a declara că eu unul aș dori ca onor. D. Carp să fie din acea stofă, să vizeze guvernul, fiindcă atunci aș fi avut un succes în stăruințele mele pe lângă D-lui; și aș fi dorit să am alături un om cu știința D-lui și cu corectitudinea purtării D-lui și ca cetățean și ca om politic; acesta ar fi fost un mare succes pentru mine și pentru partidul din care fac parte. D-sa însă n-a voit să se detașeze de amicii D-sale politici. – Prin urmare, cuvântul de reclamă ce i s-a adresat a fost cu totul nedrept, nemeritat și a putut să iasă din gura numai a unei persoane care nu-l cunoaște.“* Persoana era Gh. Chițu însuși, vicepreședintele Adunării Deputaților, pe care primul ministru îl apostrofează. A fost, de fapt, una dintre acele glume parlamentare mult gustate în lungile ședințe, pe care P.P. Carp a știut s-o contragă într-o vorbă de spirit ce rezumă întregul său discurs. Transcriem, după *Monitorul oficial:* „Voci: *Aceasta e reclamă.*

D.P.P. Carp: *Atunci îmi veți da voie să nu mai continui. D. Președinte. Vă rog, D-lor, nu mai întrerupeți; știți că D. Carp este totdeauna parlamentar. Rog să urmeze.* D.P.P. Carp: *Când se tratează cuvintele unui deputat, care cred că a dat probe de dezinteresare, de reclamă ministerială...* O voce. *Consider-o ca gelozie.* D.P.P. Carp: *Nu există gelozie decât între aceia care se iubesc.*" (*M-O.*, martie 1881, p. 2352). Tema discursului era tocmai aceasta: liberalii și conservatorii să-și dea mâna și să gândească împreună la reformele sociale de înfăptuit; iubirea și gelozia rezumă ideal această temă.

Ni se va părea, poate, că I.C. Brătianu rostește în parlament cuvinte unse cu miere; primul ministru știe, însă, ce stâncă dură are în față: pentru adunare vorbește el, de fapt; nu pentru P.P. Carp (cu care încheiase, probabil, tratativele pentru a-l determina să accepte funcția guvernamentală). O spune, iată, el însuși și trebuie să-i luăm în considerație sinceritatea: „*D-lor, eu am fost foarte fericit să văd că omul cel mai înțelept, după părerea mea (și când zic aceste cuvinte rog să nu se froaseze nimeni), cel mai cu vederi de om de stat din aprtidul conservator, a venit și a declarat că societatea română este astăzi constituită într-un mod definitiv, încât astăzi să nu-i mai pleznească nimănui prin cap că poate să mai revie la altă organizațiune socială decât organizațiunea democratică.*" Vom vedea care este nuanța de democrație în discuție; pe de altă parte, desigur că primul ministru are în vedere ziarul *Timpul* care spunea, din când în când, că societatea românească ar mai putea să se modeleze și după alte norme decât cele ale democrației liberale, ar putea să-și aducă aminte și de vremea Regulamentului organic, și de epoca lui Matei Basarab, și chiar de anul 1400: nu ca să se întoarcă acolo — nu-i „plesnea prin cap" primul redactor al *Timpului* să întoarcă roata timpului înapoi (o făcuse în „Sărmanul Dionis" ori în „Epigonii" — dar acelea erau opere literare) — dar cel puțin pentru ca românii să-și aducă aminte că sunt români, că au un cod juridic străvechi, păstrat în

obiceiuri, de care nu mai ţin cont, un tip de organizare interioară („socială" cum ar zice P.P. Carp) ce le permitea să reziste între străini, o demnitate etnică etc., etc. — valori spirituale ce se pot impune şi în parlamentarismul anilor 1880...

*„Eu, D-lor — continuă I.C. Brătianu a-l lăuda pe P.P. Carp — cu altă ocaziune, când D-l Carp a făcut aici un discurs foarte însemnat, m-am adresat către D-sa arătându-i aprecierile mele şi D-sa m-a întrebat: Vii şi D-ta să-mi faci complimente? Eu i-am răspuns: Nu; fiindcă văd în D-ta, ca şef al partidului conservator, un om de talia a ne da mult să gândim fiindcă lupta are să fie grea. Dar D-sa a zis: Ai o slabă opiniune de partidul D-tale dacă crezi că nu-ţi recunoaşte ceea ce-ţi recunosc chiar adversarii D-tale politici. D-lor, ar fi un mare bine pentru ţară, dacă partidul conservator s-ar pune pe tărâmul D-lui Carp; fiindcă atunci n-ar mai fi decât chestiuni de a doua mână care ne-ar despărţi, şi noi de multe ori poate că ne-am găsi împreună; pe când astăzi, cum a zis D. Carp, pe tărâmul pe care se pune partidul conservator este o luptă nu numai vană, dar chiar vătămătoare societăţii, deoarece altfel ar fi o luptă care ar da fructe, fiindcă lupta pe tărâmul acela este de a sili pe fiecare să facă ceva pentru ţara sa."*

Invitaţie la colaborare cu guvernul, invitaţie la şefia partidului conservator. Vanotisul P.P. Carp dorea, desigur, şefia partidului, o va dori toată viaţa. I se opuneau, însă, persoane marcante: acum, în 1880, Lascăr Catargiu; mai târziu, Al. Lahovari — care el însuşi dorea, şi era cel mai îndreptăţit să conducă partidul; mai târziu, încă, Tache Ionescu. Ion Bulei îl caracterizează foarte bine pe Carp atunci când ajunge cu istoria partidului conservator la momentul 1897 (moartea fulgerătoare, la Paris, a lui Al. Lahovari): *„Fapt e că P.P. Carp, refuzând acum o şefie, sau fiind nevoit s-o refuze, va fi silit zece ani să alerge după ea până când, în sfârşit, s-o obţină în 1907, în plină bătrâneţe, când bucuria nu mai putea să aibă acelaşi gust. Destinul lui Carp e asemănător altui conservator, Disreali, care şi acela, cu toate că inteligenţa, talentul*

*oratoric, puternica virilitate politică îl recomandaseră din tinerețe la șefia partidului, nu obține înalta funcție decât la 70 de ani. Însă ceea ce este mai ușor de explicat pentru Anglia, țara tuturor tradițiilor, unde bătrânețea pentru un om politic este o mare virtute, unde tot ce e ornat cu vechime are preț, în Vechiul Regat, unde nu se poate spune că vreo tradiție politică se consolidase, explicația trebuia căutată în altă parte. Și probabil rămâne în hățișurile necunoscute ale luptei pentru Putere.*" (Ion Bulei: „Sistemul politic al României moderne. Partidul conservator." Ed. Politică, 1987, p. 186).

Explicația (de fapt, explicațiile) există, chiar la Ion Bulei. Mai întâi, este ceea ce se poate numi paradoxul P.P. Carp în partidul conservator și în sistemul politic al vremii: mediind înțelegerea între rege și primul ministru pe de o parte și prințul Bismarck pe de altă parte și contribuind decisiv la încheierea tratatului secret de alianță din 1883, de acum înainte P.P. Carp, ca girant al tratatului, trebuie să fie menținut în mai toate guvernele liberale. Este al treilea bărbat politic care știe litera tratatului. Paradoxul se naște spre 1889, când Puterile Centrale cer insistent reînnoirea tratatului. În discuțiile parlamentare despre politica externă a țării, Al. Lahovari, de pildă, rostește la 30 martie 1890 asemenea cuvinte: „*În politica externă e un fel de solidaritate adevărată între toți românii, că nici un guvern care va sta pe această bancă nu va fi nici trădător nici inept, și nu va urma decât o politică națională.*", iar Lascăr Catargiu declară că „*noi nu putem urma decât o politică de neutralitate, adică să fim bine cu toate puterile, căci suntem o țară mică, o țară agricolă.*" (idem, p. 101-102). De aceeași părere este și Tache Ionescu — dar niciunul dintre aceștia trei nu știau încă lucrul esențial, că încă din 1883 P.P. Carp, acum stând liniștit în banca parlamentară, orientase politica externă a țării spre Puterile Centrale. Desigur, aflând în cele din urmă (1893) de existența tratatului, atât Al. Lahovari (ca ministru de externe) cât și Lascăr Catargiu (ca prim ministru) se declară de acord cu el. În ce condiții, însă, ne lasă să înțelegem celebrul discurs el lui Tache

Ionescu din Adunarea deputaților de la 17 decembrie 1915, unde înflăcăratul susținător al intrării în război alături de Antanta dezvoltă teoria sa despre politica insicntului național *„Afirm cu cea mai mare siguranță că nu e om politic, nu e partid, nu e Parlament, nu e nimeni care să poată duce România pe cărarea pe care voiește s-o ducă d. Carp și d. Stere (...) Noi nu am fost un stat de don Quijottiști, dar nici un stat de inconștienți; de la descălecatul de stat, cu harta Daciei traiane, cu numărătoarea țărilor străine stăpânite de alții, până la omul politic, toți — chiar în ziua în care iscăleau un tratat care ne leagă cu Austria — în sufletul lor sta scris cu litere de foc «Ardealul și unitatea națională». Toți gândeau că situația nuu era decât un provizorat, că va dura cât vor dura împrejurările europene ce împiedicau unirea neamului."* (*Idem*, p. 404, nota)

Numai astfel, că „provizorat", s-a înțeles de către conservatori tratatul din 1883; probabil că P.P. Carp însuși l-a înțeles și acceptat astfel — dar, ca girant al lui, acesta nu putea spune lucrurilor pe nume. În plus, intransigent cu sine însuși precum era cu alții, Carp va declara că primul motiv pentru care nu poate accepta ruperea acestei alianțe este acesta, că el însuși l-a făcut. O mândrie și o consecvență de caracter greu de îmbinat cu întorsăturile atât de dese și imprevizibile ale politicii... Sunt explicații suficiente pentru care P.P. Carp, n-a fost decât pentru scurt timp șeful partidului conservator: Tache Ionescu va întemeia, chiar în 1908, un an după ce șefia partidului îi va reveni lui P.P. Carp un nou partid conservator care va cunoaște o popularitate cu totul ieșită din comun...

Epoca de glorie a lui P.P. Carp, ca om politic al țării, rămâne aceasta, a anilor eminescieni, când el își anunță programul „Era nouă" și când reușește a se face indispensabil guvernului și coroanei. Desigur, meritele unui om politic se cântăresc, mai ales pentru secolul trecut, și prin legile pe care le-a formulat și reușit să le impună în Parlament. P.P. Carp câștigă, și pe acest teren,

merite mari, necontestabile: mari reforme care au pregătit modernizarea României ies din „Era nouă", sunt impuse de către el și adoptate — uneori, cu o unanimitate care le arată necesitatea. Să-l ascultăm, însă, pe Al. Lahovari, care într-un discurs din 31 martie 1889 spune: *„Țara Românească ar fi nenoricită dacă tot viitorul ei ar sta într-un singur om și tot progresul său politic într-un singur cap."* — cu ironie la adresa lui P.P. Carp, arătând că toate ideile autorului „Erei noi" sunt ideile dezbătute de către conservatori, le aparțin lor, tuturor, P.P. Carp nefiind decât „sindicul ideilor celorlalți" (idem, p. 82, nota 9). E greu de găsit originalitate, prioritate absolută în domeniul ideilor politice și sociale între mebrii partidului conservator la această dată. Discuțiile despre program, pe care și Eminescu le susține, sunt dezvoltări ale unor principii acceptate de comun acord, și nu numai de către conservatori, ci și de către unii liberali. Când, de pildă, în 1898, I.I.C. Brătianu ajunge a rosti cuvinte ca acestea: *„Când dorim prosperitatea acestui colț de țară nu ne este egal cui revine câștigul și avuția. Nu împărtășim acele credințe cosmop;olite care, indiferent de rasă și de neam, își iau ca scop fericirea locuitorilor unei regiuni, oricare ar fi ei. Pentru ca belșugul să fie cum îl dorim noi, el trebuie să revină în primul rând neamului nostru român"* — fiul primului ministru contemporan cu Eminescu este întru totul de partea lui Eminescu. Ori, când accentuează: *„Partidul liberal nu a fost nici în declarațiile sale, nici în întreaga sa politică contra introducerii capitalurilor străine. Dezmințirea acestei legende o dă istoria noastră economică întreagă (...) Dar noi am zis totdeauna că statul are dreptul și datoria de a se preocupa pentru ce scop vin aceste capitaluri străine (...) Dacă vin pentru a pune în valoare munca și bogăția națională, asociindu-se cu dânsa și lăsând în schimb o valoare echivalentă, o valoare comparabilă cu cea pe care o ia afluența lor, e desigur în interesul statului și orice om de stat trebuie să se grăbească ca să încurajeze venirea lor. Dacă însă întreprinderile au ca scop să*

*speculeze și să sece orice bogății, fără a lăsa valoare corespunzătoare în loc, desigur nu e o politică sănătoasă a statului să le încurajeze*" (discursul din Adunarea deputaților de la 1 decembrie 1900; apud Ion Bulei: *Op. cit.*, p. 271-272).

Suntem abia la un deceniu după Eminescu, la vreo 15 ani de la polemicile sale pe această temă, și s-ar zice că fruntașii liberali vorbesc ca din ziarul *Timpul*, ca din articolele poetului. Să se fi eminescianizat liberalii între timp?

O analiză mai atentă a lucrurilor ne arată că I.I.C. Brătianu, fiul, nu gândește mult diferit de I.C. Brătianu tatăl. Într-adevăr, primul ministru din anii '80 ai secolului trecut este, în vorbă, mult mai apropiat de Eminescu și de conservatori decât s-ar crede. Căci, iată ce-i răspunde, în continuare, I.C. Brătianu lui P.P. Carp în ședința din 30 martie 1880: „*Onor D. Carp a zis că din cauză că revoluțiunea s-a făcut de sus în jos, și pentru că poporul, adică societatea, nu era destul de pregătită, destul de tare pentru a lua conducerea afacerilor publice, din această cauză s-a adus o situație periculoasă. De ce? Fiindcă la cârma treburilor țării au ajuns nu cei care prin muncă, prin inteligență, prin capacitatea lor meritau să aibă acea pozițiune, ci acei care au uzat de diferite mijloace, de influență, de protecțiunea și favoarea cutărui sau cutărui om. Apoi, D-le Carp, acestea nu sunt rezultate ale societății moderne, ci sunt niște rămășițe ale trecutului, care nu se pot reforma așa de lesne cum se schimbă legile, și chiar Constituțiunea unei țări. Însă chiar în acestea eu văd un progres, și încetul cu încetul fiecare are să-și dobândească locul său în afacerile statului, după capacitatea și meritele sale; și pentru ca să ajungem acolo trebuie ca Camera să nu poată intra într-o ramură a activității sociale, adică să nu poată avea o pozițiune în stat decât prin muncă, prin inteligență, prin economie și moralitate*" (*M.O.*, martie 1880, p. 2353)

Cu „democrația meritului și a muncii" — pe care le cere P.P. Carp — este de acord întru totul și primul ministru; și el cere omul potrivit la locul potrivit. Problema este cum să aplici în practică

aceste principii? Problema momentului nu este cea teoretică — în privința căreia liberali și conservatori sunt de acord — ci aceea practică, de aplicare a teoriei. I.C. Brătianu nu vede altfel decât în timp, „încetul cu încetul", redresarea acestor neajunsuri — și se referă, în finalul răspunsului său, tocmai la acțiunea pedagogică de lungă durată: „*D. Carp a zis că nu avem lege de admisibilitate în funcțiuni. Dar cine n-a voit și nu voiește să avem o lege de admisibilitate? Cine nu voiește ca instrucțiunea publică să nu dea numai spoială, ci să facă specialități, și ca numai aceia să fie admiși în funcțiuni care într-adevăr au stofă de a deveni speciali și a deveni oameni care în activitatea lor socială de judecători, de militari, de medici, să fie la înălțimea misiunii lor? Iată ce am înțeles de la D-nul Carp, și în privința aceasta nu mă veți găsi în urma D-voastră, sunt sigur că voi converti foarte lesne pe această cale pe tot partidul din care am onoarea de a face parte.*" (*idem*, p. 2354).

Desigur, primul ministru vrea oameni speciali, dar de acum încolo; să fie creați, crescuți în școli, educați; vrea moralitate în Cameră, dar de acum în colo. Persoanele de față se exclud (da față sunt „cele patru clase primare și violoncelul" de care vorbește Eminescu, de față sunt vârfurile păturii superpuse, dezinteresate, oamenii care și-au făcut din politică o meserie). Primul ministru are chiar o propunere care, aplicată în practică, ar fi scandalizat lumea bună, cosmopolită, care-l asculta: „*D-lor, precum a zis și D-nul Carp, noi, astăzi, suntem un stat european, contăm în Europa, cum am mai zis-o, și contăm ca un element de echilibru european. Aici este cazul a zice: noblesse oblige; căci astfel ochii lumii sunt ațintiți asupra noastră. Mi-aduc aminte când eram la Berlin și mă întrebau oamenii de stat cu care eram în contact ce aveți să faceți acum? Ce avem să facem, mă întrebați? Voi spune românilor că vreo câtva timp să nu se mai uite peste hotare, și să ne punem cu toții la lucru, ca în curând să dovedim cine suntem și atunci vă vom sili să țineți cont de noi, fiindcă astăzi nu că ați ținut cont de noi (Aplauze). Am mai adaus că nu trebuie să fie nimic imposibil*

*românilor pe tărâmul muncii, că avem să muncim zi și noapte cu hotărârea aceea ca să nu fie nici un obstacol ca să [se] poată ridica înaintea noastră și să ne oprească de a ne organiza de a ne constitui, de a ne dezvolta toate forțele noastre, fiindcă numai așa nu vom fi înghițiți de elementul străin.*" (*idem, ibidem*)

În aceste vorbe, aplaudele din belșug, își încheie discursul său de răspuns I.C. Brătianu. „Era nouă", programul partidului conservator, este primită de către șeful partidului liberal... ca program al acestui partid, completată, întărită. Nu-l vom bănui pe I.C. Brătianu de tendințe demagogice: Eminescu însuși spune că din când în când șeful liberalilor își moralizza partidul; acesta, de cum, este un astfel de discurs moralizator. Privind lucrurile din acest unghi, ne rămâne întrebarea: împotriva cui luptă Eminescu în articolele sale politice? Democrația meritului o cere și șeful liberalilor, instrucție sănătoasă cere și acesta, îndemnul la muncă — ultima și cea mai patetică lecție eminesciană (*„Munca, iată buruiana noastră de leac"*) — este și îndemnul (și angajamentul către Europa) lui I.C. Brătianu, care, în plus, se ridică de nenumărate ori împotriva formelor fără fond introduse în grabă la noi în țară (vezi mai jos). Eminescu, anti-liberal? Dar înseamnă că liberalii înșiși sunt... anti-liberali. Nu rămâne decât o singură cale de urmărit, dificilă însă — și ea însăși fără țintă precisă: C.A. Rosetti. Așa cum în partidul conservator e apărut, la un moment dat, ruptura junimistă — în cel liberal a apărut o altă ruptură, cea rosettistă, gruparea „roșiilor", cum este numită în epocă. Ar fi exagerat, însă, să considerăm toată energia redactorului de la *Timpul* canalizează împotriva unei părți a unui partid. În epocă, este adevărat, rosettismul a însemnat liberalism excesiv, cosmopotism, aservirea economiei românești intereselor străine, tendințe republicane, permiterea capitalului străin de a inunda țara și a se retrage în reflux de belșug. I.C. Brătianu nu poate controla, cu autoritatea sa de șef partidului, toate aceste acțiuni mărunte, legate strâns între ele, această rețea economică dirijată

obscur prin parlament. Iată ce îi reproşează constant Eminescu primului ministru: lipsa de energie, faptul că s-a înconjurat de nulităţi, de spoliatori, că nu mai poate domina „tagma patrioţilor". Şi-o reproşează, de altfel, I.C. Brătianu însuşi, chiar în şedinţe publice, de nenumărate ori, cel mai cunoscut fiind discursul său în care declară că a acoperit, cu numele-i şi cu mantaua-i largă, hoţii şi tâlhării, că: *„am transijat cu conştiinţa mea"* — doar pentru a vedea o dată ţara ieşită din greutăţi. Momentul 1880-1881 este important pentru partidul liberal din mai multe puncte de vedere. Mai întâi, el deschide porţile pe faţă marilor personalităţi conservatoare (junimiste). Apoi, începe a se contura acest conflict ireductibil între I.C. Brătianu şi C.A. Rosetti, ce va sfârşi prin retragerea acestuia din urmă de la conducerea partidului (numeroasele demisii nemotivate, fuga peste noapte la Paris — prefigurând ulterioarele retrageri la Ţibăneşti ale lui P.P. Carp ori de câte ori nu-i convine ceva în Parlament — anticipează ruptura). În fine — dar nu în ultimul timp — apelul pe care-l face I.C. Brătianu la oameni de specialitate, în domeniul ştiinţelor practice mai ales. Acest apel găseşte un larg ecou mai ales în rândul românilor de peste munţi: buni tehnicieni, majoritatea dintre ei cu şcolile făcute la Viena, ori Berlin, veniţi în ţară împreună cu masa largă a intelectualilor transilvăneni care pregăteau în Vechiul Regat momentul unirii, aceştia s-au alăturat repede programului brătienist. Prima acţiune concretă, de mare anvergură, s-a materializat în domeniul căilor ferate.

## „DEMOCRAŢIA E CA UN VAS DE LUT"

Construirea căilor ferate în România a fost cea mai importantă industrie a ţării. Luate în antrepriză la început de către companii străine, după Războiul de Independenţă acestea vor fi realizate preponderent cu inteligenţă şi forţă de muncă românească. Anii 1880-1883 sunt numiţi, în istoriile de specialitate, ani de epopee

pentru smulgerea lucrărilor din mâinile companiilor străine. Se începe simbolic, cu calea ferată Buzău-Mărășești (circa 90 de km) care lega între ele Moldova și Țara Românească. Proiectul și construcția durează 2 ani (1 mai 1879 - 1 iunie 1881), drumul de fier este dat în folosință în vara lui 1881 și inaugurat oficial, cu mare fast, la 18 octombrie 1881. *Timpul*, într-o corespondență de la fața locului semnată „Hermes", consemnează: *„În ziua de 18 octombrie se inaugurează prima linie de drum de fier ce leagă Moldova cu Muntenia. Deci, și sub raport economic, și din punct de vedere politic, ziua de 18 octombrie 1881 rămâne o dată memorabilă"* (*Timpul*, 25 oct. 1881).

Sub raport economic în primul rând, am zice, pentru că prețul de cost este uimitor de ieftin față de cel al altor căi ferate construite de companiile străine: 92.204 lei aur/km, în comparație cu suma colosală de 306.000 lei aur/km (costul mediu al liniilor executate de societățile străine): de peste trei ori mai ieftin, mult mai bine, pentru că liniile ferate executate de către acele companii străine erau făcute în multe locuri de mântuială: la secete mari ori la inundații care au determinat deviațiile Siretului, de pildă, s-a constatat că pilonii de susținere ai podurilor aveau fundații cu totul nesatisfăcătoare; la linia ferată Ploiești-Predeal s-a lucrat, pentru îndreptarea execuției inițiale, până spre anul 1940...

În aceeași zi de 18 octombrie 1881 se înființează, la Focșani, o *„societate de ingineri și arhitecți, indigeni și străini, în scopul de a se menține în curentul dezvoltării științei, comerțului și industriei din celelalte țări și a căuta a le pune în raport cu trebuințele țării prin o discuțiune întinsă în sânul societății"*. Cei care o înființează sunt 34 de ingineri români ce participau la festivitățile inaugurării oficiale. Aceasta este viitoarea Societate politehnică ce a avut un rol decisiv în reconchista lucrărilor publice românești, și a direcționat și supravegheat învățământul tehnic românesc.

Iată o direcție în care gândul lui I.C. Brătianu nu a avut de așteptat ca oamenii speciali să se formeze mai întâi în școlile

primare, apoi la școala moralității liberale, etc: elemente existau în țară, destul de capabile, apte a instaura o adevărată Eră nouă cu democrația meritului la bază. Aceste elemente trebuiau numai propulsate în locurile pe care le meritau... Eminescu știe de ele, nu vorbește în van când cere înlocuirea din funcții a politicienilor cu specialiști. Radicalismul eminescian își dovedește, cel puțin în acest domeniu, viabilitatea, necesitatea și urgența chiar. Funcțiile aparatului liberal erau ocupate, în marea lor majoritate, de nepoți ori alegători cu vază ai politicienilor liberali; în cazuri speciale, când se cerea pregătirea teoretică deosebită, se recurgea cu multă ușurință la străini cărora li se creau condiții mai avantajoase decât în alte țări pentru a nu fi tentați să plece. Bugetul țării se împovăra an de an cu lefuri ce deveneau, la drept vorbind, recompense premiale mult mai mari decât logica muncii le cerea. În același timp, specialiștii români erau folosiți în funcții mărunte.

Discuția parlamentară din 30 martie 1880 dintre P.P. Carp și I.C. Brătianu comportă și o parte teoretică, la fel de interesantă, ce va avea, și aceasta, un larg ecou în scrierile lui Eminescu. Zice P.P. Carp: *„Vă ziceam cum că imputarea ce vă fac este că democratizarea la noi a venit de sus în jos, iar nu de jos în sus. Oricum vom aprecia, d-lor, nu putem contesta cum că la noi era cu 30 de ani înapoi o situațiune astfel încât numai un soi de cetățeni aveau apanajul exclusiv al înrâuririi politice (...). Care e răul ce izvorăște din această împrejurare? Răul știți care e? Este că noile elemente sunt în genere elemente bugetare, și că noua democrație este o democrație bugetară, iar nu o democrație a muncii; pentru că atunci când înrâurirea politică numai a unor oameni produce această mare revoluțiune socială, se naște totdeauna acest fenomen pe care am avut onoarea de a v-il semnala. Fie cum va fi, eu cred că un om serios nu poate contesta faptul. Cred că un om serios trebuie să zică că democratizarea statului român, fie ea făcută pe calea cea bună, fie pe calea cea rea, este azi un ce... îndeplinit, pe care trebuie să-l recunoaștem, dar pe care trebuie să-l și regulăm.. (...) Or,*

*odată ce am ajuns la rezultatele obținute, voim noi să căutăm a regula această societate și a face de azi înainte ceea ce nu am putut face până acum, adică ca democrația să devie cel puțin de astăzi înainte produsul unei munci serioase, și ca poziținea ce are fiecare în statul român să nu o mai aibă din împrejurarea că s-a făcut clientul cutărui sau cutărui om politic, dar din împrejurarea că cu fruntea sus poate revendica, conform cu meritele și munca lui, posițiunea lui, acesta e adevăratul democrat, și a-i produce cât de numeroși trebuie să fie tinta unei bune organizațiuni sociale. (...) Ce este de făcut ca să ajungem la acest rezultat? Eu cred că înainte de toate trebuie a se pune oarecare greutăți, oarecari stavile, ușurințiii cu care un om poate să parvină astăzi în statul român. Până astăzi am văzut în țara noastră oameni care au ajuns departe, foarte departe, fără ca ei să justifice prin munca și capacitatea lor că merită poziținea pe care au dobândit-o. Pentru ce s-a produs aceasta? Pentru că noi, în setea noastră de democratizare, am deschis toate stăvilarele și am lăsat toate liber la dispoziținea fiecărui ambițios. Nu ne-am gândit că, dând drepturi tuturor, trebuie să asigurăm și pe societatea care muncește în contra acelora care nu muncesc și care nu au alt merit decât de a fi mai îndrăzneți în promisiuni pompoase ce fac poporului înșelat.*" (*Era nouă*, p. 60-63).

Eminescu răspunde la aceasta foarte simplu, de pe poziținile ziaristului însă: „La muncă Caradalele și Serurii, la muncă Costenești e tutti quanti!" ... P.P. Carp propune un program de măsuri de avut în vedere pentru viitor. În această privire spre viitor se întâlnește P.P. Carp cu Brătianu. Este o constantă a epocii, pe care un N. Filipescu o va teoretiza cum nu se poate mai bine spre sfârșitul secolului al XIX-lea, într-un articol din care cităm: „*Ceea ce caracterizează epoca noastră este o încredere nemărginită în progres. Până acum o sută de ani lumea vedea fericirea înapoi, într-un paradis biblic ori într-un veac de aur. De un secol încoace, însă, lumea vede progresul înainte și toate*

*popoarele caută să-şi însuşească acest progres şi să se ridice la o treaptă mai înaltă de civilizaţie.*" (N. Filipescu: „Discursuri", vol. II, p. 4; *apud* Ion Bulei, *idem*, p. 486, nota). Progresul tehnic, progresul ştiinţific — şi, în viziunea politică a vremii, meliorismul prin reforme lente, speranţa în îndreptare prin aşteptare. Numai redactorul de la *Timpul* nu avea această răbdare a încrederii, el ştia că pariul cu viitorul este pierdut din start atâta timp cât nu se face sub garanţia unui trecut bine asimilat, sub bolta sigură a tradiţiilor neamului...

La acestea, răspunde I.C. Brătianu după ce-l laudă pe vorbitor că acceptă starea de lucruri actuale şi nu-i „plesneşte prin cap" s-a schimbe cumva: „*Onor D. Carp a zis că revoluţiunea s-a făcut de sus, nu de jos. Aşa este, şi adevăr că acesta este un ce care ne-a făcut mari piedice. Este bine când instituţiunile vin cu rezultate date de dezvoltarea unei societăţi, dar era ceva fatal, onor. D-le Carp, ce s-a făcut. Eu eram la Paris... eram să zic că eram la închisoare, dar mi-a fost teamă să nu vie onor d. Lahovari cu ideea că pentru vreun asasinat eram la închisoare*" — Amintirea şedinţei trecute, din 13 martie, este încă vie în mintea primului ministru..." *Eram la Paris în 1866, pe timpul când se urmau negocierile de pace, şi a venit D. Constantin Creţulescu şi pe urmă au venit şi alţii la mine şi la actualul preşedinte al Camerei / C.A. Rosetti /, care era liber, şi ne-au zis: iată, se deschide o eră nouă pentru ţara noastră; eu nu sunt de principiile voastre, ştiţi că m-am despărţit totdeauna de voi; ei bine, acum că o eră nouă se deschide pentru ţara noastră, este trebuinţă de mult concurs din partea voastră. Am căutat, noi, vreo câţiva, să găsim oameni în clasa noastră, nu ca să exploateze situaţiunea ţării, dar să sacrifice situaţiunea lor în interesul ţării, şi n-am găsit; am rămas numai vreo câteva familii, şi de aceea am venit să fac apel la voi să lăsaţi tărâmul revoluţionar, republican, pe care sunteţi şi să daţi concursul vostru, să veniţi să luptaţi împreună cu noi, fiindcă altminterelea nu ne simţim destul de tari ca să putem lupta. Şi aceia care ne vorbeau erau din puţinele şi rarele familii*

*aristocratice ce mai rămăseseră în țară (...). A fost o aristocrație odată în țara noastră, cum a fost în toate societățile. Societățile primitive erau la începutul formațiunii lor în stare pastorală; după aceea au trecut la stare de agricultori; pe urmă au ajuns la aristocrație și de la aristocrație trec astăzi la democrație. Toate societățile din lume au trecut prin acest stadiu și fiindcă democrația este cea din urmă dezvoltare a societății de aceea în loc de-a mai zice ca mai înainte noblesse oblige astăzi trebuie să zicem democratie oblige.*

*Democrația este o creațiune modernă care succede aristocrației, și este superioară aristocrației. Am trecut și noi ca celelalte societăți prin aceleași faze, și prin urmare a fost și la noi o dată o aristocrație. Dar o aristocrație care era în relațiuni strânse și de simțăminte și de interese cu poporul de jos, căci în aristocrație erau căpitanii lui. Pe acea aristocrație grecii fanarioți au înlocuit-o cu oligarchia străină sau bastardă, încât puține familii din vechea aristocrație română au mai rămas între cei care erau în capul trebilor țării. Celelalte familii aristocratice toate au ajuns în cojoace și opinci.*

*Apoi a venit regulamentul organic și a transformat și pe aristocrația veche și pe cea nouă în cinuri, aceasta era cea din urmă lovitură.*

*Când am vrut să mergem înainte, nu mai aveam o aristocrație care să aibă aceleași principii și aceleași sentimente pe care le avea țara, afară de câteva puține familii care a trebuit să ia drapelul în mâini și să meargă înainte. Nu puteam noi să așteptăm ca să se creeze o aristocrație, aristocrația nu se creează după voința oamenilor ci situațiile o creează; și apoi, d-lor, nu în veacul al XIX-lea se mai poate crea aristocrație, căci chiar acolo unde a fost o aristocrație bine întemeiată, din zi în zi a început să se piardă, fiindcă, cum spuneam, democrația făcea progrese din zi în zi, pentru că ea este un pas înainte al civilizației.*"

I.C. Brătianu polemizează, aici, în mod tacit cu Ion Heliade Rădulescu, care în Echilibru între antiteze (dar și în alte scrieri)

susține că erau mai multe familii aristicratice românești care au străbătut prin veacul fanariot. Mai mult, Heliade are cunoscuta teorie a „boierici" ca instituție ce se reface de la sine, în împrejurări oricât de vitrege, nu prin indivizi cu nume ilustru ci prin rezervele de patriotism și bunătate ale poporului. Heliade înfierează aspru filogenia, nașterea cu renume, găsind în ea una dintre cele mai adânci rădăcini ale ciocoismului (cauzele sunt, de altfel, reale: fanarioții au reușit, prin căsătorii mixte, să uzurpe marile nume boierești ale țării, să le preia numele și blazonul și să le umple de un conținut fals). De altfel, I.C. Brătianu nu discută instituția boierici, ia în calcul numai familiile aristocratice, într-adevăr puține ca număr. Aceste au trebuit să renunțe la ranguri și privilegii, să se sacrifice pentru a institui „democrația", curentul erei noi europene, și în țara noastră. Interpretarea istorică este cu totul tendențioasă la primul ministru: el vrea să legitimeze liberalismul și nimic mai mult. Dintre cei care au glosat în marginea acestui discurs al său, Ion Bulei identifică democrația în concepția lui I.C. Brătianu cu „modernizarea". Este mult prea mult și în același timp mult prea puțin. Când spune „în loc de *noblesse oblige — démocratie oblige*" este clar că I.C. Brătianu vizează o înlocuire a nobleței, a aristocrației, cu ceea ce el numește democrație. Nu privilegiile și rangurile vechii aristocrații le vrea primul ministru pentru liberalii săi, ci legitimarea acestora ca urmași naturali, organici, ai acelei aristocrații și, deci, îndreptățirea de a conduce. Cât despre merit, democrația muncii și alte „îndreptări" — ele vor veni pe parcurs, asigură I.C. Brătianu fără a-i păsa că se contrazice când justifică pripita preluare a destinelor țării de către cele câteva familii în lipsa timpului necesar ca să se creeze o nouă aristocrație. Timpul pentru șeful partidului liberal nu are răbdare să aștepte formarea unei aristocrații — are însă infinită răbdare a aștepta ca noua democrație în formare să se educe de la sine, să accepte munca, meritul etc...

În fond, că așa stau lucrurile, că I.C. Brătianu vrea un acord de principiu asupra legitimității partidului său din partea unui conservator cu vază (pe care-l vede chiar șeful partidului conservator pentru ca legalizarea să fie definitivă), ne arată chiar începutul discursului său, și anume partea în care a fost foarte fericit să vadă *„că omul cel mai înțelept după părerea mea (...) a venit și a declarat că societatea română este astăzi constituită într-un mod definitiv, încât astăzi să nu-i mai plesnească nimănui prin cap că poate să mai revie la altă organizațiune socială decât organizațiunea democratică."* Este un acord de principiu pe care șeful partidului liberal i-l smulge cu multă abilitate lui P.P. Carp. Eminescu nu va fi de acord nici în ruptul capului cu acest punct de vedere. În 1881 și 1882 polemica sa teoretică cea mai importantă cu *Românul*, cu liberalii în general, va fi purtată tocmai pe această temă a legitimării partidului liberal în istorie. Încă în această ședință din 30 martie 1880 Gh. Chițu îl întrerupe la un moment dat pe P.P. Carp la auzul cuvântului „aristocrație" cu aceste cuvinte: *„Democratizarea la noi este veche, este tradițională poporului român. D-voastră vreți să desdemocratizați poporul român."* Este tocmai punctul de vedere al *Românului* în polemicile cu Eminescu: din timpuri imemoriale, spune oficiosul liberal, au existat în țară două tendințe, una națională și alta antinațională, una democratică și liberală, alta boierească și conservatoare. Eminescu va spulbera cu pană de maestru studiile „Pseudo-Herodotului" de la *Românul* și, mai ales când polemica se va duce în jurul lui Tudor Vladimirescu, va demonstra că aceste tendințe ale liberalismului de a-și implânta rădăcini organice în trecutul istoric al patriei sunt nedrepte față de istorie. Poetul se va apropia mult de Ion Heliade-Rădulescu în definirea păturii superpuse (care are, la el, trăsăturile esențiale ale ciocoismului heliadesc) și în definirea adevăratului patriotism (care are trăsăturile boieriei din teoria lui Heliade). Există un singur „partid" în țară de totdeauna, zice poetul (am pus cuvântul în

ghilimele nu pentru că-i aparţine: el gândeşte la un nucleu conducător al destinelor ţării însufleţit esenţialmente de spiritul de conservare, de patriotism) — şi, începând cu fanarioţii, o veşnică tendinţă de a ataca acest nucleu, de a se insinua prin subrepţiune (de data aceasta cuvântul îi aparţine) în locul lui.

Ce înseamnă, apoi, democraţie în viziunea lui I.C. Brătianu se înţelege şi dintr-o altă replică: *„Onor D-nul Cap a vorbit de clase. Aceasta aduce aminte o idee care nu se potriveşte cu simţământ democratic."* Mare în vorbe, I.C. Brătianu vrea să se înţeleagă prin „simţământul democratic" o societate fără clase (P.P. Carp vorbise de ţărani, meseriaşi şi „clasa guvernamentală"), un viitor utopic în care, de fapt, între toate celelalte categorii de oameni existând deplină egalitate, fraternitate, libertate.

În privinţa conceptului de democraţie nu ne putem aştepta la surprize din aprtea epocii: el este înţeles vag, confuz. Se vorbeşte în egală măsură de o democraţie a aristocraţiei, în sensul de egalitate (ca posibilităţi de manifestare, de acaparare a câştigului, etc.).

Discuţia fusese tranşată în publicistica noastră cu un deceniu înainte de Eminescu, de către generaţia Cezar Bolliac - Heliade Rădulescu, în anii de după venirea lui Carol în ţară. Cine parcurge *Trompeta Carpaţilor,* de pildă, înţelege de ce-l considera Eminescu pe Cezar Bolliac, directorul ei, cel mai mare ziarist al românilor: acesta şi grupul său de colaboratori (prieteni) dezbat cu un plus de limpezime pe care o permit vremurile problemele mari care-l vor interesa şi pe poet, pe care, însă, în anii 1880 nu le mai poate pune atât de simplu şi răspicat. Citâm, pentru moment, un articol chiar cu acest titlu: „Diferenţa dintre democraţie şi demagogie", din *Trompeta Carpaţilor,* 19/31 ianuarie 1869 (Eminescu era în străinătate, la studii, în aceste momente): *„Democraţia este egalitatea civilă şi politică, este starea socială în care membrii ce compun societatea au drepturi şi datorii egale, este guvernul tuturora, al poporului, prin mecanismul alegerii.*

*Într-adevăr, poporul nu poate gira de-a dreptul afacerile publice, căci mulțimea indivizilor din care se compune nu s-ar putea înțelege: unii ar zice albă, alții ar zice neagră și nimic nu s-ar face sau toate s-ar face rău. Puterea lucrurilor are nevoie, dară, de popor să guverneze prin intermediari, prin cei mai inteligenți și mai virtuoși dintr-însul cărora le delegă puterile a căror reunire formează suveranitatea: puterea legislativă, puterea executivă, puterea judiciară și puterile locale din comune și județe.*

*Guvernul într-adevăr democratic este acela ce regularizează mersul omenirii, ajută pre cei slabi și con-ține pre cei tari a nu-i asupri, dezvoltă toate inteligențele în sensul aptitudinilor lor particulare, fecundă pre toate prin educațiune. El face să dispară cu încetul domnia neegalității.*

*Democrat este acela care voiește și luptă pentru un atare guvern.*

*Demagogia este exagerațiunea, abusul democrației. Demagogul este un democrat mincinos. El voiește să facă pre concetățenii săi fericiți, dară nu pune această fericire în ceea ce trebuie, ci în ceea ce-i trece prin capul lui sec, ba mă înșel, cel plin de fumurile unei băuturi mai rele decât rachiul, fumul ambițiunii nebune. El își face un ideal despre fericire și mărire națională, ideal ce este în flagrantă contradicție cu realitatea, cu adevăratele interese ale poporului, și fără a ține nici un cont despre această mare putere, stăruiește cu o încăpățânare demnă de o cauză mai bună a realiza acel ideal. Toți ceilalți oameni sunt niște automați, care datoresc a face tot ce li se poruncește. Vai de cei ce-și permit a examina, a critica, a discuta elucubrațiunile demagogiei! Ei sunt neamici ai națiunii, vânduți străinului, trădători... De le-ar sta în mână, demagogii i-ar sărăci, închide și ucide în torturele cele mai rafinate. Făcând violență umanității, ei împiedică dezvoltarea societăților abrutizând poporul. Într-adevăr, ce devine omul care n-aude, nu vede, nu vorbește, nu judecă — decât după cum îi dictează altul.*

*Și ca să ajungă la o atare putere, demagogia nu cruță nimic, flatează și incită relele instincte ale maselor, corupe puritatea, perverteșe noțiunile binelui și răului.*

*Iată pentru care cuvinte istoria, această oglindă a acțiunilor celor bune și nebune ale umanității, ne arată că societățile turbate de demagogie au căzut pre dată sub sceptrul de fer al absolutismului: la greci vedem stabilindu-se tirania lui Pissistrate și mai în urmă subjugarea Greciei întregi de Alexandru, și în fine de romani — la romani stabilindu-se cezarismul, la italieni o mulțime de tirani, la francezi în urma revoluțiunii celei mari, despotismul imperial, etc. Totdeauna și pretutindeni aceleași cauze au produs aceleași efecte.*

*Demagogii sunt mai răi pentru oameni și decât tiranii, căci aduc anarhia. Pentru aceasta trebuiesc combătuți arătând absurditatea, ridicolul proiectelor lor, cu riscul de a vedea că ne tratează de neamici ai națiunii, vânduți Austro-Maghiarilor, că prin oamenii lor ne ard scrierile precum odinioară sub monarhia absolută carneficele (gâdele, călăul) ardea în piața publică scrierile cutezătoare ce examinau rațiunea de a fi a tiraniei sau a aristocrației.*

*Conchidem declarând că o atare acțiune demonstră adevărul înainte de acela ce a zis că Demagogul este un fals democrat, pentru că democratul respectă ideile altora nevoindu-se, dacă crede că sunt eronate, a arăta defectele, vițiurile, pe calea discuțiunii, cu urbanitate, căci injuriile și chiar violențele de limbaj nu fac alt decât a înăspri și a denunța reaua creștere a autorelui și lipsa de argumente.*"

Articolul este semnat I*, inițială sub care în *Trompeta Carpaților* publică Nicolae Ionescu, tocmai partenerul de discuție al lui Titu Maiorescu din acest 13 martie 1881. La 1869 lucrurile au aerul că se clarifică, se limpezesc; N. Ionescu le expune cu calmul celui care descoperă și definește, le explică, le face pe înțelesul cititorilor. Între timp, până la 1880, demagogia a câștigat mult teren, a reușit să preîntâmpine asemenea argumente, să le răstoarne. Scopurile (proiectele) ei, la început resimțite ca irealizabile, în dezacord cu tendințele și caltățile intrinseci ale

poporului, au început ele însele să fie crezute, tot repetate la nesfârșit — ceea ce dovedește cel puțin un lucru: că demagogia a avut, în România, scopuri anumite, nu invenții gratuite, nu fantezia pură a dirijat-o — ci un program subtil care s-a pus în aplicare pas cu pas.

Sub haina demagogiei — poate în mod intenționat îmbrăcat astfel, șade un program care are la bază alianțe și confederații, egalitatea banului, cosmopolitismul, republica universală, etc.; haina a fost, totuși, aceea care a trădat în cele din urmă ființa de sub ea — altfel nu ne-am putea explica de ce nu s-a realizat, căci nu s-a realizat acest program până la capăt. Eminescu a sesizat totdeauna fondul, a fost totdeauna atent nu la formă, nu la condiția formală a demagogiei — ci la interesul ei imediat și de perspectivă. Epoca era, la 1880, plină ca o rodie coaptă de tendințe centrifuge, destabilizatoare — luxul de a mai defini demagogia ca formă istorică etc. nu și-l mai putea permite ziaristul angajat al acestei epoci, trebuia văzut ce conține cu adevărat ea sub hainele ei. În fond, pe liberali îi „daranjează" până și acest fapt, că ziaristul de la *Timpul* nu discută principial, nu definește demagogia, o etichetează drept pseudo-democrație și trece mai departe de forme urmărindu-i miezul, programul. *Românul* merge până acolo încât vorbește de „democrație, pe care cei de la *Timpul* o numesc demagogie" — și preia definițiile adevăratei democrații din articolele eminesciene adjudecându-și-le, spunând că *Timpul* a inversat doar termenii, că ceea ce spun ei despre democrație este adevărat, este chiar esența, programul partidului liberal. Criza de limbaj, acea schimbare a răului în bine, a urâtului în frumos, a minciunii în adevăr, a dreptății în nedreptate — sensul negativ al termenilor pe care-l sesizează la 1869 Nicolae Ionescu — devine manifestare curentă a limbajului ziaristic. Eminescu cere un „dicționar de expresii", cere ca adversarul să-și definească exact termenii, ce înțelege prin cutare noțiune, expresie, etc. — și reușește, la nivelul momentului său istoric, să readucă statuile

cuvintelor pe soclul lor cel adevărat, să le pună iarăşi în picioare după ce fuseseră răsturnate. Pentru el, demagogia înseamnă preponderent amestec de noţiuni, de termeni, de situaţii, inversări intenţionate.

Eminescu evită cât poate termenul şi, când îl foloseşte, se referă la democraţiile antice (mai ales la cea ateniană) — niciodată la o stare de lucruri contemporană. Pentru el democraţia este sinonimă cu demagogia. Este cunoscut sonetul său cu acest titlu, pe care Perpessicius, primul care-l editează în 1952, îl datează cu aproximaţie 1876:

Demoukrateia... monstrule vorbaret
Cu mii de limbi d'invidie mişcate,
Nebunii las' în gura ta să cate
Şi să te poarte cel meşteşugaret.

Căci cel mai lins cu vorbe afectate-i
Şi cel mai rău şi cel mai pismătaret.
Şi-i proclama de mare cu strigare-ţi
Pe orice negustor de vorbe late.

Dar e firesc...destul şi prea destul ţi-i
Acele mofturi scrise-n mii de coale
Prin care răii pun la cale mulţii.

Şi ţi-ar plăcea s-amesteci tot cu-a tale,
Să vezi pe regi că-i judecă descultii
Şi cei cuminţi vorbind cu-a tale oale.

Perpessicius presupune că poetul se inspiră din vreo idee a lui Victor Hugo ori din vreo împrejurare de presă. Având în vedere cerneala violetă — cea a scrisului bucureştean de la *Timpul* — este posibil ca sonetul să poată fi datat mai târziu de anul 1876,

eventual spre zona cronologică a acestor dezbateri teoretice sterile din anii 1880-1881. Atmosfera este cea din Parlament, „monstru vorlaret" de multe ori, rar adunare adevărată de oameni luminați ce prind ideile din aer și le dezbat în cadru uman superior.

Nu pentru a rectifica cronologia acestui sonet eminescian, ci pur și simplu pentru a prelungi o imagine parlamentară pregnantă reținem ultimul vers:

Și cei cuminți vorbind cu-a tale oale.

În manuscris, ultima terțină a sonetului are și această variantă:

Deci ce mai vreți cu-a voastre masalale —
Ca chiar pe regi să-i judece desculții? —
Destul e-o bâtă la un car de oale.

În această variantă sensul versului final este mai clar, închizându-se într-un proverb. „Bâta", apoi, trimite la „masala" (torță, faclă), la „strigare" din versul „Și-i proclama de mare cu strigare-ți" și, desigur, la vesrul al patrulea al sonetului: „Și să te poarte cel meșteșugaret": o structură internă, așadar, ordonată în jurul unui simbol clasic al democrației, torța, simbol corupt însă (masala este un termen peiorativ trimițând nu la domeniul limbii grecești, ci la fanariotism): devenită toiag, ca simbol al puterii, dar și ca însemn al celui care ține o cuvântare în adunarea poporului, apoi bâtă ce „sparge", distruge totul.

De ce această schimbare a arhitecturii interne a sonetului pe care o aduce ultima formă, cu enigmatica imagine (de sorginte bucătărească, oricum) „Și cei cuminți vorbind cu-a tale oale"?

Din simplă nedumerire revenim la ședința din 13 martie 1881, de la care am plecat. Titu Maiorescu cere, așadar, legi pentru restrângerea libertății presei. Îi răspunde I.C. Brătianu, care le face conservatorilor una dintre cele mai aspre caracterizări

acuzându-i nici mai mult nici mai puțin decât de introducerea în țară a formelor fără fond pe care acum tot ei le combat: *„Dar, D-lor, să vă spui de ce n-am luat măsuri. N-am luat măsuri fiindcă până la Petraru ne-am învățat să vedem la noi oameni care maimuțăresc tot ce văd și tot ce aud, oameni care-și dau titluri care pentru noi n-au nici o însemnătate; s-a zis unora roșii, s-a zis altora albi; dar nu sunteți nici D-voastră mai albi decât mine, nici eu mai roșu decât D-voastră. V-ați dat titluri de acestea și altele numai din imitațiune. V-ați făcut apărătorul familiei și al proprietății fiindcă ați auzit că familia și proprietatea erau amenințate la unele societăți (...) N-am luat măsuri în contra acelor declarațiuni fiindcă nu vedeam în ele decât o imitațiune palidă de aceea ce se făcea în alte țări, care la noi nu aveau nici un sens și lumea nu le dădea nici un crezământ (...) Cu toate că ați scris și scrieți pe toată ziua în jurnalele D-voastră, noi nu v-am acuzat nici că sunteți anti-dinastici, nici că sunteți revoluționari, nici că sunteți perturbatori, deși jurnalele D.voastre într-adevăr nu au respectat nimic în timpul acesta, și mai cu deosebire în timpul ocupației rusești, când această licență era mult mai culpabilă* (Aplauze). *Eu mi-am zis că nu o faceți aceasta decât cu intențiunea ca să ne siliți pe noi de a lua măsuri contra libertății presei, pentru ca să creem precedente de care să vă puteți folosi când veți veni la putere...“*

Primul ministru încheie această supoziție într-un proverb care ne atrage atenția: *„Nu că ați desființat legile protectoare libertăților publice /* când ați fost la guvern, *n.n./, nu că ați făcut legi care să limiteze aceste libertăți; dar ați făcut cum zice proverbul țărănesc,* că olarul pune coada unde vrea. *Și aceasta ați făcut-o nu numai cu legile, dar și cu Constituțiunea; căci regimul constituțional părea că nici nu mai există sub administrațiunea D-voastră, nu fiindcă l-ați călcat pe ici pe colea, dar fiindcă ați închis cu totul cartea Constituțiunii.“* (*M.O.*, martie 1881, p. 1785).

Sensul proverbului este, deci, că legile și constituția au fost interpretate după bunul plac (așa cum la un vas rotund olarul

pune coada unde vrea). Dar, ne întrebăm, oare proverbul însuși nu este echivoc? De vreme ce oala este rotundă, ce-l interesează pe olar unde-i pune coada? Democrația însăși, ca parlamentarism, ca „monstru vorbareț", nu este tot echivocă? Și apoi, de unde atâta încredere la I.C. Brătianu că „la noi nu au nici un sens" faptele ce se petrec în alte țări din Europa? Mai ales după ce știi teoria sa în privința erei noi pe care și România este obligată s-o trăiască, în privința democrației ca ultim stadiu al dezvoltării societății omenești pe care și țara noastră trebuie s-o parcurgă? Nu înțelege primul ministru că democrația aduce cu sine toate aceste manifestări, că democrația este un vas plin cu ele? Nu un discurs este acesta, din 13 martie 1881, ci un sofism al puterii. Tonul și numai tonul smulge aplauze; în el răzbate siguranța puterii. În vorbe, sensul logic este grau de aflat.

Îi va răspunde P.P. Carp reluând chiar această imagine a oalelor: „*...Mi-aduc aminte că principele Bismarc zicea într-o zi că un diplomat este un vas a cărui valoare atârnă de conținutul lui. Dacă un diplomat are instrucțiuni bune, are valoare, dacă are instrucțiuni rele, nu valorează nimica. Aplică aceste cuvinte și la libertate: libertatea nu este decât un vas care valorează prin conținutul său. Odată ce am obținut constituțiunea noastră liberală, valoarea ei atârnă de conținutul ei. Vom pune în ea o organizare socială serioasă, vom beneficia de dânsa; nu vom face aceasta, în van veți proclama principii, ele nu vor da roade.*" (Idem, p. 1785)

Replica este subtilă: în timp ce I.C. Brătianu vede vasul din afară, interesându-l coada — P.P. Carp îl vede dinlăuntru, interesându-se de conținutul lui. Stăruie, aici, și deosebirea dintre cele două forme în care se încheie sonetul eminescian:

Destul o bâtă la un car de oale:

— proverbul răspunde celui brătienist: „olarul pune coada unde vrea". De oriunde ar lovi, bâta sparge la fel; privită din afară

democrația brătienistă poate fi interpretată în diferite feluri și distrusă, de asemenea.

Și cei cuminți vorbind cu-a tale oale:

— versul cere întregirea celorlalte:

*Și ți-ar plăcea s-amesteci tot cu-a tale,*
*Să vezi pe regi că-i judecă desculții*
*Și cei cuminți vorbind cu-a tale oale.*

Mai înainte: „...acele mofturi scrise-n mii de coale / Prin care răii pun la cale *mulții*"

Democrația este, în versiunea finală a sonetului, un ce care amestecă opozițiile, pe cei răi cu cei cuminți, un ce căruia îi place, mai ales, a-i vedea pe cei cuminți implicați, și ei, în „bucătăria" discuțiilor. Poetul se detașează de cei doi vorbitori (presupunem că el este în dialog cu ei, că sonetul este scris după această ședință parlamentară), nu privește vasul nici din afară, nici dinlăuntru — ci din punctul de vedere al implicării în privirea lui, al condiției celui cuminte care este, și el, atras în asemenea discuții. Este, în fond, parabola străveche a corabiei eschileene (parabola se regăsește și în *Cântecul Nibelungilor):* într-un echipaj de *hybristes,* mari făcători de rele sortiți de către zei la moarte exemplară, se află și un înțelept: acesta se va îneca împreună cu ceilalți. Cu bună știință, zeii au ales o asemenea configurație de personaje pe puntea corabiei pentru ca legea lor să aibă valoare exemplară. O întreagă serie paroemiologică se dezvoltă, în majoritatea limbilor europene, din acest exemplu, pe tiparul „cel bun amestecat cu răii sufere același tratament cu ei" (este pedepsit împreună cu ei, ori considerat rău împreună cu ei: „Spune-mi cu cine te însoțești ca să-ți spun cine ești").

La Eschil, pe cel bun îl atrage în grupul celor răi zeița Peitho, încrederea oarbă în sine însuși: omul sigur pe el crede că poate

rămâne neatins de forțele răului în orice moment. Prea marea încredere în sine însuși este, însă, una dintre formele hybrisului, astfel că, odată atingând-o, cel bun este un hybristes în sine însuși, nu mai are nevoie de confirmarea exterioară a condiției sale. În sonetul eminescian, „Demoukrateia" are acest rol al divinității Peitho, atrage către sine cu forța plăcerii („Și ți-ar plăcea s-amesteci tot cu-a tale"), amestecă pentru a pedepsi împreună pe răi cu cei cuminți; „oala" — „vasul" nu este altceva, însă, decât corabia din proverbele cele vechi...

## „A FACE LEGĂTURA ÎNTRE SEMNE"

Din discursul lui I.C. Brătianu de la 13 martie 1881 se desprind câteva linii polemice de maximă importanță pentru ziaristica lui M. Eminescu. Mai întâi, o așa-zisă polemică personală a poetului cu primul ministru (seria de articole grupată în ed. Crețu sub titlul „De ce s-a retras D-nul Brătianu?"). Nu era obiceiul primului ministru să se retragă din guvern (nu și de la conducerea partidului) după fiecare lecție moralizatoare pe care se simțea obligat s-o țină co-religionarilor săi. După acest discurs din 13 martie 1881, însă, el se retrage fără a da prea multe explicații, de la cârma guvernului. Se va forma, în aprilie 1881, un nou cabinet sub conducerea lui D. Brătianu, care este chemat urgent în acest scop de la Constantinopole unde era ministru plenipotențiar. Acest cabinet va organiza și patrona serbările regatului de la 10 mai 1881, după care se va dizolva făcându-i din nou loc lui I.C. Brătianu, cu un nou cabinet ministerial (al 40-lea). Seria de articole eminesciene din aprilie-mai 1881 se dedică, formal, acestor evenimente. Poetul încearcă să afle adevărul analizând cu mare atenție, cântărind cu insistență faptele. Cine parcurge această serie de articole eminesciene este frapat de cele câteva aluzii la tragedia antică și în mod special la *Orestia* lui Eschil. Acum cuplul C.A. Rosetti - I.C. Brătianu este înfățișat ca jugul

Atrid (Agamemnon și Meneleu) amintind de imaginea eschileană din tragedia „Agamemnon": *„D-nii Rosetti și Brătianu de aproape 40 de ani lucrează împreună; au format, precum se zice, un singur suflet în două trupuri..."* (17 aprilie 1881; Cf. *O.XII*, p. 138). La Eschil, Agamemnon și Meneleu sunt strâns uniți (jugul Atrid, două tronuri sub un singur sceptru, o singură putere cu două sceptre, un singur suflet în două trupuri, etc.) — pentru ca pedeapsa să nu-l poată atinge doar pe unul dintre ei, să fie necesară prezența amândurora la o eventuală judecată pe care Clitemnestra vrea s-o provoace (ea îl acuză pe Agamemnon că, la plecarea în expediția troiană, și-a jertfit fiica, pe Ifigenia. Corul din tragedie îl apără pe rege de această vină arătând că interesele armatei au cerut sacrificiul și invocându-l, ca girant, pe Meneleu). O dublă responsabilitate a puterii, așadar, la Eschil; Eminescu, precum Clitemnestra în tragedie, face separație netă între cele două suflete ale trupului puterii, îl izolează pe I.C. Brătianu de C.A. Rosetti.

Tot acum, abundența imaginilor de vânătoare în scrisul gazetăresc eminescian, precum aceasta: „Cu toată plasa fină de funcții și păsuieli aruncată asupra întregei țări și a alegătorilor ca tot atâtea mijloace de precupețire de voturi, noi tot credem că, opunându-se sistemului actual toți aceia care nu-l voiec, ar izbuti să-l înlocuiască printr-un Parlament onest și un guvern onest" (17 mai 1881; cf. *O.XII*, p. 176). Imaginea plasei de vânătoare este laitmotivul tragediei *Agamemnon* de Eschil și explică teoria eschileană a hybrisului: zeița Athe îi aruncă alergătorului (celui care crede în sine însuși și persevereză în greșeală fără să-i pese de urmări) în față plasa de vânătoare: odată prins în ea, nimeni nu mai poate sări atât de sus s-o depășească, nu se mai poate desprinde (Eminescu explică, în imaginea de mai sus, negativul acestei teorii, optimismul său îl face a crede că există scăpare din plasă).

Acum, la 10 mai 1881, de ziua regatului, Eminescu va publica

în ziarul Timpul *Scrisoarea III*, cel mai eschilean poem al său (vezi un studiu al nostru mai vechi, publicat în „Caietele Mihai Eminescu", V, 1985, p. 108-120): Baiazid este construit pe modelul lui Xerxes din *Perșii* lui Eschil, versul eminescian *„La un semn un țărm de altul legând vas de vas se leagă"* este traducere calchiată după veersul 79 din Perșii: *„malul celălalt*/al strâmtorii Hellespont, n.n./ *este legat de acesta prin vase legate între ele"*, etc.

În fine, după această serie, când poetul va începe elaborarea teoriei păturii superpuse, el va rosti astfel de cuvinte despre adversarii de la *Românul: „Această teorie a produs, ca orice adevăr, o impresie penibilă asupra celor ce cred a avea cuvinte să se simtă atinși de ea; le-a produs un fel se spaimă de ei înșiși precum se cutremură eroii lui Eschil când simt neînduplecarea fatalității; le-a produs poate salutara îndoială dacă în adevăr ar fi ei aceia cărora li se cuvine misiunea naturală și înnăscută de-a reprezenta un popor din care, în definitiv, nu fac parte decât din întâmplare și prin strecurare pe furiș."* (6 august 1881; cf. *O.XII*, p. 279).

Eroul tipic „care simte neînduplecarea fatalității" la Eschil este totdeauna corul. În *Agamemnon*, de pildă (dar și în *Cei șapte contra Thebei*, și în *Rugătoarele)*, el nu crede că regele va muri în cele din urmă ucis de către Clitemnestra, luptă cu toate puterile logosului pentru a-l absolvi pe Agamemnon de vinele posibile (pentru aceasta, individualizează fiecare vină în parte, definește greșeala, deduce pedeapsa — dar găsește mereu câte o portiță logică de iertare, de absolvire a vinei). Corul din *Agamemnon* este în continuă, febrilă căutare a adevărului, face legăturile dintre „semne" — iar când, în final, după ce a fost de față la venirea și primirea regelui în casa lui, după ce aude strigătul lui din baia de sânge, conchide proverbial: *„A face legătura între semne nu înseamnă a găsi adevărul"*. Lui îi lipsesc datele esențiale ale problemei, dorința Clitemnestrei de a se răzbuna, prezența lui Egist în palat, etc. — și totuși ajunge, prin deducții logice, să intuiască pericolul pentru rege.

Seria brătienistă a ziaristicii eminesciene din aprilie-mai 1881 este structurată pe acelaşi model erotetic (interogator): „*Pentru ce s-a retras d. Brătianu de la putere? (...) Se schimbă însuşi capul cabinetului, persoana care reprezintă guvernul şi partidul întreg, şi lumea şi opinia publică, la care se tot face apel, nu va şti lămurit care esta cauza acestei schimbări? (...) Să fie oare d. Brătianu dezgustat? Dezgustat de ce? (...) dar de a cui moralitate s-a scârbit d. Brătianu? De a opoziţiei? Nu, fără îndoială, căci opoziţia este aşa de mică, graţie influenţei morale din alegeri, încât nu poate să-i facă nici un rău...*" (17 aprilie 1881; cf. *O.XII*, p. 137-139, *passim*). Pornind de la asemenea întrebări — desigur, o parte dintre ele retorice — poetul începe a caracteriza partidul liberal împreună cu şefii lui. El are în centrul atenţiei discursul primului ministru din 30 martie 1881, şi mai ales noul concept de „eră nouă" lansat de P.P. Carp, preluat de I.C. Brătianu şi propus pentru modernizarea României începând încă de la 1856. „*Ni se vorbeşte de o eră nouă — spune Eminescu, ironic, la 16 aprilie 1881 (cf. O.XII, p. 135), ni se vorbeşte mai cu seamă de o epocă de neatârnare deplină ca rezultat al politicii exterioare, de dispariţiunea vechilor deosebiri de clasă, de dezrobirea ţăranului ş.a. ca rezultat al politicei dinlăuntru, şi aceste mari schimbări se susţine că s-ar fi făcut într-adevăr, că s-ar fi implântat oarecum aceste rădăcini în pământul dreptului public român, că trăim într-o lume hotărâtor nouă, într-o eră liberală. Noi aflăm din contra că, orice săpătură am face, dăm de aceleaşi rădăcini vechi care formau corupţiunea din trecut şi că, asemenea cuvintelor din dicţionarul nostru modern, multe nume s-au schimbat, esenţa lor însă a rămas aceeaşi.*" Poetul însuşi găseşte termenul în lucrarea lui P.S. Aurelian „Ţara nouă", dar cele scrise acolo nu sunt deloc măgulitoare pentru liberali: „*Nu trebuie să se scape din vedere, zice P.S. Aurelian în scrierea de la 1859, adică de când am intrat într-o eră nouă, politică şi socială, cheltuielile şi veniturile s-au ridicat într-un mod foarte simţitor (...) În acelaşi interval datoria*

*statului s-a sporit de una sută șase zeci și șase ori...*" (10 mai 1881; cf. *O.XII*, p. 170).

În context, Eminescu reia (fără a face vreo trimitere) și teoria despre democratizarea societății noastre, expusă de I. Brătianu în parlament (vezi supra): „*... a pune numele de regim democratic unei oligarhii vechi nu va să zică va schimba starea de lucruri. Singura schimbare, nu de esență, o aflăm numai în înmulțirea oligarhilor și în înrăutățirea lor. Deja Regulamentul organic a făcut din ciocoii vechilor boieri o pătură nouă de oligarhi. Constituțiunea a făcut din progenitura foarte numeroasă a acestora o pătură oligarhică și mai mare.*" Poetul se desparte tranșant de interpretarea pe care o făcuse I.C. Brătianu „democratizării de sus în jos" a societății noastre. El nici nu vorbește de „democratizare", ci de revoluție, într-un sens istoric: „*Revoluția socială inaugurată la 1848 s-a făcut înlăuntru și în folosul claselor dirigente ale societății noastre americane. Nu emanciparea poporului se cerea de către patrioți, ci egalitatea lui Carada și Cariagdi cu boierii mari ai țării; nu condiții de înaintare a poporului a voit cineva, ci dreptul cenușarului de meserie de-a ajunge ministru. La o organizare sănătoasă a nației n-a gândit nimenea, și când vedem cu ce elemente avem a face, putem zice că nici nu se va gândi nimenea.*" (16 aprilie 1881; cf. *O.XII*, p. 136).

Eminescu numește aici revoluția *permanentă* de sus în jos; cu obiceiul său de a interpreta mereu în contrariu vorbele, *Românul* va găsi în aceste afirmații nici mai mult nici mai puțin decât... apel la revoluțiune de sus în jos (înlocuirea guvernului liberal cu cel conservator, a unei elite cu alta) și ... proslăvire a tributului boieresc. Poetul revine, la 26 aprilie 1881, răspunzându-i *Românului* (cf. *O.XII*, p. 149-151) care preluase vorbele lui I.C. Brătianu din Parlament și se făcuse apărătorul lor. „*A discuta cu ignoranța și cu reaua-credință e o foarte spinoasă misiune*" — începe Eminescu. „*În unele din numerele trecute am emis o teorie, naturalistă oarecum, asupra esenței unora din așa-zisele acte mari*

*ale patrioților. Am arătat de exemplu că revoluția socială la noi a pornit de sus și n-a însemnat decât o înmulțire a oligarhilor vechi de rasă, prin elemente de o extremă incertitudine de origine, provenință și merit.*"

În niciunul dintre aceste articole în care își expune teoria despre aristocrație (și din aceste articole se va naște teoria păturii superpuse eminesciene!) — nu este amintit I.C. Brătianu ca punct de reper; nici Ion Heliade-Rădulescu nu va fi numit, deși poetul se apropie de ideile acestuia, deși îl citează chiar. În privința lui I.C. Brătianu lucrurile sunt explicabile: în această perioadă poetul își împletește articolele teoretice cu cele în care vrea să-l despartă pe primul ministru de C.A. Rosetti. Cât privește evitarea lui Ion Heliade-Rădulescu, trebuie spus mai întâi că Eminescu nu-i acceptă întru totul ideile, nici sistemul — de altfel, simplist — și se întâlnește cu el doar în concluzii comune. I.H. Rădulescu, de pildă, vorbește de patriotismul familiilor vechi pământene în timpul domniilor fanariote, dă numeroase nume și lasă impresia că aristocrația românească autohtonă a existat în secolul fanariot și a făcut, după împrejurări, tot ce-i stătea în putere pentru a păstra caracterul poporului (prin educație, înrâuriri directe, etc.) și a se opune tendințelor fanariotismului. Eminescu nu are pe cine „scuza" și revendica din această categorie: „*Și la acest torent de inundații era să reziste cine? Un Brâncoveanu, un Bălean, un Știrbei, un Dudesc, trei Golești, patru Filipești, un Cornesc, doi Crețulești, doi Văcărești — peste tot cincisprezece inși. La acest număr erau reduși boierii mari în Țara Românească, restul în rangul întâi erau deje venetici. Nu e nedrept a pretinde ca cincisprezece inși să fi făcut ceea ce țara întreagă n-a putut face până-n ziua de azi?*" (cf. *O.XII*, p. 498; este un text manuscris, din mss. 2264, f. 5-11, care stă la baza mai multor articole eminesciene din august-septembrie 1881).

Prin aristocrație, Eminescu înțelege preponderent o instituție națională, patriotică, a meritului și responsabilității: „*Aristocrația*

*adevărată, după a noastră părere, are un mare și esențial rol în viața unui popor. Dar pentru a fi adevărată îi trebuie anume condiții de existență, și mai cu seamă trei, fără de care ea cată a fi privită ca uzurpațiune. Se cere să fie* istorică, puțin numeroasă, în posesiune de mari bunuri imobiliare." (26 aprilie 1881; cf. *O.XII,* p. 148). Poetul dezvoltă, mai departe, fiecare din aceste trei condiții. Desigur, cea mai importantă dintre ele, și mai atingătoare de situație, este prima: *„Sub «istorică» înțelegem că trebuie să fi răsărit din dreptul public propriu al unui popor și câștigată prin merite pentru el. E preferabil ca aceste merite să se datorească caracterului mai mult decât inteligenței. Căci un caracter drept, viteaz și generos, se moștenește și e o mare calitate politică, pe când inteligența se poate recruta din tot ce produce mai bun o generație, ea e aliata naturală a acestor caractere, dar din nefericire nu se moștenește cu atâta siguranță."* (*Idem, ibidem*) Definiția, ca și celelalte de altfel, nu primește în nici un fel în aristocrație pe liberali așa cum îi definește de atâtea ori Eminescu. Concomitent, poetul duce lunga polemică cu *Românul* pentru legitimarea în istorie a partidului liberal. Acest partid trăiește marele său paradox: cu foarte mulți membri, cu mare aderență la mase — totuși, nu-și poate justifica legitimitatea. *Românul* caută în trecutul îndepărtat al țării rădăcini ale liberalismului — pe care, însă, *Timpul* i le taie sistematic (această polemică eminesciană va atinge punctul culminant în 1882, și o vom desfășura la timpul ei; o amintim pentru că acum în 1881, anul maxim al creativității eminesciene, începe și această polemică). Una dintre definițiile din acest articol ne arată cât de legat sufletește, ca să zicem așa, era el de conceptul pe care îl teoretiza: *„Nicicând, dar absolut nicicând, n-a existat rivalitate între aristocrația de naștere și aristocrația intelectuală; dar amândouă acestea au aflat adesea un dușman în aristocrația averii mobiliare, a banului."* Iată una dintre premisele pe baza căreia putem să deducem că Eminescu se considera un aristocrat el însuși, în limitele definiției pe care o

formulează. Ca instituție deschisă, permeabilă înaintării prin merit și caracter, aristocrația se aseamănă cu boieria lui I. Heliade Rădulescu (pe baza basmelor și legendelor populare se poate lesne demonstra că eroul simplu, popular, dar cujrajos, cinstit, patriot, etc., poate ajunge la poziții sociale înalte).

*Românul* înțelege din toată această serie de articole că partidul exaltă aristocrația ereditară, și vine cu exemple din întreaga Europă pentru a arăta că aristocrația ereditară a dispărut de mult. Mai înțelege că *Timpul* cere, în consens cu principiul monarhic, ca regele, „coroana" să fie înconjurat de aristocrație, de „boieri", de partidul conservator (de acum înainte, *Românul* va numi constant partidul conservator „partidul boierilor", „boierii de la *Timpul*", etc.). Răspunde la aceste pretenții invocând realitatea: poftim, prezentați-vă la alegeri și veți vedea „cu cine ține țara". Ruptura între rege și țară este o falsă ruptură, pentru că prin termenul secund *Românul* are în vedere numai cercul de alegători, care în epocă se ridicau la circa 10.000 - 15.000 de persoane (vezi Ion Bulei, *op. cit.*, p. 236). Eminescu va lansa, în compensație, noțiunea „țara legală" prin care înțelege poporul cel larg, țăranii mai ales, care nu votează, nu sunt ajutați, nu sunt luați în seamă, etc. — dar care reprezintă majoritatea covârșitoare a populației. Important, pentru înțelegerea situației, este articolul său din 22 august 1881 (cf. *O.XII*, p. 303-306) din care cităm: *„Știind că au răspândit în cele patru mii de comune ale țării cel puțin patruzeci-cincizeci de mii de politicieni și demagogi, știind că aceștia ar domina sufragiul universal dacă s-ar admite acesta, roșii voiesc sufragiul universal. Până și slabul control pe care-l mai au clasele culte și într-adevăr naționale în afacerile publice, până și acela trebuie înlăturat..."*

Nu numai Eminescu gândea astfel în epocă. O va spune, în discursul din 4 decembrie 1884, P.P. Carp însuși, iar în Parlament se va rosti, cu acest prilej, numele lui I.L. Caragiale: *„Dar, îmi veți zice, ce face prefectul? Ce face prefectul? alegeri; ce face comitetul*

*permanent? alegeri. Întreaga noastră administrațiune nu este decât un imens aparat electoral* (aplause).

O voce: *Comedia lui Caragiali.*

D.P.P. Carp: *Aud, D-lor, zicându-se comedia lui Caragiali; și dacă Caragiali are dreptate, și dacă în comedie se oglindesc năravuri adevărate, trebuie să fiți nepăsători, pentru că răul se biciuiește numai pe scenă? Fiți mai prevăzători și nu așteptați ca critica să se coboare din comedie în realitate, căci atunci va fi mai rău pentru dumneavoastră...*" (P.P. Carp: „Era nouă", p. 131-132). P.P. Carp are în vedere opinia publică, aceasta este „realitatea" în care critica riscă a coborî de pe scenă. Pentru anii 1880-1884 situația este aceeași pe care o descrie Eminescu însuși în multe articole ale sale: opinia publică este slabă, omul de rând nu cunoaște istoria, nu știe lucruri esențiale petrecute cu 10-20 de ani în urmă, este derutat, *„un neadevăr repetat cu cutezanță și neîncetat în cele din urmă trece de adevăr și nu se mai poate scoate din capul mulțimii ignorante...*" (16 mai 1881; cf. *O.XII*, p. 174). Cu Eminescu suntem înainte de marile polemici ziaristice de după înființarea *Epocii* lui N. Filipescu (1886) ori *Voinței Naționale* a lui Gr.G. Cantacuzino, înainte chiar de *Lupta* lui Gh. Panu și alte ziare puternic polemice care vor influența cu adevărat opinia publică, vor duce la sciziuni între partide, la crearea altor partide, unele dintre ele, strânse în jurul câte unui singur ziar. Eminescu reprezintă criticismul primordial, am zice, și de aceea principial, absolut. Comedia lui I.L. Caragiale, *O scrisoare pierdută*, pe care o are în vedere P.P. Carp, marchează, cronologic, încheierea unei epoci și deschiderea alteia: până la 1883-1884 critica „rămâne pe scenă", cum zice deputatul conservator, respectiv, în teatru și în câteva ziare (*Timpul*, printre ele, cel mai important) — după această dată, critica coboară în stradă, în opinia publică. Începe marea eră a maselor. Pentru aceasta va trebui ca limbajul ziaristic să se dilueze, să fie mai accesibil, mai pe înțelesul poporului, mai puțin înclinat spre teorie. Ziaristica post-eminesciană este plină de

exemplele poetului, mult mai dură în stil — dar nu se mai organizează în teorii, nu mai urcă verbul până la zonele cugetării pure eminesciene.

În fond, trebuie să ţinem cont de faptul că, pentru a pătrunde în opinia publică, *Timpul* avea nevoie de un tiraj considerabil, de propagandă. Evident, ziarele îşi făceau servicii unele altora: *România liberă,* de pildă, rezumă constant articolele eminesciene şi le difuzează, astfel, în corpul (tirajul) ei; *Binele public,* de asemenea. *Timpul* însuşi preia, mai ales din provincie, articolele din ziare necunoscute altfel nici marilor biblioteci actuale (*Vocea Covurluiului,* de pildă). Polemizând cu *Timpul,* apoi, *Românul* ori alte ziare liberale (şi nu numai liberale!) preiau şi difuzează idei, fragmente din articolele eminesciene. Putem spune că Eminescu are o situaţie privilegiată în epocă: el se împleteşte în mai toate periodicele timpului său, româneşti dar şi străine. Nu mai există un caz similar în epocă. Desigur, însă, că reluările, cu orice scop ar fi făcute, sunt tendenţioase, incomplete, rar consecvente (consecvenţa este de urmărit mai ales la ziarele din Transilvania, care preiau frecvent din *Tmpul* articole privitoare la situaţia românilor din Transilvania). Eminescu este în drept să ceară, pentru anii săi, cenzura constantă a raţiunii, a logicii, apelul la principii. A dori sufragiul universal în situaţia în care cea mai mare parte a ţării este analfabetă (numeric vorbind), nu cunoaşte pe cine votează („Eu cu cine votez?" — al lui Caragiale — nu este, din punctul de vedere al realiilor vorbind, altceva decât o întrebare de om cinstit: cine este, cum se chiamă şi ce vrea ca om politic cutare candidat la alegeri? — Lumea nu ştie aceste lucruri elementare şi de bun simţ), este dovadă de reavoinţă. Poetul merge mai departe, şi explică lucrurile: comunele rurale sunt împânzite de politicieni liberali care, în condiţiile sufragiului universal, vor determina victoria partidului lor.

La fel de simplu explică poetul cealaltă dorinţă a liberalilor rosettişti, eligibilitatea magistraturii: pentru că sunt răi avocaţi şi

nu câștigă la fel de multe procese ca avocații conservatori, liberalii vor ca judecătorii să fie eligibili, numiți, adică, nu în funcție de merit, știință de carte, etc. — ci în urma alegerii de către un corp de alegători. Desigur, în epocă avocatura era una dintre cele mai rentabile profesii și cea care furniza cel mai mare număr de oameni politici...

Polemicile lui Eminescu pe tema aristocrației continuă în luna mai; poetul opune democrației liberale (pe care o numește constant demagogie; într-atâta, încât în răspunsurile sale, *Românul* sesizează: „*Discutând despre democrație, pe care* Timpul *o mai numește și demagogie...*"; „*Democrația, numită de* Timpul *și demagogie*", etc.) o aristocrație care nu este ereditară, este oligarhică și permite înaintarea numai prin merit. Avem toate indiciile să credem că poetul nu se gândește la aristocrația propriu-zisă, ca o clasă socială a epocii feudale: „*Noi nu zicem că poporul trebuie exclus de la dirigerea afacerilor lui. Din contra, nicicând libertățile publice nu sunt mai vii, mai puternic simțite, practicate cu mai mult interes de către toți cetățenii decât tocmai sub oligarhie. Dovadă, viața din comițiile Romei, viața politică, sobră în orice punct, în comună și în comitet în Anglia (...). Noi nu zicem că statul român este menit a ajunge vreodată acest ideal. Statele moderne nu se mai dezvoltă, din nefericire, în linie dreaptă, ci prin cotituri, adesea prin concesii, renunțând la maniera lor de a fi, la signatura existenței lor. Sunt cristalizațiuni imperfecte pe lângă câteva cristale perfecte pe care le prezintă istoria (...). Despre refacerea unei oligarhii istorice pe care ne-o atribuie* Românul *nu poate fi nici vorbă. Inamici ai frazei și ai oricărei formațiuni factice, noi vedem foarte bine, mai bine decât Românul poate, imposibilitatea unei asemenea refaceri și e un act de rea-credință de-a ne atribui că voim ceea ce noi înșine știm că este cu neputință.*" (8 mai 1881; cf. *O.XII*, p. 162). Poetul nu afirmă apăsat cum vede această nouă oligarhie aristocratică în contextul timpului său. O spusese, însă, mai limpede la 6 mai: „*Nici pentru țara noastră n-am*

*gândit vreodată de-a propune un sistem care să învieze veacul al XVII-lea, epoca lui Matei Basarab. Cu toate acestea, oricine va voi să definească marele mister al existenței va vedea că el consistă în împrospătarea continuă a fondului și păstrarea formelor. Forme vechi, dar spirit pururea nou. Astfel vedem cum Anglia, care stă în toate celea în fruntea civilizației, păstrează și astăzi vechile sale forme istorice, pururea reîmprospătate de spiritul modern, de muncă modernă. (...) Cu același sistem oligarhic vedem Roma devenind imperiu, vedem Veneția, un oraș devenind putere, adesea de rangul întâi, în cursul de o mie și mai bine de ani.*

*Dar se înțelege că nici prin gând nu ne vine a admite că aristocrația istorică, substratul oligarhiei, se poate improviza și că putem scoate din pământ oasele Basarabilor spre a le da o nouă viață. Cu totul altul e rolul monarhiei în țara noastră.* E îndeajuns dacă sub ea se asigură înaintarea meritului și a muncii, și dacă acestea se pun la adăpost de escamotarea din partea Caradalelor și Costineștilor; e destul atâta, și pentru atâta numai se cere o reorganizare socială. *Acestea două nu sunt asigurate în dezvoltarea lor...*" (cf. *O.XII*, p. 156-160)

Oligarhia, al cărui substrat este vechea aristocrație, poate fi înțeleasă ca o democrație a muncii și a meritului în sensul programului carpist. Eminescu cere preponderența elementului național în reprezentarea ei ca instituție conducătoare a destinelor țării; este o cerință care reiese din compromiterea liberalismului cosmopolit pe de o parte, din esența democrației înseși,, pe de alta. Egalitate? Atunci de ce să nu fie egal țăranul român cu beamterul internațional, cu politicianul de profesie? „*Au căzut boierii? Vie alți români în locul lor. Dar români get-beget, de coada vacii cum se zice. Vie Ion Frunte Lată, ori Terente Țară-Lungă să puie trebile la cale, iar nu Giani, Cariagdi, Carada, Flevs, Chiriţopol, C.A. Rosetti și alții de soiul acesta.*" (august 1881, cf. *O.XII*, p. 286)

Departe de a fi un lucru acceptat de toți, cum pretinde I.C.

Brătianu, democratizarea țării „începută de sus în jos" este, în viziunea lui Eminescu, un proces continuu de lărgire a cercului oligarhic în care se introduc prin subreptiune, prin uzurpare, mai mult elemente eterogene, de proveniență incertă, decât elemente naționale, autohtone. Revoluția continuă, concept liberal, există și pentru redactorul de la *Timpul* și ea înseamnă, în linii mari, schimbarea elitei politice corupte, înlocuirea ei cu o alta, sănătoasă, morală, care-și asimilează rolul muncii și al meritului în conducerea treburilor obștești, care, întrucât este o democrație a meritului este și o aristocrație a lui de vreme ce modelul de recrutare este democratic (cât mai larg cuprinzător). Aristocrația este unul dintre cuvintele vocabularului eminescian cel mai plin de sensuri, derutant în aparență, foarte bine direcționat în esență spre o definire cât mai exactă a unui program.

Cea de-a doua linie polemică eminesciană ce pleacă din discursul lui I.C. Brătianu de la 30 martie 1881 vizează separarea primului ministru de elementele corupte ale partidului său. Este una dintre cele mai lungi polemici eminesciene și nu începe acum, cu ocazia acestui discurs brătienist, ci mult mai devreme. Punctul maxim al acestei campanii fusese atins în perioada imediat următoare atentatului de la 2 decembrie 1880, prin urmare va trebui să ne întoarcem iarăși la „cuțitul rupt în paltonul lui I.C. Brătianu", cum se exprimase N. Ionescu în ședința din 13 martie 1881. Teoretic, din decembrie 1880 I.C. Brătianu începe a se despărți de C.A. Rosetti — o ruptură, o „defecțiune a ceasornicului" ce se va accentua în anul următor și va culmina în 1883 cu despărțirea definitivă a lui C.A. Rosetti de I.C. Brătianu. Eminescu, cel mai fin senzor politic al situației, va urmări constant această tendință de despărțire, o va puncta în momentele ei mai importante (unul dintre ele este demisia lui I.C. Brătianu din aprilie 1881), va încerca să grăbească lucrurile. În aceasta ne aflăm față în față cu unul dintre paradoxurile eminesciene. Teoretic, poetul vede lucrurile în evoluție organică, este împotriva grăbirii

creşterii naturale a lor, atât în domeniul politicii interne cât şi în cel al politicii internaţionale." *Din contră, credem că e bine ca un partid să cază spre folosul său şi al ţării prin sleirea puterilor proprii, pentru a se renaşte din sine însuşi şi a se întoarce iar prin puteri proprii, nu prin infuziune de sânge străin*" (6-7 aprilie 1881; cf. *O.XII*, p. 127-218). La fel, în privinţa Imperiului Austro-Ungar; el se va dezmembra din sine însuşi. Cu toate acestea, pe tărâm practic, al polemicilor de zi cu zi, poetul arată că această cădere este iminentă, că „acum" este momentul venit pentru înlocuirea gheşeftarilor cu oameni oneşti, etc., (este un „acum" permanent în scrierile politice eminesciene). În fond, de o cădere de la sine, organică, nu poate fi vorba: este nevoie ca ea să fie presimţită, invocată, să i se definească necesitatea. Eminescu exprimă vocea necesităţii obiective, el cere înlocuirea ca proces legic şi legitim, le cere liberalilor s-o accepte de bună voie, supunându-se imperativelor de ordine, arată gravitatea unei eventuale revoluţii sociale pentru ţara noastră care ar avea soarta celorlalte revoluţii de la 1848: ar sfârşi prin intervenţia armată străină. De o neînţelegere a teoriei saltului la M. Eminescu nu poate fi vorba, cum crede Ion Bulei. Verbul eminescian cere în permanenţă saltul, revoluţia; ideea, cugetul adânc, propune constant ca alternativă măsuri legale, organice, de înlocuire. Radicalismul eminescian nu este unul de paradă, de vorbe, de vreme ce poetul este atât de îndârjit în susţinerea lui. Şi totuşi, a-l pune în practică înseamnă revoluţie, cu tot ce implică acest lucru pentru România, ţară nouă aflată între imperii vechi.

Radical în soluţii de moment — organicist ferm în soluţii de perspectivă; acest paradox mi se pare a fi resortul intim, cel mai adânc, al condiţiei tragice a intelectualului român din secolul al XIX-lea; a simţi necesitatea schimbării şi totuşi a înţelege că schimbarea în interior determină intervenţii din afară. În aceste limite intelectualul român devine intelectual european, îi cere Europei să-şi asimileze condiţia lui, s-o judece şi s-o ia în calcul.

De aici, un sentiment de mândrie, de egalitate cu întregul bătrân continent. Acel „acum" eminescian, mereu prezent în scrierea poetului, mereu necesar în timpul ziaristicii sale — este un „acum" ce s-ar dori „niciodată", ce ar avea șansa de a fi un „niciodată" dacă s-ar respecta legea creșterii organice în toate compartimentele vieții. Cealaltă șansă a momentului, „educarea" de la sine a liberalilor lacomi, singura cale organică de redresare, nu este acceptată de către Eminescu; și totuși, lucrurile vor evolua „combinat": și demagogii liberali se vor „educa" întrucâtva, și adevărații politicieni vor accede la cârma țării. Polemica lui M. Eminescu cu I.C. Brătianu are, în subsidiar, și acest scop al „moralizării" primului ministru. De fapt, poetul spune pe nume unor lucruri pe care și primul ministru le gândește dar nu le poate exprima; Eminescu este vocea interioară, continuă, dată la maximum ca intensitate, a unui sentiment moral viu în epocă dar amorțit, ascuns de însăși această epocă sub faldurile formelor ei. A spune că Eminescu n-a înțeles necesitatea saltului în istorie este o dovadă de necunoaștere ori ignorare cu bună știință (în scopuri pedagogice?) a epocii sale. Să nu uităm că poetul era membru al societății „Carpații", fondată la 24 ianuarie 1882 din fosta „Iredenta română" ce funcționase timp de un an (1881) fără încuviințarea guvernului român. Eminescu participa la ședințele secrete ale societății, dădea sfaturi de organizare și acțiune. Or, scopul principal al acestei societăți era insurecția generală, armată, pentru dezmembrarea Imperiului Austro-Ungar și eliberarea popoarelor de sub el. În acest scop, generalul Axinte Sever a elaborat un plan militar de invadare a Transilvaniei (plan pe care Teodor Pavel, în cartea sa: „Mișcarea românilor pentru unitatea națională și diplomația Puterilor Centrale", vol. I, 1878-1895, ed. Facla 1979, îl datează în anul 1882). Documentele secrete din arhiva fostului imperiu dezvăluie intenția unei revoluții naționale armate organizate de către această societate în vara anului 1882. Cum se poate considera, în aceste condiții că Eminescu,

membru marcant al societății „Carpații", n-a înțeles necesitatea saltului în istorie? Da, el n-a putut-o exprima categoric, această necesitate aliniindu-se în aceasta majorității oamenilor politici români care au gândit în sensul conservării poporului, pentru evitarea vărsării de sânge și a invaziilor străine — dar o are în vedere în mod permanent ca pe un mijloc necesar în ultimă instanță.

Edificatoare în acest sens sunt articolele sale de după atentatul din 2 decembrie 1880: deși condamnă atenatul ca formă de luptă, poetul arată că, cel puțin acesta împotriva lui I.C. Brătianu, este un rezultat firesc al mediului creat, este fructul liberalismului plantat și îngrijit în creșterea lui anorganică de către I.C. Brătianu. Atât de mult insistă asupra legăturii acestui fruct cu planta sa, încât *Românul* va ajunge la concluzia, forțând desigur lucrurile în modul său caracteristic, că redactorul de la *Timpul* dorește a încuraja și justifica atentatul.

## ATENTATUL DIN 2 DECEMBRIE 1880

Ce s-a întâmplat, de fapt, la 2 decembrie 1880? Evenimentele sunt descrise de către Eminescu însuși acum, în cursul desfășurării lor, cât și peste timp, în 1883, când poetul va reveni asupra lor. Fiind unul dintre cele mai încâlcite complexe polemice eminesciene, din care se dezvoltă, în epocă, cele mai ciudate acuzații la adresa poetului, se cere o analiză mai atentă. Chiar după eveniment, poetul publică o notă prin care, în numele ziarului *Timpul*, dezaprobă atentatul (majoritatea ziarelor au avut aceeași poziție de simpatie față de I.C. Brătianu și de dezaprobare fermă a atentatului): *„Ieri la 5 1/4 seara d. Brătianu părăsea Camera. În momentul în care își căuta trăsura, un individ, anume Pietraru, s-a aruncat c-un cuțit asupra primului-ministru, cercând să-l înjunghie. După o scurtă luptă în care ministrul izbutise a abate lovitura întâia, d. Goga a sfărâmat cuțitul atentatorului cu bastonul*

*său și astfel s-a înlăturat pericolul în care plutise câteva grele momente viața unuia dintre cei mai populari oameni de stat ai României.*

*Nu găsim cuvinte destul de energice pentru a înfiera un asemenea atentat. Ca organ al unui partid ce reprezintă ordinea, condamnăm din toată inima orice atentate, cu atât mai mult când ele se îndreaptă în contra unui bărbat investit cu autoritatea statului.*" Poetul sesizează și partea bună a lucrurilor: „*...pe de altă parte, /I.C. Brătianu/ va afla desigur marea mângâiere de-a vedea că prin această crimă însăși autoritatea sa va crește, iubirea de care se bucura din partea și a amicilor și a adversarilor săi va spori și se va întări.*" Pentru că, subliniază Eminescu: „*Asemenea atentate, dacă sunt odioase prin natura lor, sanctifică piepturile asupra cărora au fost îndreptate, îmbracă într-un general sentiment de iubire toate recriminațiunile politice, fac a se uita micile sciziuni*".

Poetul preia, în legătură cu cauzele atentatului, versiunile oficiale: „*De mult se știe că în România se află ramificațiuni ale unei mari societăți internaționale care voiește răsturnarea organizațiunii existente, răsturnarea tuturor instituțiunilor ce stăpânesc în statele moderne.*" El atrage, în fine, atenția că „*e de datoria guvernului de-a face cercetări și de-a descoperi focarele în care s-au încuibat nu numai ideile de răsturnare, dar și începuturile criminale de execuțiune.*" (4 decembrie 1880; cf. *O.XII*, p. 433-434).

Atmosfera generală este, într-adevăr, favorabilă primului ministru. Majoritatea ziarelor publică comunicate de condamnare a atentatului, deputății — atât cei liberali cât și cei conservatori — își exprimă public dezaprobarea față de actul comis, populația Capitalei face manifestări pentru primul ministru, presa europeană își îndreaptă atenția asupra României. *Românul* publică comunicate medicale privind starea sănătății lui I.C. Brătianu (peste o săptămână acesta își va relua locul în Parlament), publică telegrame de solidaritate din partea

guvernelor străine...Regele însuşi îl vizitează pe I.C.Brătianu şi stă cu el o jumătate de oră, notând în jurnal , la 3 decembrie :" S-a dovedit că atentatul a fost o răzbunare cu caracter privat" – fără, însă, a da vreun indiciu ( cu o zi înainte notase :" Din fericire rănile nu sunt primejdioase ; însă impresia morală a acestui atentat este mare,chiar asupra lui Brătianu care nu ştie să-şi fi atras prin ceva un aşa act de răzbunare...") . La 11 decembrie, tot regele :" Rănile lui Brătianu n-au avut nici o urmare gravă ; dânsul e ca şi vindecat şi trebuie numai să-şi poarte braţul în eşarfă câtva timp." Acestea le spune regele în jurnalul său, care este destinat publicităţii. Într-o scrisoare particulară către Maria de Flandra, sora sa, scrisoare datată 15/ 27 decembrie 1880, Carol este mai liber la suflet şi spune :" Din nefericire, atentatul nenorocit asupra lui Brătianu a cam întârziat mersul afacerilor şi el a trebuit să, se ducă să se odihnească pentru câtva timp la ţară, de unde se va întoarce săptămâna aceasta. Deşi din fericire a fost doar uşor rănit, puternica hemoragie l-a slăbit mult et son moral est tres bas ca urmare a acestei fapte mişeleşti. Nu mai este nici o îndoială că tentativa de asasinat a fost făcută din motive politice şi diferite personalităţi sunt grav compromise prin aceasta. Ancheta care este în desfăşurare va scoate multe lucruri la lumina zilei . În toată ţara domneşte linişte deplină şi nu mai este nimic de temut." (Scrisori..., ed.cit., p.88 ; din aceeaşi scrisoare aflăm că 13 ianuarie avusese loc un cutremur de pământ „ destul de neplăcut" – urmat de două replici în 14 şi 15, iar timpul era neobişnuit, puteai sta cu ferestrele deschise ). Lucrurile nu sunt aşa de simple cum par – iar istoria nu se grăbeşte să le abordeze, rămân e de făcut legăturile după asemenea texte ziaristice, memorialistice etc. Ce e, însă, cu atentatorul? *Românul* nu prea mai dă ştiri, aşteptând ca organele de ordine să-şi facă datoria. Radu Mihail, prefectul poliţiei capitalei, operează arestări masive, încropeşte în pripă explicaţii. Poliţia nu ştie despre eveniment mai mult decât ştie oricine, din zvon public şi din mărturisirile lui I. Pietraru însuşi.

Ziarul *Timpul* sesizează ineditul situației și, într-o notă din 6 decembrie 1880, menționează: „*Se crede că în urma atentatului lui Pietraru s-ar vorbi într-un consiliu de miniștri că d. Radu Mihail ar trebui să se sustragă din postul d-sale sau cel puțin să fie mutat în alt post: aceasta pentru cuvântul că d-nul poliţaiu și-a întrebuințat fondurile secrete rău dacă n-a știut preveni la vreme atentatul, pe câtă vreme o bandă de criminali și descreierați, afișându-și constituirea într-un tribunal secret, amenințase pe toate căile publice, cu două luni înainte, sentința de moarte a primului ministru.*" *Timpul* începe, de acum, a prelua zvonurile publice cerând grăbirea anchetei, un comunicat oficial, o atitudine fermă din partea guvernului. Din declarațiile atentatorului reieșea că acesta ar fi acționat în numele unui tribunal secret care stabilise condamnarea primului ministru. Din organizație ar face parte vreo cincizeci de persoane, iar sentința de condamnare fusese publicată în presă. De la momentul publicării ei până la acțiunea propriu-zisă urma ca cel ce va pune mâna pe cuțit să fie tras la sorți, după sistemul conspirativ al vremii: sorții căzuseră pe I. Pietraru.

După ce primul ministru se însănătoșește și vine în Parlament, *Timpul* nu mai rabdă tăcerea și încercarea de a se ascunde crima: el publică, la 9 decembrie, un editorial amplu în care analizează situația internă ce a dus la atentat. În manuscrisele eminesciene se regăsesc ciornele acestui articol care, deci, îi aparține. Scrisul poetului se așterne calm și liniștit în pagină, fără excese stilistice, cu maximă atenție la argumentarea logică, foarte ferm însă în despărțirea liberalilor de conservatori. Poetul constată mai întâi un fapt real: că evenimentul „ne-a indignat mai mult și mai adânc decât pe chiar amicii săi / ai lui I.C. Brătianu / politici.", după care începe a separa „maniera de a vedea" a conservatorilor de cea a liberalilor: „*Maniera noastră de a vedea cuprinde în sine condamnarea atentatelor, întărită prin amărăciunea că omorul lui Barbu Catargiu a rămas nepedepsit, că asupra lui Lascăr Catargiu, om atât de drept și de sincer, s-a ridicat asemenea brațul îndrăzneț*

*al unui atentator.*" Dimpotrivă, arată poetul: „*n-o putem susține aceasta și despre principiile la care s-au închinat guvernul roșu din țara noastră. Precum nu e minune dacă Robespierre cade prin teoriile și nedreptățile aceleiași revoluții căreia-i dăduse naștere, tot astfel nu e minune dacă un roșu, un luptător în alegeri, ridică mâna sa supra capului partidului său propriu.*"

De aici, separările. Liberalismul este terenul pe care poate crește chiar și crima: când trădările (poetul se referă la călcarea jurământului din noaptea de 11 februarie 1866, când garda lui Al.I. Cuza l-a arestat chiar pe domnitor) sunt recompensate, devin merite — oricine caută să trădeze pentru a înainta. Exemplul personal al lui I.C. Brătianu este dezbătut pe larg: popularitatea primului ministru a crescut nu din fapte, ci din promisiuni. Ca persoană particulară, el și-a câștigat o mare popularitate prin atentatele la care a participat în Paris, împotriva lui Napoleon al III-lea; în țară, apoi, în 1876, el l-a amenințat voalat pe regele însuși. „*Deși e dureros a o discuta, totuși o vom face-o numai pentru binele țării, dar și pentru binele d-lui Brătianu însuși. Trebuie să se știe că un om care-a fost obiectul unui atentat, chiar de-ar fi adversar, devine simpatic părții bine-cugetătoare a țării și asigurăm că șirurile de mai jos, chiar de-ar părea recriminațiuni, nu sunt în esența lor imputări adresate adversarului, ci argumente adresate omului cugetător în contra manierei de-a vedea pe care-o are el și partidul său.*" Urmează exemplele, ritmate iarăși de comcluzii și de afirmații precaute: „*Din acest punct de vedere judecând, vom vedea că sistemul de guvernământ al d-lui Brătianu și al partidului său a creat atmosfera în care asemenea fapte sunt posibile, în care autorii lor găsesc o legitimare a scopurilor lor.*" Nu este scutit nici C.A. Rosetti de verbul poetului: „*La 1848 s-a făcut asemenea o tragere la sorți ca cea indicată de Pietraru. Era vorba de a se trage la sorți asasinul lui Vodă Bibescu. Dac-am întreba cine-a prezidat la acel act, d. C.A. Rosetti și-ar pleca ochii.*"

Eminescu reușește a face dintr-un moment al simpatiei

generale pentru I.C. Brătianu unul al maximei încordări. În subtext, se strecoară și câștigă teren tot mai mult ideea că atentatul a fost pus la cale de către primul ministru însuși pentru a-și atrage simpatii noi în ajunul alegerilor. C.A. Rosetti se apără tenace de acuzațiile *Timpului,* atacă la rândul său; I.C. Brătianu simte, probabil la modul cel mai acut, greșeala pe care a perpetuat-o, aceea de a nu-și fi creat un organ de presă propriu. Prietenul său își va asuma responsabilitatea de a-l apăra — dar una e când te ajută altul, alta când te ajuți singur. Printr-un curaj nemaiîntâlnit, printr-o logică a argumentării cu totul ieșită din comun, *Timpul* reușește a răsturna un moment al încrederii într-unul al descumpănirii, al panicii, îi arată pe cei doi conducători ai partidului liberal în toată goliciunea faptelor lor: *„Când un om ce, după propria sa mărturisire, soldat fiind, a luat parte la răsturnarea suveranului său și care, după știința tuturor, a proclamat răsturnarea Domnitorului la Ploiești, devine sub d. Brătianu adiutant domnesc, atașat ca om de încredere pe lângă suveranul pe care-a voit să-l răstoarne, d. Brătianu va permite tuturor rebelilor libertatea de-a conchide că impunitatea unui atentat la siguranța statului și a formei de guvernământ e, sub domnia sa, un titlu de recomandație pentru a înainta pe scara ierarhiei sociale."* Exemplul lui Candiano Popescu. *„Când, în chiar Camera roșie, unii membri ai partidului de guvernant, oameni poate simpli, dar cinstiți, se-ntreabă cu mirare de unde amicii apropiați ai d-lui Brătianu sau protejații de aproape ai d-lui C.A. Rosetti, care până alaltăieri n-aveau nimic, au astăzi, după câțiva ani de guvernare, averi mari, e evident că, în sistemul de guvernământ al d-lui Brătianu, chiar necorectitudinea în afaceri materiale, ca să nu zicem malonestitatea, e un titlu de merit."*

Poetul încheie: *„Cu drept cuvânt dar un ziar de provincie exclamă, la înregistrarea odioasei fapte*: Ale tale dintru ale tale, Brătiene!" (*Timpul,* 9 decembrie 1880, cf. *O.XII,* p. 436-438). Era formula cu care se încheia acea bizară condamnare publicată de

către atentatori cu două luni înainte de a trece la acțiune; după atentat, „ziarul de provincie" care reia această formulă, și de unde o preia și Eminescu, este *Luptătorul* din Focșani (afirmație indirectă, la *Românul* și la Titu Maiorescu; colecția ziarului pe 1880, lipsă din Biblioteca Academiei Române). De bună seamă, poetul cunoaște sorgintea biblică a acestei formule (Cain o rostește către Iehova când îi aduce daruri); dovadă, chiar termenul „creștin" pe care-l introduce în text (*„...sentimentul general de oameni și de creștini..."*); de altfel, revenind în tot cursul anului 1881, și chiar 1882, la acest incident, poetul va relua această formulă de nenumărate ori ca, de pildă, în editorialul din 6 martie 1881: *„...că pâne și sare nu se cade a se oferi decât domnului legiuit al țării, zicându-i-se oarecum «din pâinea și sarea ta mâncăm, Doamne, în zilele Măriei Tale, ale Tale dintru ale Tale», o străveche rămășiță din principiul juridic că dintru început tot pământul țării domnesc a fost..."* (*O.XII*, p. 96).

Poetul nu se mulțumește cu articolul din 9 decembrie 1881, revine a doua zi, iarăși luându-și măsuri de precauțiune, atrăgând atenția că discută cu toată seriozitatea lucrurile, fără ură de partid. De data aceasta îl vizează pe rege însuși și arată că prea larga sa „îngăduință" (de acum înainte Eminescu îl va numi *Carol Îngăduitorul,* expresie pe care contemporanii i-o atribuie în unanimitate, unul dintre semnele cele mai sigure ale paternității eminesciene a articolelor din ziarul *Timpul*) a dus la asemenea manifestări anti-sociale: *„De câte ori am scris noi, adesea a vorbit patima politică, adeseori am discutat cu amărăciune, nu tăgăduim, rolul de regulator pe care ar trebui să-l joace Coroana în luptele noastre politice. Dar în mijlocul acestei discuții sâmburele unei negre îndoieli încolțea în adâncul inimei noastre. Ce respect, ce iubire mai poate avea suveranul nostru pentru un popor unde impunitatea rebeliunii, a libertinajului penelor și gurilor sunt merite, sunt titluri de recomandație, sunt chiar substanța pe care se întemeiază un partid atât de numeros ca cel roșu? Un grup de*

*oameni care proclamaseră la Ploiești răsturnarea formei de guvernământ și a dinastiei se recomandă — peste câțiva ani — Coroanei spre punere în funcții, și condeiul răbdător al suveranului semnează. Un ilustru academician descrie, sub pseudonimul Erdman de Hahn, persoana domnitorului ca pe principala cauză a tuturor nenorocirilor noastre, ba o descrie ca fiind în conivență cu gheșeftarul Strusberg și cu prințișorii coțcari. La venirea ministerului liberal, domnul își rezervă anume ca pseudonimul de mai sus să nu fie colegul d-lui Brătianu, iar acesta izbutește totuși a-l introduce. Condeiul răbdător iscălește decretul de numire. Același academician scoate din arsenalul istoriei și a vastelor sale cunoștințe o armă cât se poate de periculoasă, teoria că, în caz de necesitate, uciderea regilor este permisă; ilustrul teoretician nu se sfiește a fi astăzi ultradinastic." (este vorba de D.A. Sturza).*

Fără a-l face direct răspunzător pe rege de atâtea nereguli câte se produc în țară, Eminescu încheie: *"Dacă ni s-ar cere formula după care se manifestă activitatea suveranului în urma marilor decepțiuni ce i le-a pregătit partidul roșu, am zice că M.S. Regală vizează în adevăr la consolidarea dinastiei și a viitorului țării, însă nu pe aceeași linie cu tendințele realității, ci pe o linie paralelă. Înmulțirea armatei, asigurarea succesiunii la tron, o sporire continuă a puterii Casei sale proprii și o continuă zădărnicire a tendințelor revoluționare ale partidului roșu, prin faptul că, ajungând la putere, acest partid se renegă, se dezminte, face contrariul de ceea ce zisese, iată elementele care ne fac a admite că există o deosebire între viitorul pe care Domnul l-o fi sperând pentru țara menită a fi moștenitoarea dinastiei sale, și între viitorul poporului care locuiește în această țară".* (O. XI, p. 439).

Este una dintre cele mai plastice caracterizări ale lui Carol I: activitatea sa a fost, în aceste momente paralelă cu a poporului român, neimplicată deplin. Suntem cu puține luni înainte ca Eminescu să lanseze conceptele sale mari, cel de țară legală și cel de pătură superpusă: *in nuce*, amândouă aceste concepte se

regăsesc în această caracterizare a lui I.C. Brătianu şi a regelui.

*Românul* reacţionează prompt la aceste articole eminesciene, mai ales la primul dintre ele. O serie de şapte editoriale masive, greoaie, ocupând, unele dintre ele, întreaga pagină întâi a ziarului – vine să "restabilească adevărul", cum se pretinde; treptat-treptat, aceste articole se transformă în adevărate atacuri la persoană, iar după şedinţa parlamentară din 13 martie 1881 din ele vor creşte acuzaţiile frecvente ale *Românului* că *Timpul* instigă la revoltă generală, la atentat împotriva lui I. C. Brătianu, apoi la atentat împotriva regelui însuşi – pe fundalul acestor acuzaţii ţesându-se insistent teza preluată şi de alte ziare liberale, că primul redactor al *Timpului* nu este în deplinătatea facultăţilor mintale. Eminescu va construi, în replică, teoria păturii superpuse, calm în idei, apelând la ştiinţele fizicii, biologiei, matematicii pentru a argumenta necesitatea compensaţiei în natură şi în societate, violent însă în limbaj întrucât îşi "apără" sănătatea minţii pusă sub semnul îndoielii de către adversari. El va închide această polemică ce a pornit de la atentatul din 2 decembrie 1880 abia la 15 mai 1883, odată cu graţierea celor trei atentatori. Poetul nu poate fi înduplecat: atentatul a fost pus la cale de către primul ministru însuşi pentru a-şi asigura o platformă politică solidă. Istoria, care n-a cercetat încă atentatul din decembrie 1880, va trebui să ţină seama de opinia poetului; în ceea ce ne priveşte, alegem în locul răscolirii arhivelor (oricum, arhiva Brătienilor, cea mai necesară pentru a ne lumina, lipseşte din fondurile cunoscute până astăzi la noi) înfăţişarea faptelor pe firul roşu eminescian. Este, de altfel, un consens al epocii: multe alte ziare vorbesc despre înscenarea de la 2 decembrie 1880; în 1885, când se va relua tema, I.C. Brătianu însuşi ne va furniza indicii că a fost vorba de o înscenare.

Răspunde, aşadar, *Românul* din 10 decembrie 1881: *"Asasinatul nu e românesc. Aceasta a fost şi este credinţa noastră. Din nenorocire, s-a afirmat că fostul profesor Petraru este român.*

*Nu știm dacă, cercetându-se bine, nu s-ar găsi că moșul sau bunica sa n-au fost români. În orice caz, se dovedește o dată mai mult că oricât de tari sunt sădite în inima românului simțămintele cele nobile, totuși, nici ele nu pot rezista mult timp în acei români care avură nenorocirea a convietui cu vițiul".*

Exagerarea etnicului nu-i este proprie *Românului*; nici lui Eminescu. În împrejurări deosebite acest argument era adus pentru liniștirea maselor. În aceste afirmații, însă, *Românul* se dovedește mult mai exagerat decât Eminescu însuși, și, dacă de opera și personalitatea poetului a rămas mult timp atârnată eticheta de xenofobie, este numai pentru că opera sa a rămas în istorie, a rezistat timpului, pe când articleria *Românului* s-a amestecat cu colbul zilelor în care a fost fabricată. Oricum, asemănarea trebuie remarcată, fie și numai cu titlul de inventar: *Românul* caută "moșul sau bunica" unui atentator pentru a dovedi o origine străină – Eminescu numește simplu ascendența Gianilor, Caradalelor, Seruriilor, etc. – cu același scop. *Românul* vorbește de "conlocuirea cu vițiul", Eminescu – de coruperea prin demagogie. Atât *Românul* cât și adversarul său caută acea esență pură, etnică, românească – deși scopurile sunt diferite: liberalii vor să scuze, poetul vrea să acuze. În fond, Eminescu și *Românul* formează un cuplu de contrarii de nedesfăcut; unul fără altul ar fi aproape de neînțeles.

Și totuși, în ședința din 13 martie 1881, atât N. Ionescu cât și Titu Maiorescu însuși vor atrage atenția că atentatorii din București nu sunt o filială a celor de peste Prut, că nu poate fi vorba de o ramificație internațională care a patronat incidentul din fața Parlamentului român. Socialiștii, de altfel, dezavuează atentatul. De ce-l prezintă, atunci, *Românul* ca fiind neromânesc? Știe el mai multe decât ceilalți, decât atentatorii înșiși? În aceste zile *Românul* are câteva articole despre apologeții lui Blanqui, îl prezintă pe acesta însuși cu simpatie – ori, practica atentatului în occident, de către acesta fusese inaugurată. Nici la Blanqui nu se

putea, însă, referi *Românul* ca inspirator al lui Pietraru: ar fi fost prea de tot. Rămâne singura explicație în limitele bunului simț al momentului: "neromânesc" este un atribut de circumstanță trimițând oriunde aiurea doar pentru a exprima credința *Românului* în națiune, în români. El vrea să liniștească și să-și scuze... liniștea proprie: *"Complotul fiind mărturisit, stăruim în credința noastră că el din viţiu decurge ş'antiromânesc este. Ce trebuie să facem oare? S-arătăm infamia faptului? Dar cine o neagă? Şi-apoi, naţiunea l-a înfierat în dată prin unanimele ei manifestaţiuni (...). S-aţâţăm naţiunea, ş-asta când indignarea colcăie în inima ei – acuzând ca provocatoare a unor crime partidele potrivnice? Dar unde am putea ajunge pe această tristă cale? Ştim că aceasta au făcut-o totdeauna partidele potrivnice împotriva noastră; dar ştim şi cât de nedrepte au fost ele în oarbele acuzări, şi la ce rezultat au ajuns".*

*Românul* a ajuns la rezultatul dorit. Națiunea să fie liniștită, să se tacă, cine nu face astfel nu este pătruns de gravitatea momentului etc. Pe fondul acestor argumente, acuzația: *"Vedem cu durere şi mare îngrijorare că aceasta o fac ele chiar acum. Astăzi chiar ele ne acuză tot pe noi; astăzi chiar ele zic că guvernul prin faptele sale a provocat crima. Unele însă merg până a insinua că faptul a fost făcut de către poliţie. Altele – şi cu durere văzurăm cu toţii că între acestea e însuşi ziarul* Timpul – *merg până a scrie în aceeaşi zi:* «Ale tale dintru ale tale»*; cu durere văzurăm că gravul ziar* Timpul *publică că Pietraru este «un roşu, un luptător în alegeri care ridică mână asupra capului partidului său»"* (*Românul*, 10 decembrie 1880, p. 1).

Oficiosul liberal continuă a doua zi:

*"S-au publicat necurmat cele mai patente calomnii contra celor mai onorabili şi-a majorităţii parlamentare. S-a propagat pe faţă, şi chiar în întruniri publice, asasinatul. Publicul, ştiind că asasinatul nu e românesc, privi cu dispreţ şi poate chiar cu milă aceste nebune şi criminale acuzaţii. Când toate acestea produseră crimă,*

*societatea se înfioră. Ea văzu atunci că, dacă asasinatul nu e românesc, viţiul însă e mai mult sau mai puţin în toate societăţile (...). Înfiorarea a fost românească; aceasta dovedeşte că sănătoasă este naţiunea. Organele care reprezintă majoritatea liberală s-au silit a linişti naţiunea şi-a opri astfel orice act, orice manifestare chiar cu cuvântul ce s-ar fi putut face în fierbintele moment al indignării. Parchetul şi agenţii securităţii au păstrat cea mai mare linişte şi cea mai rară sobrietate în îndeplinirea datoriei lor (...). În faţa crimei şi-acestei înţelepte şi într-adevăr naţionale procedări, ce trebuie să facă fiecare om, fiecare român? (...). Credem cu tărie – şi supunem credinţa noastră opiniei publice, fiecare om era dator să devină un aginte al liniştii, inteliginte şi pe deplin drept al parchetului, al societăţii. Fiecare om era şi este dator să respingă toate foile destrăbălate, să respingă pe agenţii cunoscuţi ai viţiului, să se uite bine prin toate unghiurile, să caute de-a vedea bine şi să ajute parchetului, societăţii, la descoperirea acestui complot străin şi în orice caz antiromânesc, antinaţional".*

*Românul* a rezumat, până acum, editorialul său anterior şi a introdus ideea nouă că toată lumea trebuie să asculte de ordinele parchetului, eventual că toţi cetăţenii cu simţul patriotic trebuie să se transforme în poliţai, să-şi spioneze vecinii, să sesizeze organele de ordine la cea mai mică neregulă, să caute prin toate ungherele urmele complotului. *Românul* scuză astfel şi numeroasele arestări ordonate de Radu Mihail imediat după evenimente, şi cererile acestuia, deocamdată neformulate în mod expres dar pregătite prin asemenea articole de ziar, de a i se spori fondurile pentru a ţine ordinea prin poliţia secretă. În continuare, ca şi când ar întinde degetul spre ungherele în care s-a ţesut complotul, el revine: *"Ei bine, procedat-au astfel organele serioase ale partidelor şi grupărilor opoziţiei? Cu durere, cu spaimă chiar, ne văzurăm şi ne vedem siliţi a recunoaşte că contrarie a fost şi este calea lor. Nu se vindecară rănile făcute de cuţitul complotului, când însuşi* Timpul, *organul eminenţilor bărbaţi politici ai partidei care se zice*

*conservatoare, strigă în unire cu nu ştim care forţă*: «Ale tale dintru ale tale!» *Sângele i-a ameţit pe cei de la* Timpul. *Suntem adânc pătrunşi de durerea de-a releva această ameţeală, dar suferim mai tare şi suntem adânc îngrijoraţi când vedem bărbaţi ca cei de la Timpul scuzând, dacă nu aplaudând astfel, asasinatul. Într-adevăr, ce scuză mai mare i se poate face decât aceea de-a zice că d. Brătianu a-nsuflat asasinatul? Şi, ca şi cum s-ar fi temut ca nu cumva comitetele de asasinat să nu înţeleagă, să nu fie cu totul încurajate, foştii şi viitorii miniştri de la* Timpul *scriu în capul acestor cuvinte ce le servi de concluziune trei coloane prin care se silesc a dovedi că d-nii I. Brătianu şi C.A. Rosetti au propagat în toată viaţa lor asasinatul, şi încă l-au şi practicat. Să ni se ierte că ne oprim aici pentru astăzi, ne temem ca, recitind, reproducând în aceste momente cele scrise de bărbaţii de stat, să nu ne alunece din condei vreun cuvânt care să nu fie potrivit cu gravitatea cestiunii şi cu gingăşia situaţiei.* (*Românul*, 12 decembrie 1881, p. 1).

*Timpul* nu intră, încă, în acţiune. Doar în pagina a treia, la rubrica "Revista ziarelor", el urmăreşte această serie a *Românului*. Scrisese în ziua de 11 decembrie: "Românul *continuă expectoraţiile sale contra* Timpului *pentru ideile desfăşurate de acesta cu ocazia atentatului contra persoanei primului ministru"*. Şi *Românul* continuă, într-adevăr, cu cel de-al treilea editorial în care acuză Timpul de complicitate cu atentatorii. În finalul editorialului anterior îi numise pe oamenii politici, "bărbaţii de stat"; o făcuse pentru ca, acum, să încerce a-l despărţi pe Eminescu de aceştia, să-i smulgă poetului o declaraţie că în numele lui personal a publicat articolele din *Timpul*, nu în numele partidului, să individualizeze, deci, ţinta. El începe la fel de amplu, recapitulând şi construind minuţios argumente: *"Un număr de oameni se grupează într-o companie de asasinat. Ei sunt organizaţi: au ziare, au o presă particulară a lor, au cheltuieli de tipar, de corespondenţă, de locomoţiune şi întreţinere. Cine le-a plătit în timp de câteva luni aceste cheltuieli? Este dovedit prin Petraru c-*

*aceşti oameni sunt vicioşi. Nu doar amoarea virtuţii, a Patriei, i-a îmbătat până la delirul omorului. Când asemenea indivizi sunt grupaţi într-o asociaţie de asasinat, oricine înţelege că nu se face o asemenea organizaţie numai pentru scopul d-a asasina un om, simplu ministru (...). Este dar învederată compania de asasinat pentru a merge înainte, pentru a ucide pe toţi bărbaţii din acea partidă cari erau datori să vie la guvern".*

Eminescu nu cere, încă, "spânzurătorile" din piaţa publică de care se va plânge Anatase Stolojan în şedinţa din 13 martie; o va face peste câteva luni, la 26 februarie 1881. El este, însă, acela care-i aseamănă între ei pe toţi membrii partidului liberal. *"Cine dar a putut instrui şi organiza o asemenea asociaţiune?* Timpul, *organul partidului conservator, a scris şi publicat în ziua de 9/21 decembrie că Pietraru este «un roşu, un luptător în alegeri, care ridică mâna sa asupra capului propriului său partid».* Timpul *ştie foarte bine că Pietraru a fost aginte electoral şi scriitor public al partidei conservatoare.* Timpul *este convins că nu ai noştri au putut organiza o companie de asasini pentru a ne asasina".*

Aşadar, prima premiză: Pietraru a fost conservator. A doua premiză: liberalii nu-i pot asasina pe liberali. Eminescu va răspunde la acest articol al *Românului* în felul lui, fără a accepta, adică, un dialog total, ci doar îndreptând premizele: *"La tiradele apocaliptice pe care* Românul *binevoieşte a le revărsa onctios asupra evenimentului nu vom răspunde nimic; dar vom releva ceea ce ne atinge pe noi direct în articolele pe care ziarul partidului roşu le publică de trei zile încoace. Românul susţine că d. Pietraru a fost* «aginte electorale la Târgovişte al partidei de la Timpul şi redactor al ziarului din Târgovişte Vestea sau Târgovişteа, organ al acestei partide». *Afirmare pentru afirmare. Susţinem că acest domn a fost mult timp roşu şi agent electoral al roşiilor".* O va spune şi Titu Maiorescu indirect în Parlament: Pătescu, asociatul lui Pietraru, a fost destituit de către ministrul instrucţiunii din funcţia de institutor pentru că nu-şi făcea meseria, şi apoi a fost

făcut pentru câtva timp de către liberali inspector şcolar. Este punctul asupra căruia va atrage atenţia şi N. Ionescu: să nu se mai încurajeze în funcţii indivizi dovediţi incapabili, pe motivul că au fost destituiţi de un partid şi celălalt partid trebuie să le facă dreptate. Prima premiză a *Românului* este, aşadar, falsă: în momentul comiterii tentativei de asasinat I. Pietraru era funcţionar la ministerul de finanţe sub guvernul liberal. Cea de-a doua premiză, în schimb, va fi acceptată cu mare bucurie de către Eminescu, va deveni un refren al ziaristicii sale. Într-adevăr, cine să "conspire" când toţi conspiratorii sunt în slujbe, puşi de către liberali?

*Din aceste premize, Românul începe a trage concluziile sale: "Pentru ce dar vorbi/Timpul/astfel în public? Pentru ce vorbi astfel şase zile după comiterea tentativei de asasinat? Logica ne sileşte să urmărim lanţu-nainte din verigă în verigă. Când se organizează un complot al asasinilor, organizatorii lui au neapărat pregătite alte mijloace şi alte puteri spre a-şi deplini scopul. Căci nu se zice că s-a organizat acea conjuraţie de asasini numai pentru arta de a asasina. Acele mijloace, acea putere, să fie oare voinţa naţiunii? Marea ei majoritate, este ea în spatele comitetului asasinilor activi? Nici înşişi profesorii* Timpului, *după care şi cu care strigă «*Ale tale dintru ale tale», *nu pot susţine aceasta. Nu pot pentru că au văzut şi văd că naţiunea a susţinut şi susţine pe d. Brătianu. Nu pot pentru că toţi ştiu că o naţiune nu asasinează pe-un ministru, ci îi ia guvernul din mână. Naţiunea, dară, nefiind la spatele comitetului de 50, pe care putere contau capii săi pentru îndeplinirea scopului lor? (...) Asasinatul succedând asasinatului, asasinatele provocând fireşte răscoale, ucideri cu grămada şi reciproce, acestea la rândul lor vor provoca invaziuni şi distrugerea statului român. Acesta este, în mod fatal, scopul urmărit de către organizatorii comitetului de asasinat".*

În mod fatal, după optica *Românului*, dar nu în mod logic pentru că premiza Pietraru = conservator este falsă. *Românul*

revine la acuzația-refren a sa, că partidul conservator cere intervenție puterilor străine în afacerile interne ale țării. El acuză în continuare: "*Cine dar n-a trebuit să simtă cea mai sinceră durere când văzu că capii partidei ce se zice conservatoare, că foștii și viitorii miniștri ai României, în loc de-a căuta să descopere complotul îl încurajează, îl încurajează, îl aprobă și ascut cuțitele asasinilor strigând în public* «Ale tale dintru ale tale, Brătiene!» *Și, ca să nu slăbească că curajul asasinilor, pentru ca să le arate că trebuie să ucidă mereu pe cei mai mulți din membrii partidei liberale și pentru ca să negrească cât mai mult în ochii Europei întregi o mare partidă, și cu dânsa marea majoritate a națiunii, înțelepții bărbați politici ai* Timpului *publică trei coloane prin care luptă d-a dovedi că d-nii Brătianu și C.A. Rosetti, nu numai au propagat, dar încă au și profesat asasinatul. Nu ne cred, și au cuvânt, cei care n-au citit* Timpul *de la 9 decembrie*: «La 1848 s-a făcut o asemenea tragere la sorți, ca cea indicată de Pietraru. Era vorba de a se trage la sorți asasinul lui vodă Bibescu. Dac-am întreba cine a prezidat acel act d. C.A. Rosetti și-ar pleca ochii». *În timpi de revoluțiuni toate spiritele sunt în colcăire. Se-nțelege dar că atunci se poate comite chiar crime, și se-nțelege și mai bine că oamenii pot păcătui acuzându-se unii pe alții cu fierbințeală și pe nedrept. Peste 32 de ani însă bărbații de stat de la* Timpul *să ia condeiul în mână și să scrie ceea ce toată lumea știe că neadevărat este, ce scuză pot avea?*"

*Românul* invocă dreptul revoluției pentru a scuza acțiunea lui C.A. Rosetti de la 1848. Eminescu, hotărât să nu răspundă la acest articol (vezi mai sus) în latura care privește ideile, nu va întinde discuția pe acest teren. În articolele sale ulterioare, însă, când va vorbi despre revoluția continuă a liberalilor, descifrăm un răspuns implicit: dacă revoluția continuă, și dreptul ei continuă, nu se poate spune că a încetat. *Românul* acuză, în continuare, pe conservatori că l-au scos pe C.A. Rosetti până și autorul moral al glonțului care a curmat viața lui Barbu Catargiu. Eminescu

răspunde punctual însă: "Românul *ne mai face imputarea că într-o adunare conservatoare (la 26 aprilie 1879) unul dintre cei din acea întrunire a zis: «Domnilor, am scris o broşură în care dovedesc că d. C.A. Rosetti a omorât pe Barbu Catargiu; vă rog să contribuiţi s-o tipăresc şi ca să dăm o răsplată celui care va omorî pe C.A. Rosetti şi pe I. Brătianu»".*

*Românul* se vede faţă în faţă cu mistere dezvăluite: acuzaţia sa era voalată, mai mult un mijloc de a sili adversarul să păstreze tăcere, de a-l şantaja moral, de a-l face să se abţină. Eminescu loveşte, însă, în plin având curajul adevărului total, dezbătând cazul: "*E inexact ce spune* Românul. *Persoana de care vorbeşte e d. maior Crainic, carele, după închiderea şedinţei acelei Adunări, după ce prezidentul părăsise scaunul, a rostit acele cuvinte a căror solidaritate n-a luat-o nimeni. Dovadă e că nimeni n-a contribuit să se tipărească broşura şi că n-a apărut nici până acum, deşi e scrisă de mult. Dar d. Maior Crainic are această convingere? Îl priveşte. D-sa crede una şi bună, că un anume Donca, care trăieşte azi la Ada-Kale, a fost instigat de roşii pentru a comite acea faptă. Pentru noi este şi a rămas ceea ce a fost: o problemă nerezolvată, cu oarecare indicii ce dau loc la bănuieli, dar nimic decât bănuieli vage, cărora nu le-am dat până acum forma concretă a unei acuzări*".

Reiese că Eminescu a citit în manuscris broşura respectivă, sau cel puţin o cunoaşte în rezumat; invitaţiei *Românului* de a tăcea, poetul îi răspunde... dând pe faţă conţinutul broşurii, declarându-se în dezacord cu ea dar numai pentru că nu elucidează cazul, ci lasă loc la bănuieli. Ulterior, poetul va relua ca un refren aceste bănuieli: "*Glonţul care a curmat viaţa lui Barbu Catargiu trăieşte printre noi şi are pensie reversibilă*", va spune poetul de atâtea ori. Fără a individualiza criminalul, el aruncă fapta în marele depozit de crime ale partidului liberal. *Românul*, însă – şi nici alt organ de presă liberal – nu va reveni să se disculpe; *Românul* însuşi a provocat discuţia anticipativ, asupra lui cade acuzaţia – dar el nici

nu atacă în continuare, nici nu se apără. Acesta este, însă, un paradox mărunt al epocii, ce nu poate, nici el, relansa ori susține o acuzație.

În încheiere, *Românul* îl apără și pe I.C. Brătianu de acuzațiile *Timpului*. Este partea cea mai dinamică, cea mai antrenantă (chiar ca literatură) a editorialului – dar și cea mai interesantă pentru evenimentul în sine: *"Câte linii atâtea calomnii, în știință făcute, atâtea argumente care mai de care mai absurde. Absurditate; complotul de la Opera comică și complotul de la Ipodrom au fost două, și cei de la* Timpul *le menționează pe amândouă ca să lovească de două ori în d. I. Brătianu, de vreme ce Petraru n-a putut lovi decât o dată. Absurditate. Imperatorele Napoleon avu amabilitatea pentru un străin cu totul necunoscut lui, și care voi să-l ucidă: să aibă, dară, și societatea rămâne amabilitate față de Petraru! Absurditate! Poliția a considerat o tentativă de ucidere ca pe o scenă melodramatică de operă bufă și a iertat pe străinul și insurgentul I.C. Brătianu. Poliția iartă ea însăși pe cei care au fost trimiși înaintea juraților! Să ierte, dară, și poliția română pe Petraru!"*

## „DEVIZA ASASINILOR"

Acest model hermeneutic al *Românului* de a citi în articolele eminesciene rămâne, oricum, interesant. Aminteam mai sus de asemănarea întrebărilor eminesciene din perioada aprilie-mai 1881 cu întrebările corului din tragedia *Agamemnon* de Eschil. Acolo corul nu face decât să întoarcă pe toate părțile cele câteva cuvinte pe care le rostește Clitemnestra cu voce tare, să descopere în ele, până la urmă, intenția crimei. *Orestia* lui Eschil a fost dată în judecată publică și autorul silit la amendă pentru rolul corului din *Agamemnon*: s-a considerat că autorul revelează pe scenă misterele eleusine în care era inițiat. Nu știm mai nimic despre aceste mistere – dar scopul lor era acela de a afla adevărul prin

invocarea zeului şi, mai ales, prin diferite forme de divinaţie. Un celebru tratat de „Istorie a divinaţiei în antichitate", scris de Bouché Leclerc prin anii 1870 (contemporan, deci, cu Eminescu) cataloghează formele de divinaţie şi rămâi uimit cât de multe erau: anticii ghiceau, practic, în orice: în zborul păsărilor, în ficatul lor, în boabele de grâu aranjate în cerc, fiecare pe câte o literă, şi ciugulite de un cocoş ("literele" la care le ciugulea acesta formau cuvântul "adevărului"), etc., etc. Există, însă, şi o "logomanţie", ghicit în cuvânt (discurs): după ce spune omul poţi să-i descoperi gândurile şi intenţiile ascunse. Psihanaliza, ce va izbucni din pozitivismul secolului al XIX-lea, nu face decât să redescopere peste secole (milenii) o practică pe care la Eschil o găsim explicată în amănunte. În plus, psihanaliza spune şi intenţiile pe care omul nu le are (încă), şi gândurile care-l gândesc fără voie... Ziarul *Românul* experimentează, de fapt, practici eschileene, încearcă să ghicească în discursul eminescian – şi va găsi el însuşi, la capătul unei hermeneutici de câţiva ani, că în spatele vorbelor se află un... bolnav psihic... Aşa ar părea lucrurile privite numai prin ele însele. De fapt, *Românul* foloseşte o formă de argumentaţie ce poate fi numită *prodeictică:* el acuză ascunzând în premize adevărul. Nu Eminescu, ci liberalii vor să muşamalizeze afacerea Pietraru: *Românul* numeşte clementa poliţiei, dar dă vina pe conservatori, insinuând că aceştia ar dori-o! În plus, el câştigă un ascendent asupra lui I.C. Brătianu, îl separă pe acesta de C.A. Rosetti: Pietraru n-a lovit de două ori, în cele două trupuri ale sufletului Brătianu-Rosetti. Rosetti crede că cineva vrea să se muşamalizeze afacerea. Numeşte pe acel cineva: este *Timpul.* Urmează ca toţi cei care se simt vinovaţi să dezmintă. *Timpul* o va face, dar va insista şi el că afacerea se vrea muşamalizată. Cine este, atunci, acel cineva? I.C. Brătianu tace ca un Sfinx!

Editorialul *Românului* se încheie tăios: *"Destul şi cu prisos credem pentru astăzi. Nu este bine să imităm pe potrivnicii noştri cu orice preţ şi să indignăm publicul în momente atât de grave.*

*Oprindu-ne, însă, nu stă în mâna noastră de-a opri logica și naturala concluziune ce decurge din cele ce citarăm, că bărbații politici de la* Timpul *scuză această tentativă de asasinat, c-o declară, știut fiind că nu este așa, ca produsă de noi și zice asasinilor: mergeți înainte căci nu este culpa voastră, ucideți strigând partidei liberale «*Ale tale dintru ale tale*» (Românul, 13 decembrie 1881).*

*Timpul* răspunde la acest editorial al Românului cu o notă la "Revista ziarelor" din pagina 3: "Românul *înșiră a patra serie de aberațiuni mintale ale șefului său la adresa* Timpului, *aberațiuni pe care o minte sănătoasă s-ar încerca în van a le rezuma, sau chiar a le combate, căci de la început până la sfârșit nu conțin decât o neagră calomnie, plină de rea credință și de venin". (Timpul*, 14 decembrie 1880, p. 3). Pe pagina I a *Timpului*, însă, Eminescu publică editorialul din care am citat deja. Provocarea era prea gravă, *Timpul* nu putea să tacă. El nu răspunde la fondul problemei, ci doar la "ceea ce ne atinge pe noi direct", cum zice Eminescu. Finalului de editorial din *Românul*, poetul îi dedică o bucată dramatizată, recunoscându-i implicit calitățile literare: *"Nu scuzăm, nu justificăm nicicând o crimă. Dar căutăm a o explica. Între scuză și esplicare e o deosebire cât cerul de pământ. Dacă vom explica peripețiile prin care trece sufletul lui Richard al III-lea, dacă vom dezveli acele sofisme adânci și tenebroase pe care un mare critic al lui Shakespeare le numește «logica patimii», nu scuzăm și nu justificăm crimele regelui Angliei. Ei bine, și Pietraru și altul ca el în ajunul unei asemenea fapte și-ar putea ține un lung monolog, în care ar zice următoarele:* «La 1848 oameni care stăpânesc astăzi în România au pus la cale asasinarea lui vodă Binescu. Din prăvălia unui pretins librar era să se tragă focul.

La Paris d. Brătianu a luat parte la conspirațiunea de la Opera comică.

La 1876 oamenii care stăpânesc azi în România l-au sfătuit, printr-un actual ministru plenipotențiar, pe Domn să scutească țara de o crimă.

Văd conspiratori, rebeli, pasquiliști, lăudători ai regicidului ajungând mari în țara aceasta.

Atunci? Atunci iată calea de-a sui repede treptele sociale». *Acest monolog pe care-l citim în sufletul omului cu înclinări rele l-am văzut repetat sub altă formă într-o foaie roșie, cu care îndealtminterelea nu discutăm".*

Foaia cu care Eminescu refuză a discuta este *Telegraful*, care însoțește *Românul* în această campanie: ziarul lui I.C. Fundescu spune că și Napoleon a participat la atentate, și Andrassy, Bismark, Cairoli – toți oamenii mari ei Europei, nu numai I.C. Brătianu și C.A. Rosetti: *"La foaia conservatoare se află redactori doi foști copiști. Aceștia, deși au pretenția că știu mai multe decât toți din această țară, crezând că adevărata știință este numai aceea care se învață în culise, înțelegem ignoranța lor".* (*Telegraful*, 14 decembrie 1880, p. 1). Cei doi copiști sunt, desigur, M. Eminescu și I.L. Caragiale. Telegraful fixează ținta: doi foști copiști. Unul dintre ei, I.L. Caragiale, va părăsi de acum *Timpul*...

Revine Eminescu în editorialul pe care l-am întrerupt: *"Ce? zice acea foaie. Ni se impută că am conspirat? Se-nțelege. Și Napoleon a conspirat și a ajuns împărat. Și contele Andrassy a conspirat și a ajuns cancelar, de ce cutare și cutare român să nu fi conspirat pentru a ajunge unde este?*

*Dar la ce toată discuția? revine poetul cu dușul rece al realității. Neagă* Românul *datele de mai sus, care le-am înșirat în monologul ce l-am atribuit d-lui Petraru? Nu le neagă. Dacă le-ar nega, i-ar merge rău, pentru că am invoca mărturii, irecuzabile mărturii".*

Amintirea maiorului Ion Crainic deja a fost "invocată". Liberalii se află la strâmtoare: *Telegraful*, vrând să ajute, mai mult a pus paie peste foc, pentru că a numit pe față ceea ce și Eminescu susținea, ceea ce *Românul* voise să scuze în numele dreptului revoluției care acționa, însă, numai în vremurile tulburi ale revoluției. Judecata lui Eminescu sună, în fond, eschilean: *"Nu învinovățim, nu osândim pe adversari; ceea ce dorim e să-și*

*deschidă ochii, să vază limpede o dată în viața lor unde duc...*" Lumina adevărului în plină noapte o cere și corul pentru cei care greșesc și persistă orbește în greșeala lor. Această lumină sperie, arătând inflexibilitatea destinului – de fapt, drumul ce duce spre prăpastie sigură.

*Românul* ține cont de această limpezire a discuției pe care o aduce *Timpul*, și-și schimbă tactica de atac. În următoarele 4 editoriale în care va discuta, în continuare, articolul eminescian din 9 decembrie 1881, ziarul guvernamental va încerca să fie mult mai explicit, să rezume, să revină, să-și susțină altfel acuzația că *Timpul* este complice cu atentatorii, să insinueze o rețea secretă de comunicare prin parole și semnale între Eminescu și insurgenții de pretutindeni, să ceară o dezmințire, o desolidarizare a partidului de redactorul *Timpului*. Important între toate este editorialul din Românul, 14 decembrie, din care citãm:

"*Dacă cineva înălțându-și spiritul deasupra mizeriilor și meschinăriilor, intrigilor, zâzaniilor și machinăriilor personale care ne dezbină de la partidă la partidă, ar voi să analizeze fraze* «Ale tale dintru ale tale» *din punctul de vedere al faptelor și al rezultatelor reale dobândite de la 1876 încoace, ar ajunge negreșit la o concluziune cu totul alta decât cea formulată de organul partidului conservator*". Se continuă cu realizările țării sub guvernul liberal de la 1876 până la 1880: de ce nu zic conservatorii "*Ale tale dintru ale tale, Brătiene*" față de aceste realizări, atât de frumoase, și se rezumă numai la ce e rău, în special la acest atentat? "*Mai întâi, cuvintele* «Ale tale dintru ale tale» *zise asupra unui asasinat, și aruncate asupra victimei asasinatului, cuprinde însăși legitimarea crimei. A zice unui om asupra căruia s-a făcut o încercare de asasinat* «Ale tale dintru ale tale» *este a-i zice «ai meritat să fii asasinat». Toți asasinii dau victimei lor «Ale tale dintru ale tale», mai cu seamă în asasinatele politice, aceasta este o regulă fără excepțiune. E foarte trist că organul de căpetenie al partidului conservator, în urma cuvântării d-lui Lahovari din*

*cameră și a generalului Florescu din senat, a adoptat această deviză a asasinilor (...). Este, dar, constatat că* Timpul *a adoptat în privința asasinilor politici deviza asasinilor. Pe această cale poate merge departe. Depinde de partidul conservator de a proba țării, printr-o dezaprobare categorică, că nu în numele ei* Timpul *a adoptat această deviză. Nouă ni se pare că principiile conservatoare ar reclama această regulare, căci altfel ar putea să intre în societatea noastră un virus disolvator care să nu cruțe pe membrii partidului conservator mai mult decât pe membrii partidului liberal; și la fiece lovitură de cuțit sau de pistol ar răsuna deviza adoptată de organul conservator* «Ale tale dintru ale tale» (...). *A zice* «Ale tale dintru ale tale» *unui bărbat politic în urma unei încercări de asasinat, când acel bărbat a avut un rol principal în mai multe revoluțiuni, fără ca o picătură de sânge să întunece strălucirea acelor revoluțiuni, curat naționale, este negreșit culmea neomeniei (...) Să ia oricine România de la 1876 cu sistemul ei intern. Oricine va analiza cu nepărtinire opera măreață a acestor din urmă patru ani va arăta d-lui Brătianu nu cuțitul unui asasin, așa cum fac organele conservatoare, ci o frumoasă pagină de istorie (...). De ce nu ia statul, considerat vasal în toată Europa la 1876, să-l compare cu statul care ocupă astăzi un loc de onoare între puterile de al doilea ordin?...*" (*Românul*, 14 decembrie 1881, p. 1).

Argumentul final ar fi fost, într-adevăr, un teren pe care discuția s-ar fi putut duce cu mai mult succes de către liberali. Cu toate contra-argumentele lui Eminescu la afirmarea că România s-a modernizat în acești ani (poetul aduce, în replică, afacerea Strousberg, cărăturile Warszawsky, condițiile păcii de după Războiul de Independență, înmulțirea postulanților, mărirea numărului de imigranți, scăderea natalității, situația grea a țăranului, etc.), cu toate acestea, discuția putea evolua: pe de o parte, realizările liberale, de necontestat – pe de alta, greșelile lor, în parte inevitabile: se poate face o "contabilitate", se poate trasa o linie de viitor, cum cere P.P. Carp. *Românul* înfundă, însă,

discuția în societăți secrete, parole, acuzații deduse după o logică abstractă. El continuă la 14-15 decembrie, cerând iarăși o declarație de desolidarizare din partea partidului conservator, și la 17 decembrie – în lungi articole, greu de citit, care, probabil, conțin destule aluzii și apeluri secrete... *Timpul* răspunde prin "Revista ziarelor": "Românul *urmează cu tenacitate excesivă filipicele sale contra* Timpului, *amenințându-l astăzi cu urgia poporului care, zice el, la un semn al d-lui Brătianu ar face să cază cu grămada sub loviturile sale membrii partidului conservator*" (*Timpul*, 16 decembrie; rezumă editorialul din Românul, 15 decembrie 1880); "Românul *nu se lasă o dată cu capul, așa că filipicele sale contra* Timpului *par fără sfârșit. Mult se vede că l-a usturat sentința* «Ale tale dintru ale tale» (*Timpul*, 17 decembrie); "Românul *polemizează cu noi în chestiunea fatală pentru dânsul* «Ale tale dintru ale tale» (*Timpul*, 20 decembrie); "Românul t*ot mai continuă cu năpustirile sale contra* Timpului *care a zis primului ministru în urma atentatului* «Ale tale dintru ale tale»", etc.

Aceste note sunt ale lui Eminescu – după logica devizei atât de des folosită de către el însuși: "Fecit cui prodest" (a făcut cel căruia îi folosește) – și trebuia să se afle în ediția academică. Ele pregătesc marele răspuns eminescian din *Timpul*, 17 decembrie 1880, unul dintre cele mai importante articole eminesciene, piatră de hotar în ziaristica vremii. Poetul aruncă, practic, la gunoi o epocă întreagă de jurnalism în care întrebuințarea limbajului secret, a formulelor de adresare cifrate (amenințări, atenționări, condamnări la moarte, etc.) devenise practică curentă, și crează premizele unei ziaristici în numele adevărului, în care proprietatea stilului devine normă. Că din aceste premize va izbucni marea ziaristică polemică de după Eminescu, în care limbajul presei devine tot mai strident, presărat chiar cu înjurături; că parolele secrete vor mai fi încă folosite, pe ici pe colo – acestea sunt efecte secundare ale unei evoluții ce va pregăti

marii ziariști ai finalului de secol ce vor miza preponderent pe forța vie, curată, a cuvântului.

Când, în octombrie 1883, la o interpelare a lui Gheorghe Panu, I.C. Brătianu va încerca să explice, după multe alte interpelări de acest fel, de ce a fost expulzat din țară Emil Galli, directorul ziarului "*L'Indépendence roumaine*" (vom reveni asupra evenimentului, care s-a petrecut chiar în ziua de 28 iunie 1883, când a fost declarată publică nebunia lui Eminescu) - primul ministru va rosti fraza ambiguă: Emil Galli a fost expulzat din țară pentru că a introdus în presa noastră un obicei străin, "*le chantage de la presse*". Ziarele preiau astfel și dezbat cazul; peste câteva zile, însă, primul ministru este rugat de către un deputat liberal să rectifice vorbele publicate în *Monitorul oficial*: toată lumea din Adunarea Deputaților a înțeles, doar, "*le language de la presse*"! I.C. Brătianu nu face nici un fel de rectificare, dă vina pe stenografi (directorul *Monitorului oficial* era încă N.T. Orășeanu, "pasquilantul" pe care-l vizează atât de des Eminescu: foarte mult depinde de director ca o publicație, cum era și *Monitorul*, să reprezinte un spirit de partid!) și zice că nu-și mai aduce aminte ce-a zis. Este, desigur, vorba de "*le language de la presse*", *limbajul secret al presei*, pe care I. C. Brătianu crede că l-a introdus în presa noastră Emile Galli. C. A. Rosetti, *Românul* în general, nu este de loc departe de cunoașterea și practicarea limbajului secret al presei, după cum aflăm din acest răspuns al lui Eminescu din 17 decembrie 1880:

"*Există, se vede, între radicalii din România un fel de dicționar secret de locuțiuni, de parole ce au valoarea unor ordine de zi, care ne rămân necunoscute nouă, profanilor, precum:* «Vegheați! Ora a sosit» *și altele de acestea.*

*O foaie din Focșani,* Luptătorul, *dând seamă despre atentatul încercat asupra d-lui Brătianu, încheie cu cuvintele:* «Ale tale dintru ale tale, frate Brătiene!». *Fost-or-fi potrivite cu ceea ce se petrecuse, avut-or fi aceste cuvinte alt farmec asupră-ne, nu știm,*

*destul că, la încheierea unui articol în care condamnam fapta, cercam însă a esplica cum instinctele rele, înclinările criminale ale oamenilor, găsesc în precedentele create de principiile și apucăturile roșiilor o atmosferă ce le prieste, pusesem și noi cuvintele, rămase în minte la citirea ziarului din provincie:* «Ale tale dintru ale tale».

*Nici prin vis nu ne trecea că din întâmplare pusese mâna pe una din acele locuțiuni mistice, din acele devize ale partidului roșu de cari ascultă orbește toată suflarea patriotică, că noi, neconsacrații în misterele organizațiunii internaționale ale societății de exploatare, atinsesem cu vârful condeiului cu triangul cabalistic din marea carte secretă a partidului. Odată atinsă, această formulă a început să geamă sub pana d-lui C.A. Rosetti, d-sa s-a ținut obligat de a ne da o explicare pe larg a acestor vorbe și a făcut-o în cinci articole consecutive ale* Românului, *în acel stil oncțios și apocaliptic care-i e propriu. Iată ce înseamnă această nefericită cabală după* Românul:

(Urmează extrase din editorialul *Românului* de la 14 decembrie, pe care l-am citat mai sus, extrase pe care poetul le comentează ironic. Reținem expresia lui: "*în acel stil oncțios și apocaliptic*", care leagă acest editorial de cel din 13 decembrie 1880: "*La tiradele apocaliptice pe care* Românul *binevoiește a le revărsa oncțios asupra evenimentului...*" – dovadă a paternității eminesciene a tuturor acestor articole din seria atentatului împotriva lui I.C. Brătianu, dar și dovadă a unității interne a tuturor acestor articole ce comunică între ele prin idei, dar și prin expresii).

După ce rezumă, Eminescu trece la atac, un atac memorabil: "*Poate fi sigur d C.A. Rosetti că nu-i suntem decât mulțumitori pentru această explicație. Am suportat cinci articole de insinuațiuni nemeritate până acum, până să ni se explice marele cuvânt cabalistic al religiei revoluționarilor. Deodată ni s-a luminat dinaintea ochilor, deodată am simțit că atinsesem triangulul mistic al conspiratorilor, deodată ne-am adus aminte că acest fatal «ale*

*tale dintru ale tale» a mai fost întrebuințat într-o ocazie analogă de către chiar esplicatorul ei actual.*

*În adevăr, în ianuarie 1876, un om, anume Paraschivescu, care nu putuse justifica întrebuințarea unei sume, îndealtminterelea de loc neînsemnate, din fondurile polițienești, și care n-o putuse restitui, a fost depărtat din funcție. Ministrul prezident de pe atunci, d. Lascăr Catargiu, refuzând în mod constant a-l mai numi în vreo funcție, dar știindu-l în mare mizerie, îl ajuta din când în când cu câte-o mică sumă. Din cauza refuzului de a-l pune în funcție, acest om a comis un atentat asupra ministrului prezident. Iată însă ce scria Românul la 15 ianuarie 1876 asupra acestui atentat*: «Oricât de reprobabil este faptul, dacă vreodată cuvintele *ale tale dintru ale tale* și-au găsit o exactă aplicare este acum, la adresa primului ministru. Cum cutează *Monitorul* a spune că acest funcționar a delapidat, când delapidatorul n-a fost dat judecății, astfel ca să nu mai aibă cuvânt de-a cere slujbă, nici îndrăzneală de-a mai călca pragul primului-ministru? Deci *ale tale dintru ale tale.*

D. Catargiu a înlăturat juriții; a dat pe delapidatori la tribunale; pentru ce dar îi ocrotește? *Ale tale dintru alte tale.*

... Și dacă l-a primit și s-a servit de dânsul, pentru ce la urmă l-a dat afară? *Ale tale dintru ale tale...*

... Însuși prim-ministru este bătut de propriul său agent polițienesc: *ale tale dintru ale tale.*

... Iată-te acum bătut de tocmai cei pe care-i plăteai: *ale tale dintru ale tale...*» .

*Va să zică această vorbă mistică, pe care noi am împrumutat-o unui ziar din provincie,* Românul *a aruncat-o într-un singur articol de* șapte *ori la adresa d-lui Lascăr Catargiu. Când și cui? După un atentat, victimei atentatului.*

*Va să zică, de șapte ori, cu deplină cunoștință a înțelesului grav ce-l au aceste vorbe,* Românul *a pronunțat legitimarea crimei, de șapte ori a fost în culmea neomeniei, de șapte ori într-un articol a rostit deviza asasinilor și a aruncat un virus disolvator în societate".*

Că Eminescu știa dinainte incidentul din 1876 și urmările lui, ne-o dovedește articolul său precedent, tocmai cel din 9 decembrie la care *Românul* a răspuns cu cinci editoriale, unde spune în mod expres: "*... că asupra d-lui Lascăr Catargiu, un om atât de drept și de sincer, s-a ridicat asemenea brațul îndrăznet al unui atentator*". Era, parcă, un avertisment către *Românul* să nu dezgroape acel trecut. Oficiosul liberal îndrăznește, totuși, a explica la 1880 formula pe care el însuși o folosise în 1876. Care să fie scopul lui C.A. Rosetti? Crede, oare, acesta că articolele de presă se uită, au valabilitate doar în momentul publicării lor? Față de M. Eminescu, cel care reia pasaje din ziare cu 15-20 de ani mai vechi uneori? Față de asemenea formule atât de pregnant imprimate în memoria colectivă? Nu credem că amnezia – colectivă, sau a lui C. A. Rosetti însuși – are vreun rol în acest atac al *Românului*, atâta timp cât Eminescu însuși avertizase, readusese în atenție momentul. Reiese clar în evidență o dorință categorică a *Românului* de a dizloca din sistemul *Timpului* un redactor, pe M. Eminescu, pe care nu-l agrea. *Românul* mizează totul pe o carte: explicăm secretele pentru a-l acuza public, imposibil de apărat, pe redactorul de la *Timpul*. Eminescu se află, de altfel, singur în cleștele acestei polemici pe care ziarele liberale o aruncă asupra *Timpului*, asupra sa însuși. Îl va ajuta, peste câteva zile, Titu Maiorescu. Și fără aceste ajutoare, cu editorialul său din 17 decembrie 1880, poetul câștigă partida. Misterele nu mai funcționează, sunt spulberate la lumina adevărului. Poetul însuși o spune: "*Deodată ni s-a luminat dinaintea ochilor...*", după ce o spusese liberalilor: "*ceea ce dorim, e să-și deschidă ochii, să vază limpede o dată în viața lor...*". El continuă acest editorial din 17 decembrie cu trimitere clară la Eschil:

"*Hotărât, e ceva din soarta tragică a regelui Oedipus în purtarea roșiilor. În Teba, în cetatea cu o sută de porți, trăia acest nefericit rege care, fără să o știe, ucisese pe părintele său și se cununase cu mumă-sa. Aflând de la oracolul din Delfi că țara e bântuită de*

*ciumă din cauza acestei crime nemaipomenite, pe al cărei autor nu-l ştia, a pronunţat cu mare furie o osândă energică asupra autorului... asupra sa însuşi. Astfel îi vezi pe roşii căzând într-o adâncă furie când îşi condamnă vorbele şi faptele lor proprii. Sunt momente de taină în viaţa oamenilor, când ei se sperie de ei înşişi, când descopăr pe demonul relelor în ei şi-l blestemă orbeşte, neştiind că lovesc cu această extremă cruzime în pieptul lor propriu".*

O singură inadvertenţă: Teba din Elada nu avea o sută de porţi, ci... şapte. Poetul se gândeşte, probabil, la Teba din Egipt, cetatea cu o sută de porţi. Modelul este, însă, tragedia lui Eschil: "Cei şapte contra Tebei". Ştim, din amintirile lui Vlahuţă, că lui Eminescu îi plăcea în mod deosebit această tragedie, că-l invita pe mai tânărul său prieten s-o traducă în româneşte. Înainte de a o traduce altcineva, Eminescu însuşi o preia în spiritul ei. El este Eteocles, basileul care ascultă crainicul descriindu-i pe fiecare dintre cei şapte asediatori ai Tebei şi care răspunde, la fiecare descriere, cu un discurs pe măsură. Cutare *hybristes* poartă pe scut desenat un om gol cu făclia în mână, iar în jurul lui stă scris "*Voi arde oraşul*": el însuşi va fi ars de fulgerul lui Zeus, profetizează Eteocles, cel care întoarce sistematic răul asupra purtătorilor lui, efectul dorit de către asediatori asupra lor înşile. Eminescu nu "întoarce" răul asupra purtătorului (emiţătorului): îl sesizează în toată grozăvia lui chiar în purtător. Vrând să angajeze o luptă totală, pe tiparul "ori-ori", cu redactorul *Timpului*, aruncând în această luptă toate forţele (C.A. Rosetti însuşi coboară în arenă cu prestigiul şi meşteşugul său) – *Românul* se vede îngenunchiat cu propriile sale arme, Eminescu triumfă de unul singur. În discuţie erau chestiuni de viaţă şi de moarte, apeluri secrete, formule cu rol de ordin ce expuneau, fără îndoială, pe cei vizaţi. Eminescu susţine această polemică cu toată expunerea persoanei sale, se abstrage în cuvânt pur şi de aici luptă. Să nu ne facem iluzii: când cere desolidarizarea partidului de redactor, când cere

ca toată lumea să "vegheze", să caute "prin toate unghiurile" cuibul asasinilor, când îl face pe redactorul *Timpului* complice cu aceștia, când *Telegraful* spune că este vorba de "doi copiști", când redacția *Timpului* este atât de strâns încolțită din toate părțile – nu mai putem crede că funcționa vreo imunitate a persoanei. Dacă, la 13 martie 1881, Titu Maiorescu se ridică în ședință parlamentară și cere restrângerea libertății presei – o face și pentru a se interzice prin presă asemenea parole de adunare.

*Românul* răspunde derutat la acest editorial eminescian, la 19 decembrie 1881: "*În zadar se încearcă organul conservator a face comparațiune: atentatul lui Pietraru se potrivește cu bastonada Paraschivescu ca o dramă a lui Shakespeare cu un joc de păpuși de la bâlci...*" Oficiosul liberal construiește o vorbă de spirit pe ideea eminesciană anterioară, că una e a explica crimele lui Richard al III-lea din tragedia lui Shakespeare, și alta a le scuza. El încearcă să iasă râzând din această înfrângere. Îl ajută, de altfel, împrejurările. La 20 decembrie 1880 se întrunește partidul conservator și-și alege noul conducător tocmai în persoana lui Lascăr Catargiu. Încercările *Românului* de a atomiza această forță politică și a prelua personalitățile ei eșuează: partidul se reorganizează după moartea lui Manolache Costache Epureanu, își găsește o nouă tactică de luptă, îl desemnează pe Eminescu redactor șef al ziarului *Timpul* chiar acum, după această polemică. Polemicile își schimbă cursul, atentatul de la 2 decembrie este dat uitării pentru moment și va reveni în atenția publicului la 13 martie anul viitor.

Până la reorganizarea partidului, însă, Titu Maiorescu mai are un "act" de semnat la această dramă grea a lui Eminescu. Criticul se dovedește a fi, și el, unul care-l ajută pe Eminescu în situația dificilă în care îl aduc ziarele liberale. El publică într-un ziar străin, *Gazeta generală din Ausburg*, la 14/26 decembrie, un lung articol, nesemnat (dar consemnat ca aparținându-i în *Însemnările zilnice*), ce-l va anticipa pe cel de la 31 decembrie același an,

despre situația internă din România. Eminescu îl traduce și-l publică, la rândul său, în *Timpul* din 19 decembrie. Este un aspru rechizitoriu la adresa liberalilor, reiterând teme eminesciene, atrăgându-i atenția regelui că se sprijină pe elemente corupte tocmai acum, când se pune problema declarării României ca regat. Articolul este important și pentru biografiile – puțin cunoscute, altfel – ale foștilor antidinastici ce au devenit, sub liberali, admiratori ai monarhiei (este vorba de I. Câmpineanu, N. Orășeanu, Candiano Popescu etc.). Cu o logică senină, Titu Maiorescu scrie (în traducerea lui Eminescu): *"Față cu toate faptele acestea, cari nu sunt izolate și pe lângă care se pot cita multe altele încă din administrația ministerului actual, acum avem dreptul să întrebăm: iar vor radicalii să-l împingă pe domn încet-încet la abdicare, ca acum zece ani, sau lucrurile acestea se întâmplă cu liberul consentiment al principelui, pe baza unei politici interne urmate cu consecuență? Înțelesul acestei politici ar fi atunci de-a apropia de curte elementele dușmane dinastiei și de-a le împăca astfel prin mărinimoase favoruri încât ele să nu mai constituie pe viitor un pericol pentru monarhie"*. Titu Maiorescu conchide, însă, că un asemenea exemplu este cu totul rău pentru tinerime, care va dori și ea să intre în grațiile tronului tot prin fapte anti-monarhice (Cf. O. XI, p. 446-448).

Eminescu revine la 21 decembrie, cu un comentariu propriu la acest articol pe care l-a tradus din limba germană. Este, după ieșirea din greaua polemică cu *Românul*, o autodefinire pe țărmurile victoriei (și primul său editorial ca redactor-șef al *Timpului*): *"...Cititorii știu bine că suntem gura adevărului; iar dacă avem graiul aspru, asprimea aceasta o considerăm ca un corectiv în contra vicierii spiritului public (...). E o atmosferă febrilă în țară, în care până și spiritele cele mai liniștite se simt gonite parcă din urmă de un demon nevăzut, demonul câștigului fără muncă, demonul american al prădării neomenoase, începând cu istovirea pământului și stârpirea secularilor noștri codri și sfârșind cu*

*tratamentul barbar și fără cruțare al populațiilor*". Poetul se adresează către I.C. Brătianu arătându-i ce e de făcut, recunoscând – o dată pentru totdeauna (pentru că este singura dată) meritele liberalilor din vechea generație dar nu și pe cele ale liberalilor mai tineri: "*Am dori îndeosebi ca domnul Brătianu, în loc de a lăsa pe prietenii săi de la* Românul *de a combate evidența în zeci de numere de-a rândul, ca și când evidența ar putea fi combătută cu succes, să gândească, ca om de stat, că lucrurile nu mai pot merge astfel. Acum o generație sau două Caradalele și Costineștii, Serurii și Pătârlăgenii puteau trece, de bine de rău, de oameni politici. Azi nu mai merge. Domnii aceștia se pot supăra că le vorbim atât de verde, ne pare chiar nouă rău că trebuie să atingem atâtea susceptibilități, dar n-avem ce face. Din generația trecută s-au ales ce s-au putut alege; aproape toți fruntașii partidelor aparțin epocii de la 1848. Cotul cu care măsurăm însă utilitățile de azi e mai mare: a întrebuința oamenii, mijloacele și procedimentele din trecut înseamnă a crea un pericol permanent pentru viitorul țării și naționalității noastre*".

Ca mai toate articolele eminesciene scrise calm, cu logică maioresciană și ton carpist, nici acesta nu este comentat (luat în seamă) de către *Românul*: adevărul spus neted, oricât ar fi de adevărat, trece neobservat de către foile liberale, acestea trebuiesc "excitate" ca să răspundă (Eminescu va folosi, la un moment dat, imaginea strămurării cu care sunt înțepați bivolii mari ca să se miște) – și atunci, răspund de obicei numai la tonul vehement. Or, ca prim redactor al unui ziar de partid, Eminescu avea un rol, trebuia să atragă atenția publicului, să rămână în centrul atenției lui. O va face în tot anul 1881, când, practic, *Românul* nu va mai exista ca ziar de sine stătător, va fi un continuu comentator al *Timpului*, nu va mai avea răgazul să-și edifice un program de partid, etc.

Tot acum, la 21 decembrie, și la fel de calm (deci, tot neluat în seamă), poetul se adresează către rege: "*... În fața unei țări sărace,*

*pline de un ploretariat nesăţios care şi-a creat o organizaţie numai bună pentru a urca repede şi fără control treptele sociale, în faţa plebei permanente, de la care nu se cere nici ştiinţă, nici merit, în faţa acestui abis, c-un cuvânt, Carol Îngăduitorul are satisfacerea de-a vedea rupându-se unul câte unul toţi ghimpii ce erau îndreptaţi odinioară în contra tronului, are satisfacţia de-a duce c-o trăsură de condei ad absurdum abisul Câmpineanu, literatura Orăşanului, istoriografia baronului de Hahn, broşurile lui Iordache Vulpescu; toate, se frâng prin decrete de punere în slujbă. Dar un lucru nu trebuie uitat: exemplul ce se dă tinerei generaţii şi preţul pe care ţara-l plăteşte...*" (O. XI, p. 450-452).

## PRESA NU SE ÎNGRĂDEŞTE

Într-un fel, toată lumea simţea, în acest final de an, în apropierea declarării regatului, că "lucrurile nu mai pot merge aşa"; P.P. Carp o va explica în şedinţa din 13 martie 1881, I.C. Brătianu însuşi va accepta în şedinţa următoare, din 30 martie 1881. Titu Maiorescu îşi încheia interpelarea sa cu un apel la ordine, la ieşirea din starea tulbure de revoluţie permanentă: "*D-lor, acestea sunt deprinderi şi manifestări ce aveau înţeles poate în acele timpuri în care mişcarea revoluţionară era în adevăr mişcare de progres; dar azi, după ce am făcut atâtea revoluţiuni, am răsturnat şi privilegiile vechi, şi vechiul protectorat, am făcut lovituri de stat şi am intrat într-o eră care ziceţi că e constituţională şi liberală, astăzi tot să mai răsturnăm mai departe? Tot revoluţie în permanenţă? Şi oare niciodată să nu pierdem deprinderea de a ne încânta de cuvântul răsturnare şi revoluţiune? Ce efect poate să aibă acesta asupra tinerimii care ne înconjoară şi care se uită la noi, şi mai ales la Dumneavoastră, să vadă ce faceţi şi ce sfătuiţi?*" (*M.O.*, martie 1881, p. 1782). Ca şi M. Eminescu, P. P. Carp ori Al. Lahovari – Titu Maiorescu le aduce aminte liberalilor că revoluţia s-a terminat, că practicile şi dreptul ei trebuie să înceteze, că aşa nu mai merge.

I.C. Brătianu, care pentru un moment joacă rolul – adevărat – de părinte al patriei – răspunde răspicat: *"Ne faceți acuzările cele mai violente, dar să fiți siguri că nu vom face procese de presă decât atunci când vom vedea că presa aduce într-adevăr un pericol pentru țară, și să fiți încredințat, d-le Maiorescu, că atunci când vom vedea că este un pericol pentru statul românesc nu principiile absolute ne vor opri de a lua măsurile cele mai energice în contra oricui, și atunci poate vor fi mulți dintre D-vs care vor țipa mai tare. Dar nu numai în contra D-voastră, ci chiar în contra amicilor mei celor mai intimi, în contra fraților mei, în contra tatălui meu, dacă ar trăi, voi lua acele măsuri, dacă voi vedea că ei pun în pericol statul român"* (*idem*, p. 1783). Primul ministru este convins că *"abusurile de presă se fac de acei care nu au nici un echo în națiunea română* (aplauze), *de jurnalele D-voastră"*, în timp ce *"națiunea română este în condițiuni astfel cum nu poate prinde rădăcini în sânul ei ideile de subversiune de care este frământată astăzi societatea occidentală; fiindcă noi nu avem astăzi un proletariat, pentru că la noi orice român are ce apăra, pentru că are ceva a poseda și nu suntem nevoiți să trecem prin ceea ce au trecut alte societăți...."*. Aici *Monitorul oficial* consemnează în paranteză "întreruperi"; M. Eminescu va arăta în suficiente articole de ziar că la noi în țară exista un proletariat care consta din vânători de posturi... I.C. Brătianu revine, răspunzând acestor întreruperi: *"Apoi, dacă este acel proletariat, pentru acela n-avem nevoie să luăm măsurile pe care le-au luat celelalte societăți europene, căci cu un singur articol de lege provizoriu vom ști să populăm mânăstirile cu acei vagabonzi în mănuși albe, și să le tăiem pofta de instigațiuni și machinațiuni, care sunt străine Țării Românești și care nu găsesc în România aderenți decât în cei care sunt flămânzi de putere sau de Domnie și în acei care nu au ce mânca, numai din cauză că nu sunt obișnuiți să muncească* (aplauze); *numai la aceștia găsesc un echo. Ei bine, pe acești vagabonzi, străini mai toți, îi vom lovi și vom face ca acei care ar putea deveni victima lor să fie puși la adăpost de asemenea nenorociri"*. (*idem*, 1784).

Trebuie spus aici apăsat că libertatea presei este un principiu liberal intangibil, istoriceşte liberalismul sprijinindu-se solid şi crescând odată cu răspândirea ziaristicii în Europa şi, mai ales pentru noi, identificându-se pentru anumite perioade fierbinţi cu presa însăşi. Când Victor Hugo spune (1830) că romantismul este o mare grădină a poeziei unde totul e permis, unde orice idee are dreptul la existenţă, unde nu există fruct oprit – se simte constrâns să concluzioneze :" c'est le liberalisme dans la litterature." Fără a face istoricul acestor libertăţi paralele – a presei, a literaturii, a politicii - apelăm la câteva dintre scrisorile Regelui Carol I din perioada eminesciană pentru a urmări la vârful piramidei acest principiu al liberalismului şi modul cum se armonizează el între celelalte principii care susţin societatea. Iată ce-i scrie el lui Karl Anton von Hohenzollern, tatăl său, la 24 ianuarie/5 februarie 1884: *"Dar cum poate fi stăvilit un asemenea rău ? / curentul socialist în ascensiune,n.n./ Eu nu cunosc decât două sisteme : o îngrădire absolută a libertăţii presei sau o deplină libertate a presei. O cale de mijloc nu duce la nici un rezultat practic Camerele nu sunt dispuse să accepte anumite limitări pentru ziarele care apar aici în limbi străine. Acestea ar fi de dorit, mai ales în cazul ziarului* L'Independence roumaine *care atacă toate instituţiile statului şi a cărui nerusinare a stârnit indignarea generală. ţinta lui este Austro-Ungaria pentru care, aici, din păcate, nu s-au putut câştiga încă multe simpatii. Numai ca să provoace neplăceri guvernului se instigă mereu împotriva acestui stat vecin şi se foloseşte fiecare ocazie pentru a face demonstraţii duşmănoase."* (Scrisori..., ed.cit.,p.173) Despre acelaşi ziar, tot către tatăl său, la 11/23 iunie 1884: *"Presa de opoziţie nu s-a putut abţine, din păcate, să murdărească actul de demnitate prin care ţara legală a vrut să se arate recunoscătoare faţă de capul statului. Îmi pare foarte rău că* L'Independence roumaine *, rusească, ajunge mereu în ţara voastră / Germania, n.n / şi astfel ar putea să slăbească buna impresie pe care votul aproape în unanimitate al Camerelor trebuie că a făcut-*

*o în toată Europa. Fiecare rând, fiecare cuvânt este o minciună sau o perfidie cu această foaie murdară condusă de un trio / Al.Ciurcu, Frederic Dame, G.Secășanu n.n. / care în orice țară ar fi la închisoare pentru procedee infame. Trebuie încă o dată să menționez că toate veștile de la Curte sunt categoric false, se sprijină pe născociri, la fel ca și știrile despre măsurile poliției , demonstrațiile de aici și din provincie. Chiar și dezbaterile Camerei sunt falsificate."* (p.184) Cei trei sunt tocmai înlocuitorii lui Emile Galli, expulzați la 28 iunie 1883 când s-a declarat publică și „nebunia" lui Eminescu ; în 1885 vor fi expulzați și aceștia – în virtutea unei legi la dispoziția guvernului fabricată tocmai acum, în martie 1881, după furtunoasa ședință care a judecat *Timpul*. Legea nu privește, însă, în nici un fel delictul de presă ci „petrecerea străinilor în țară" , iar Guvernul nu este obligat să dea explicații în cazul expulzărilor de acest fel.

Se poate scrie un adevărat tratat despre opiniile lui Carol I privitoare la ziare și ziariști. În centrul preocupărilor sale este acest ziar franțuzesc din București, „*L'Indépendence roumaine*", foarte incomod pentru că ducea în toate capitalele Europei știri despre România într-o limbă de mare circulație – și făcea o opoziție sălbatică, neorganizată, nesubordonată vreunui partid (întrucâtva asculta de *Românul*, în sensul că unii redactori – cum ar fi Grigore Ventura – scria la ambele ziare ). Regele ne dă informația – foarte prețioasă, de altfel – că ziarul franțuzesc era finanțat de Rusia ( primește 12.000 de ruble anual, cum afirmă el la 23 noiembrie / 5decembrie 1883, p.166 - *„ bani care sunt luați din îndemnizațiile de război ce ar fi trebuit să ni se plătească nouă și cu care nu se vrea să ajungem la nici o înțelegere, ca să se împiedice orice aranjament"* – cum afirmase 2/14 decembrie 1881,p.107). Și presa străină , mai ales cea din Austro-Ungaria, atacă des și destul de violent Guvernul României, pe regele Carol I personal – și încă multe alte ziare românești din țară: *"Nemărginita libertate a presei nu ne permite să luăm măsuri*

*împotriva lor. Dar adevărul își va croi drum întotdeauna, astfel că asemenea reportaje mincinoase își vor pierde în cele din urmă audiența și nu vor mai fi băgate în seamă de nimeni"* ( 25 august / 6 septembrie 1882, p. 131 ). Această nețărmurită încredere în proverbe, care lasă libertate nemărginită presei, are limitele ei. Nu totdeauna adevărul iese la suprafață – și nu toate adevărurile sunt silite ori resimt necesitatea de a ieși la suprafață. Drept este că efectul persistă : „nu mai sunt băgate în seamă de nimeni" ziarele care propagă minciuna - dovedită sau nu. Altfel spus, istoria nu mai bagă în seamă , azi de pildă, ziarul L'Indépendence roumaine – dar nu pentru că adevărurile de sub minciunile lui au ieșit la suprafață, ci pentru că s-a discreditat treptat-treptat el însuși, ca ziar. Nici adevărul despre atentatul la viața lui I.C.Brătianu nu a ieșit la suprafață. Și, ceea ce ne pune cu adevărat pe gânduri, nici adevărul din vorbele parlamentare ale lui I.C.Brătianu privind ducerea la mănăstire a ziariștilor incomozi , ca „ vagabonzi cu mănuși albe" dacă acesta va fi fost un semn ori o țintă a organelor de ordine strunite de către Radu Mihail.

Nu cunoaștem vreun asemenea "articol de lege provizoriu" precum cel pe care-l are în vedere I.C. Brătianu; în practică, însă, în mânăstiri erau internați și insurgenți cu o foarte relativă explicare a cauzelor: alienați psihic, alcoolici, scandalagii, etc. M. Eminescu însuși a stat o jumătate de an internat la mânăstirea Neamțului, sub regim de detenție, din toamna lui 1885 până în primăvara lui 1886 (cauza: agăța femeile pe stradă la Iași; o dată a spart vitrina unei librării din urbe, și-a luat propriul volum de versuri dintre cioburile de geam și l-a aruncat în noroiul de pe stradă). Că era sănătos la acea mânăstire, o dovedesc registrele ei în care socotelile contabile (liste de alimente cumpărate și repartizate pentru "cazan", efecte, etc.) sunt scrise cu mâna ce a scris și caietele de la Biblioteca Academiei; că ar fi fost, totuși, bolnav – ne declară, cu imagini grotești, un P. Zosim, prieten cu medicul care din când în când (cam o dată la câteva săptămâni)

dădea pe la mânăstire să-și vadă pacienții. Descrierile acestuia sunt din 1902, 17 ani de la evenimente, se bazează pe amintirile altora și sunt în contradicție flagrantă cu mărturiile fostului administrator al stabilimentului, pe care le publică Augustin Z.N. Pop, și cu scriptele însești amintite mai sus. Departe chilia întunecată, cu hârdău și pereți scrișii cu murdărie, cu duș rece și cămașă de forță, din relatările lui P. Zosim – de amintirea unui om colocvial, sărac (a plecat din mânăstire cu un cufăr de împrumut) pe care însuși Ion Creangă l-a vizitat împreună cu V.G. Morțun, din mărturia administratorului și din celelalte mărturii documentare.

Dar, probabil că practica mânăstirilor umplute cu "vagabonzi în mănuși albe" este mai veche; în lipsă de studii speciale nu ne putem pronunța asupra statutului lor, nici nu știm ce eficacitate au avut. După ședința din 13 martie 1881, însă, știm, că s-a votat în Parlament, din inițiativa Senatului, o lege pentru petrecerea străinilor în țară. Anunțată la 20 martie 1881 de către Eugen Stătescu (viitor ministru de externe în guvernul D. Brătianu; munca la elaborarea acestei legi i-a asigurat ascensiunea, după cum spune Eminescu, cf. O. XII, p. 375), ea a fost citită, conform regulamentului, de trei ori și i s-au adus mai multe amendamente, până când a fost votată la începutul lui aprilie 1881. În sensul legii, guvernul putea dispune, în interesul statului, expulzarea ori domiciliul forțat pentru acei străini ce puneau în pericol siguranța statului. Decizia de expulzare se transmitea pe care administrativă celui în cauză, care trebuia să părăsească țara în timp de 24 de ore. Guvernul nu era obligat să dea explicații în legătură cu această decizie. În baza acestei legi vor fi expulzați din țară, fără motivație, Emil Galli și Zamfir C. Arbore, la 28 iunie 1883. Ministrul de externe, V. Boerescu, explică în Senat la 26 martie 1881: "*D-lor senatori, guvernul aderă la acest proiect și îl primește. Totodată, guvernul crede de datoria sa a vă arăta că această lege care este provenită din inițiativa senatului nu are nici un caracter*

*altul decât acela care este spiritul său, adică că statul român ia simple garanții de siguranță contra tuturor acelor străini care ar putea să compromită interesele sale interioare și exterioare. Dacă zic aceste cuvinte, este ca să nu se bănuiască măcar că această lege este rezultatul vreunei impuneri externe sau influenți străine. Ideea confecționării acestei legi este mult anterioară de proclamarea care s-a făcut la 14 martie, și fiecare dintre noi a simțit că interesul statului român cere a se lua măsuri pentru a i se garanta interesele. Noi n-am făcut decât ceea ce au făcut și alte state mai mari a căror independență, din toate punctele de vedere, nu se poate contesta...".* Se dă exemplul Franței și al Belgiei.

În aceeași ședință din 26 martie 1881, intervenția lui I.C. Brătianu: *"D-lor, să fie bine înțeles că precum guvernul are facultatea să expulzeze pe un străin, tot asemenea are facultatea pentru asemenea măsuri din art. 6 să le ia atunci când crede de cuviință și pentru o categorie de oameni pe care va crede el; căci poate să nu fie nevoie să aplice aceste măsuri pentru toți străinii. (...) Este nevoie de o asemenea măsură pentru că țara românească a ajuns a fi inundată de vagabonzi și făcători de rele. Ni se va zice poate că avem măsurile polițienești, că străinii au pașapoarte, dar se știe că aceste măsuri nu sunt suficiente. Este bună dar această dispoziținne, dar să se înțeleagă că ea nu este obligatorie pentru guvern"* (*idem*, p. 2175-2176).

Legea nu-i privește numai străini, deci, ci și alte categorii pe care le crede guvernul de cuviință. Cât despre acordul deplin al tuturor asupra acestei legi, M. Eminescu consemnează, din contra, oarecare divergențe în Adunarea Deputaților în privința ei: *"Legea în contra străinilor care ar compromite interesele statului e monarhică. Ei bine, dacă mai mulți membrii din opoziție ar fi lipsit din Cameră, proiectul de lege ar fi trecut cu o majoritate de un vot numai. E a se însemna totodată că d. C. A. Rosetti n-a prezidat acea ședință. Față deci cu consecuențele întemeierii monarhiei, majoritatea compusă din demagogi au început să șovăiască. Acest*

*incident au dat loc la un schimb de cuvinte semnificative între d-nul Ion Brătianu și d. C. A. Rosetti: «Dacă-i așa, fă-te d-ta prim-ministru»*, ar fi zis cel dintâi către cel de-al doilea. – *«Bă, dacă eu sunt cauza tuturor relelor, nu primesc nici eu această sarcină»*, ar fi răspuns d-nul Rosetti. C-un cuvânt, majoritatea actuală s-arată incapabilă de a-și aplica în mod organic regalitatea pe care a votat-o, atât de incapabilă încât nici nu simte esența lucrului, nici nu pricepe ceea ce i se cere". (*Timpul*, 11 aprilie 1881; Cf. O. XII, p. 133-134).

Este primul act juridic care-i desparte pe cei doi capi ai partidului liberal; deși i se dă exemplul Franței republicane care are o asemenea lege, C.A. Rosetti nu este, totuși, de acord cu votul. Prima aplicare a acestei legi se va face în domeniul ziaristicii, iar Eminescu, care acum o găsește în conformitate cu principiul monarhic adoptat de către stat, nu știe, desigur, că lucrurile privite astăzi în toate desfășurarea lor pun cu mare probabilitate sub semnul acestei legi și declararea publică a bolii sale din același fatidic 28 iunie 1883...

Legea pentru petrecerea străinilor în țară a avut în presă un efect poate puțin scontat. Deși lucrurile erau lăsate, în sensul legii, la deplina latitudine a guvernului, ziarele au început a avea punctul lor de vedere. O mare parte a polemicilor eminesciene împotriva "străinilor" din țară își au originea aici. Nu întâmplător atacurile presei liberale împotriva persoanei poetului (pe care-l fac bulgar, rutean, etc.) se înteșesc tocmai în această perioadă. Străin, în sensul juridic, însemna neîmpământenit. Eminescu refuză categoric, în mod public uneori, etichetările de străin pe care *Telegraful* ori *Federațiunea* încearcă a i le aplica (ziarele discută, în acest context, și xenofobia poetului: este străin, de ce atunci se ridică împotriva străinilor? – ca și teoria păturii superpuse: redactorul care a lansat-o, vor zice adversarii, este el însuși străin). În replică, poetul cere nici mai mult nici mai puțin decât... dovada de împământenire a lui C. A. Rosetti însuși și a

prietenilor săi: "*Dar la drept vorbind, sunt aceşti oameni măcar împământeniţi? Iată o chestiune serioasă. Sunt în ţară români ardeleni care au servit statului câte 30-40 de ani, sunt saşi aşezaţi din timpul Basarabilor cu anume privilegii, sunt familii evreieşti, puţine, în adevăr, dar vechi, cel puţin de după Petru cel Şchiop, apoi maghiari, germani, mai ştim noi ce. Ei bine, la toţi aceştia, pentru ca să exercite drepturi publice, se cer încă formalităţi de împământenire.*

*Întrebat-au oare cineva dacă d. Fleva, Caligaris, Giani, Carada, Cariagdi, Pherekydis, Culoglu etc. sunt împământeniţi în regulă? Ne rămăşim că cei mai mulţi dintre ei sunt neîmpământeniţi, au fost până ieri supuşi turceşti şi greceşti, azi supuşi nimănui. Chiar d. C.A. Rosetti, declară în scrisoarea sa către izraeliţii din capitală că luase paşaport turcesc, se-nţelege că în calitate de supus turcesc. Se ştie că turcii dădeau bucuros asemenea paşapoarte pentru că ele însemnau o contestare a suveranităţii României. Astfel, d. C.A. Rosetti, printr-un interes momentan, nu pregetă a opta pentru cetăţenie turcească, lovind în faţă suveranitatea pretinsei sale patrii. Iată într-adevăr unde am ajuns. De la români ardeleni ori macedoneni cerem împământenire. De la Flevas, Giani, Carada n-o cere nimeni*". (*Timpul*, 17-18 august 1881; Cf. O. XII, p. 296).

Chestiunea împământenirii acestora, destul de importantă pentru înţelegerea la justa valoare a concepţiei lui Mihai Eminescu despre străini şi xenocraţie în general, a rămas nerezolvată, iar cei numiţi nu dezmint în vreun fel afirmaţia pentru a câştiga, ei şi nu poetul, "rămăşagul".

Despărţirea lui Ion Brătianu de C.A. Rosetti, începută în împrejurările de la 2 decembrie 1880, se accentuează şi va fi urmărită constant de către Eminescu. Poetul descrie în culori păstoase, destul de violent uneori, cele două aripi ale partidului liberal, insistând mai ales asupra rosettiştilor. Ecoul articolului său din 17 decembrie 1880 este încă puternic în luna august a anului 1881: "*Da* Românul *ne spune că trei din patru părţi ale întregului*

*popor sunt roșie. Deie-ni-se voie s-o contestăm în mod absolut aceasta. Trei din patru părți ale locuitorilor țării, fără deosebire de proveniență, sunt țărani și aceștia nu sunt nici roșii, nici albi, nici pestriți.* Românul *o știe, foarte bine, știe foarte bine că voturile acestor români adevărați sunt determinate, cu mici excepții, de guvern, oricare ar fi el, și că, în general, țăranul n-a ajuns a citi nici scrierile d-lui C. A. Rosetti, nici ale noastre. (...) Partidul roșu, cu organizația lui stricată, cu ascultarea absolută ce dă unui fanariot bătrân, nu e un partid politic, ci o societate secretă, analogă cu Maffia și Camorra (...). De aceea, nu sunt a se confunda oamenii care votează pentru roșii, pentru interese, posturi sau lefuri, cu adevăratul partid roșu care consistă din 100-200 de fanarioți constituiți în societatea secretă al cărei șef este d. C.A. Rosetti". (Timpul, 17-18 august 1881; Cf. O. XII, p. 295-296).* Spre deosebire de aceștia, I.C. Brătianu cu gruparea sa în care Eminescu are, până la un punct, încredere.

*Românul* răspunde, la aceste afirmații categorice, cu acuzații dintre cele mai interesante. Prima dintre ele, că *Timpul* atentează la viața lui I.C. Brătianu prin articolele sale. A doua, că *Timpul* dorește chiar asasinarea regelui. Este un capitol lung în polemicile vremii, pe care-l vom trata atunci când ne vom referi la ultima zi a lui Eminescu la *Timpul*, pentru că aceste acuzații ale liberalilor au rămas, parte din ele, legate de poet în amintirile primilor săi biografi.

## EPILOG

Se fac orele 6 după amiază în ziua de 13 martie 1881, când ședința parlamentară trebuia, după regulament, să se încheie. Vicepreședintele adunării anunță faptul, dar voci din sală cer prelungirea ei. Monitorul oficial consemnează: *"Se pune la vot prelungirea ședinței, și se primește"*. Urmează, astfel, discursul lui P.P. Carp. După acesta mai vorbește Nicolae Fleva – un discurs

scurt de final de şedinţă prelungită: *"A acuza pe guvern, pe reprezentaţiunea naţională, majoritatea ţării, care trebuie să fie respectată, este a acuza sentimentele ţării, este de a se acuza naţiunea (...) Dar cine a făcut apel la revoluţiune, noi ori Dvs.? Aţi uitat că în timpul resbelului, într-un jurnal destul de acreditat nu din provincie, dar din Bucureşti, se zicea: a plecat Domnitorul, a plecat guvernul, oştirea se bate peste Dunăre, ce face mitropolitul ţării de nu vine să facă revoluţiune şi să distrugă acest guvern pentru că a făcut cutare şi cutare rău?*

O voce: *Ce ziar era acela?*

D.N. Fleva: *Era jurnalul* Timpul, *din 1878, pe care nu m-am îngrijit să vi-l aduc, căci nu ştiam că veţi face această interpelare. Tot acel ziar care propunea a se crea cordonul ştreangului şi altele...".*

P.P. Carp amintise de "Plevna internă" – exemplul celălalt, al clopotului din Dealul Mitropoliei, trebuia adus de cineva din partea liberalilor pentru a echilibra lucrurile. Lumea este, însă, obosită, nu se mai ridică nimeni să reia discuţia. Nicolae Fleva încheie: *"Iată motivele pentru care eu rog ca Adunarea să stigmatizeze o dată aceste tendinţe ca acei care au fost cu drept acuzaţi să devină acuzatori. Să terminăm o dată cu acest sistem, să ne înfrăţim odată!"* (*M.O.*, pag. 1781).

Voci răzleţe cer închiderea discuţiunii, se pune la vot propunerea şi se primeşte. Apoi se pune la vot "trecerea la ordinea zilei" şi se primeşte de asemenea. Nu s-a votat, deci, o moţiune de neîncredere ori o recomandare către guvern. În timpul guvernării lui I.C. Brătianu nici o interpelare nu reuşeşte, după câte ştim, să clatine guvernul.

Discuţiile puteau să continue a doua zi ori în zilele următoare, pe aceeaşi temă. Titu Maiorescu notează, în *Însemnările sale zilnice*: *"Şedinţa Camerei a durat până la 7 seara. La 8 1/2 am venit cu trăsura la Cameră şi am făcut corectura stenogramei până la 1 1/2 noaptea, luptând foarte cu obositul meu cap. În aceeaşi seară*

*însă roșii aveau adunare a majorității. Simțiseră înfrângerea și hotărâseră, pentru a para lovitura, să proclame a doua zi regatul. Aceasta se și făcu, din inițiativa Camerei (Generalul Lecca, propunător!!)".*

Între alții, la 14 martie a ținut și C.A. Rosetti un discurs pentru a puncta entuziasmul zilei: *"D-lor deputați, sunt la sfârșitul vieței mele, după regulile naturii; în asemenea vârstă, în asemenea momente, nimeni nu se poate îndoi de sinceritatea aceluia care vorbește. Am plecat cu părinții voștri, am parcurs cu ei, și-apoi cu voi, o cale pe care altor națiuni le-a trebuit 300 de ani ca s-o parcurgă cu enorme vărsări de sânge și cu mari sacrificii. Și de ce aceasta? Pentru că ne-am iubit..."* – După lupte "seculare" C.A. Rosetti garantează cu vârsta faptul că se bucură sincer de eveniment.

Cât despre semnele de mirare din *Însemnările zilnice* ale lui Titu Maiorescu în dreptul numelui generalului Lecca, ele au o lungă motivare. Conservatorii vor tuna și fulgera, prin ziarul *Timpul*, împotriva persoanei alese a anunța proclamarea regatului. Cum este posibil ca tocmai cel care l-a detronat pe A.I. Cuza să fie, acum, și cel care anunță regatul? *Timpul* apare cu sfertul de sus al primei pagini – stânga în doliu, o notă tipărită cu litere apăsate sub o cruce obișnuită anunță – nici mai mult nici mai puțin decât... moartea generalului. Este vorba de o moarte așa-zicând civilă, un atac cu totul și cu totul ieșit din comun, cum nu vom mai găsi în presa vremii; doar Grigore Ventura va folosi termeni asemănători când va declara, la 15 august 1883, că Al. Macedonski este un om mort pentru societate, moralmente și socialmente mort (din cauza epigramei anti-eminesciene, pe care Grigore Ventura o explică, de fapt). Relația Ventura-Macedonski se desfășoară în plan cultural, însă; cea dintre H. Lecca și *Timpul* atinge sfera politicului. Nota din ziarul conservator nu este eminesciană (dar Eminescu este redactorul-șef al ziarului!). Presa liberală va reacționa prompt, guvernul de asemenea; de altfel, vajnicul general nu va păți – desigur – nimic: va înainta în funcție

ajungând până la postul de președinte al Camerei deputaților.

Neelucidându-se chestiunea presei în ședința de 13 martie, ea rămâne o rană deschisă: *Timpul* se consideră îndreptățit a publica necrologuri pentru oameni în viață, de vreme ce parlamentul n-a sancționat publicarea condamnării lor la moarte. Repetăm, tonul textului din chenarul negru cu cruce deasupra nu este eminescian, coboară mult sub nivelul injuriei chiar, este o răbufnire violentă.

Oricât ar părea de ciudat, generalul Lecca reprezenta o autoritate și o garanție pentru liberali. Complotul din 11 februarie 1866 nu se putuse face fără el (era comandantul gărzilor palatului, omul de încredere al lui Cuza) – și, imediat după îndepărtarea lui Cuza, liberalii trebuiseră să-și pondereze excesele tot datorită lui, care se dovedea un om ferm și inflexibil. Sacrificat pentru istorie, compromis, uitat – H. Lecca a fost, totuși, un pion important în instalarea monarhiei străine și apoi în actul declarării regatului.

Avea moșii întinse în județul Bacău și prin Neamț, pe care fiii săi le administrau americănește, cu biciul și pistolul, cu militari în termen puși la roboată. În fatidicul 28 iunie 1883, când expulzările vor face vâlvă, ziarele vor primi din Bacău știri îngrijorătoare. Th. Rosetti însuși (junimistul) telegrafia guvernului cerând să intervină energic pentru potolirea fiilor generalului. Stăpâni ca în pampas, aceștia năvăliseră călări în urbe, trăseseră focuri de armă, dărâmaseră rafturile tipografiei și molestaseră redacția *Gazetei de Bacău*. Motivul: gazeta respectivă publicase știri și documente din care reieșea fără putință de tăgadă regimul nemilos de exploatare a țăranilor și soldaților pe moșiile Lecca. Nu era prima oară când se scriau asemenea lucruri (Eminescu însuși avusese câteva intervenții în ziarul *Timpul* pe marginea moșiilor Lecca – vezi ediția) – dar acum se produceau și documente și mărturisiri ale unor militari. Va urma un proces – înscenare mai mult – și conflictul va fi, în cele din urmă, stins. Atacurile tipografiilor devin frecvente după 28 iunie 1883 – până la căderea guvernului Brătianu.

Prin 1880-1881, Eminescu scria *Pe lângă plopii fără soț* (va fi

publicată în *Familia* la 28 august 1883, când poetul se afla în senatoriu, la București, iar prietenii săi pregăteau sumele necesare transportului la Viena). Legendele vor să lege biografia poetului de Cleopatra Lecca Poenaru, actriță: ei i-ar fi dedicat Eminescu această poezie. În 1881 *Timpul* va publica anunțul unui spectacol public în beneficiul Cleopatrei Lecca Poenaru... Este tot ce știm, deocamdată, despre relația lui Eminescu cu familia Lecca. Devenit redactor șef al *Timpului* în urma polemicii din decembrie 1880 cu *Românul*, și la insistența lui Lascăr Catargiu care devine în același timp șeful partidului conservator, Eminescu permite, cu autoritatea sa, nota din 14 martie 1881, această neobișnuită condamnare la moarte a unui om în viață. Permite? Un asemenea "necrolog" nu poate fi scris decât de o mare personalitate politică a cărei indignare trebuie să fi fost mai mare decât chiar efectul lui. Probabil că poetul nu se putea opune. Probabil că-l durea și pe el rana lăsată deschisă în ședința din 13 martie. Liberalii sunt puși în fața faptelor: ale voastre dintru ale voastre; nu vreți a face procese de presă, toleraţi publicarea sentințelor la moarte prin ziare – iată ce poate naște un asemenea sistem... Poetul va teoretiza în viitor, calm ori avântat – dar fără atac la persoană – dezacordul de principiu – nu cu declararea regatului, dar cu persoana însărcinată a face gestul. I.C. Brătianu însuși va simți pulsul opiniei publice și, imediat după declararea regatului, va demisiona chemându-l pe Dumitru Brătianu, fratele său, de la Constantinopole, unde era ministru, să formeze un nou guvern care să pregătească proclamarea regatului, la 10 mai 1881.

Despre scurtul cabinet D. Brătianu ne lasă niște amintiri cât nu se poate de interesante Al. Ciurcu, în ziarul *Adevărul* din 8 august 1910, pe care le redăm și pentru că sunt mai puțin cunoscute: "*Dar acela dintre bărbații de stat care a pus vârf tembelismului oriental a fost, fără îndoială, regretatul Dumitru Brătianu. Idealist, poet, om de inimă, Dumitru Brătianu avea o fire de boem și nu se putea împăca cu disciplina și cu eticheta.*

*Când Ion Brătianu a făcut pe supăratul și a plecat la Florica, a chemat pe fratele său de la Constantinopol ca să-i ia locul. Se știe că Dumitru Brătianu a fost vreo trei luni prim-ministru și ministru de externe. Mult haz s-a făcut atunci. Dumitru Brătianu făcând apel la mine, îndată după sosirea în țară, i-am servit câtva timp de secretar benevol, neplătit, ba încă cheltuind din pungă cu birjile și cu alergăturile.*

*Consilii de miniștri nu se putea ține fiind continuu contramandate și eu serveam de linie de unire între primul ministru și colegii săi, colindând pe la toți cu misiunea ca să-mi comunice mie ceea ce au de spus primului ministru. Diplomații străini nu puteau da ochi cu ministrul de externe, fiindcă acesta uita de audiențele ce le acordase și trebuia să mă duc pe la ei să le cer scuze. De avea să plece undeva, scăpa regulat trenul. Dacă trebuia să asiste la vreo festivitate, sosea prea târziu.*

*Nu primea aproape pe nimeni și, pe când stam amândoi într-o odaie din casa sa situată într-o vastă curte din strada Pensionatului, unde e acuma casa d-lui N. Procopescu, lângă o masă din mijlocul camerei, eu despuind voluminoasa corespondență diplomatică și fumând amândoi din țigaretele ce le adusese de la Țarigrad și care erau într-o cutie mare deasupra unui vraf de cărți și hârtii trântite fără ordine pe masă, soseau mereu la vizite. Scara era lângă o fereastră a odăii la care ne aflam și cel ce se suia pe scară ar fi putut vedea în odaie. Atunci, îndată ce se auzea că urcă cineva scara, la un semn al regretatului Dumitru Brătianu ne ascundeam amândoi sub masă și stam așa de-a bușile până când, feciorul spunând că dl. ministru nu e acasă, auzeam că vizitatorul a coborât scara.*

*Și această manevră se repeta la fiecare cinci minute.*

*Se poate închipui ceva mai comic? Eram tânăr pe atunci și-mi venea să râd, dar Dumitru Brătianu era foarte serios, foarte preocupat de interesele statului și eu aveam o deosebită veneratiune pentru bătrânul patriot, respectam toate fanteziile sale atribuindu-le unei înalte diplomații..." (Al. Ciurcu: Obiceiurile pământului. Exactitatea. Adevărul*, 8 august 1910).

Bineînțeles că era vorba de o abilă diplomație pe care Al. Ciurcu nu vrea ori nu poate s-o explice. Astăzi istoria a elucidat în mare împrejurările dintre declararea și proclamarea regatului (14 martie – 10 mai 1881). Ridicarea țării la un rang atât de important în Europa cum era acela de "regat" trebuia recunoscută de către Marile Puteri. I.C. Brătianu primise recunoașterea de principiu, urma să aleagă ziua potrivită - și a găsit-o după interpelarea lui Titu Maiorescu, curmând în griji noi grijile mai vechi ale conservatorilor. Dintre puterile europene, Austro-Ungaria condiționa recunoașterea regatului român de supremația asupra Dunării până la vărsare, pe care și-o dorea. Practic, Austro-Ungaria și Germania patronau comerțul pe fluviu prin marile companii de vapoare pe care le finanțaseră; doreau și o recunoaștere politică a acestei stări de fapt, urmând a organiza o poliție fluvială, porturile și antreprizele, sistemul schimburilor comerciale, etc. Imperiul obținuse acordul formal (verbal) al lui I.C. Brătianu în acest sens – și-și dăduse în schimb acordul cu regatul I.C. Brătianu demisionează după 14 martie și pentru a nu fi persoană oficială până când se va proclama regatul. Tot de aceea, D. Brătianu, fratele său, nu ține ședințe, nu stă de vorbă cu ambasadorii străini, nu vrea să primească pe nimeni – se ascunde cum poate. Situația, destul de ingrată, va fi făcută publică într-o oarecare măsură prin izbucnirea așa-numitei chestiuni a Dunării, cel mai lung și mai spectaculos scandal politic al următorilor doi ani. Lucrurile se vor dezbate în presa românească – dar și în cea de peste hotare, mai ales în ziarele franțuzești. Ziariști parizieni cu renume vor vești perfidia duplicitară a lui I.C. Brătianu, promisiunile neținute, angajamentul neonorat, etc. – și, deși României i se recunoaște dreptul legitim asupra Dunării pe teritoriul ei, opinia publică europeană înclină a da satisfacție Austro-Ungariei, *pro honore*. V. Boerescu, M. Kogălniceanu, Al. Lahovari vor ține discursuri devenite celebre în chestiune, se vor edita tomuri masive cu acte doveditoare precum și cu declarații

ale oficialităţilor europene. În cele din urmă, P.P. Carp va fi acela care, într-un turneu diplomatic lung şi anevoios, va reuşi a stinge conflictul. În locul Dunării, Germania şi Austro-Ungaria vor cere intrarea României în Tripla alianţă. Tratatul secret trebuia semnat în iunie-iulie 1883, spre ratificarea lui se ajunsese chiar în luna iunie 1883. Serbările de la Iaşi, însă (dezvelirea statuii lui Ştefan cel Mare şi discursurile ţinute) vor întârzia schimbul semnăturilor oficiale. Pentru câteva zile se vor rupe relaţiile diplomatice între Austro-Ungaria şi România, la cererea imperiului. În aceeaşi zi în care Emile Galli părăseşte ţara, expulzat în virtutea legii pentru petrecerea străinilor din aprilie 1881, vor pleca la Viena D.A. Sturdza şi P. Grădişteanu pentru a cere scuze oficiale în legătură cu incidentul de la Iaşi. Se vor face reparaţiile cerute României de pe poziţie de forţă, după care tratatul se va semna în toamna lui 1883, pe când Eminescu călătorea spre Viena dus cu banii junimiştilor spre însănătoşire.

Cât despre scurta preşedenţie a lui D. Brătianu, ea rămâne celebră nu numai prin "ciudăţeniile" diplomatului semnalate de către Al. Ciurcu, dar şi prin discursul din 27 aprilie 1881 (ziua instalării cabinetului său): *"Acum, d-lor deputaţi, negreşit că voiţi să vă dau citire programului nostru ministerial (...). În adevăr, programele s-au cam deochiat. Pentru aceste motive am crezut că e mai bine să schimbăm sistema şi, în loc să vă promit acum câte în lună şi câte în stele, într-o frumoasă programă, mai bine am să vă dau seamă peste câteva luni de ceea ce voi fi făcut (...) Dar ca să facem această îndreptare trebuie ca fiecare să fie la locul său: hoţul la puşcărie, acei care speculă binele public în interesul lor în carantină, iar omul onest la lucru. Mai mulţi cu care am avut ocaziunea să vorbesc la venirea mea la minister mi-au zis că nu vom avea cu cine face aceste îndreptări, căci în ţara aceasta nu sunt oameni oneşti..."*. Eminescu va prelua îndată fragmente din acest discurs (Cf. O. XII, p. 155-156). "Puşcăria" şi "carantina" vor constitui refren în publicistica sa mult timp de acum înainte. Încă

din 1943, în vol. III al ediției sale, Perpessicius cita acest fragment din ziaristica eminesciană: *"De altminteri, ele au fost judecate definitiv și fără apel în ziua în care d. Dimitrie Brătianu, suindu-se pe tribuna Camerei, a invitat pe oamenii de treabă să se puie pe lucru, iar pe hoții partidului a promis să-i trimită la pușcărie. Din nenorocire, dacă ar fi voit sau ar fi putut să se țină de cuvânt, nu s-ar fi găsit destule temnițe ca să-i căpătuiască pe toți cei din urmă"* (*Timpul*, 26 sept. 1882, O. II, p. 319, nota 2). Este un loc comun în ziaristica eminesciană, discursul lui D. Brătianu servindu-i poetului drept argument constant și scut de apărare. De altfel, acest discurs a.... migrat și în presa de peste hotare, Eminescu însuși semnalându-ne ecouri în ziarele franceze (cf. O. XII, p. 173) ori germane (O. XII, p. 194). Este cu atât mai interesant cu cât "pușcăria" și "spitalul de nebuni" se regăsesc în *Scrisoarea III*, care fusese citită de către Titu Maiorescu la Iași în 28 martie 1881 (cunoscutul episod cu revolta lui G. Panu) – și care se va publica în *Convorbiri literare*, numărul din 1 mai 1881. Între lectură și publicare, D. Brătianu oferă parlamentului o... interpretare a ei.

Ne povestește același Al. Ciurcu serbările de la 10 mai 1881 și prezența lui D. Brătianu în cadrul lor: *"Dar vine proclamarea regatului și se fac cu această ocazie mari festivități, printre care defilarea carelor festive și alegorice. Pe bulevardul Universității sunt numai tribune, iar pe treptele Universității se ridică impozanta tribună regală. Sosesc toți invitații, tribunele se umplu cu public, cu lumea oficială, lumea diplomatică și se așteaptă sosirea suveranilor și a înalților lor oaspeți, printre care principele Leopold de Hohenzollern cu prințișorii. Primul ministru și ministrul de externe urma să primească nu numai pe suverani, dar și pe reprezentanții puterilor străine. Dar, Dumitru Brătianu... nicăieri.*

*În fine, sosesc suveranii cu oaspeții, începe parada, și după câtăva vreme iată că sosește în fața tribunei regale o birjă dintre cele mai păcătoase, cu două mârțoage ca vai de ele, cu un birjar zdrențăros și unsuros, iar din birjă se scoboară în frac și cu*

*decorațiile de gât simpatica figură a lui Dumitru Brătianu. Așa că, în loc ca primul ministru să primească pe suverani și pe oaspeți, s-a întâmplat tocmai pe dos. Dar regretatul Dumitru Brătianu, fără a-și pierde cumpătul, s-a scuzat spunând că n-a găsit birjă".* (Al. Ciurcu, *loc. cit.*).

Modelul coboară, să recunoaștem, tot din *Scrisoarea III*, *"un bătrân atât de simplu"* în fața impozantei tribune regale, dar se regăsește și în *Călin*, scena ~~mințit~~ din codru. Dacă a întârziat și pe la chioșcuri, Dumitru Brătianu a putut cumpăra chiar ziarul *Timpul* cu data de 10 mai 1881 (apărut cu o zi înainte, pe 9 mai) și, dacă în birja cea murdară s-a afunat destul de comod, desigur că l-a deschis. Acolo, în pagina din mijloc, a citit o lungă poezie semnată "Mihai Eminescu", preluată din *Convorbiri literare* și intitulată simplu: *Scrisoarea III*. Acesta a fost răspunsul lui Eminescu la parada de 10 mai 1881, la ședința furtunoasă din 13 martie 1881, la toate formele de corupere a vieții publice...

Avem motive să ne îndoim că "simpaticul Dumitru Brătianu" făcea cabotinaj. Ca om care a salvat guvernul la momentul oportun, a avut dreptul a lansa o critică aspră în parlament. În tinerețe, M. Eminescu i-a trimis o (altă) scrisoare, prin care-l ruga să ajute pregătirea congresului de la Putna în memoria lui Ștefan cel Mare (1872). Acolo poetul i se adresează în termeni kantieni și hegelieni, de bună seamă ca unui cunoscător. Ceea ce Al. Ciurcu crede (sau vrea să acrediteze) drept expresie "de vârf a tembelismului oriental" în purtarea lui D. Brătianu – nu este decât o diplomație abilă, o conduită studiată și semnificativă, un "cinism" al manierei de a fi care-l apără și lansează în jur subtile dar categorice acuzații. Vom reveni, de altfel, asupra amintirilor lui Al. Ciurcu pentru că este unul dintre martorii cei mai apropiați de epocă și care vorbește mult timp despre ea. Cam tot ce spune el, însă, trebuie citit cu atenție, tălmăcit cu grijă.

... Așadar, ca răspuns la argumentul "spânzurătorii" prin care liberalii voiau să-l înfiereze pe poet cu stigmatul de instigator,

atâtător la răscoală, etc., Eminescu aduce în discuția țeapa lui Vlad Țepeș. *Scrisoarea III* va fi trecută de către *Românul* în rândul pamfletelor. Citim, de pildă, acest "rechizitoriu" pe care oficiosul liberal îl face redactorului de la *Timpul*, în editorialul din 25 august/6 septembrie 1881: *"Ce face, în schimb, presa opoziției? Înjură din răsputeri pe Costinescu, Pherekyde, Giani, Cariagdi, și chiar pe d. Carada care nu a voit să ocupe nici o funcțiune, îi amenință cu spânzutoarea sau cu țeapa, iar despre proiect, despre chestiune, ori tace ori spune că este rău, nu se poate mai rău (...). Injurii și calomnii stereotipe, a doua zi dezmințite, teorii bolnăvicioase reacționaro-revoluționaro-socialiste, care tind a arăta că națiunea întreagă este o adunătură de imbecili, exploatată de o mână de mișei, că profesiunile liberale – comersanți, meseriași, profesori, medici, advocați – în genere tot ce este liberal – sunt canalie, vulg, noroi, mocirlă socială; că nu există în țară adevărați români decât câțiva țărani din vârful munților și boierii și ciocoii patroni ai ziarelor respective, iar în colo toți sunt străini care trebuiesc curățați din țară cu frânghia de cânepă..."*. Este, dată fiind apropierea în timp, primul comentariu al *Scrisorii III* – într-un context în care, prin citarea ei, se individualizează autorul articolelor din *Timpul*, Mihai Eminescu.

Anul 1881 în activitatea lui Eminescu este anul maximei creativități – atât interne (poetul desăvârșește teoria păturii superpuse) cât și externe (*Timpul* reușește, prin pana primului ei redactor, să antreneze în polemică aprinsă, continuă, mai toate ziarele bucureștene). Sunt luni bune când *Românul* nu-și poate contura un program propriu fiind obligat să răspundă aproape număr de număr *Timpului*. Lucrul este de-a dreptul impresionant – și nu s-a mai întâmplat în istoria presei noastre: un organ oficial, al partidului de guvernământ, devine marginal, se târăște de pe o zi pe alta răspunzând acuzațiilor, răspândind injurii și calomnii, nu mai găsește resurse de a construi, nu-și mai menține locul de publicație centrală. Numai citind *Românul* din acești ani (mai ales

din anul 1881) înțelegi cât de mult îi incomoda Eminescu pe liberali. Practic, este o publicație asediată, înnăbușită, plină de citate din *Timpul*, de răbufniri, apeluri la logică, puerile justificări și apeluri la conducătorii partidului conservator de a tempera tonul... Rana rămasă deschisă în ședința parlamentară din 13 martie 1881 va sângera dureros. Guvernul n-a găsit o soluție pentru presă – aceasta devine din ce în ce mai importantă ca factor de creere a opiniei publice. Eminescu este vocea cea mai autorizată a momentului – și de acum înainte el va începe desfășurarea unei teorii coerente, va ataca în sistem concertat articulând orice ieșire în arenă în cupola de idei pe care posteritatea o va recunoaște drept sistemul teoretic eminescian.
Va veni, apoi, anul cel greu al lui Mihai Eminescu, 1882, când încoltit din toate părțile, poetul va rări scrisul ziaristic. Cunoscutul pamflet al lui Nicolae Xenopol, greaua polemică din jurul lui 10 mai 1882 (când în discuție vor fi niște revolte țărănești de iscarea cărora liberalii acuză ziarul *Timpul*), lunga polemică pe tema Tudor Vladimirescu (piedută în mod formal de către Eminescu), pierderea alegerilor de către conservatori și trecerea junimiștilor la liberali, serbările de la Iași din iunie 1883 – toate acestea vor lovi concentric stânca, vor măcina rădăcinile adânci, vor scoate, în cele din urmă, pana lui Eminescu din contextul ziaristicii vremii. Deja la sfârșitul lui 1881 el nu mai este prim-redactor al ziarului *Timpul*.

# PARTEA A II-A

# Oglinzile timpului

# ARGUMENT

...În anii 80 ai secolului trecut am lucrat aproape fără încetare la „Bibliografia Mihai Eminescu", elaborată o dată la Biblioteca Academiei Române prin anii 70 și acum reluată de un colectiv nou, cu baza documentară lărgită pentru a se pune de acord cu imensitatea șantierului de la Muzeul Literaturii Române ce scotea ediția de *Opere*. Nu e locul, aici, să torc firul acelor povești cu ierni de o jumătate și mai bine de an pe care le treceam în jersee până peste șale din lână țigaie și mănuși cu vârful degetelor rupte ca să poată fi apucat creionul și pipăită foaia de ziar, cu veri în care alergam să mutăm depozitele exterioare ale bibliotecii dintr-un colț în altul al Bucureștilor ca să le scăpăm de demolări, cu niște greutăți, așadar, care au cernut până la lamură prieteniile și colegialitățile, sudându-le definitiv, și au creat sentimentul acela că biblioteca ne aparține, este a noastră pentru că o salvăm și întreținem între cărțile ei liturghia muncii ... Câteva lucruri despre această bibliografie, cea mai vastă din câte s-au făcut vreodată pentru un autor în cultura românească, trebuie spuse din interiorul acestui colectiv, cu atât mai mult cu cât primul volum al ei a apărut acum câțiva ani chiar în seria de *Opere*, ca al XVII-lea volum al seriei, și lumea nu prea înțelege de ce așa și ce va mai urma. Rămâne să judece alții, dar mai ales colegii mei, dacă e rău sau bine că încep aceste deslușiri tocmai eu, care în 1986 am „trădat biblioteca", luându-mi transferul la revista „Luceafărul". Din capul locului pot spune, în apărare, că nu frigul academic m-a împins la această „trădare" – ci m-au atras prietenii ceilalți în presă, unde era nevoie și de mine pentru a apăra ediția în curs de tipărire și foarte viu dezbătută sub raportul necesității de a fi sau

nu, cât anume, cum, de ce etc. Am publicat în acești ani, în „Luceafărul", articole eminesciene din ziarul „Timpul" pe care ediția academică nu le conține, demonstrând, astfel, că, departe de a cuprinde prea multe texte, această ediție lasă încă multe pe dinafară. Și, întâmplător sau nu, este vorba de texte importante pentru biografia intelectuală a lui Eminescu pe care ediția ar fi trebuit să le conțină – de n-ar fi să amintesc decât de ultimul text scris și publicat de Eminescu în viața lui, cel din 13 ianuarie 1889, prin care a provocat căderea guvernului pentru câteva ore și după care a fost internat pentru ultima dată la spitalul de nebuni. Asemenea argumente mă apără, poate, dar asta înseamnă că există și altele, care mă acuză. Iar cel mai important dintre ele este această „Bibliografie Mihai Eminescu", în fine apărută, care, însă, nu mai este aproape nimic din ce am vrut noi să fie, și pe care poate o ajutam să se construiască dacă rămâneam în frigul inițial. Mi-a plăcut lupta „călduță" , cu victorii aplaudate pe arena largă culturală a țării, în locul muncii în anonimat pentru...

„Pentru ce", mă rog ? Aș fi putut eu să-l conving pe numitul V. V., cel care a coordonat, să-l citească pe poet pentru a-l înțelege? Pe renumitul Gabriel Strempel, cel care semnează totul ca ultim decident, că e nevoie de zece volume, nu de două, de un institut, nu de o secție a unei biblioteci, de un conducător științific, nu de V.V., de colaborare cu editorii, nu de separare netă ( a-i întreba ceva ori a lua ceva din ce-ți spuneau dânșii echivala cu vinderea sau cumpărarea secretelor de serviciu; asta, însă, numai pentru noi, nu și reciproc) ...? Aș fi rămas să-mi exersez eristica zi și noapte între zidurile Bibliotecii Academiei Române – într-o zădărnicie dulce în felul ei și pilduitoare – sau mai degrabă pilduită – fără nici un câștig, în fond, pentru Eminescu însuși ...

Pun problema și invers: rău că am plecat, rău că aș fi rămas – nu trebuia să aleg răul cel mai mic? – Și, pentru că l-am ales, m-am ales cu ( iată cum pic în rima lui Hașdeu :" *Românii s-au ales cu / Puțin din Eminescu*"... ) această dilemă în care pun, de ani de

zile, studii şi cărţi sperând la început că voi umple fanta, iar apoi, pe parcurs, fiind tot mai preocupat doar s-o definesc cât mai clar ca dilemă necesară – şi, desigur, să arăt cele două căi de existenţă ale ei, cele două „ leme" ca ieşiri spre lumină : una se arată stând pe loc iar cealaltă alunecând spre ceva, fie document, fie informaţie, fie altceva... În fond, rima haşdeană din paranteza de mai sus îmi arată că acest « altceva » este chiar chestie de destin , adică este necesar ca generaţie de generaţie să avem numai cu măsură mică , şi din Eminescu propriu-zis - şi unii de la alţii – astfel că puteam să fiu eu oricine, să pot oricât să şi să vreau orice – tot răul cel mai mic l-aş fi ales, tot pentru împuţinarea într-un fel sau altul a elanului sau a grămezii de fapte. La Biblioteca Academiei Române se forma pentru a nu ştiu câta oară un colectiv specializat – cam cu obligaţie – în Eminescu. Mai întâi un asemenea colectiv fusese format la Institutul de Lingvistică pentru scoaterea « Dicţionarului limbii poetice a lui Eminescu ». Se lucrase vreo 15 ani sub conducerea lui Tudor Vianu, apoi a lui Şerban Cioculescu – în 1967 dicţionarul ieşise, iar colectivul se dizolvase. S-a format, apoi, alt colectiv , la Muzeul Literaturii Române, cu alţi specialişti ( n-a fost primit niciunul dintre cei care timp de 15 ani studiaseră chestiunea ). Când se va încheia seria de *Opere* la care lucrează ei, adică în 1989, şi acest colectiv se va dizolva. La Biblioteca Academiei Române s-a format colectivul pentru Bibliografia din 1976 – după care s-a dizolvat, de asemenea, formându-se altul. Paralel cu Muzeul Literaturii Române, la Editura Minerva s-a pornit, iarăşi, un şantier de editare a lui M.Eminescu ( unde D-na Aurelia Rusu a reuşit un adevărat tur de forţă, echilibrând ediţia M.L.R.). Vreau să arăt că nicăieri nu s-a permanentizat eminescologia ca ştiinţă : cum se înjgheba câte un grup de cunoscători avizaţi – cum i se dădea un plan, planul era îndeplimnit şi apoi grupul se desfăcea în indivizi ori trecea la alt plan. Desigur, a funcţionat, aici, şi teama ca nu cumva eminescologia ca ştiinţă să se permanentizeze, să se

formeze un nucleu constant, puternic, atrăgător – care să emită pretenţia la înfiinţarea unui institut. Pentru că, degeaba ne ascundem după deget, de asta s-au ferit toţi factorii de răspundere ai statului, de insitutionalizarea lui Eminescu. Dar, pe lângă această stare pe loc ca prima existenţă în dilemă, a funcţionat şi acel „blestem haşdeean" cu „puţinismul" , adică trebuia să ne alegem cu puţin din Eminescu, s-o luăm mereu de la capăt, să pierdem mereu pe drum de la generaţie la generaţie maldăre de informaţii şi pachete de idei...

Cu această *Bibliografie*, însă, destinul s-a jucat de-a dreptul, adică nepermis de puţin s-a ales din munca şi entuziasmul anilor 80 ai secolului trecut – iar jocul acesta este cu atât mai nedrept cu cât acea muncă nu s-a făcut fără sacrificiul conştient al frigului amintit, al sărăciei asumate, apărate chiar, ori al însingurării fiecăruia dintre noi în Eminescu. Dacă aceasta e pedeapsă pentru *hybris* – unde e *hybrisul* ? – Unde în altă parte decât în acest entuziasm peste măsură al muncii, în această iubire iarăşi peste măsură a ei, în încrederea idem că e sens într-asta! Iar mai departe, vorba lui Eschil : " *Greşelii vechi îi place să nască alta nouă, când clipa-i potrivită. – Şi tot aşa, mereu trăieşte-n oamenii ce-s puşi pe rele.*" Entuziasmul este o greşeală, chiar greşeala de început, „veche" – iar dacă până şi entuziasmul este greşeală înseamnă că totul este. Şi acum clipa e potrivită pentru a nu ştiu câta naştere. Puşi pe rele rămânem noi, adică traşi într-o singură parte, aceasta a reprezentării *hybrisului.*

În acei ani eu lucram sălbatic la traducerea lui Eschil în româneşte pentru a nu uita greaca din facultate, am reuşit chiar performanţa de a umple câteva caiete, adică de a-l traduce complet, în versuri, şi apoi , neumplându-mi-se sertarul, mă apucasem de Homer din care convertisem, la fel, primele patru cânturi ale *Iliadei.* Lucram regeşte cu câteva ediţii pe masă, cu glosse şi scholii, traduceri în franceză şi română, dicţionare şi enciclopedii – simţindu-mă cu adevărat extras din contingent,

oarecum ca ursul în stupul cu miere fără albine... Nu mă „înțepau" nici remarcile colegilor direcți că am să mă ratez cu atâta alcool, fumat și traducere – nici ale celor indirecți, mai îndepărtați dar ținuți la curent de ceilalți, că neglijez sarcinile de serviciu pentru studii personale. La cârciuma alăturată, cea a Uniunii Scriitorilor, unde săream gardul și noi, cei câțiva bibliotecari mai îndrăzneți, le împuiam capul unora și altora, poeți ori prozatori *en titre*, cu teorii și cuvinte grecești, începând să fiu tot mai așteptat pentru pata pe care o adăugam la pitoresc. Amicul Grigore Goanță, lăudată fie-i țărâna care luptă de vreo 10 ani să-l dizolve în fructe și foi de tutun, excela în viața lui Napoleon pe care și-o asimilase pe ani și zile, pe biografi și pictori – întreținând, și el, dar mult peste măsură, mesele lichide pe la care nimerea. Eu mă mulțumeam cu puțin, Eschil îmi era repertoriul, și , în paralel, teoria *hybrisului* pe care o găseam în toate, de la proverbele românești până la biografiile noastre personale, mai ales ale colegilor de țigară de la fumoarul dintre etaje. Era o adevărată poezie să faci știință „la croitori" ( cum ne exprimam noi, încifrat ca să nu fim înțeleși; de fapt, încifrându-ne nouă înșine în acest cuvânt tendința continuă de a ne croi o soartă...) – unde, în plus, nu puteam fi căutați pentru că la poartă veghea vestitul Udriște, fost paznic de pușcărie... Eu discutam cuvinte, și cu cât explicațiile erau mai aride cu atât se aluneca mai intens în poezie. Un om *supărat*, de pildă, cum erau mulți pe vremea aceea, este un om *superat*, adică vine de la *supero, superare, superavi, superatum*, care vine de la *super* – celebra prepoziție latinească având sensul „pe, peste". Supărat este cineva care are pe altcineva peste el, adică este sufocat, înăbușit. Da, dar sensul românesc este activ, cine e supărat tună și fulgeră, face furori dacă vrea, trebuie să te păzești din calea lui. Ia uite, dom'le, cât gasconism în limba noastră de consum, adică el e pus la pământ, se află sub altul – și tot el e mândru foarte și se umflă-n pene... Da, expresia de limbă *„Ia-l după mine că-l omor"* explică

exact sensul prim al cuvântului. Vorba lui Eminescu: ca să-l cunoşti pe român dă-i o palmă şi el îţi va întinde şi obrazul celălalt şi-ţi va spune :"- *Mai dă-mi, rogu.-te, una ca să avem de ce ne socoti, şi apoi las' pe mine...*". Omul supărat în româneşte este, aşadar, omul primei palme primite, nu mai mult – şi apoi, las' pe el, cum zice poetul. Cu aceste filosofeme cuceream mesele mai uşor decât alt amic al nostru, bunul şi blândul Radovici, aflat acum de mult în căutarea lui Griguţă – amândoi, însă, rămaşi puncte fixe în amintirea oricui se împletea printre stâlpii din amintitul restaurant-cantină înainte şi imediat după 1989.

Se părea că această dulce viaţa între academicieni şi scriitori nu se mai termină, pe lângă unii dându-mă stilist iar pe lângă ceilalţi specialist în cuvinte, adică în iubirea lor. Îmi legumeam *hybrisul* în tihnă, dar Dl. Gabriel Strempel, directorul veşnic al Bibliotecii Academiei Române, mi-a pus la un moment dat gând rău şi m-a adus, cu şosele cu momele, la colectivul Eminescu unde era nevoie de oameni să răsfoiască ziarele şi cărţile. Mierea a fost, un scurt timp, cam amară – dar apoi a devenit şi mai dulce. Nu întâmplător mi s-a spus de către Iulian Neacşu, la un moment dat, *Oblio*, după un film de desene animate cu ideea că într-o lume cu capete teşite apare, la un moment dat, unul cu ţeasta ţuguiată: după deviza că chiorul în ţara orbilor este împărat, am reuşit, încetul cu încetul, să-mi transfer situaţia din grădina lui Udrişte – între mesele lui V.V.

La *Bibliografia Mihai Eminescu* am ales sectorul „periodice" – şi n-am avut parte de literele „glorioase", *A* ( unde sunt analele ori almanahurile), *C* ( unde sunt calendarele) ori *R* (unde sunt revistele). Mi-au revenit *F, O* şi *V* ( „ Bulevardul Fov", cum mi-a zis şi scris Griguţă Goanţă, forţând fonetic denumirea tabloului cunoscut), adică am parcurs toate ziarele şi revistele din Biblioteca Academiei începând cu litera *F* ( *Familia, Falanga, Funigel, Foiala noastră....*) , apoi cu litera *O* ( *Opinia* de la Iaşi a fost colecţia cea mai importantă), apoi cu *V* ( *Viitorul*, dar mai ales *Vremea*, etc.).E

fascinant : faci o dată istoria (ziaristică) a României pe firul unei colecții, apoi o reiei pe altă colecție și alta și alta... Peste tot, în căutarea numelui lui Eminescu. Pentru perioada interbelică evenimentul care „ia foc" în toate este cel de la Costești, de Paști 1933 : atunci a luat foc la propriu , în timpul slujbei de Înviere, biserica din sat cu lumea înăuntru, cu preotul ( preoteasa a scăpat pentru că era acasă, îl aștepta cu mielul și cozonacii ), dascălul, mulți copii... N-a putut nimeni s-o stingă, ușa s-a blocat pentru că se deschidea în interior și, lumea îmbulzindu-se să iasă, s-a închis în loc să se deschidă. A fost o jale cum nu s-a mai pomenit iar presa a relatat de la fața locului săptămâni în șir. Desigur, s-au căutat vinovății personale sau colective, teoria *hybrisului* este la ea acasă în asemenea evenimente. Noul nostru șef, dl. V .V. (nu-i spun numele, și așa este – ca să-l parafrazez pe Vergilius ; „insignem superbitate virum" – iar lui i se trage clar de la intruziunea voluntară în eminescologie ), trimis să ne conducă și să coordoneze imensa lucrare bibliografică de undeva, de sus, de la un for competent (cred că e vorba de Academia Ștefan Gheorghiu și mai am impresia vagă că, de fapt, a fost dat afară de acolo, adică restructrurat de către Dumitru Popescu ; toate acestea sunt, însă, pentru mine simple nume , nu le-am verificat și nu le prea înțeleg) - ei bine, chiar pe când ne era nou șef, într-o discuție mai liberă, la o pauză de iaurt, a apucat să se confeseze, spunându-ne între altele că e chel deoarece, când a fost lector în China, nu a ales mâncare occidentală, europeană, mai scumpă – ci s-a hrănit chinezește, cu orez și alte halea care l-au adus în halul acesta. Iată *hybrisul* la el acasă, pedepsă pentru dorința de înavuțire...Mai spunea, apoi, cu un fel de mândrie ascunsă, că e fiu de preot dintr-un sat înfundat undeva în teritoriu, pe lângă orășelul numit Costești, în județul Argeș.. L-am privit cu multă suspiciune chiar de atunci: *hybrisul* era pe el cât gâsca. Cu altă ocazie, destul de apropiată (eram mulți și ne serbam ziua onomastică sau pe cea de naștere în birou) , am spus vorbele țărănești pe

care le ştiam de acasă : „ – *Să trăieşti ca popa din Costeşti !*". N-a înţeles, şi i-am explicat – dar cu voce tare, să audă toţi colegii - că e o vorbă populară, că popa din Costeşti a ars în biserica lui de Paşti 1933. Au zâmbit a râde doar colegii mei, ştiau ei de ce. La prima dispută publică, însă, tot în birou, când „şeful" a venit, după câteva nopţi nedormite, cu un snop de fişe de-ale noastre prelucrate stilistic de mâna lui până la înnegrire şi m-a scos din sărite ( o adnotare de-a mea devenise în viziunea lui bibliografică :" *articol despre destinul antum şi postum al lui Eminescu*", ceea ce mi s-a părut o aberaţie pentru că destinul e destin şi priveşte numai viaţa ; originalul meu era, de altfel, strict despre ce spunea articolul respectiv în legătură cu viaţa şi postumitatea lui Eminescu ) i-am strigat în faţă : „ – *Dumneata nu eşti fiul popii din Costeşti, pentru că pe acela îl chema exact cum ţi-au distribuit ăştia pseudonimul, chiar nu înţelegi?!*" . Tot colectivul a îngheţat, pentru că toţi ştiau cum se numise popa din Costeşti, dar V.V. n-a schiţat nici un gest, şi-a îndesat doar capul între urechi; n-a înţeles sau s-a făcut că nu înţelege, cert este că de atunci s-a mai potolit din zelul schimbării adnotărilor, dar a început să noteze pe hârtie toate minutele când şedeam la ţigară, la cafea ori la bere...Trec peste acestea; vreau să spun că e absurd, e imposibil aş zice, să fii din Costeşti, să te cheme cum l-a chemat pe popa din Costeşti – şi să nu ştii nici măcar din auzite ce-a fost acolo în 1933, de Paşti, când, după vârsta din buletin, trebuie să fi avut şi tu vreo 5-6 anişori. Odată şi-odată tot se răzbună *hybrisul*, nu poţi minţi destinul în toată „antumitatea şi postumitatea".

Iată cine a coordonat ştiinţificeşte bibliografia Eminescu, după ce a învăţat, de la noi, diferenţa dintre carte şi periodic ( chestie foarte grea : de la ce număr de pagini în sus vorbim de o carte, cum clasăm o revistă cu titlul „Ion Creangă" – el fiind gata-gata să facă o revoluţie în fişierele Bibliotecii Academiei punând la „Creangă" şi cerând să se rezolve toate cazurile de acest fel prin clasarea la numele de familie, cum se face la carte, pentru unitatea de

monolit a ideii bibliotecăreşti, nu e aşa ?!). Practic, eu mi-am văzut de treabă şi am făcut, în tot acest timp, fişe duble : unele ca să-l gâdil condeiul lui stilistic – şi altele pentru mine însumi, încercând să rezum cât mai exact şi complet textele pe care le citeam. Adică: dădeam fişele mai întâi la dactilografiat, la D-na Jeni ( fiecare fişă în parte se dactilografia în patru exemplare, urmând a fi clasate în cele patru fişiere : alfabetic, cronologic, tematic şi la referinţe: exemplarul prim, cel scris de mână, trecând la titlul periodicului), păstram dactilogramele şi apoi îi dădeam lui, şefului, din nou fişa de bază – dar deja prelucrată fără ca el să mai ştie. Speram să-i înşel vigilenţa, să pot strecura în acest tom imens care se cheamă *Bibliografia Eminescu* şi unele adevăruri mai incomode, cum se spune. N-a fost să fie aşa, m-a pândit şi pe mine *hybrisul* – şi asta nu pentru că ar fi avut musiu V.V. cine ştie ce surplus de vigilenţă capabil să-l treacă „pe automat" la aterizările dificile – dar pentru că în final, când s-a ajuns la tipărire, s-au tăiat pur şi simplu toate adnotările, şi ale noastre şi ale lui – desigur, el, fiind primul care s-a plâns că ţi fost cenzurat de spaţiul tipografic. A scăpat cultura română de câteva zeci de mii de fraze însemnând comentariul bibliografic al lui V.V. pe informaţia culeasă de colectivul nostru. Această cenzură a cenzurii e bună , şi ea, la ceva totuşi. Vreau să spun că acest despot ideologic îşi confiscase pentru sufletul său tema Eminescu şi valsa, pur şi simplu, pe adnotări, făcea chiar versuri sau poezie albă în fişe întrebându-ne , uneori, cu seninătate, dacă ne place...

Trec şi peste asta şi ajung la miezul problemei. Am atins, la un moment dat, performanţa – după aproape doi ani de verificări – să ştiu exact de unde citează cutare ziar, adică să deschid oricare dintre cele 11 volume ale operei eminesciene la pasajul citat sau aproape de el. Asta m-a făcut indispensabil, mai ales pentru citatele din ziaristica lui Eminescu. Am confecţionat chiar un dicţionar dactilografiat, în două volume, cu termeni eminescieni din ziaristică, după ediţiile lui I.Creţu cu trimitere exactă la pagină

şi cu însemnarea pe scurt a contextului în care apărea cuvântul respectiv. Practic, am luat ediţia şi am scos de pe fiecare pagină cuvintele semnificative în citate, apoi făcând dicţionarul alfabetic. A fost de ajutor întrucâtva la început, căci cu timpul toţi cei 10 bibliografi am ajuns să ştim pe dinafară ediţiile şi citatele reprezentative. A se înţelege : era vorba de muncă de 8 ore pe zi, zilnic, pe când sâmbăta liberă era încă un vis iar şeful nostru nu făcea decât să mănânce iaurt şi să noteze de câte ori ieşeam la ţigări fiecare. Că mai fugeam noi , Eu, Griguţă şi cu Radone, pe alături, pe la „croitori" – asta era din când în când şi cu măsură ; preferam să rămânem acolo după program ca să nu ne mai complicăm. Ani de zile de muncă ştiinţifică forţată ne-a făcut, desigur, să găsim în ideea Eminescu singura bucurie majoră, aşa cum – *mutatis mutandis* – un colectiv de mari fizicieni supravegheat de soldaţi vedeau în descoperirea bombei atomice idealul lor. Nu compar la întâmplare. Cu toţii am avut impresia, la un moment dat, că avem sub ochii şi sub mâinile noastre „*bomba atomică Eminescu*", adică informaţia care se tot aduna în mintea şi sufletul nostru schimba ce ştiam noi, ce se ştia îndeobşte despre viaţa şi opera lui Mihai Eminescu. Ieşea la iveală un alt Eminescu – pe care şeful nostru cu iaurtul îl vedea numai în fişele noastre şi încerca să-l readucă la normele anilor lui de tinereţe , poetizând.

După experienţa micului dicţionar de termeni, am înţeles că tot eu trebuie să iau alt sector foarte greu de acoperit, şi anume presa sincronă eminesciană. Este vorba de ziarele din jurul *Timpului*, adică de *Românul* în primul rând, apoi de *România liberă*, *Telegraful*, *Presa*, *Binele public* – în total vreo 50-60 de titluri. Am început cu primul dintre ele, „*Românul*". Jale mare : e plin de referinţe la *Timpul*, număr de număr citează şi comentează – dar eşti ca într-o pădure fără busolă : unde se referă la Eminescu – şi unde la alţi redactori ai *Timpului*? Principiul general al presei aceleia este anonimatul, nimic nu este semnat, când un ziarist ajunge să-şi semneze un text – de obicei, ca să se apere într-o

polemică – rezultă oarecum că n-a reușit să-și păstreze numele în ascuns, că a fost obligat să-și decline identitatea. Nici articolele din *Timpul* lui Eminescu nu sunt semnate, desigur. Ce să faci în această situație ? Desigur, iei de bune articolele considerate drept eminesciene de către ediții. Pentru asta, însă, trebuie să confrunți mai întâi edițiile acestea cu ziarul *Timpul*. Trebuie citit număr de număr – cel puțin în diagonală – și însemnat ce text este considerat ca eminescian, de care dintre editori, eventual de reținut argumentele paternității. Trecând, apoi, la ziarul *Românul*, prima oglindă a *Timpului*, trebuie să bibliografiezi, pentru o bibliografie *Eminescu*, numai acele articole care răspund, comentează sau citează texte presupuse ca eminesciene. *Românul* polemizează zilnic și masiv cu *Timpul*, mai ales pe unele secvențe temporale - dar nu toate textele polemizează cu texte eminesciene. Ne aflăm, cu această constatare, într-un paradox care se conturează foarte clar pe măsură ce avansezi în confruntări. Se pune, astfel, prima problemă practică : ce bibliografiem noi, la ce ne referim ? Consemnăm, adică, referințele *Românului* la Eminescu – sau la ziarul *Timpul* ? Între timp eu am înțeles că trebuie să confrunt număr cu număr cele două ziare, adică să le am pe amândouă pe masă și să le citesc în paralel. Am mai înțeles, apoi, că trebuie să știu foarte bine, dar foarte bine, ziarul de bază, adică *Timpul*. Cunoscând baza poți raporta împrejurimile la ea. Am început, așadar, să fac scurte rezumate bibliografice la toate articolele din *Timpul*, număr de număr. Modelul meu a fost, desigur, „Biblioteca din Alexandria", cartea de rezumate a lui Fotius, primul bibliograf al lumii în sens clasic. Mai aveam în minte sistemul epitomelor , tot din antichitate, care sunt cu adevărat rezumate bibliografice, adică foarte scurte dar cât se poate de complete (despre exactitate nu putem vorbi, pentru că nu se mai păstrează tomurile care au fost rezumate: acesta este destinul mare, înfricoșător de fapt, al bibliografiilor: ele rămân, materia pe care se bazează se pierde, de multe ori). Având în mână aceste rezu-

mate ale articolelor eminesciene, cu ele pot cutreiera toată presa sincronă şi stabilesc simplu ecourile *Timpului* în vremea sa.

Da, dar este vorba despre ecourile *Timpului* – şi noi lucram la Bibliografia *Eminescu*, deci ne interesa, din *Timpul* sau de aiurea, numai ce-i aparţine poetului. Trebuie să rezum, deci, numai textele considerate eminesciene şi tipărite ca atare de către editorii poetului. E simplu ca bună ziua, numai că eram în anii 80 când ultima, cea mai mare ediţie Eminescu, abia se elabora, unele volume apăruseră iar altele nu – de unde să ştiu eu ce articole din ziarul *Timpul* vor fi considerate drept eminesciene de către Dl. Dimitrie Vatamaniuc în volumele pe care dânsul încă nu le scosese ? O discuţie cu dânsul – şi cu Dl. Petru Creţia, de altfel, şi cu toţi membrii colectivului de la MLR – era necesară şi obligatorie. N-am reuşit să-l conving pe V.V. de asta, dânsul era sigur că trădez, astfel, secretele de serviciu şi voi suporta consecinţele legale - dar Dl. Gabriel Ştrempel, ştiind, cred mai dinainte despre ce e vorba, mi-a dat de înţeles că închide ochii şi pot să fac ce vreau. Să ne înţelegem: nouă ni se spunea că este vorba de un principiu riguros ştiinţific, pentru că se elaborau două lucrări în acelaşi timp, ediţia la M.L.R. şi bibliografia la B.A.R. şi trebuia ca, în final, puse alături, ele să fie congruente, adică bibliografia să nu conţină nici mai mult nici mai puţin nici altceva decât ediţia – şi astfel s-o valideze. Este atât de abstract încât mintea noastră abia atinge, dar să mai şi înţeleagă chestiunea. În filologia clasică se poate da exemplul cunoscut al celor doi editori ai lui Thucidide care, fără să ştie unul de altul, au stabilit cam în acelaşi timp câte o ediţie critică - şi, comparându-se apoi între ele cele două ediţii critice, s-a constat că sunt foarte asemănătoare – de aceea opera lui Thucidide a fost considerată un capitol rezolvat editologic. Cum să transpui, însă, această situaţie la sincronia ediţie-bibliografie din cazul nostru ?! Amicul Radovici prefera să nu se gândească şi să tacă... orbeşte când ajungea cu scaunul prin preajma colectivului de editori de la M.L.R. - care

desigur că se aflau tot la restaurantul-cantină de la Uniunea Scriitorilor, dar cu voie de la stăpânire pentru că dânșii erau pe deplin stăpâni pe soartă, noi abia ne croiam drum acolo – în schimb Grigore Goanță a îmbrățișat imaginea tunelului și ne-o servea la tipic : este vorba de două echipe care pornesc de pe ambele versante ale muntelui una spre cealaltă și trebuie să se întâlnească fix la ora H în locul fixat, altfel riscând să treacă una pe lângă alta și să rezulte două tuneluri paralele ori întâmplătoare. Totul mi se părea absurd – și astăzi mi se pare la fel : nu facem același tunel, nu editâm același autor. Dl. Gabriel Știrbu n-a stat, însă, de capul meu să-mi explice – m-a lăsat, pur și simplu, să fac ce vreau. Am primit, însă, o libertate de care n-am putut să mă folosesc pentru că foarte repede , consultând volumele deja apărute din ediție cu ziarul *Timpul*, am văzut că eu însumi am criterii de paternitate deosebite întrucâtva față de cele ale colectivului de la MLR. De ce să fie, de pildă, „Bălcescu și urmașii săi", text atribuit lui Eminescu încă de la începutul secolului al XIX-lea, citat de nenumărate ori – trecut, acum, la categoria „ Cu paternitate incertă" și atribuit ulterior lui Slavici ?! De ce nu intră, apoi, în ediția academică texte foarte necesare din *Timpul* – necesare în sensul că lămuresc unele momente din biografia politică a lui Eminescu ? Astfel că „înțeleptul" Știrbu m-a lăsat să discut cu vecinii noștri de eminescologie, cei care elaborau ediția, iar eu am înțeles repede-repede, din câteva schimburi de opinii pe stradă ori pe la banchete întâmplate în comun – că și dânșii aveau „V.V."-ul lor, care avea „înțeleptul" lui... Nu e un singur joc cu Matrioșe, sunt două jocuri, identice oarecum ori structurate la fel. Rezultatul a fost că am început să public în presa culturală, mai ales la *Luceafărul*, texte eminesciene din ziarul *Timpul* foarte importante, necuprinse în ediția academică. Nu insist, lucrurile stau așternute în presă. Am câștigat – datorită prestigiului de care se bucura revista *Luceafărul* și, desigur, libertății care mi s-a dat acolo – rolul de « cenzor » al

ediţiei academice, mai exact : al volumnelor neapărute încă. Adică, anumite texte din *Timpul* au fost acceptate în acea ediţie de teamă să nu fie publicate în *Luceafărul* după apariţia volumelor. „Aud nenăscuţii câini pe nenăscuţii oameni cum îi latră", versurile lui Nichita Stănescu, definesc această situaţie. Iar eu ... eram, astfel, şi om şi câinele de pază al lui Eminescu. Nu e uşor lucru să dirijezi astfel cenzura... Al cărei naş n-am fost, să nu creadă cineva asta. Tot necazul meu era că n-apucasem să mă înşurubez prea adânc în informaţie, că abia dădusem cu nasul de manuscrisele lui Eminescu ( şi nu mi se permitea accesul la ele; dar am folosit din plin fotocopiile existente), că abia făcusem câteva dintre ziarele sincrone *Timpului*, nu pe toate, că nici ziarul *Timpul* nu reuşisem să-l rezum în întregime... Am plecat în toiul muncii, cum se zice, lăsându-mi colegii în mâna, la mâna şi pe mîna lui V.V.

Revenind la munca noastră cea de toate zilele şi la întrebarea practică de la care am plecat : *ce bibliografiem noi ?* – răspunsul este clar: noi bibliografiem ediţia academică. Urmărim, adică, ecourile în presa sincronă ale textelor considerate ca eminesciene de către această ediţie, cea mai largă din scrisul eminescian, cuprinzând câteva mii de pagini tipărite – dar o selecţie, totuşi, şi anume o selecţie făcută după flerul editorului principal – amendat, întrucâtva, de mirosul de vulpoi al „V.V."-ului său. Aşa cum se găseşte astăzi, Bibliografia Eminescu a devenit o culegere de cifre şi paranteze, cuvintele sunt foarte puţine şi s-au ales cele mai seci. Sunt numai trimiteri.

Iată, de pildă, poziţia bibliografică 3.537, de la p.299 a cărţii : /"Pseudo-Românul ne cere..."/. T.B(1),VII(1882),nr.105,16 mai,p.1. Prim editorial. *Bucureşti, 15 mai 1882*. Cf. *OPERE XIII*,p.117-12o. Vezi şi : R-B,XXVI(1882),15 mai p.325, în editorialul :*Bucureşti,14/26 florar 1882*; BIP,IV(1882),nr.131,18-19 mai,p.3 (*Revista ziarelor*), în articolul :/"Timpul, 16 mai 1882"/ :GRO,II(1882), nr.191,19/31 mai,p.2 (Revue des Journaux ), în

articolul /"Timpul, 16 mai 1882"/, semnat Spectator ; INDR, VI (1882),nr.1402, 19/31 mai, p.1 în articolul ; *Une page d'histoire* ; R-B. XXVI (1882), 19 mai,p.337, în primul și al doilea editorial : *București,2o florar / 1 cireșar 1882*; 26 mai , p.357, în editorialul : *București, 25 florar / 6 cireșar 1882* ; BIP, IV (1882), nr. 137, 27 mai, p. 2 ( *Revista ziarelor* ), în articolul :/"*Timpul, 16 mai, 23 mai 1882*/.

Aceasta este caseta bibliografică a articolului eminescian din *Timpul,* 16 mai 1882, unde se consumă o aspră polemică pe tema Revoluției lui Tudor Vladimirescu. Se dă trimiterea la ediția academică – nu, însă, și la alte ediții care conțin textul ( din fericire, ediția academică , la note, consemnează edițiile anterioare care au preluat acest text ca eminescian). Se spune, apoi, „vezi și", asta însemnând că despre acest editorial eminescian mai putem citi în *Românul*, 15 mai *Binele public*, 15 mai, *La Gazette de Roumanie*, 19 mai, *L'Indépendence roumaine*, 19 mai, iarăși în *Românul*, 19 mai, primul și al doilea editorial ( două articole, pagina întâi completă a ziarului), tot în *Românul*, 26 mai și iarăși în *Binele public*. Iată un articol eminescian care a avut ecouri în două ziare românești și două franțuzești, iar în *Românul,* ecouri prelungite. Trimiterile sunt exacte – filosofia implicită este : cine vrea mai mult merge la sursele indicate. Știam despre aceste lucruri pe când elaboram infinitele mele rezumate bibliografice ( și toți cei 1o „meșteri mari" care făcea același lucru, fiecare în felul lui, știau) : se va reduce cât se va putea din ele, se vor strânge fișele la un loc și se va elabora o singură casetă. E dureros. Am ales acest exemplu pentru că este unul dintre singurele articole din ziarul *Românul* unde este numit Eminescu. În finalul articolului său din 16 mai 1882, ziarul liberal scrie textual:" *Care om din această țară mai poate primi astăzi acea piramidă compusă din cinci milioane de oameni pe capul cărora să stea și să pornească ce vor binevoi d-nii* ***Lascăr Catargiu, Lahovari, Theodor Rosetti, Eminescu, Manu, Volenti, Holban,***

***Nicolaidi, Drossu**, etc.?"* Poetul este amintit între capii Partidului Conservator. Această polemică din 19-26 mai 1882 este una dintre cele mai importante bătălii ziaristice ale momentului Eminescu ; pierdută formal de către poet, va însemna pentru el începutul declinului. Repet, știam că se va sacrifica mult text – de aceea făcusem o fișă suplimentară la *Românul*, în care atenționam scurt că este numit în context poetul. Nu regăsesc acea fișă în tomul îmbinat ca volumul al XVII-lea din *OPERE*. Nu regăsesc nici trimiterile ulterioare din *Românul* la acest text eminescian ( și peste două luni va reveni la el, și peste un an chiar ). Nu regăsesc, apoi, poziția *României libere* și a *Telegrafului* față de același text. Înțeleg că e o mică catastrofă bibliografică : prietenul Tudor Pereverza, care se ocupă actualmente de continuarea bibliografiei și revizuirea volumului apărut, îmi explică senin că multe fișe de-ale noastre, de pe timpuri, s-au rătăcit pentru că șeful nostru le lua acasă," *în pungi de plastic , dragă*" – „*să le verifice în liniște*" ( adică, să le „stilizeze", pentru că verificarea s-ar face, eventual, în bibliotecă). Bine, bine – lua „acasă" o serie de fișe, dar rămâneau celelalte patru serii, așa cum le clasaserăm noi : cronologic, pe titluri de reviste, pe nume de autori, alfabetic urmând opera. Nu s-a mai păstrat această ordine, în final înțeleg că a rezultat un maldăr uriaș de fișe, cam un sfert de metru cub, care s-au clasat bibliografic – și asta este bibliografia.

Mai este, însă, ceva : Eminescu răspunde la aceste articole ale *Românului* (la unele dintre ele) – ceea ce nu se poate înțelege din această Bibliografie. Chiar în titlul articolului său vedem sintagma: „ Pseudo-Românul ne cere" – ceea ce indică limpede că poetul răspunde la ceva, dă ceea ce i se cere. Trebuia, așadar, să se consemneze la ce articol din *Românul* răspunde Eminescu, nu ce alte articole din *Românul* prelungesc discuția. Se pornește de la cauză, nu din mijlocul curgerii. Să zicem că și asta este consemnat în notele la Vol. XIII, unde se face trimitere. Dar mai jos, în caseta tehnică a acestui articol eminescian, trebuia consemnat unde

răspunde Eminescu la unele din răspunsurile care i se dau. Pe scurt, o bibliografie este *o țesătură* nu un dialog, o încrengătură de cifre dar și de cuvinte. Fără minima orientare prin cuvânt într-un asemenea corpus nu ai de ce să-l consulți. Ce vrea să demonstreze această bibliografie ? – Că articolele eminesciene au fost mult comentate în epocă, vezi multele trimiteri din casetă. Dar același, lucru se întâmplă și cu articolele din ziarul *Românul* : sunt foarte mult comentate – inclusiv de către Eminescu. Dacă se bibliografia un autor reprezentativ din *Românul* ( Emil Costinescu ori C.A.Rosetti însuși) se ajungea la același număr de trimiteri, probabil ( mai ales dacă se luau în calcul și reluările). Depinde de pe ce mal al râului privești... Da, se va spune, dar aici sunt consemnate exact trimiterile, deci este demonstrația făcută, nu doar se afirmă. Dar este evident că, dacă deschizi *Românul*, el este plin de trimiteri la *Timpul* – și-ți poți face singur bibliografia, nu era nevoie de atâta aliniere cazonă de titluri, subtitluri, ani de vârstă, pagini etc.

O bibliografie Eminescu se justifică doar prin conținut, sau preponderent prin conținut. Aspectul acesta formal, cu „ *să vedeți ce mult este comentat în epocă*" – ține de stilul de defilare al fostului regim. Nu cere nimeni rezumat in extenso la publicistica eminesciană, dar o cât de cât orientare tematică este absolut necesară. Adevărul este că această bibliografie rezumativă există – și stă în lăzile Bibliotecii Academiei Române, gata să-și ofere conținutul ( fișele, adică) spre a fi amputat de echipele viitoare în vederea organizării volumelor ce vor veni. Se crede că vor fi patru la număr. Ultimul colectiv de eminescologi, cel de la MLR, s-a desființat de la revoluție pentru că „și-a îndeplinit planul" ; Biblioteca Academiei Române a rămas cu planul în aer de prin anul 1987 – și vrea acum să concentreze cât se poate spațiul pentru a scoate această bibliografie. Dacă va fi în același stil, cu asemenea casete pline de cifre și goale de cuvinte, mai bine lipsă. E confortabil să avem cărți de eminescologie fără eminescologi.

statul se poate mândri cu asta oricând. Dar nu văd folosul practic. Este un nou *hybris*, adică o altă risipire în vânt a energiilor, pentru ca să se împlinească din nou vorba lui Haşdeu: „ *Românii s-au ales cu / Puţin din Eminescu*".

O bibliografie Eminescu trebuie să fie vie şi făcută de eminescologi. Ea trebuie să apară periodic, într-un sistem de carte serie, să aibă mai multe fronturi în acelaşi timp ( bibliografie curentă, retrospectivă, internă, externă, seria poetică, seria ziaristică, seria biografică etc., etc.) - şi, înainte de toate, nu trebuie, nu are voie să ascundă adevărul. Dacă din documente reiese că Eminescu a fost membru marcant al Partidului Conservator – cum demonstrează strident consultarea presei sincrone şi cum ascunde cu sistem „cartea V.V." – să se spună acest lucru în mod onest, cinstit.

În cele ce urmează public fişele mele la ziarul *Românul*, câte am putut smulge din fişier când am plecat de la Biblioteca Academiei Române. Nu pretind ca întreaga Bibliografie Eminescu să aibă această extensie, dar vreau să prezint aceste evidenţe primare ca să se înţeleagă ce înseamnă munca la „şantierul Eminescu" – şi, mai ales, cât mai are de făcut cultura română până a-şi permite luxul de a-l decreta pe Eminescu „om naţional". Vrem să arătăm , printr-un fel de eşantion, ce frumos ar fi – dar nu ne permitem să visăm măcar că va fi cel puţin aşa de frumos vreodată. Asemenea etichete fără conţinut, ca cea de „poet naţional", etc. - să fie lăsate presei de suprafaţă – iar tezaurul nostru ziaristic, unul dintre cele mai bogate pentru secolul al XIX-lea, să atragă o tânără generaţie de cercetători, sinceri însă, iubitori adevăraţi ai culturii iar nu făcuţi cu ordin de la partid şi de la guvern. Ar trebui să urmeze, după *Românul* - *Telegraful, Literatorul*, apoi *România liberă, Binele public* – şi, cu încetul, toate oglinzile *Timpului*. În singurătatea lui, *Românul* pare a se defini ca un cor al huiduielilor şi ar fi nevoie, poate, să-l însoţească ziarele de mai sus. Nu avem, însă, intenţia unei sinteze

bibliografice – pe care, de altfel, n-am putea-o duce la un sfârșit bun de unul singur – și vrem doar să atragem atenția asupra necesității lucrului. De altfel, acolo unde corul acesta al aplauzelor pe obraz ( cum zice Eschil despre hula continuă a cuiva) ni se pare prea strident, îl întrerupem cu unele mici comentarii.

Ar fi trebuit, poate, să ne oprim la polemica din 19-26 mai 1882, acolo unde rotunjim un an plin din viața lui Eminescu. Pentru că nu mai rămâne mult până la sfârșit, și mai ales pentru că *Românul* urmează un sistem în polemica sa, redăm aici întregul material de care dispunem. Rămânem, însă, cu totul înrobiți ediției academice – în sensul că ne menținem la acele articole din *Românul* care răspund celor din *Timpul* considerate eminesciene de către editori. N-am inclus nici măcar ecourile la articolele eminesciene pe care noi înșine le-am editat ca eminesciene (dar la editarea lor le-am menționat și citat pe larg) - pur și simplu pentru a nu se înțelege că vrem să luăm eminescologia pe cont propriu și stricăm tot ce s-a făcut până acum pentru a construi altfel, altceva. Dimpotrivă : vrem să arătăm doar cum poate fi sprijinit dinspre bibliografie – una comentată, însă – monumentul edificat până acum – cu tot respectul pentru constructorii lui.

De asemenea, n-am adăugat fișele la anii din volumul X al ediției academice ( 1877-1879) – din simplul motiv că volumul nu a apărut până în 1989 și, deși îi cunoșteam cuprinsul în mod confidențial, de la editori, n-am putut bibliografia presa sincronă pentru că nu ar fi avut un referențial ferm, existent ca atare. Consemnăm, așadar, starea de lucruri existentă atunci, nu intervenim decât strict explicit – și cât se poate de discret – dinspre prezent în zona acelor ani reci.

# ROMÂNUL CONTRA TIMPULUI

## *A. 1880 : Pregătirea pentru putere*

**1.** Bucureşti, 22 Făurar/5 Marţisor (feb.23, p.175).Articol de fond din seria care critică programul partidului conservator (publicat în ziarul *Timpul*). De data aceasta se vorbeşte de "programul grupului de la *Timpul*", iar Manolaki Kostaki Epureanu (cel care a semnat, cu Th. Rosetti, programul în 7 feb. 1880) este numit preşedintele grupului de la *Timpul*. (Vezi programul în *M.E.: Opere, XI*, p.485-486, cu precizarea că este posibil ca şi poetul să fi lucrat la elaborarea lui).

**2.** Bucureşti, 7/19 Mărţişor ( mar.8, p 1).Editorial. Răspunde articolului /" În libera Engliteră"/ din *T.*, 5 mar.1880 (vezi *O, XI,* p.59-60), citând un fragment ( "*În ajunul intrarii oştirilor rosiene...prin tratatul de la Paris*"); ironizează ideile *T.*, după care România nu trebuia să participe la războiul din 1877-1878.

**3.** Bucureşti, 22 Mărţişor/3 Prier ( mar.23, p.1).Editorial. Răspunde articolului /"Ziarul Pressa în revista sa..."/ din *T.*, 20 mar.1880 (vezi O., *XI*, p. 78-80) referitor la criticile aduse corpului electoral liberal, comentând următorul fragment: "*Dresat cum este corpul electoral ca şi caii de la manej cari la un semn se întorc când la dreapta când la stanga, ar fi foarte uşor pentru guvern ca s-aducă într-o cameră absolut pe oricine ar dori...*" În replică, laudă corpul electoral şi-l invectivează pe M.K Iepureanu pentru alegerile pe care le-a condus în 1871.

**4.** Bucureşti, 26 Prier/8 Florar (apr.27, p.379).Răspunde polemic ziarelor *Timpul, Democraţia naţionala* şi *Binele public* – ce nu au aceleaşi vederi politice cu *Românul*. În privinţa *Timpului*,

se referă la articolele: /"Sfintele Paşti ne-au venit ..."/ (vezi *O.XI*, p.138-139 ; consideră că tonul articolului este ireverenţios şi dă un citat) – şi / "Asupra lucrurilor ce se petrec la noi..." (*O.XI*, 139-140; consideră că ştirea luată din *L'indépendence belge* – care este inexactă - trebuia verificată de către redacţia *Timpului*. Comentariul *T.* la această ştire este „neadevărat şi [illegible]osolan") – ambele din *T.*, 25 mar.1880. ( N.B.: vezi *O.XI*, 144,articolul / "În numărul nostru de vineri "/, unde M.E arată că nimic din text nu aparţine redacţiei *Timpului*, fiind o traducere compactă din *L'Indépendence belge* ; *Românul* desparte arbitrar textul, considerând că este vorba de o ştire şi un comentariu).

**5. Lecca, Dimitrie**: "Epistola d-lui general –" , mai 2-3, p.369. În semn de protest faţă de articolul /" Interesante nu mai sunt ..."/ (*O.XI*, p.142-143) din *T.*, 26 apr.1880, îşi face o scurtă autobiografie arătând meritele prin care a înaintat în armata. Nu numeşte ziarul, dar spune că a contribuit personal la apariţia lui ( N.B. Articolul din *Timpul* atrage atenţia asupra altui articol, din pagina a doua a ziarului, care-l critică şi pe D.Lecca alături de alţi miniştri – şi care poate fi preluat din *România liberă*, la apariţia căreia D.Lecca a contribuit. S-ar explica astfel şi de ce *T.* nu răspunde la această scrisoare publică. În acest caz paternitatea eminesciană se pune sub semnul îântrebării. De verirficat)

**6.** Bucureşti, 19/31 Florar. Rom.,19-20 mai 1880. Editorial. Polemizează cu articolul /"Zilele acestea..." / din *T.*, 18 mai 1880 (vezi *O.XI*, p.166-167) în legătură cu misiunea lui D. Brătianu la Londra. *T.* afirmase, între altele, că acesta s-ar fi oprit şi la Paris şi parafrazase cuvintele cu care fusese întâmpinat aici. *Românul* afirmă că D.B. nici n-a trecut prin Paris. Prilej de ironii la adresa *Timpului* care difuzează ştiri false, etc. M.E. va răspunde în art. /"Într-unul din numerele noastre..."/ (p.184-185) precizând că toate ştirile se dau cu indicaţia "*se zice*", "*sub toata rezerva*".

**7.** Bucureşti, 25 Florar/ 6 Cireşar (26-27 mai 1880, p.489 ( paginaţie greşită,îndreptată pe ex.din B.A.R., cu cerneală; corect ar fi p.473). Răspunde articolului /"Dacă la aprecieri teoretice..."/ din *T.*,16 mai 1880 (*O.XI*, 172-173).La acuzaţia că exporturile au scăzut sub guvernul liberal , prezintă numeroase date statistice justificative (M.E. va răspunde în art./"Românul cuprindea..."/, *O XI*, p.193-195, susţinându-şi în continuare opinia, chiar pe baza statisticii oficiale prezentate aici).

**8. Brătianu, D.:/** Scrisoare din Bucureşti, 3 iun.1880, către ziarul *Timpul*/. Iunie 8 p.530) Preluată din ziarul *Timpul* . Răspunde articolului /"Zilele acestea..."/, publicat în *T.*, 18 mai 1880 (*O.XI*, p.176-177) relatând succinct călătoria ( din relatare reiese că a trecut, într-adevăr, şi prin Paris, dar la întoarcere – după aparţia art din *Timpul*). M.E. răspunde acestei scrisori în articolul /"D.Dumitru Brătianu, întors din străinătate...", din *T.* 7 iunie 1880 ( *O.XI*, p 207).

**9.** Bucureşti, 19 Cireşar/1 Cuptor. ( iun.20,p.569). Critică art. /"Asupra alegerilor judeţene..."/ din *T.*, 19 iun.1880 (*O.XI*, p.216-217), preluat şi în *Democraţia naţională* ; nu este de acord nici cu reluarea comentariului din *Le Nord*, nici cu propriul comentariu al lui M.E. defavorabil liberarilor.

**10.** Bucureşti, 19 Cireşar/9 Cuptor (iun.20,p.569). Editorial. Răspunde articolului /"Cu toate că..."/ din *T.*, 24 iun.1880 (*O.XI*,p.219-220) ( care prevedea căderea guvernului şi prelua o corespondenţă pe această temă din *Le Nord*) – atacând aspru conducerea ziarului conservator. M.E. va răspunde în articolele /"În numărul de marţi..."/ şi/„*Românul*, în numărul său de astăzi..."/ ( *O.XI*,p.228-229; 229-230).

**11.** Bucureşti, 7/19 Cuptor ( 7-8 iul.). Editorial. Răspunde, fără a-l numi, articolului /"Cititorul nostru..."/ din *T.*, 6 iulie 1880 (

*O.XI*,236) în chestiunea Dobrogea. ( *Românul* criticase , la 3 iulie, unele aspecte ale administrației din Dobrogea, *Timpul* accentuase aceste critici insistând că însuși partidul liberal le recunoaște – iar acum *Românul* revine). ***N.B. Vezi și comentariul de la O.XI, p.535, unde editorul consideră că răspunde acestui articol eminescian.***

**12**. București, 10/22 Cuptor ( iulie 11 ),p.637. Editorial. Răspunde *României libere* și articolului /" De pe când se discuta..."/ din *T.*, 10 iul. 1880 ( *O.XI*,141-142 ), în chestiunea Dobrogei. Regimul proprietății și exploatarea superioară a pământului sunt ideile de bază dezvoltate de editorial. N.B. – vezi și comentariul, *O.XI*, p. 536, unde editorii consideră că răspunde acestui articol eminescian.

**13**. București, 22 Cuptor / 3 Gușter ( iulie 23),p. 677. Editorial. Răspuns polemic, foarte tăios, la articolul /" Observasem cu oarecare mirare..."/ din *T.*, 13 iulie 1880 ( *O.XI*,p.245-247 )- și anume la afirmația lui M.E. că „ *instituțiile liberale sunt în cea mai mare parte opera actualilor cunservatori*". Reamintește pe scurt activitatea *Timpului* ( mai ales polemicile din anii Războiului de Independență ) și o califică de rea credință, dorință a partidului conservator de a conduce țara, etc. N.B. – M.E. polemizează, acolo, cu *Steaua României* din Iași iar *Românul* intervine în această polemică.

**14**. / Scrisoarea unui grup de cetățeni din Râmnicu Vâlcea către redactorul ziarului *Românul*/ , 26 iulie, p.691. Într-o notă redacțională se precizează că ziarul *Timpul* a refuzat s-o publice. Se arată că *T.* din 18 iulie 1880 (*O.XI*, p.208 : /" Primimm de la Râmnicu Vâlcea..."/) a publicat o corespondență anonimă din R.V. pe tema alegerilor, îndreptată împotriva administrației locale și a prefectului Simulescu. Comentează polemic și face elogiul administrației liberale. N.B. – având în vedere diferența de

timp, scrisoarea din *Românul* poate fi fabricată după ce a apărut în *Timpul* cea amintită. Asemenea întâmplări nu pot fi controlate.

**15**. Bucureşti, 26 Cuptor/7 August ( iul.27, p.693). Editorial. Revine la art./ "Observasem cu oarecare mirare..."/ din *T.*, 13 iul.1880 (*O.XI*. 245-247) în care M.E. argumenta că instituţiile liberale sunt de fapt, în mare parte, opera conservatorilor. Consideră că argumentele aduse sunt puţine şi neconvingătoare ( M.E. va răspunde în art./"Într-unul din numerele trecute..."/, din *T.*, 29 iul.1880, *O.XI*, p 271)

**16**. Bucureşti, 29 Cuptor/10 August (iul.30, p.701). Editorial. Răspunde art./ Într-unul din numerele trecute..."/din *T.*, 29 iul.1880. *T.* "falsifică" istoria atribuind conservatorilor merite pe care nu le au.

**17**. Bucureşti, 2/14 August (aug.3, p.717). Editorial. pe tema programei de învăţământ (mult dezbătută în *Românul*). Răspunde art. /"După ce solicitudinea guvernanţilor..."/ (*T.*, 28 iun 1880; *O.XI*, 224-226) combătând părerile lui M.E.despre necesitatea introducerii limbilor clasice în şcoală. Citeaza un fragment (*"Ceea ce nu ne convine aşadar...şi asupra celorlalte clase positive"*) şi, pentru contra-argumente, două fragmente din „Dubois Reymond" rectorul universităţii din Berlin (probabil, dintr-un discurs al acestuia). N.B. De fapt, Du Bois Reymond, după cum corectează M.E. care răspunde la acest editorial în /"D.Jules Ferry, ni se pare..."/, din *T.*, 9 aug.1880 (*O.XI.*,291-294).

**18**. Bucureşti, 18/20 August 1880 (aug. 18,p.761). Editorial pe tema programei de învăţământ. Susţine scoaterea limbilor clasice din şcoli, cu aluzii la atitudinea ziarului *Timpul* care în mai multe rânduri le susţinuse necesitatea. N.B. Vezi şi editorialul din *Românul*, 3 aug.1880, p.717.

**19. Cantacuzino, G.C.**:/Scrisoare din București, 18 aug.1880, către redactorul ziarului *Românul*. (aug.20, p.765). Răspunde art./"O samă de cetățeni..."/ din *T.*, 17 aug. (unde M.E. dă o listă cu demnitarii liberali care cumulează mai multe funcții). Declară că primește salariu numai de la Regia Monopolului de Tutun ( 19.380 lei pe an ) – nu și de la Banca Națională, unde este vice-guvernator. Consideră "eroarea" ziarului *Timpul* un gest obișnuit al conservatorilor, de calomnie. Scrisoarea este însoțită de o notă a redacției. M.E. va răspunde în art.:/"Tânărul D.C.G.Cantacuzino..."/ din *T.*, 21 aug. (*O.XI.*, p.306-307), ironizând afirmațiile aceluia că lucrează "pe gratis" la Banca Națională.

**20.** / „N-avem obiceiul de a da cea mai mică atențiune calomniilor..." , 20 august, p.765. Notă ce însoțește scrisoarea de protest a lui C.G.Cantacuzino. Consideră art. lui M.E. *„o grosolană provocare"*.

**21.** București, 20 Brumărel / 1 Brumar 1880. ( oct. 20-21). Editorial. Portretul ziaristului din opoziție ( cu aluzii la *Timpul*). M.E. se simte vizat și va răspunde în art. /"Cineva de la redacția Românului..."/ din *T.*, 20 nov. 1880 (*O.XI*,p.410-411).

**22.** București,18/20 Brumar 1880 ( nov.19, p.1059). Editorial. Polemică în problema recensământului impozitelor. M.E. consideră că-l vizează și răspunde în art./"Noi am fost aceia care am imputat..."/, din *T.*, 20 nov. 1880 ( *O.XI*,p.410-412).

**23.** O rectifiaare. Nov, 18,p.1060. În legătură cu Al.Candiano Popescu a cărui înaintare în gradul de adjunct regal a fost criticată „ *de unele ziare din opoziție*" ( pentru trecutul său antimonarhist). Se dau câteva date din carierea lui militară cu scopui de a-l disculpa. M.E. îl atacase începând cu art. /"Pe lângă decretul de

convocare..."/ din *T.*, 5 nov.1880 (*O.XI*,p.393-384). Poetul răspunde şi la această rectificare în art. /"După ce apăruse..."/ din *T.*, 28 nov. 1880 ( *O.XI*, p.422-424.

**24**. Bucureşti, 22 Brumar / 4 Undrea 1880 ( nov. 22-23 , p.1073). Editorial. Polemică pe seama sensului termenului „ americanizare", lansat şi teoretizat de ziarul *T.* (în art. /"Adevărul doare..."/, din 14 nov,. ; *O.XI*,p.404-405). Consideră că nu este rău, pentru România, să se „americanizeze". În context, afirmă că a câştigat, în faţa *T.*, polemica privitoare la instituţii ; *„Siliţi în faţa argumentelor şi dovezilor istorice ce am citat a înceta propaganda ce începuse cu scopul de a face să se creadă că reformele liberale sunt opera acelora ce se numesc conservatori, siliţi a tăcea şi a se recunoaşte biruiţi ori de câte ori provoacă vreo comparaţiune între regimul actual şi regimul conservator, potrivnicii noştri caută acum a se pune sub paravanul câte unui cuvânt spre a putea ascunde netemeinicia acuzărilor ce aruncă partidei liberale şi lipsa lor de principe. Astfel, de câtva timp au scos la iveală cuvântul* americanizare *şi pe temeiul acestui cuvânt ne fac acuzările cele mai neîntemeiate."* ( N.B. – Eminescu polemizează, aici, cu *Presa*, iar *Românul* intervine în polemică ).

**25**. Bucureşti, 25 Brumar / 5 Undrea 1880 ( nov. 27,p.1085). Editorial. Ironizează *„ziarele opoziţiei"* pentru că n-au crezut că anteproiectul Austro-Ungariei în chestiunea Dunării va cădea la şedinţa Comisiei. Caracterizează stilul şi scopul *Timpului*: *„Publicul are însă mai mult bun simţ decât crede opoziţiunea ; el citeşte de petrecere înjurăturile şi calomniile cu care se mânjesc organele opoziţiunii , întocmai cum se uită cineva la nişte caricaturi care cu cât sunt mai pocite cu atât atrag mai mult privirile, dar după ce a citit şi a râs el zice reprezentanţilor opoziţiunii : puteţi fi buni caricaturişti, puteţi fi neobosiţi şi cutezători calomniatori, nu puteţi fi însă buni şi devotaţi oameni de guvern, pentru că nu sunteţi serioşi."*

**26**. București, 9/21 Undrea (dec.10, p.1124)Editorial.În legătură cu atentatul împotriva lui I.C. Brătianu, consemnează cu indignare faptul că în articolul /"E un semn de statornicia principiilor"/ din *Timpul*, 9 dec. *( O.XI*, p. 419) atentatorul I.Pietraru este considerat a fi liberal. Răspunde: *"Și când se scriu acestea? În momentele de indignare și îndârjire ale națiunii, și când toți știu că domnul Pietraru a fost aginte electorale la Târgoviște al partidului de la* Timpul *și redactor al ziarului din Târgoviște* Vestea *sau* Târgoviștea, *organ al acestei partide..."*

**27**. București, 10/22 Undrea (dec.11, p.1129). Editorial. Răspunde unui articol al lui M.E., /"E un semn de statornicie a principiilor"/, din *T.*, 2 dec.1880 (*O.XI.*, p.436-437). Polemică în jurul atentatului la viața lui I.C.Brătianu.

**28.** București, 11/13 Undrea (dec.12, p.1132).Editorial. Împotriva atitudinii *Timpului* care afirmase ( prin M.E.) că atentatul la viața lui I.C.Brătianu este rezultatul firesc al stării în care acesta și C.A.Rosetti au adus țara. Consideră că formula "*Ale tale dintru ale tale*" (pe care M.E. o preia din ziarul *Liberalul* din Focșani) justifică atentatul și nu trebuia reluată în *Timpul*, pentru că atrage atenția altor grupuri de atentatori, instigându-i.

**29.** București, 12/24 Undrea (dec.13, p.1137).Editorial. Răspunde art. /"E un semn de statornicie a principiilor"/ din *T.*, 9 dec.1880 (*O.XI*, 436-437), cu ample citate. Consideră "*calomnii*", "*absurdități*" informațiile pe care le dă M.E. privitoare la comploturile la care a participat I.C.Brătianu și C.A.Rosetti.

**30**.București, 13/23 Undrea (dec.14, p.1141).Editorial. Amplă explicare a parolei "*Ale tale dintru ale tale*" folosită de M.E.în legătură cu atentatul la viața lui I.C.Brătianu; M.E. va răspunde acestor articole în /"Există, se vede..."/ din *T.*, 17 dec.1880.

**31.** Bucureşti, 15/27 Undrea (dec.16, p.1145).Editorial. Explică amplu de ce a crezut cu cale să publice articolele anterioare împotriva *Timpului*. "*Publicul ascultă, cugetă, judecă şi hotărăşte*". Ca o nouă dovadă de opoziţie neloială a *T.*, preia articolul /"Nouă şi interesante..."/ (comentariile lui M.E. la telegrama prin care Gr.M.Sturza explică încetarea ziarului *Democraţia Naţională* şi alăturarea la principiile liberale)- împreună cu o altă declaraţie a lui Gr. M Sturza, din 21 septembrie 1880 (luată chiar din ultimul număr al ziarului *D.N.)*. Textele contrazicându-se, iar M.E.luând de bună numai ultima declaraţie a lui Gr.M.Sturza, atrage atenţia cititorilor asupra lor.

**32.** Eminescu, M.: /"Nouă şi interesante..."/ (art.preluat din *T.*, 13 dec.1880, în *Românul*..15-16 dec.1880, şi comentat în editorial (*O.XI,* p.443).

**33.** Bucureşti, 16-20Undrea. (dec. 17, p.1149). Editorial. Analizează, cu citate, oponia ziarelor opoziţiei faţă de atentatul la viaţa lui I.C.Brătianu. Citează, iarăşi , cu un lung comentariu denigrator, articolul lui M.E /"E un semn de statornicie a principiilor..." din 9 dec.

**34.** Bucureşti, 18/20 Undrea (dec.19, p.1157).Editorial. Răspunde art. /"Există, se vede"/ din *T.*, 17 dec.1880 (*O.XI*, p.444-445).Polemică în jurul atentatului la viaţa lui Lascăr Catargiu, din 1876, pe care M.E.îl explica în legătură cu celălalt atentat, împotriva lui I.C.Brătianu. Consideră că nu este nici o asemănare între cele două acte teroriste.

**35.** Bucureşti, 19/31 Undrea (dec. 20, p.1151). Editorial. Răspunde articolului /"Adevărul doare; nimic nu doare ca adevărul..."/, din *T.*, 13 dec. 1880 (*O.XI*, p.441-442). Opiniei lui M.E. după care principiile, ziarele, chiar persoanele "...*curg ca*

*izvoarele spre mare, în sânul marelui partid roșu*", i se răspunde: "*Dar unde vor iluștrii noștri acuzatori să se scurgă izvoarele , râurile și* fluviile, *de nu în acea măreață și splendidă mare ce se numește națiunea română?...*".

***B. 1881 : Puterea asumată***

**1.** București, 2/4 Calendar (ian. 4, p.9).Editorial. Revine la art./" Sâmbătă seara a avut loc..."/ din *T.*, 23 dec.1880 (*O.XI*, p.452-453) ironizând discursurile rezumate de M.E. și comentariile poetului pe marginile lor.

**2.** București , 8/20 Calendar 1881 (ian.9, p.21).Editorial. Dezbate problema "*conservatori-liberali*", încercând să demonstreze că liberalii sunt cei care au salvat țara și "conservă" instituțiile. Polemizează cu *T.* (fără a numi un art. anume ; dar M.E susținuse constant punctul de vedere pe care-l combate *Românul*).

**3. Maiorescu, T.**: Despre situația politică a României. (ian.15, p.42).Preluat din *Timpul*, 31 dec.1880, textul a fost publicat în limba germană, tradus în românește de M.E. Ediția îl conține numai fragmentar (pentru că ziarul *Timpul* este deteriorat). Este esențial pentru înțelegerea relației M.E.-T.M.; trebuia redat în întregime după *Românul*.

**4.** București, 15/27 Calendar 1881,ian.16,p.45..Editorial. Revine la art. /"Sâmbătă seara a avut loc..."/, din T., 23 dec.1880, criticând retragerea lui L.Catargiu de la conducerea Partidului Conservator ( și comentariile lui M.E.pe marginea ședinței).

**5.** București 17/29 Calendar (ian.18,p.53).Editorial. Lungă argumentație împotriva art./"Celelalte negustorii..."/ din *T.*, 10

ian. (*O.XI*, p.22-24) citează fraza: "*Bugetul veniturilor întregii țării Românești era pe atunci de 8 și jumătate milioane de franci și nici aceia nu se cheltuiau toți*" – și arată că în trecut țara era înapoiată, dar "*lumea nu stă pe loc*" și justifică mărirea bugetului prin noile cheltuieli necesitate de dezvoltarea țării.

**6.** București, 19/20 Calendar 1881, ian. 19-20, p.57.Editorial. Revine la art./"Celelalte negustorii..."/. Polemică pe marginea meritelor istorice din trecut ale liberarilor și conservatorilor. Cu largi incursiuni în istorie ( Vlad Țepeș, Ștefan cel Mare, Radu cel Frumos). :" *Istoria este un mare proces care poate fi mereu rechemat în fața judecății națiunii. Dosarul nu este niciodată închis și fiecare are dreeptul d-a scoate la lumină actele ce el conține. Atât am făcut în toate împrejurările ; atât vom face și astăzi când ne propunem a cerceta cui revin toate nenorocirile cari au apăsat atât de greu asupra acestei preaîncercate țări. Aceasta suntem cu atâta mai datori s-o facem, cu cât* Timpul *și alte organe ale opoziținii au suspinat mereu după așezămintele trecutului, numindu-le patriarcale, au susținut că boierii reacționari erau părinții poporului, respectați și iubiți, că erau patrioți, și că noi am adus anarhia, am sărăcit pe săteni și-am demoralizat spiritele și-mbrâncit țara spre pieire introducând principiile Revoluției franceze care este o crimă mare (...)* Timpul *ne acuză că noi denaturăm istoria trecutului. Citit-au onorabilii noștri potrivnici istoria națională ? Dacă au citit-o, trebuie să fie convinși că nu noi, ci boierii țării, cei cari au scris-o, au denaturat-o cu totul în concluziunile ce-au dat faptelor petrecute. Ușor este a zice*...etc." (restul, citat masiv de M.E., vezi mai jos) M.E. va răspunde în art. /"Are haz Românul"/ din *T.*, 22 ian 1881 (*O.XII*, p.40-42).

**7.** București, 20 Calendar/1 Făurar 1881 (ian.22, p.65). Editorial. Reia polemica cu art. /"Celelalte negustorii..."/ din *T.*, 10 ian. 1881, cu incursiuni în istorie (de la Radu cel Frumos până

la epoca fanariotă), pentru a dovedi că principiul liberal a fost salvator pentru țară. " *Să reluăm istoria țării de unde am lăsat-o, adică de la moartea lui Radu zis „cel mare" de boieri.*" Urmează Neagoe Basarab (boier, „conservator", întărește privilegiile, chiar dacă are importanță pentru cultură nu trebuie să se uite că țăranii sufereau în timpul lui ), Mihai Viteazu ( pasajul este citat amplu de către M.E., vezi ediția ), Matei Basarab ( citat de asemenea de M.E. care concluzionează ;"*Oare am uitat că iubirea de patrie nu înseamnă iubirea brazdei, ci a trecutului* ?"). „ *Vin fanarioții. Trebuie oare să vorbim de acei timpi de rușinoasă amintire pentru boieri, să descriem luptele lor contra domnilor fanarioți care atingeau privilegiile lor, și unirea lor cu acei domni greci care apăsau pe țărani ascultându-i pe dânșii ? Trebuie oare să amintim acele chemări perpetue la străini care în atâtea rânduri au făcut din Țara Românească locul de ciocnire al tuturor puterilor vecine? Trebuie oare s-amintim rușinoasele lingușiri și faptele viclene cari pătează paginile istoriei naționale ?...*" M.E. va răspunde în art./"Herodot al Românului ..."/, *T.*, 25 ian. (*O.XII*, p.43-46).

**8**. București, 24 Calendar/5 Făurar 1881 (ian.25, p.77). Editorial. Răspunde art. /"Bizantinii de la *Românul*" din *T.* 20 ian 1881 ( polemică în jurul studiului "Despre situația politică a României", de T. Maiorescu).N.B. Este al doilea front polemic deschis de *Românul* la începutul anului 1881, pe lângă cel privind trecutul liberal al țării. Ca reacție la reorganizarea partidului Conservator, liberalii vor adopta titulatura *Partidul Național Liberal* – după ce vor teoretiza sensul „național" în trecut (prin permanența spiritului liberal în istorie ) și în prezent (prin aderența masivă a alegătorilor la acest partid).

**9**. București,26 Calendar / 7 Făurar ( ian.26-27,p.77). Editorial. Revine la studiul lui T.Maiorescu și la părerile deosebite ale ziarului *Timpul* în privința lui. Citează *L'Indépendence roumaine*

( un art. din 17/29 ian. 1881 scris de Gr.Ventura), *Presa* ( 20 ian.) şi *Steaua României* ( 9 ian.1881) - ziare ca sunt, de asemenea, împotriva ideilor lui T.M. şi ale *Timpului.*

**10**. Bucureşti, 21 Calendar/12 Făurar ( feb. l,p.97). Editorial. În partea a doua continuă seria de articole ( vezi 19,20 şi 21 ian.) despre istoria României, pentru a dovedi că liberalismul are o tradiţie străveche reprezentând interesele naţionale ale ţării. (M.E. este împotrivă, considerând că la *Românul* se falsifică istoria, se uzurpă meritele conservatorilor, se încearcă atribuirea unor tradiţii seculare către un liberalism ce se trage, mai degrabă, din fanariotism - mai exact, din duşmanii lui Tudor Vladimirescu.)

**11**. Bucureşti 3/15 Făurar. Românul, Buc., (febr.4. p.105). Editorial. Continuă articolele din 19, 20, 23 şi 31 ianuarie, pe marginea istoriei României pentru a demonstra, împotriva *Timpului*, spiritul liberal care a stat la baza ei. De data aceasta analizează epoca lui Tudor Vladimirescu, pornind de la premiza că poporul era cu "domnul Tudor", iar boierii (partidul "conservator"), împotriva lui.

**12**. Bucureşti,5/17 Făurar 1881 (feb.6, p.113).Editorial. În a doua parte ironizează articolele pe teme financiare din *Timpul*, în care ziarul conservator se căsnea să demonstreze că finanţele merg prost sub liberali. Aminteşte că aceeaşi poziţie a avut-o *T.* şi în 1880 şi în 1879 - şi-şi exprimă convingerea că faptele vor infirma previziunile sumbre ale conservatorilor. Se referă la articolele: /"Nu este chestiune care..."/( O.XII,p.49-51) şi /"Laudele pe cari foile guvernamentale ..."/,( O.XII,p.51-53) din 30 ianuarie şi, respectiv, 5 februarie 1881.

**13**. Bucureşti, 6/18 Făurar 1881 (feb.7, p.117).Editorial. Răspunde articolului /"Nu este chestiune care ..."/, din T.,30

ianuarie 1881 (O.XII,p.49-50) (polemică pe teme de finanțe: buna lor administrare de către conservatori – susține M.E.- dimpotrivă, susține *Românul*), cu următoarea precizare: "Ni s-afirmă că d-l.general Manu* ar fi autorul articolului din *Timpul* pe care-n parte-l reproduserăm mai sus".

* *Românul* îl suspectează de mai multe ori pe G.Manu ca autor al unor articole pe teme financiare din *T.* Tema financiară fusese , înainte de 1880, insistent dezbătută de *T.* cu scopul de atrage *R.* În polemică (ziarul liberal reacționează prompt la polemicile pe teme financiare) – iar după ce polemica era pornită ea se desfășura și pe alte planuri. Acum *R.* este cel care recurge la această a treia temă polemică pentru a determina disocieri în redacția *T.* M.E. avea o foarte bună cultură economică iar aceste studii îi aparțin – pentru cele mai multe dintre ele existând notițe în manuscrisele poetului.

**14**. București, 7/19 Făurar 1881. (feb.8, p.121).Editorial. Răspunde articolului /" Nu este chestiune care ..."/ din *T.*,30 ianuarie 1881( *O.XII*,p.49-51) (polemică pe teme financiare).

**15**. București, 9/21 Făurar 1881 (feb.9-10, p.125).Editorial. Reia ideile de politică externă ale lui T. Maiorescu din studiul "Despre situația politică a României" .Pentru a arăta că T.Maiorescu se contrazice, citează articolele /"Fabula vulpii și a corbului..."/ din *T.*,29 august 1880 ( O.XI,p.316-317), și /"«Bukarestier Tagblott» nu dorește..."/ din T.,11 septembrie 1880 ( O.XI,p.331-332) (polemică pe marginea politicii externe a României).

**16**. București, 14/26 Făurar. (feb.15, p.145) .Editorial. În partea a doua continuă temele din articolele din 19, 20, 22, 31 ianuarie și 4 februarie (polemici pe marginea rolului liberalismului în istoria României), analizând perioada lui Tudor Vladimirescu.

**17**. *"Convorbiri literare" Iaşi, nr.11, 1 feb.* feb.15, p.147 (Sumarul revistelor). Semnalează din cuprins şi "*Scrisoarea I*" de M.Eminescu

**18**. Bucureşti, 3/15 Mărţişor 1881. (mar.4, p.201).Editorial. Cere partidului conservator să-şi definească principiile şi să-şi declare "*membrii cei mai însemnaţi*", pentru ca lumea să ştie direcţia lui: "*...la noi au fost mai totdeauna trei partite. Una, care se inspiră din politica Austriei, alta, din politica Rusiei şi alta din politica naţională.Acum avem partita d-lui Maiorescu, care s-a declarat că face parte din cea dintâi, pe a d-lui Grigorie M.Sturza, din cea de-a doua şi pe cea cu politica naţională, care , din fericire, a crescut şi se măreşte pe toată ziua*" M.E. va răspunde în /"Românul ne somează..."/.(O.XII,p.95-96)

**19**. Bucureşti, 13/25 Mărţişor 1881. (mar.14, p.237).Editorial. Răspunde articolului 1/"Îndeplinim o datorie ..."/ din *T.*,13 mai 1881 (O.XII,p.99-100).Consideră că articolul citat de *T.* după ziarul francez "Binele public"( potrivit căruia Germania şi Austro-Ungaria pe de o parte şi Rusia pe de alta sunt în plină expansiune şi-şi vor împărţi Europa iar principele Bismarck deja ţinteşte ocuparea – paşnică, prin imigrări, ori armată – a sud-estului Europei) defineşte politica ascunsă a conservatorilor. Fără a da răspuns întrebării lui M.E. privind politica liberalilor, îi acuză pe conservatori de colaborare cu puterile străine ( de data aceasta cu Rusia). M.E. va răspunde în articolul /"Într-unul din numerele trecute..."/ (O.XII,p.102-103)

**20. Adunarea deputatilor**. Şedinţa de la 13 martie,1881.Românul, Buc.,(mar.15, p.242-24-)

Dare de seamă (cu prescurtări din discursuri). T.Maiorescu interpelează pe preşedintele consiliului (I.C.Brătianu) în legătură cu libertatea presei: cere să se ia măsuri împotriva ziarelor care

atacă persoanele sau instituţiile. Aminteşte că împotriva *T.* s-a intentat proces pentru o ştire neadevărată publicată în ziar. Descrie procesul: este din perioada când redactorul *T.* era I.A.Cantacuzino - 1878. Răspunde I.C.Brătianu care declară că este pentru libertatea deplină a presei, cu toate excesele din ziarul *T.* Răspunde şi C.A.Rosetii, care analizează studiul lui T.Maiorescu: "Situaţia politicii externe a României", publicat în *T.*,31 dec. 1881 - şi, cu citate din articolul /"Îndeplinim o datorie..."/ din *T.* 13 mar.1881( O.XII,p.99-100) (chiar ziua şedinţei). Îl face pe T.Maiorescu răspunzător de ideile din acest articol şi din *T.* în general şi-l acuză de lipsă de patriotism. Vezi stenograma şedinţei în "Monitorul Oficial al României": a mai luat cuvântul şi A. Stolojan care a citit, în întregime, articolul /"Mai alaltăieri..."/ din *T.*,19 feb.1881 (O.XII,p.73-75), acuzându-l de instigaţie.

**21.** */Eminescu M./* : /"D.Vernescu a interpelat ..."/ *Românul*, Buc., (mar.28, p.281).Articolul preluat în întregime din *T.*,3 mar. 1881, /(O.XII,p.90-91) interupt prin comentarii defavorabile în editorialul *Bucureşti, 27 mărţişor/ 8 prier 1881.*

**22.** Bucureşti, 27 Mărţişor/8 Prier 1881. (mar.28, p.281).Editorial. Scurt istoric al pregătirii proclamării României ca regat. Redă opiniile favorabile ale străinilor faţă de acest gest istoric şi, în replică, republică articolul /"D.Vernescu a interpelat..."/ din *T.*,3 mar.1881, comentându-l defavorabil (oficiosul conservator a fost singurul care s-a opus titulaturii de "regat", "maiestate" etc.)

**23.** Bucureşti, 31 Mărţişor/13 Prier. apr.1, p.293).Primul editorial. Pune faţă în faţă opiniile din articolul /"D.Vernescu a interpelat..."/, cu cele din presa externă (*Daily Telegraph, Deutsche Zeitung, Fremden-Blatt, Neue Frere Presse, L'Italie*) pe

marginea proclamării României ca regat (M.E. critică starea gravă a țării, presa externă laudă realizările României): "*În fața acestor două portrete, unul depins de străini și-altul de către pretinșii patrioți conservatori, nu mai putem zice un singur cuvânt (...). Pronunțându-și astfel ea însăși /partita conservatoare/ sentința de moarte politică și morală, ne plecăm fruntea cu durere și lăsăm ca morții să-și ingroape morții*". **N.B. La 14 martie *Timpul* publicase o notă pe prima pagină unde, după numele generalului D.Lecca (cel care anunțase proclamarea regatului în Parlament) era pus semnul crucii și data 11/22 februarie 1866, când l-a arestat pe Al.I.Cuza. Împotriva acestrei condamnări la moarte se ridică des *R.* – iar acum condamnă întregul partid conbservator. ( Nota din *T.* nu-i aparține lui M.E., ci lui I.Teulescu, dar poetul era redactorul șef).**

**24**. /D.Al.Lahovai în Cameră..."/. (apr.1, p.293).Al doilea editorial. Răspunde lui Al Lahovari și articolului /"Habenuus papam"/ din *T*., 30-31 martie 1881(O.XII,p.118-120) (polemică în legătură cu legea prin care se creează postul de ministru fără portofoliu pentru I.C.Brătianu). Consideră că *T.* „*grămădește erori peste erori*", și arată una dintre ele: Bismarck a fost proclamat cancelar în 1867, nu după războiul franco-prusac.

**25**. /"Între multele discursuri și articole financiare..."/,(apr.3, p.310). Al doilea editorial. Răspunde unui articol (care nu este al lui M.E.) din "Timpul", pe teme financiare (bugetul pe anii 1881-1882). Caracterizează ziarul *Timpul* : "*Acest organ, care se deosebește între toare prin limbajul său violent, necuviincios și adesea trivial ar fi ieșit din obiceiurile sale dacă și în chestiunile financiare nu s-ar fi menținut pe același tărâm, pasionat până la orbire...*".

**26**. București , 6/18 Prier. (apr.6-7, p.313-314).Editorial. Analizează poziția conservatorilor față de proclamarea Regatului,

declarând că în partidul conservator: "*Cei mai însemnați sunt d. Lascăr Catargiu, general Florescu, Teodor Rosetti și Titu Maiorescu. Cinci peste tot* ". Dezbate cu insistență politica "celor cinci" ( de mai multe ori scrie că sunt „cinci", dar îi citează numai pe cei patru de mai sus), și apoi afirmă: "Cei cinci de la *Timpul* zic...", citeând și comentând pe larg articolul / „Se zice ...nu afirmăm..."/ din *T.*,18 martie 1881 (O.XII,p.103-105)(prezentând biografiile lui I. Ghica și D.Lecca pentru a-i absolvi de vina ce le aduce M.E.) și articolul /"Demult era vorba..."/, din *T.*, 29 martie 1881 ( O.XII,p.116-117), față de care, pe marginea unei ironii a lui M.E. la adresa lui I.C.Brătianu ("*Mulți au murit, zice d. Brătianu. Dumnezeu să-i ierte, zicem noi. Pagubă mare pentru țară nu e, din contră, câștig...*") se exprimă: "*Așadar, amărăciune, ură, calomnie, și la fine apel la asasinat; căci aceste cuvinte sunt cea mai curată încurajare dată asasinilor*". M.E. va răspunde acestor acuzații în articolul /"În urma hotărârii luate..."/ (*O.XII* , p.129-130)

**27.** București, 10/22 Prier 1881. (apr.11, p.329).Editorial. Răspunde articolului /"Într-un articol cu mult prea lung..."/ din *T.*,9 apr.1881 ( O.XII,p. 135) (care spunea că liberalii se mândresc cu fapte ce nu au fost făcute de ei, inclusiv independența României a fost un act "*în natura lucrurilor*" după războiul din 1877-1878). Consideră că are de-a face cu "*teoria împrejurărilor*" (a cauzalității largi) în istorie și arată că mai importante decât "împrejurările" sunt personalitățile (Cavour, Cristofor Columb ). Independența României, ca gest preponderent liberal, "*nu s-a făcut după resbel, ci înaintea resbelului, adică înaintea intrării armatelor române în luptă*".

**28.** București, 11/23 Prier 1881. (apr.12, p.333).Editorial. Analizează cauzele retragerii lui I. C. Brătianu și opinia ziarelor despre eveniment. Încheie cu *T.*,citând (cu greșeli; interpretativ) finalul articolului /"Criza ministerială..."/ din 8 aprilie 1881 (O.XII,p.128-129) (unde se cerea nu o nouă combinație politică

liberală, ci schimbarea radicală a oamenilor şi sistemului). Ironizează pretenţiile conservatorilor de a răsturna guvernul şi a lua ei conducerea ţării.

**29**. Bucureşti, 15/27 Prier. (apr.13-16, p.337).Editorial. Răspunde articolelor: /"D.Brătianu soseşte..."/ din *T.*,10 apr 1881 (*O.XII*,129-132), şi /"Retragerea d-lui I.Brătianu..."/ din *T.*,11 apr.1881, cu citate din ambele (dar făcând o confuzie: afirmă că are în vedere numai *T.* din 11 aprilie). Polemică în jurul demisiei lui I.C.Brătianu: consideră (împotriva lui M.E. care vedea în această demisie o ruptură în partidul liberal, dereglarea "ceasornicului Rosetti-Brătianu", recunoaşterea slăbiciunilor liberalilor etc.) – că această demisie este un act de patriotism şi probează (prin soluţia rapidă care s-a adoptat) unitatea şi tăria liberarilor etc.

**30**./Într-unul din accesele sale..."/ .(apr.24-25, p. 365).Al doilea editorial. Răspunde violent la articolele /"A aştepta să culegi..."/ din *T.*,10 apr. 1881 (*O.XII*,p.135.136), şi /" Cugetaţi ne zice ..."/ din *T.*,19 apr. 1881( O.XII,p.140-142). În privinţa primului articol, încearcă să lămurească diferenţa dintre "*peşcheşul*" din secolul XVIII şi "*datoriile*" rezultate după concesia căilor ferate - şi arată că societatea românească din timpul "Regulamentului organic" (M.E. spunea că atunci ţăranii o duceau mai bine pentru că boierii îi protejau) trăia în condiţii foarte grele "*Nu vor însă să recunoască lumina aceste păsări ale trecutului* / conservatorii / *şi iată cum spun limpede că, născute în întunecime, vor să re-îmbătrânească poporul roman în întunericul în care se svârcolea chiar la anul 1830...*". În privinţa celui de-al doilea, comentează ironic istoria liberalismului făcută de M.E. Poetul răspunde la acest articol în /"A discuta cu ignoranţă..."/ din "Timpul", 26 apr.1881 (O.XII,p.140-142).

**31. Eminescu M.:** /"A aştepta să culegi..."/ *Românul* Buc. (apr.24-25, p.365). În al doilea editorial, /"Într-unul din accesele sale..."/, cu un comentariu potrivnic.

**32**. Bucureşti, 24 Prier/6 Florar 1881. (apr.26, p.369).Editorial. Continuă răspunsul la articolul /"A aştepta să culegi..."/ din *T.*,16 apr. 1881 ( O.XII, 135-136), analizând de astă dată concluzia lui M.E. potrivit căreia răscumpărarea căilor ferate este un "*peşcheş*" mai mare decât cel ce se plătea în secolul al XVIII-lea. Consideră, dimpotrivă, că "*afacerea Strousberg*" este încheiată încă din 1880 şi a constituit un "*success pentru România*".

**33**. Bucureşti, 27 Prier/9 Florar 1881. (apr.27-28, p.373). Editorial. Continuă răspunsul la articolul /"«Cugetaţi», ne zice..."/, ironizând pretenţiile conservatorilor de a lua conducerea ţării. În privinţa discuţiilor dintre I.C.Brătianu şi P.P. Carp ( din care M.E., arăta că liberalii sunt gata să recunoască ei înşişi că ideile conservatorilor ar putea salva ţara), arată că au fost simple chemări în guvern ale lui P.P.Carp – pe care, de altfel, conservatorii l-au renegat.

**34**. Bucureşti, 29 Prier/ 11 Florar 1881 (apr.30, p.381). Editorial. Răspunde *T.* la acuzaţiile repetate că liberalii au făcut din răscumpărarea căilor ferate un "*peşcheş*" către puterile străine pentru a se menţine la guvern. Nu citează un articol anume. Largi explicaţii financiare : Strousberg este un câştig pentru ţară.

**35**. Bucureşti 4/16 Florar 1881 (mai 4-5, p.393).Editorial. Citează din articolele: "«Cugetaţi», ne zice..."/, /"A discuta cu ignoranţă..."/, şi /"O ştire de cea mai mare importanţă..."/ ( acesta, *T.*,30 apr. 1881,cf.O.XII,p.153-155) (*in extenso*), răspunzând pretenţiilor conservatorilor de a se desfiinţa

Corpurile legiuitoare după demisia din cabinet a lui I.C.Brătianu, de a se constitui o aristocrație în consens cu monarhia constituțională care s-a instaurat și de a se face noi alegeri. Ironizează dorința conservatorilor de a reveni la guvern (acest lucru înțelegându-l din articolele respective), mai ales pe baza celui de-al treilea text. M.E. va răspunde în articolul /"A generalize o aserțiune..."/ (O.XII,p.181-182).

**36. /Eminescu M./:** "O știre de cea mai mare importanță..."/ *Românul*, Buc., (mai 4-5, p.393). În editorialul "*București, 4/16 Florar 1881*". Cu note de subsol și comentarii defavorabile (ironizând dorința conservatorilor de a ajunge la guvern).

**37**./"Nimic nu se poate mișca..."/ *Românul*, Buc., mai 6, p.397. Al doilea editorial. Continuă articolul "*București, 4/16 Florar 1881*" din 4-5 mai 1881. Dialog între "*națiune*" (ca opinie publică ) și ziarul "*Timpul*" (care răspunde, prin citate din articolele analizate în numărul trecut ). De data aceasta invită la discuție și ziarele *Le Temps, Le Nord, Debats*, pentru a demonstra că aristocrația eraditară a dispărut de mult în Europa, astfel că pretențiile conservatorilor români ca monarhia constituțională să reinstaureze această clasă sunt ridicule.

**38**. "București, 6/18 Florar 1881." (mai 7, p.401).Editorial. Răspunde ziarelor *Le Nord* și *Timpul,* care cer ca monarhia constituțională să fie organizată printr-o nouă constituție. Comentează pe larg ideile *T.*de a se desființa Corpurile legiuitoare și a se face alegeri noi – arătând că aceste lucruri nu sunt necesare.

**N.B. În toate aceste articole pe tema aristocrației *Românul* se arată oarecum exclus de la masa politică după declararea Regatului. Monarhie fără aristofcrație nu se poate, zic ceilalți – între care și *Timpul* ; aristocrația ereditară a dispărut de mult din**

**România, afirmă *Românul*. Paradoxul este că *R.* vrea să conducă într-un regim monarhic – cu idei republicane. El încearcă spargerea acestui paradox făcându-și blazon din tradiția ( id est : vechimea) liberalismului în istorie – și din meritul fiecăruia în parte ( teoria om și om ). *Timpul* ( id est : M.E.) desființează această tradiție și aceste merite autoatribuite, și-l obligă constant pe *R.* să rămână în paradox.**

**39.** *"Convorbiri literare" Nr. 2 din luna mai 1881. Românul*, Buc., mai 14, p.42 (Sum*arul revistelor*). În sumar – și "*Scrisoarea III*" de M.Eminescu

**40. /Eminescu M./:** "F.Kaunitz, scriitor..."/. *Românul*, Buc., mai 14, p.424-425) (Românii din Macedonia). Preluat în întregime, fără comentarii, din *T.*, 9 mai 1881.(Cf. M.E.: *O. XII*, p.163-165

**41.** București, 14/26 Florar 1881 (mai 15, p.427).Editorial. Discutând propunerea electivității magistraturii, citează articolul /"După cum se vede..."/ din *T.*, 11 mai 1881 (*O.XII*, p.170-171) (care este categoric împotriva acestei propuneri), comentându-l ironic.

**42.**București, 15/27 Florar 1881 (p.432)Editorial. Reproduce, cu scurte comentarii ironice, fragmente din articolul /"«L'Indépendence roumanie» ne caută..."/ din T., 14 mai 1881( O.XII,p.171-172) (unde se descrie în culori sumbre situația țării la proclamarea Regatului) – și pune față în față aceste descrieri – cu laudele pe care le aduce Regatului României ziarul londonez *The Times* (din 20 mai).

**43.** București, 18/30 Florar 1881 (mai 18-19, p.439) Editorial. Continuă paralela dintre *Timpul* (care deplânge situația țării) și

*The Times* din Londra (care laudă proclamarea regatului). **N.B. În Europa existau titluri identice de ziare : *Timpul, Le Temps, The Times, Die Zeit, Vremia* – asemănătooare ca program politic ( de coloratură conservatoare) – iar *Românul* vrea să arate că „Timpul" românesc este în discordanță cu celelalte „Timpuri".**

**44**. București, 19/31 Florar 1881 (mai 20, p.443).Editorial Comentează două "știri mari": prima privitoare la încercările de unire între "Sincerii liberali" (gruparea G.Vernescu) și "Sincerii radicali" (conservatorii); citează știri și comentarii din *Binele Public* și *Timpul* ( care nu sunt ale lui M.E.). Cea de-a doua, articolul /"Când reprodusesem..."/ din *T.*,18-19 mai 1881 (O.XII,p.176-177) în care se pune deosebirea de vederi dintre I.C.Brătianu și D.Brătianu pe seama chestiunii Dunării. Ironizează acest al doilea articol ( din care citează trunchiat) acuzându-l de lipsă de logică (I.C.Brătianu, partizan al Austriei în chestiunea Dunării, a făcut Regatul pentru a servi acestei puteri "*peșcherul*" – iar D.Brătianu, partizan al Rusiei, i-l dă, acum, acesteia) și de lipsă de patriotism.

Păreri defavorabile despre Manoil Kostache Epureanu (M.E. va răspunde în articolul /"A generaliza aserțiune..."/ din "Timpul", 22-23 mai,O.XII,p.181-182).

**45**./"Inamovibilitatea magistraturii"/. *Românul*, Buc., mai 20, p.443).Al doilea editorial. Răspunde *Timpului*, apărând ideea eligibilității magistraturii (pe care o lansase C.A.Rosetti), cu citate din autori străini și cu descrierea magistraturii din alte țări.

**46**. București, 20 Florar/2 Cireșar 1881(mai 21, p.447).Editorial. Comentează posibila alianță dintre "Sincerii liberali" și "Sincerii reacționari" (conservatorii) - și, pe larg, articolul /"«The Times» și "Timpul", iată tema..."/ din "Timpul", 20 mai (O.XII,p.178-179). Cu citate largi din acest articol, căutând

contradicții de logică. Consideră că opoziția face tot posibilul să închine țara unei puteri străine pentru a primi, de la această putere, conducerea. M.E. va răspunde în articolul /"Este într-adevăr întristătoare..."/, din *T.*,24 mai 1881 (O.XII,p.182-184).

**47**./**Eminescu M.**/ : 1)/"O observație în treacăt..."/. *Românul*, Buc., (mai 26, p.357). Articol preluat în întregime din *Timpul*, 21 mai, și combătut aspru.(Cf. M.E.: *O. XII*, p.121).

**48**. București, 3/15 Cireșar 1881 (iun. 4, p.487).Editorial. Din nou pe marginea articolului /"A discuta cu ignoranță..."/ din *T.*,26 aprilie 1881, considerând că, atunci când vorbesc de aristocrație, conservatorii au în vedere un scop practic: acela de a fi chemați la guvern de către rege (de aceea cer și desființarea corpurilor legiuitoare, alegeri etc.). Bănuiește o alianță între "Sincerii liberali" și conservatori, pe care o ironizează. Arată că partidul conservator nu mai poate aspira la conducere pentru că nici nu mai are program (P.P.Carp și-a publicat propriul său program, Lascăr Catargiu nu este de acord cu ideile lui T. Maiorescu etc.). M.E. va răspunde în /"Când onorabilul D.Ioan Brătianu s-a retras..."/ din *T.*,6 iun. 1881 (O.XII,p.190-191).

**49**. București 8/20 Cireșar 1881 (iun.8-9. p.503).Editorial. Elogiază realizările guvernului liberal (Independența și declararea Regatului). În replică citează din articolul /"Când onorabilul D.Ioan Brătianu..."/ din *T.*,6 iun.1881, părțile în care se declară că I.C.Brătianu și Partidul liberal nu au un program, au transformat țara într-o Americă dunăreană. Citează, apoi, pe larg, un articol din *T.*,18 februarie 1878, în care I.C.Brătianu este lăudat.

**50**. București, 13/25 Cireșar 1881 (iun 14, p.523).Editorial. Răspunde aluziv la articolul /"Noul minister a citit ieri..." din

*T.*,12 iunie 1881 (O.XII,p.205-206), arătând că "*diviziunele şi frământările*" din partidul liberal (M.E. zisese chiar "*ruptura*") indica faptul că "*în partida liberală domneşte acel spirit de independenţă care contravine unei mari colectivităţi politice*". Altă cauză a divizării: „*liberalii îşi permit să fie divizaţi pentru că nu au adversari serioşi*". Îi invită pe conservatori la o concurenţă "*legală*" amintind că liberalii au preluat conducerea ţării prin voinţa naţiunii. M.E. va răspunde în articolul /"Cabinetul nr.40..."/ din *T.*,15-16 iun 1881 (*O.XII*,p.205-210).

**51**. Bucureşti, 20 Cireşar/2 Cuptor 1881 (iun 21, p.546). Editorial. Răspunde articolului /"Cabinetul nr.40..."/, polemizând pe marginea raportului doctorului G.Fleischlen despre creşterea populaţiei din Iaşi în 1880: nu guvernul liberal este de vină că se nasc mai puţini români decât străini în ţară. Trebuie luată în consideraţie populaţia în totalitatea ei, nu pe categorii (români, evrei etc.).

**52.** Bucureşti, 26 Cireşar/8 Cuptor 1881 (iun 27, p.563). Editorial. Răspunde iarăşi articolului "Cabinetul nr.40..."/, pe marginea statisticii mortalităţii din oraşul Iaşi. Dă alte cifre statistice pentru a dovedi că mortalitatea populaţiei româneşti din Iaşi era mai mare sub regimul conservator din 1876. Consideră că ziarul *Timpul* se ocupă de aceste probleme pentru că se apropie alegerile la Iaşi.

**53.** Bucureşti, 27 Cireşar/9 Cuptor (iun 28-30, p.567).Editorial. Răspunde articolului /"D.C.A.Rosetti, excelenţă..."/ din *T.*,24 iun. (*O.XII*,p.218) (pe care-l reia aproape integral), acuzându-l de rea intenţie, răstălmăcire a sensului proiectului lui C.A Rosetti. Consideră că "*cei de la «Timpul» sunt departe de a apuca calea ce se cuvine unui ziar ce pretinde a reprezenta o partită*".

**54.** /"Organele opoziţiei..."/. *Românul*, Buc., iul.2, p.575.Al doilea editorial. Invită presa opoziţiei (în special opoziţia) la moderarea expresiei. Arată că străinii trebuie să vadă poporul român unit, nu dezbinat înăuntru. M.E. va răspunde (simţindu-se vizat, în articolul /"Are haz **Românul** cu lecţiile..."/ (O.XII,p.226-229).

**55.** Bucureşti, 4/16 Cuptor 1881 (iul 5, p.583).Polemizează cu articole /"Ce genii matematici..."/ din *T.*,2 iul 1881( O.XII,p.225-226) (pe care-l reia integral), şi, iarăşi, "Cabinetul nr.40..."/ (din care citează un fragment ) - pe tema statisticii creşterii mortalităţii. Consideră primul articol "*o minciună*", susţinând în continuare că mortalitatea a scăzut, în medie cu 236 pe an, de la venirea liberalilor la putere. Pornind de la al doilea articol, dezvoltă în continuare cifre statistice pentru a dovedi că sub guvernarea liberală se trăieşte bine. (*Românul* prezintă cifre statistice medii, pe când M.E. cere statistici pe categorii de populaţie).

**56. /Eminescu M./** : /"Ce genii matematice..."/. Românul, Buc., iul 5, p.583. Articol preluat în întregime, cu un lung comentariu după *Timpul*, 2 iul.

**57.** Bucureşti, 7/19 Cuptor 1881 (iul 8, p.595).Editorial. Răspunde articolului /"E cumplită starea de lucruri..."/ din *T.*,19 iunie 1881 (*O.XII*,p.213-214) (cu citate) şi anume afirmaţiei: "*Dacă relele economice de azi vor merge crescând, Moldova e-n pericolul de a deveni prada celei dintâi puteri străine care i-ar garanta populaţiei măcar viaţa fizică în contra lipitorilor care o sug şi o degradează*". Consideră că acesta este un apel către străini, că totdeauna conservatorii au uneltit cu străinii împotriva ţării etc.

**58.** Bucureşti, 11/23 Cuptor 1881 (iul 12, p.611). Editorial. Răspunde ironic articolului /"Economiştii observă..."/ din *T.*,10

iulie 1881 ( O.XII,p.237-239): laudelor lui M.E. pentru armonia de altă dată dintre boieri şi ţărani le răspunde cu legea legării de glie, cu bătăile boierului etc. Afirmaţia că banul face singura deosebire de clasă dintre oameni o consideră "*o monstruozitate*".

**59. Ventura Gr.:** /"Pentru acela care are judecata dreaptă...". *Românul*, Buc., iul 15, p.620-621).Prezintă în culori frumoase realizările din timpul guvernării liberale şi învinuieşte presa opoziţiei de calomnie, ton strident: "*moda ultraexagerării şi istericalelor de condei*" ; "*coloane întregi de febre stilistice*" ; "*boală*" ; "*Inteligenţe, care nu le contestăm adversarilor noştri, în loc de-a produce ceva durabil sau folositor se uzează, se falsifică şi se pierd în această sistemă (...) Care e cel puţin folosul personal serios pe care cei ce urmează această sistemă nenorocită îl trag dintr-însa? Ar fi vremea, credem, să cugete ei înşişi şi asupra acestor întrebări (...). Trebuie să ne gândim cu toţii, toţi românii, la dezvoltarea forţelor noastre. Apoi, cu falsificarea spiritului public, cu opăcirea lui prin fraze, ocări şi polemici veninoase întemeiate pe neadevăruri, vom putea dezvolta acele forţe?...*"

**Vezi şi polemica lui M.E. cu L'*Indépendence roumanie* (*O. XII*, p.257-260), unde Gr.Ventura îi atrage atenţia poetului că putea primi un onorariu de 500 lei pentru a face reclamă Creditului Mobiliar.- (Poetul răspunde că nu-l interesează buzunarul propriu, ci procedura incorectă).**

**60**. Bucureşti, 16/28 Cuptor 1881 (iul 17, p.627).Editorial. Face parte din marea companie a *Românului* (vezi şi numerele anterioare), pentru "*reforma în obiceiurile presei române*" – îndreptată împotriva *Timpului* (este singurul ziar care răspunde, prin pana lui M.E., la asemenea atacuri). Cere moderarea expresiilor, fără a face vreo referire concretă la un ziar ori articol anume.

**61.**/"În chestiuni economice..."/. *Românul*, Buc., ,iul 19-20, p.635.Al doilea editorial. Răspunde criticilor lui M.E. din articolele "Creditul Mobiliar I, II " publicate în *T.*,16 şi 17 iulie 1881(O.XII,p.248-252). Arată că temerile poetului sunt nejustificate, şi dă, între altele, nume de conservatori care s-au înscris la Creditul Mobiliar. Cât despre statutele instituţiei, răspunde că nu pot fi publicate până ce nu le va aproba guvernul. Întreabă care este poziţia *T.* faţă de "Societatea de Construcţii". M.E va răspunde în/"Societatea de Construcţii"/din *T.*,19 iul. 1882 O.XII,p.256-257).

**62.** Bucureşti, 27 Cuptor/A august 1881 (iul. 27-28). Editorial. Continuă editorialul "*Bucureşti, 13/25 cuptor 1881*" din 13-14 iulie 1881. Polemizează cu presa opoziţiei pe tema diferenţei dintre Moldova şi Ţara Românească. Consideră că România nu trebuie împărţită în "provincii", ci discutată în întrgimea ei, că sărăcia şi administraţia coruptă din Moldova nu sunt un efect al politicii liberale. Citează un articol din ziarul *Poşta* din Galaţi (pe care îl preia din *Timpul*, însă) şi generalizează afirmaţiile acestuia: conservatorii cred că liberalii sunt un partid muntenesc ce nu are nici o legătură cu Moldova. Consideră că prin aceasta se provoacă gelozia moldovenilor (care şi-au pierdut capitala după Unirea Principatelor) dându-se vina pe liberali pentru fapte istorice făcute de comun acord cu toate partidele din trecut. M.E. consideră că *Românul* i se adresează, şi va răspunde în articolul "*Românul* a contractat năravul ..."/ din *T.*,29 iulie 1881*(O.XII*,p.266-268).

**63.** Bucureşti, 28 Cuptor/ 9 August 1881 (iul.29, p.663). Editorial. Prezintă rezultatul alegerilor din Iaşi şi Mehedinţi, unde au reuşit liberalii: "*Cetăţenii din Iaşi, comercianţi, profesiuni liberale, proprietari, răspunseră cu demnitate şi patriotism celor care şuieră moldovenism şi muntenism, separatism şi prin urmare*

*pieirea Moldovei şi Munteniei ca stat liber şi independent...*" (aluzie la studiile lui M.E. despre pătura superpusă).

**64**. Bucureşti, 30 Cuptor/11 August 1881 (iul 31, p.671).Editorial. Comentează reuşita liberalilor în alegerile din Iaşi şi Mehedinţi în ciuda opoziţiei conservatoare: " *Arma electorală cea mai puternică care a fost întrebuinţată de adversarii noştri a fost suferinţele Moldovei, temă favorită a câtorva care nu se sfiesc de-a ridica chestiuni particulariste , măgulind pasiuni locale şi spiritul de clopotniţă contra intereselor bine înţelese ale propăşirii generale a ţării...*" (aluzie la studiile lui M.E. despre pătura superpusă).

**65**. Bucureşti, 20 August/1 Răpciune 1881 (aug. 2, p.735).Editoarial.Comentând posibilitatea unirii într-un partid a "Sincerilor liberali" cu "Sincerii reacţionari" arată avantajele pe care le-ar avea acest fapt: s-ar prezenta ţării un partid unitar, cu program şi principii (recomandă ca mai ales tinerii să facă parte din noul partid) – şi, mai ales: "*pentru noi folosul ar fi că am fi scutiţi de polemicele personale la care suntem târâţi cu de-a sila...*"

**66**. Bucureşti, 4/16 August 1881 (aug. 5, p.695).Editorial. Răspunde articolului /"Bucuria pe care o simte..."/ din *T.*,2 august 1881 (O.XII,p.274). Desfiinţarea Consiliului comunal Iaşi era necesară pentru că membrii lui îşi dovediseră corupţia. A-l fi păstrat, însemna să accepte ca acel consiliu (format din personalităţi conservatoare) să dirijeze alegerile. Consideră că M.E. se face ecoul conservatorilor din Iaşi care protestează împotriva alegerilor.

**67**. Bucureşti, 5/17 august 1881 (aug.6, p.687).Editorial. Răspuns violent articolului /"«Românul» a contractat năravul..."/ din *T.*,29 iulie 1881 (O.XII,p.280), din care citează fragmente

ample: "*La citirea acestor elucubrații ne-am întrebat dacă n-avem de-a face cu-un lunatic*". Neagă diagrama elementului autohton oferită de Eminescu, și consideră "*falsificare a istoriei*" toate argumentele aduse. Încheie: "*Feriți-vă, d-lor reacționari, de-a deschide din nou răni abia vindicate. Lăsați pe cei puțini dintre d-voastră care au păstrat simțăminte românești să vă împace încetul cu încetul cu poporul roman. Căci el nu vă va mai băga în seamă în întunericul în care v-ați afundat. Nu mai veniți cu cuvinte barbare de autohtoni, de imigranți de baltă, de dacizare. Vocea d-voastră pare că sună din mormânt! Fiți cel puțin ca părinții voștri care aveau patriotism și care n-ar recunoaște pe copiii lor în aceste adevărate stârpituri morale care formează ciocoismul de astăzi. Fiți albi, roșii, albaștri, cum vreți voi, dar fiți români, iar nu maimuțe străine, care abia îngână limba lor maternă și pun pe alții să scrie că ei sunt singirii români autohtoni. Românii, ca toate popoarele ce pășesc spre progres, nu se mai ocupă astăzi de-a descoperi cine e autohton sau nu. Ei consideră ca bun roman pe cel care arată prin faptă că-și iubește țara...*"

**68**. București, 8/20 August 1881 (aug.9, p.699). Editorial. Răspunde în continuare articolului /"Bucuria pe care o simte..."/ din *T.*,2 august 1881 (O .XII,p.274) și anume, părții finale în care se deplângea decăderea Iașilor. Dacă țin atât de mult la Iași și la Moldova, cum se face că membrii partidului conservator nu reușesc în alegeri? Înseamnă că marea masă este liberală, iar ei sunt un grup fracționat. Teoria păturii superpusă este interpretată ca o tendință de a desființa Statul Român.

**69**. România și presa ungară. *Românul*, Buc., 9 aug.,p.699-700. Reia, din *Pester Lloyd*, un articol injurios la adresa României. Este același articol pe care-l reluase și M.E. în / „Despre o pretinsă incursiune"/ (*O.XII*,p.283-284), iar traducerea urmărește îndeaproape traducerea din *Timpul*, cu mici abateri și fără redarea termenilor germani în paranteză.

**70.** Comunicat. *Românul*, Buc. ,aug.11, p.704-705).Comunicat oficial pe marginea afirmatiilor *Românului* din editorialul "*Bucureşti, 4/16 august 1881*" (publicat în 5 august) în legătură cu alegerile de la Iaşi. Ziarul guvernamental "luând de bune informaţiile ziarului *Timpul* " afirma că s-a dizolvat Consiliul communal de Iaşi, consiliul judeţean, şi s-au schimbat gradele gărzii civice. "*Ministerul vine prin aceasta a îndrepta erorile de fapt, în care numitul ziar a căzut fără de voie: s-a dizolvat numai comitetul permanent al consiliului judeţean, iar garda civilă funcţionează aproape neclintită*".

**71**. Bucureşti, 12/25 August 1881 (aug.14, p.715).Editorial. Răspunde studiilor lui M.E. despre pătura superpusă, şi în special articolului) /"Adevărul că în decursul..."/ din T.,9 august 1881 (O,XII,283-286). Constată că "*Timpul, organul reacţionarilor, a intrat într-o nouă fază în lupta sa contra liberalismului*", şi anume, încearcă să răstoarne guvernul liberal al lui I.C.Brătianu "*servindu-se de Petru Mušat şi Tugomir Basarab.*" Numeşte pătura superpusă faimoasa teorie a "*născocitorului de la «Timpul»*", pe autor: "*un redactor poznaş de la un ziar de insulte*" – totul este o "*elucubraţie*". Arată că liberalismul este un curent european pe care, neputându-l combate, conservatorii români se refugiază în trecut găsindu-i rădăcini în epoca fanariotă. Dar sunt şi conservatori proveniţi dintre fanarioţi. Ideile liberale au apoi la bază ideile lui N.Bălcescu şi ale Goleştilor, români "*autohtoni*". Citează un fragment din articolul /" Ce poftește «L'Indépendence roumanie»?" /din *T.*,5 august 1881(*O.XII*,p.276), subliniind cuvintele lui M.E.: "*poate fi cineva un foarte bun român şi un foarte rău patriot*", ca argument împotriva patriotismului *Timpului* (pe care-l acuză, în continuare, că vrea să închine ţara Austro-Ungariei, amintind studiul lui T.Maiorescu din "Deutsche Revue"). Afirmă că cea mai mare parte din populaţia României este liberală.

**72.** București, 17/29 August 1881(aug.17-18, p.723). Editorial.Răspunde articolului /"«Românul» s-a pus pe studii..."/ din *T.*,12 august 1881 (O.XII,p.288-289), din care înțelege că între cele două grupări fracționiste, "Sincerii liberali" (G. Vernescu) și "Sincerii reacționari" (T. Maiorescu) există armonie. Discută în continuare, atâtător, posibilitatea unei uniri a lor și constată că se acuză reciproc. De fapt, de aceea bagă zâzanie între persoane.

**73.** București, 18/30 August 1881 (aug.19, p.727). Editorial. Polemizează cu articolul /"Isprăvile libertăților noastre"/, din *Timpul*, 15 august 1881 (nu este al lui M.E., nu e în ediție ) care cere răsturnarea "*ochlocrației*" și schimbarea constituției. Consideră că acesta era scopul întregii serii de studii (ale lui M.E., acestea) despre pătura superpusă. N.B. Trebuie rediscutată paternitatea iar articolul din T. pus în ediție.

**74.** București, 19/31 August 1881 (aug.20, p.731). Consideră că "Sincerii liberali" (de la *Binele public*) și "Sincerii conservatori" (de la *Timpul*) s-au unit în ascuns și că articolul din 15 august 1881 din *Timpul* reprezintă programul noului partid de fuziune (rezultat). Vestejește această coaliție, și se întreabă dacă nu cumva "Sincerii liberali" îl amenință pe rege cu asasinatul. M.E. va răspunde, acestei însinuări în articolul /"Răul de căpetenie"/ ( O.XII,p.303-306).

**75.** "Darwin, prin teoria sa...". *Românul*, Buc., aug. 22, p.739. Al doilea editorial. Răspunde articolului /"Căutând să explice..."/ din *T.*,6 august 1881 (O.XII,p.279-281), și anume finalului, unde M.E., în replică la ziarul *Cumpăna*, comenta teoria darwinismă a luptei pentru existență. Consideră că M.E. răstălmăcește această teorie pentru a justifica dorința conservatorilor de a veni la putere. Reia comparația "*stejar – buruieni*" din textul său, dezvoltând-o în favoarea liberalilor care au puterea în mână. Promite că va reveni asupra chestiunii.

**76.** "Opoziţiunea, în regimul constituţional...". *Românul*, Buc., aug.23, p.743.Aspru răspuns articolului /"Mai zilele trecute..."/ din *T.*, 20 august 1881( O.XII, p.299-300). Justifică măsura înfiinţării de spitale la sate, consideră "*nepăsare*" şi "*cruzime*" poziţia lui M.E.: "*Până aici, asemeni barbarii nu s-au mai văzut şi interesele politice ce le inspiră nu pot fi decât disprețuite, ca să nu zicem adevăratul cuvânt*".

**77.** Bucureşti, 24 August/5 Răpciune 1881 (24-25aug., p.747).Editorial. Răspunde articolului /"Răul de căpetenie..."/ din *T.*, 22 august 1881 (*O.XII*,p.303-3o6), şi anume finalului în care se cereau explicaţii în legătură cu acuzaţia că *T.* ar fi atentat la viaţa regelui. Citează o corespondenţă din Galaţi publicată de ziarul conservator, unde se scrie că "***Ludovic XVI trebui să plătească cu capul în ziua de 21 ianuarie 1793, nesocotita sa toleranţă***" ( *Românul* îngroaşă nefiresc literele din textul subliniat). Cum Carol I este numit, de către *T.*,Carol îngăduitorul, consideră că şi lui i se va da pedeapsa lui Ludovic XVI (pentru aceasta, însă, face echivalenţa între "îngăduitor" şi "tolerant"). Pune "*sub ochii naţiunii*" această acuzare a regelui, pentru ca naţiunea "*să judice şi să hotărască*". Cere *Timpului* ca de acum înainte "*să puie un semn la articolele pe care le consideră dânşii şi au hotărât de-a le susţine*", pentru a i se şti exact poziţia. M.E. va răspunde acestei insinuări foarte dur, în articolul /"«Pseudo-Românul», ca să explice..."/ (*O.XII*,p.312-313)

**78**. Bucureşti, 25 August/6 Răpciune (aug.26, p.751).Editorial. Analizează stilul articolelor din *Timpul*: "*...ce face presa opoziţiei? Înjură din răsputeri pe Costinescu, Pherikide, Giani, Cariagdi şi chiar pe d-l. Carada care n-a voit să ocupe nici o funcţiune, îi ameninţă cu spânzurătoarea sau cu ţeapa, iar despre proiect, despre cestiune, ori spune că este rău, nu se poate mai rău (...). Injurii şi calomnii stereotipe, a doua zi desminţite; teorii*

*bolnăvicioase, reacționaro-revoluționare socialiste, care țin a arăta că națiunea întreagă este o adunătură de imbecili exploatată de o mână de mișei; că profesiunile liberale, comercianți, meseriași, profesori, medici, avocați, în genere tot ce este liberal sunt canalie, vulg, noroi, mocirlă socială, că nu există în țară adevărați români decât câțiva țărani din vârful munților și bioerii și ciocoii patroni ai ziarelor respective, iar în colo toți sunt străini care trebuiesc curățați din țară cu frânghia de cânepă*". Numește ziarul *Timpul* și arată că articolele lui ne reprezintă "*în mod nedemn*" în străinătate; prin asemenea articole partidul conservator nu va putea veni la putere "*prin națiune*".

**79**. București, 27 August/8 Răpciune 1881 (aug.28, p.759). Editorial. Răspunde studiilor despre pătura superpusă pe care *Timpul* le publică "*de aproape două luni de zile, adică de pe la începutul căldurilor celor mari*". Pune în discuție sănătatea mintală a autorului (sau a autorilor) acestor studii "*fanteziste*". Rezumă pe scurt teoria păturii superioare, amintește că *Timpul* îi amenință pe liberali cu "*spânzurătoarea și țeapa*", că le aruncă "*sentințe la moarte*" și, în continuare, discutând situația grea a țăranilor arata că ea durează de dinaintea venirii liberarilor la putere și conservatorii "*se trezesc tocmai acum pentru a-l plânge atât de amar*" pe țăran. Invită pe redactorii *Timpului* să viziteze satele, să se convingă de progresele făcute în anii guvernării liberale. M.E. se simte vizat (când este considerat nebun) și va răspunde în articolul /"Cată să spunem..."/ (O.XII,p.319-320)

**N.B. Fă legătura cu articolul „Le medecin s.u.p." din *L'Indépendence roumaine*, tot din august 1881, semnat Gr. V., unde se cheamă medicul să-l vindece pe redactorul de la *Timpul*, bolnav mintal, după cum reiese din aceste articole. M. E. va răspunde, vezi ediția. Pentru „*căldurile cele mari*", fă legătura cu scrisoarea lui T. Maiorescu către M.E. din ianuarie 1884, în care criticul îi explică poetului că „*din cauza căldurilor celor mari*"**

**din vara lui 1883 şi-a pierdut luciditatea pentru un timp. Observă, de asemenea, alăturarea ţepei lui Vlad Ţepeş la eterna, banalizata spânzurătoare: aceste articole comentează, de fapt, *Scrisoarea III*, pe care de acum înainte o vor considera pamflet politic (cum şi este partea a doua a ei).**

**80**. Bucureşti, 2/14 Răpciune 1881 (sep. 3, p.775). Editorial. Se întreabă dacă prin limbajul injurios şi prin teoriile sale "*opoziţia*" poate ajunge undeva. "*Martirii patriotismului*" acoperă totul cu noroi, dar oamenii "*de bun simţ*" nu-i cred.

**81**. "Puţini câţi au mai rămas...". *Românul*, Buc., sep.18, p.819. Al doilea editorial. Judecă *Timpul*, care s-a transformat într-o "*şcoală de-njurături surugieşti*". (În articolul /"Cată să spunem..."/ din "Timpul", 2 sept.,*O.XII* ,p.319-322, M.E. scria în privinţa formei articolelor sale: "*Se zice că ea* / forma/ *ar fi exagerată , c-ar cuprinde înjurături surugieşti etc.*" Expresia aparţine lui M.E.: *Românul* n-o mai cuprinde până acum. Poate alte ziare?)

**82**.Opiniunea *Timpului* asupra magistraturii noastre. *Românul*. Buc., sep.20, p.831 .Răspunde articolului /"Electivitatea magistraturii..."/ din *T*.,9-10 sep. 1881 (O.XII,p.327-328). Consideră magistratura "*a treia putere a statului român*" şi, totodată, "*a treia mizerie*" care nu poate fi ridicată decât prin electivitate. Ia în derâdere "*casele învechite ale trecutei dreptăţi româneşti*", unde predomină "*bacşişul, lenea boierească orientală etc.*"

**83**. Bucureşti, 8/20 Brumărel 1881 (oct.9 p.895). Editorial. Poziţia *Timpului*, după ce conservatorii au pierdut alegerile , în 1876, (când îi lăuda pe liberali că au câştigat încrederea ţării) ar trebui să se menţină (găseşte o contradicţie între acuzaţiile pe care le aduce M.E liberalilor şi laudele pe care aceştia le-au primit din partea conservatorilor când au câştigat alegerile).

**84**. București 10/22 Brumărel 10/22 1881 (oct.11, p.903). Editorial. Face parte dintr-o suită de articole ce arată poziția partidului conservator în trecut (după pierderea alegerilor din 1876), când liberalii erau lăudați, mai ales I.C.Brătrianu – și în prezent, când *Timpul* îi critică aspru pe aceiași liberali. M.E. va răspunde acestor articole (și mai ales celui din 9 oct.) în /"Cât despre țară..."/ din *T.*, 11 oct. 1881( *O. XII*, p.365-366)

**85**. București, 12/24 Brumărel 1881 (oct.12-13, p.907). Editorial. Răspunde aluziv (fără citate, fără nominalizări) acuzațiilor că liberalii au fost nesinceri în chestiunea Dunării, cuprinsă în articolul /"Observaserăm una din zile..."/ din *T.*,8 oct. 1881 (O.XII,p.361-362). Arată, dimpotrivă, că liberalii au fost tot timpul consecvenți în această privință și face apel la unirea tuturor forțelor țării pentru a apărea în fața străinătății principiali. Citează, ca argument pentru fermitatea poziției liberale, un fragment dintr-un articol din revista franceză *La Nouvelle Revue.*

**86**. București, 23 Brumărel/ 4 Brumar 1881 (oct.24, p. 947). Editorial. Răspunde articolului /"«Românul» a-nceput ..."/ din *T.*, 22 oct. 1881 (O.XII,p.375-376), cu citate și comentarii ironice ; înțelege "*semibarbaria*" ca jumătate de barbarie și găsește că autorul se contrazice în termeni când spune că societatea românească a înaintat de la barbarie la semi-barbarie. Consideră că *Timpul* exaltă trecutul "*de acum 50-60 ani*", sperând că se întoarce – lucru imposibil: "*Poporul român a gustat dulcele roade ale libertății și egalității; a comparat trecutul cu presintele și din această comparare a supt credința și otărârea de a merge necurmat nainte, spre mai bine și spre fericire...* "

**87**. București, 3/15 Brumar 1881 (nov.4, p.979).Editorial. Răspunde aluziv articolului /"Bate șeaua..."/ din *T.*,23 oct. 1881 (*O.XII*,p.377-378). Consideră că opoziția trebuie să fie unită în

păreri cu partidul liberal pentru că totdeauna românii au învins greutăţile prin unire. Nu trebuie să oferim străinătăţii imaginea unei ţări dezbinate.

**88**. Bucureşti, 12/24 Brumar 1881 (nov.13, p.10-11).Editorial. Răspunde articolului /"Adunările legiuitoare se vor afla..."/ din *T.*,11 nov. 1881 (*O.XII*,p.401-402) (din care citează un fragment), considerând că este o contradicţie flagrantă în termeni, atunci când M.E. afirmă pe de o parte că chestiunea Dunării se va rezolva împotriva voinţei României şi pe de altă parte că România n-a acceptat propunerea Franţei (în consens cu care se va rezolva chestiunea Dunării). Amplu expozeu despre lipsa de logică a presei opoziţiei, şi îndemnul: "*Ca stat mic, suntem datori să fim foarte prudenţi chiar atunci când avem dreptate şi să ne-nfăţişăm totdeauna uniţi când apărăm interesele şi drepturile ţării noastre. Sperăm că acest adevăr va fi-nţeles de opoziţiune măcar acum când ea însăşi dezice tot ce a zis, dezmiţind într-un mod categoric tot ce a afirmat cu uşurinţă şi cu pasiune...*".

**89**. Bucureşti, 19 Brumar/1 Undrea 1881 (nov. 20, p.1037). Editorial. Critică presa opoziţiei care pune chestiunea evreiască numai pe seama partidului liberal şi, mai ales, pe seama lui C.A.Rosetti. Cu aluzii şi la articolele/"În «Românul» de sâmbătă..."/ din *T.*,10 nov.1881 (*O.XII*,p.399-400) (fiind de acord cu M.E. că P.P. Carp este "*adevăratul părinte*" al proiectului de lege asupra băuturilor apirtoase) şi /" Am spus din capul locului..."/, din *T.*,12 nov. 1881 (*O.XII*,p.402-403) (afirmând că circularele lui C.A.Rosetti nu ocolesc legea, ci o respectă). Vina pentru neregulile săvârşite de evrei o au şi marii proprietari, conservatorii, care-i preferă pentru anumite activităţi în faţa populaţiei autohtone.

**90**. Bucureşti, 21 Brumar/3 Undrea 1881 (nov. 22, p.1045).Editorial. Comentând răspunsurile ziarelor româneşti şi

străine la mesajul regal de redeschidere a Parlamentului, începe cu *Timpul* citând pasajele favorabile din articolul /"Mesajul cu care..."/ (*O.XII*,p.407-408), trecând peste "*bănuielile*" în privinţa chestiunii Dunării şi constatând că s-a făcut o schimbare în politica partidului conservator: de unde până atunci *Timpul* acuza neîncetat pe liberali că au vândut Austro-Ungariei Dunărea, acum laudă dintr-o data guvernul şi mesajul regal.

N.B. *Românul* speră şi anticipează ceea ce se va întâmpla în curând : înlocuirea lui M.E. de la conducerea *Timpului.*

**91.**/"De câtva timp..."/, *Românul*, Buc., nov. 23-24, p.1049)Al doilea editorial. Lung articol de insinuări la adresa "Timpului", care este un ziar inconsecvent, publică ameninţări la adresa regelui: ori este organul partidului conservator – şi atunci aceştia îl atacă pe rege, ori nu mai este organul acestui partid, şi atunci acestea aparţin numai "*unor capete bolnave, cărora nu li se poate da nici o însemnătate*". Conchide: "*Din această dilemă nu e cu putinţă de-a ieşi*". (Se referă, de fapt, la o corespondenţă din Galaţi semnată cu pseudonimul "*Delfinul*", şi la articole care nu-s ale lui M.E, dar pe care poetul, ca prim redactor,încă, al *Timpului*, publicându-le îşi asumă responsabilitatea lor.)

**92.** Bucureşti, 30 Brumar/12 Undrea 1881 (dec.1, p. 1075).Editorial. Analizează poziţia "*fracţiunilor din opoziţie*" faţă de guvern. Răspunde şi articolului /"Până la proclamarea regatului..."/ din *T.*,29 nov.1881 (*O.XII*,p.422-423). "*Spre a face plăcere graţioşilor noştri confraţi*", admite că nu mai este deosebire între partide de la proclamarea regatului. Se întreabă, atunci, de ce conservatorii sunt împotriva guvernului (de ce l-au ameninţat pe rege cu destinul lui Ludovic al XVI-lea "*de nu va chema la putere pe conservatori*", de ce vor ca ţara să se unească în jurul conservatorilor etc.).

**93. Brătianu I.C.:** Discursul d-lui... în şedinţa de la 4 decembrie. *Românul*, Buc., dec.6, p.109./ După *Monitorul oficial*/ Răspunde lui Al. Lahovari, în chestiunea Dunării. Propune să vină în adunare regale însuşi să exprime situaţia şi să răspundă calomniilor pe care le-au adus conservatorii (că ar fi făcut propuneri Austro-Ungariei ce angajau ţara noastră). T. Maiorescu răspunde, din banca sa: *„Contestez faptul !* " iar I.C.Brătianu replică : "*Contestaţi faptul? Apoi contesta-veţi că aţi pus înaintea regelui nostru eşafodul lui Carol I şi al lui Ludovic al XVI-lea ca să-l asasinaţi?*". Numeşte ziarul *Timpul* şi se referă la polemica sa cu "Românul" în această privinţă. ( Vezi O.XII,p.417 şi 428)

**N.B. Toate aceste aşa-zise ameninţări la adresa regelui vor avea un ecou şi în momentul 28 iunie 1883 din viaţa lui M.Eminescu, atiunci când Grigore Ventura declară că poetul scosese pistolul în Cafeneaua Capşa cu gând să-l împuşte realmente de Carol I – care, desigur, nu era de faţă. Interesant este că , în jurul lui 1o mai 1883, zvonul unui atentat la adresa regelui devenise foarte viu, iar Carol I îl menţionează într-o scrisoare, abia acum descifrată şi editată, din care citäm : *„În ajunul zilei de 1o/22 mai /1883/ veni vestea de la Iaşi că se intenţionează să se comită un atentat asupra mea la sărbătoarea naţională. Această ameninţare, fie falsă sau adevărată, s-a răspândit rapid în rândurile publicului. Eu am insistat să nu fie modificat programul festivităţilor căci am avut imediat sentimentul că se vrea intimidarea mea, ca sărbătoarea să se contramandeze în stradă, ceea ce ar fi făcut o impresie penibilă. Opoziţia, de la care a pornit zvonul, contase cu atât mai mult pe neparticiparea mea deoarece bănuia că nu i-aş expune unei primejdii pe cei doi nepoţi ai mei. Dar nu m-am stăpânit şi am participat la defilare... Sărbătoarea a decurs strălucitor şi entuziasmul a fost încă mai sporit prin această ameninţare***

*josnică. Ancheta nu a dovedit nimic și eu cred că totul a fost un coup d'epée dans l'eau."* **( Scrisoare către sora sa, Marfa de Flandra, din 2o mai / 1 iunie 1883, Op.cit.,p.150-151 ) . Pe lângă apropierea în timp de episodul de la 28 iunie 1883, interesantă este,aici, și afirmația regelui că opoziția lansase zvonul. După cum vedem, acuzațiile lui I.C.Brătianu de acum, din 4 decembrie 1881, din Parlament, că opoziția amenință viața regelui - se păstrează vii până la 1o mai 1883. Episodul Capșa din Biografia lui Mihai Eminescu este, încă o dată, prins în mrejele unui șablon mintal public.**

**94.**/"Timpul, în primul său București de ieri..."/ /notă/ . *Românul*, Buc., dec.12, p.1113 (Știri de-ale zilei).

"*... a găsit în fine un argument puternic în contra d-lui ministru de externe: d-l. Stănescu este blond.*" Aluzie la articolul /"Dac-am prezentat..."/ din *T.*, 11 dec.1881 (unde M.E. îl numea pe E. Stănescu: "*cățelușul blond al d-lui Brătianu*").

**95.** București 17/29 Undrea 1881 (dec. 18, p.1133). Editorial. Amplă caracterizare a partidului conservator și a organului său, ziarul *Timpul*. Constată deosebiri de păreri între articolele ziarului și cuvântările liderilor conservatori: "*Din timp în timp însă partita pare a se speria de francheța redactorului său, și atunci guvernul conservator se arată un moment constituțional, liberal și dinastic.*" ( M.E. este un „*cezarian extrem*" amenințând pe rege cu moartea iar pe liberali cu torturile lui Vlad Țepeș). Exemplifică analizând poziția ziarului în chestiunea Dunării: de unde a fost prudent și a invitat la prudență până la votarea răspunsului la mesajul regal, după aceea, la 13 decembrie 1881, "*deodată îl văzurăm rău, făcând o voltă subită*". Se referă la articolul /"Cu aroganța cunoscută..."/ (*O.XII*, p.437-438), din care citează finalulm și găsește că polemica redactorului șef cu ziarul maghiar este în contradicție cu prudența la care același redactor șef invita față de Austro-Ungaria). M.E va răspunde în articolul /"E foarte

posibil..."/ (O.XII,p.446-447).

**96.** Bucureşti, 19/31 Undrea 1881 (dec.20, p.1141).Editorial. Răspunde aluziv articolului /"E foarte probabil.../" din *T.*, 19 dec.1881 (O.XII,446-447), afirmând că scuzele cerute de ministerul de externe Austro-Ungariei nu sunt umilitoare atâta timp cât sunt numai vorbe şi nu "*sacrifică interesele naţionale*".

**97.** Bucureşti, 21 Undrea/2 Calendar 1881 (dec.21-22, p.1145). Răspunde criticilor *Timpului* la scuzele pe care E. Stănescu le-a prezentat Austro-Ungariei. Îl citează pe M.Kogălniceanu, membru al opoziţiei, care laudă guvernul pentru restabilirea relaţiilor cu Austro-Ungaria.

**98.** Bucureşti, 29 Undrea/10 Calendar 1881 (dec. 30, p.1165).Editorial. Arată realizările României din ultimul timp (independenţa, proclamarea regatului) care au adus un spirit nou de mândrie naţională. Critică articolul /"Nici sărbătorile nu pot trece.../ din *T.*,25 dec.1881 (O.XII,p.452-453), considerând că o prealabilă consultare între cele două ţări în privinţa mesajului regal ar fi însemnat o aservire a României, o ştirbire a demnităţii ei. Citează fragmentul din articol referitor la această chestiune.

## *C. 1882 : Puterea în reflux*

**1.** Bucureşti, 16/28 Calendar 1881 (ian 17, p.45).Editorial. Răspunde articolului /"Românul nu are cuvânt..."/ din *T.*,15 ian.1882. Citează un lung fragment şi afirmă că tocmai împotriva relelor întocmeli ale agriculturii din Moldova erau îndreptate şi circularele lui C.A.Rosetti. În acest caz, concluzionează că petiţia proprietarilor din Moldova nu trebuie să se ridice tocmai împotriva acestor circulare. Nepăsarea faţă de chestiunea agrară poate duce la lupte, precum cele din Irlanda.

**2.** /"Ziserăm într-unul din numerele trecute..."/ *Românul.* Buc., ian 17, p.45. Al doilea editorial. Comentează polemica dintre *Binele public* (editorialul "*București,9 ianuarie*" din 10 ian 1882) și *Timpul* (vezi /"Discuția iscată..."/, din 14 ian.1882, *O.XIII*,p.31-33) constatând cu satisfacție că o unire între cele două grupări din opoziție nu s-a produs: un al treilea partid de guvernământ pe care-l propune G.Vernescu pe structura partidului său nu este acceptat de către conservatori: și unii și alții cer ca gruparea adversă să renunțe la principii. Cu citate din ambele ziare.

**3.** București, 22 Calendar/3 Făurar 1882 (ian 23, p.65). Editorial. Răspunde articolului /"Nu mai e la modă..."/ din *T.*,21 ian. 1882 (*O.XIII*, p.36-37). La acuzația că *Românul* nu publică studii științifice în chestiunea tocmelelor agricole răspunde că nici *Timpul* nu publică asemenea studii. Afirmației că mai ales "*coreligionarii lui C.A.Rosetti*" exploatează nemilos țăranul din Moldova îi răspunde: " *A cui este vina dacă boierii și-au vândut moșiile și dacă în locul acelei clase vechi și patriarhale s-a ridicat alta: aceea a oamenilor îmbogățiți prin munca lor /proprie/?...*". Consideră că întrunirea proprietarilor de la Iași, combătând proiectul de lege în privința tocmelilor agricole dorește amânarea acestei legi care este atât de necesară țării.

**4.** "Dovedirăm alaltăieri...". Românul, Buc., ian.29, p.85). Al doilea editorial. Revine la petiția proprietarilor din Iași în privința tocmelilor agricole și la articolele din *T.* :/"Nu mai e la modă..."/ și /"Într-un lung articol..."/, considerând că este o contradicție între proprietari, care doresc să se mențină legea veche, și M.E., care constată că "*raporturile între popor și clasele dirigente sunt în adâncul lor nesănătoase*",

**5.** București, 29 Calendar/10 Făurar 1881 (ian 30, p.89). Editorial. Răspunde articolului /" Într-un lung articol..."/ din

*T.*,27 ian 1882 (*O.XIII*, p.41-43), extrăgând mai întâi un pasaj cu care este de acord (ce privește garantarea deplinei securități între țăran și proprietar în cazul tocmelilor agricole), apoi combate părerea lui M.E. potrivit căreia legea din 1864 stă încă la baza tuturor tocmelilor agricole (*"Pe cât de neexactă pe-atât de cutezătoare este această afirmare a potrivnicilor noștri "*) - și în general opinia lui M.E că agricultura mergea mai bine pe vremea domniilor regulamentare.

**6.** București, 4/16 Făurar 1882. Românul. Buc., (feb.5, p.105) Editorial. Scurt istoric al proiectului de lege asupra tocmelilor agricole. Consideră că *Timpul*, prin poziția lui, vrea să învrăjbească țăranii, să readucă, sub altă formă, vechea *"clacă"* și vechiul *"boieresc"* în discuție.

**7.**/"În cele din urmă luni..."/. *Românul*, Buc., feb.5, p.105.Al doilea editorial. Comentează cartea lui V.A.Millo și felul în care o recomandă M.E. publicului. Găsește că tocmai împotriva acestor stări de lucruri pe care le înfățișează cartea s-a ridicat și legea tocmelilor agricole propusă de C.A.Rosetti. Consideră că este o contradicție în judecata lui M.E.: pe de o parte declară că legea veche a tocmelilor agricole, *"de la 1872"* (dar M.E. se referea la legea propusă și votată de I.C.Brătianu și C.A.Rosetti la 7 martie 1876) este bună, pe de altă parte laudă cartea lui V.A.Millo care descrie atrocitățile reieșite tocmai din această lege.

**N.B. *Românul* caută cu insistență "contradicții" - atât între Partidul Conservator și primul redactor al oficiosului său, cât și, mai ales, în gândirea primului redactor. Deși agasantă, această linie polemică a *Românului* se urmărește , totuși, din curiozitate, mai mult pentru că sare în ochi acuzația de incoerență logică la adresa unui individ care, peste un an, va fi denunțat public ca alienat mintal. Toți editorii ziaristicii eminesciene insistă asupra**

**coerenței logice a scrisului ziaristic al poetului până în ultima clipă a activității sale – tocmai pentru că au cunoștință, din răsfoire profesională, de aceste acuzații îngrămădite de către *Românul* și ziarele din preajma lui, în anii 1882-1883, asupra lui M.Eminescu. Nici unul, însă, nu amintește aceste acuzații. Ar fi fost rostul bibliografiei de față să netezească și aceste complicații.**

**8.** Comunicat. *Românul*, Buc., feb.10, p.122. Răspuns din partea guvernului la articolul "Din actele publicate...", din *T.*,7 feb.1882 (*O.XIII*, p.48-49). Se arată că paragraful din ceremonial, pe care M.E. îl consideră recent, face parte din ceremonialul votat și publicat în 1875. De asemenea, că nici reprezentanții evreilor de care vorbește M.E. n-au fost primiți în audiență la rege, cerându-li-se și lor să respecte ceremonialul.

**9.** "Timpul de astăzi e classic..." *Românul*, Buc., feb.17, p.145.Al doilea articol. Răspunde articolului /"În ziua ominoasă..."/ din *T.*, 16 feb.1882 (*O.XIII*,p.56-57), și anume afirmației lui M.E. că de patru ani se ocupă de problema țărănească. Se miră, mai întâi, de ce numai de patru ani se ocupă conservatorii de țărani când problema este atât de veche. Arată apoi că legea tocmelilor agricole, votată de conservatori, a adus ruina țăranilor și că aceiași conservatori sunt împotriva îndreptării acestei legi. Sentimentele lor pentru țărani sunt, deci, false.

**10.** "București,17 Făurar /1 Mărțișor 1882" (18 feb,p.149). Editorial. Comentează un articol al lui Gh.Gr.Păucescu împotriva legii tocmelilor agricole. Afirmă că partidul liberal va fi totdeauna de partea țăranilor, îi va ajuta și va lupta pentru ca legile favorabile lor să fie impuse, face aluzie la "mulțimea" și la "noblețea" țăranilor, așa cum îi numise M.E. în articolul /"În ziua ominoasă..."/ și arăta că liberalii sunt adevărații lor apărători.

**11.** "«Cain, ce-ai făcut cu Abel»?" *Românul.* Buc., feb.21, p.161. Al doilea editorial. Răspunde articolului /"Credem necesar..."/ din *T.*,14 feb.1882 (*O.XIII*,p.56-57), ironizând pretenţia lui M.E. de a vorbi în numele lui Dumnezeu ("Cain" fiind partidul liberal, iar "Abel", poporul). Interpretează situaţia pe dos, vorbind de "*Cain de la* Timpul, *care necurmat a luptat şi luptă să ucidă pe Abel".* Continuă la distanţă polemica din decembrie 1880 pe marginea formulei « *Ale tale dintru ale tale* »

**12.** "Dumnezeu de la Timpul adaugă..." *Românul,* Buc., feb.21, p.161.Al treilea editorial. De data aceasta se adresează conservatorilor la persoana întâi plural, comentând fraza "*Epoca răfuielii a sosit: o anunţaţi voi înşivă, ca păsările sălbatice, ce ţipă speriate la apropierea furtunii*", din articolul /"Credem necesar..."/ (O.XIII,p.56-57): "*nu vedeţi înşivă că voi sunteţi păsările sălbatice de care vorbiţi...?"*

**13.** "Epoca răfuielii a sosit..." *Românul.* Buc., feb.28, p.185.Al doilea editorial. Are ca leit-motiv această propoziţie din articol /"Credem necesar..."/ şi comentează un discurs al lui Al.Lahovari rostit la 11 februarie la Ateneu (arată că deputatul conservator a fost alături de C.A.Rosetti în noaptea de 11 februarie 1866 la detronarea lui Al.I.Cuza).

**14.** "Toţi cunosc istoria acelui surugiu...". *Românul.*, Buc., mar. 8-9, p.213.Al treilea editorial. Răspunde articolului /"Zilele acestea..."/ din *T.*, 5 martie 1882(O.XIII,p.71-73). "Surugiul" este profesorul I.Filibiliu. Citează pasajul despre pălmuire din comentariul eminescian, şi răspunde ironic: "*Curioasă fisiologie au şi cei de la* Timpul*! Sinceramente îi sfătuim să facă un raport la academia de medicină asupra fisiologiei palmelor..."*

**15.** Bucureşti, 9/21 Mărţişor 1882mar.10, p.217).Editorial. Revine la articolul /"Zilele acestea..."/ din *T.*,5 martie 1882. Reproduce, fragmentar, cea mai mare parte a articolului, comentând: "*Un nou manifest al iluştrilor noştri conservatori. În acest manifest ei declară şi recunosc că principiul lor, crezul lor, este şi rămâne bătaia (...) aşadar iluştrii conservatori recunosc că bătaie şi nu pâine au dat poporului (...). Renumiţii bărbaţi de stat de la* Timpul *cer ca învăţătorii să pălmuiască dar să spele mâna care s-a mânjit nu fiindcă a pălmuit, ci fiindcă a atins pe copilul mojicului...*". Este de acord, în schimb, cu neregulile semnalate de M.E. în rândul profesorilor.

**16.** Bătaia în şcoală. *Românul*, Buc., mar.12, p.227.Articol preluat din "Războiul". Ţine partea *Românului* în disputa sa cu *Timpul* pe marginea incidentului de la liceul Matei Basarab. Arată şi alte fapte reprobabile, ale profesorilor de la liceul Sfântu Sava, şi cere *Românului* să le discute.

**17. Rosetti,C.A.**: Moralitatea partidului conservator. *Românul*, Buc., mar.24, p.265. Răspunde articolului /"Babele au trecut..."/ din *T.*, 14 mar. 1882 (*O.XIII*, p.76-77), considerând că autorul "*a inventat şi publicat cea mai mare şi murdară calomnie în privinţa a două femei din Societate.*". Una dintre cele două femei fiind fiica lui C.A.Rosetti, acesta "*denunţă*" opiniunii publice calomnia conservatorilor.

**18. Rosetti C.A**: *Moralitatea partei conservatoare.*D-lor Lascăr Catargiu, general Florescu, Teodor Rosetti, Al. Lahovari, Titu Maiorescu, Gr. Peucescu. *Românul,* Buc., apr.2, p.286. Scrisoare deschisă către şefii partidului liberal în legătură cu incidentul creat de articolul /"Babele au trecut..."/ din *T.*,5 mai 1882. Nu este mulţumit de răspunsul dat de M.E. la 27 mar. 1882, insistă că i-a fost calomniată fiica şi cere scuze publice. Apelează la opinia

publică şi la şefii partidului conservator ca la o instanţă de judecată.

**19**. Bucureşti, 2/14 Prier 1882 (apr.3, p.289). Editorial. Comentează apelul conservatorilor către ţară, şi anume fraza: "*În numele stabilităţii tronului, al siguranţei averei şi al onoarei publice este timpul ca toate elementele sănătoase din ţară, fără deosebire de nuanţe politice, să se întrunească într-o energică rezistenţă*". Se întreabă: "*Dar cine-l atacă* /tronul/?" şi face aluzie la articolele din *T.*, interpretate ( de către *Românul*, dar şi de către I.C.Brătianu în Parlament) ca ameninţare la adresa regelui. În privinţa "onoarei", afirmă că ea s-a atacat tot de către *Timpul* (cu aluzii la cronicele lui Fantasio alias M.Eminescu).

**20**. Comitetul ziarului "Timpul". *Românul*. Buc., apr.4, p.295.În replică la afirmaţia lui M.E. din /"Un răspuns d-lui C.A.Rosetti"/ (O.XIII,p.84) potrivit căreia direcţia politică a *Timpului* nu răspunde de cronicile lui Fantasio, dă un fragment din declaraţia noii conduceri a ziarului, de la începutul anului 1882, în care se anunţa constituirea unui comitet "*a cărei misiune va fi de a veghea ca ideile susţinute în ziar să fie conforme cu tendinţele partidului*",

**21. Xenopol Nicu:** "Flori de Golgota". /Poezii de G.Floru Sachelarie/. /Recenzie/. *Românul*. Buc., apr.9, p.310-311.Critică aspru volumul pentru stil. Între altele: "*Cele mai frumoase poezii ale lui Alecsandri sau ale lui Bolintineanu, traduse în limba părintelui Floru Sachelarie (sau în aceea a d-lui M.Eminovici) ar deveni ridicule. Şi de ce? Ideile ar rămâne aceleaşi; cuvintele însă nu ar deştepta în noi nici o imagine, ci ne-ar face să ne gândim cel mult la vreun articol de fond din* Binele Public..."

N.B. Aici, N.X. îi neagă talentul poetic lui Eminescu și-l consideră preponderent ziarist. Este tocmai poziția *Literatorului* ( vezi epigrama :" *Un X.. pretins poet acum...*" ). Eminescu publică foarte puțină poezie, și numai în *Convorbiri literare* sau în publicații străine : în timp ce Al.Macedonski are deja câteva volume tipărite iar în *Literatorul* publică lunar poezii originale sau traduceri – Eminescu abia dacă atinge cifra de 25 titluri de poezii apărute în revista Junimii. El este recunoscut drept ceea ce se vede : ziarist, iar N.Xenopol spune clar acest lucru când îl compară cu acest Floru Sachelarie, editorialist la *Binele public* și poet de expresie ziaristică. Și Grigore Ventura va insista, în *Românul* sau *L'Indépendence roumaine* ca „ziaristul de la *Timpul*" să-și câștige în alt fel prestigiul. Din primăvara lui 1882, deci de prin timpul acestor polemici, Titu Maiorescu va insista ca poetul să-și publice un volum de versuri , vezi scrisoarea către Veronica Micle din 8 februarie 1882 :" ..." *Titu-mi propune să-mi editez versurile, și am și luat de la el volumul 1870-71 din* Convorbiri...". M.Eminescu trebuie să facă, într-adevăr, dovada operei, altfel riscă să fie definitiv considerat „ziaristul de la *Timpul*" . Acum definitivează *Luceafărul*, care va fi citit în lecturi publice anunțate și comentate în presă ( înainte ca poemul să fie publicat). De altfel ziarul l-a înlocuit la comandă cu Grigore Păucescu – iar el însuși se gândește serios să se retragă la Iași, în învățământ, și să-și întemeieze un cămin alături de Veronica Micle. După pierderea polemicii cu *Românul* pe tema Tudor Vladimirescu ( mai 1882, vezi mai jos ) viața de ziarist i se va părea și mai greu de suportat. Luările sale de cuvânt devin oarecum justificative, atacă apărându-se.

Tot în aprilie 1882 se derulează și polemica dură cu N.Xenopol pe marginea *„Novelelor din popor"* ale lui I.Slavici – dar, desfășurându-se în *Telegraful* și *Literatorul*, aceasta se va

**regăsi în alte oglinzi ale *Timpului*, nu aici unde urmărim preponderent *Românul*.**

**22.** Bucureşti, 14/26 Florar 1882. (mai 15, p.325. Editorial. Critică poziţia lui M.Kogălniceanu care a prezentat favorabil în Adunarea Deputaţilor cererile ţăranilor răsculaţi - şi răspunde articolului /"În şedinţa de vineri a Camerei..."/ din *Timpul*, 12 mai 1882 (*O.XIII*, p.114-115), mai ales pasajului în care este vorba de Revoluţia lui Tudor Vladimirescu, susţinând că acesta nu s-a ridicat la luptă împotriva liberalilor, ci împotriva conservatorilor (a boierilor). Susţine că nu circularele lui C.A.Rosetti au provocat revolta ţăranilor, că aceştia i-ar judeca nu numai pe liberali dacă s-ar porni o răscoală, şi interpretează, în favoarea liberalilor, caracterizarea ţăranului făcută de M.E. Citat: „*Conservatorii, vorbind de-o revoluţiune a sătenilor, fac apel la funiă, la spânzurătoare!!! Dar buni, dulci şi nobili potrivnici, oare la 1821 , contra alor noştri s-au ridicat Domnul Tudor cu sătenii săi ? Dar oare funia la care voi, conservatorii, faceţi apel la săteni ca s-o puie pe gâtul nostru, pe ce vă rezemaţi a crede că ea n-ar aluneca şi pe alte gâturi ?...*" M.E. va răspunde printr-un pamfletcunoscut :" *Contra alor voştri, v-am spus-o o dată şi v-o repetăm şi acum...*" (O.XIII,p.117-12o)

**23.** Bucureşti, 17/29 Florar 1882 (mai 17-18, p.329).Editorial. Răspunde, aluziv, articolului /"«Pseudo-Românul» ne cere..."/ din *T.*,16 mai 1882 (*O.XIII*,p.117-120). Aminteşte şi de reformele lui C.A.Rosetti pentru îmbunătăţirea soartei ţăranilor, cărora M.E. le opune "*teoria autohtonismului*", şi pe care Parlamentul le respinge. M.E. cere "*Ordinul cânepei*" şi instigă ţăranii la revolte, ca cea a lui T.Vladimirescu. Textul **in extenso :**

*E rău de-a nu avea principie. E şi mai rău de-a profesa fără nici o credinţă oarecare principii. Acest adevăr, de mult deja dovedit, ni-l aduce aminte atitudinea opoziţiunii în faţa uneltirilor a căror*

*victimă a fost sătenii din Ilfov și Vlașca. După publicarea lucrării d-lui Millo asupra stării săteanului, opoziția, pretinsă conservatoare, începe a azvârli guvernului cele mai aspre acuzări pentru că nu se-ngrijește de binele și fericirea sătenilor.*

*Organul de căpătâi al conservatorilor merse până a născoci teoria autohtonismului și-a pretinde că guvernul nu face nimic pentru săteni fiindcă clasele dirigente sunt compuse de străini, vrăjmași ai naționalității și-ai poporului român.*

*Numele ilustru al lui Tudor Vladimirescu, liberatorul țării de domni străini, de câte ori nu fu el invocat! "Ordinul cânepei" fu proclamat și îndemnuri pe toată ziua se făcură poporului spre a imita pe domnul Tudor, numai în această privință.*

*Țărănimea se găsea, dar, după organul conservatorilor, într-o stare anormală, suferințele erau ajunse la culme și la cataclismul aproape de-a izbucni. Mântuirea nu putea fi dobândită decât prin îndreptarea clasei rurale. Pe când conservatorii astfel vorbeau, fostul ministru de interne publică mai întâi și apoi prezintă Camerei două proiecte de lege care aveau ca scop de-a ocroti pe săteni în contra revoltătoarelor abuzuri denunțate de d. Millo, aprobate și confirmate de* Timpul, *în contra abuzurilor ce izvorau din legea tocmelilor agrare și din cârciumile de prin sate.*

*Ministrul cere totodată concursul tuturor pentru ca acele legi să fie cât mai bune și mai ne-ntârziat votate. Guvernul răspunde, dar, prin fapte la apelurile ce i se făceau, denunță și el în mod oficial răul și propune mijloacele de-al vindeca.*

*Ce făcu partida care pretinde că guvernul nu face nimic pentru săteni, fiindcă e compus din străini? Ce făcură cei care asemuiau situația de azi cu cea de la 1821? Ce făcură cei care invocau, ca singurul mijloc de scăpare, un Domn Tudor care să scape țara? Ce făcură cei care propăvăduiau că miniștrii statului român merită streangul pentru nepăsarea lor față cu suferințele sătenilor?*

*Făcură ceea ce totdeauna au făcut cei ce n-au nici un principiu. Văzând că le scapă din mână motivul de-a mai agita și acuza pe*

*dreptate, se întruniră, se sfătuiră și hotărâră ca, cu puteri unite, să oprească a se face reformele și îmbunătățirile ce se propuneau de guvern. Mulțunită acestei împotriviri, legea tocmelilor agrare fu sluțită. Legea cârciumilor fu înmormântată în secțiunile Camerei. Mai mult: ministrul care le propuse fu numit agitator socialist. Unde e logica acestei urmări? Unde e înțelepciunea, unde e mai cu seamă patriotismul? Când guvernul nu propunea nimic, era bun de spânzurat. Când propune, fu numit socialist. Cum se împacă aceste stranii atitudini ale opoziținii, și mai cu osebire cum se legitimează ele? Răspundă la aceste întrebări proprietarii inteligenți și bărbații care vor într-adevăr ordinea publică, căci uneltirile ce au adus zilele trecure pe săteni la București spre a cere o nouă lovitură de stat sunt fapte de-acelea pe care interesul public și-al existenței statului cer de-a se lămuri cu-un moment mai nainte. Suntem în momente grele și foarte gingașe. În mintea sătenilor s-au sădit idei de proveniență străină, idei periculoase pentru stat, din toate punctele de vedere. Asigurați suntem că, uneltirea fiind acum demascată, chiar cei cari au fost victimele ei o vor înfiera. Asigurați asemenea suntem că ordinea materială nu va fi acum tulburată. Dar nu e mai puțin adevărat că o idee nefericită a posedat un moment inimile mai multor mii de săteni. Aceasta impune tuturor celor ce-și iubesc patria, datoria de-a lucra ca lumina să se facă și uneltirile să fie înfierate în presinte pentru viitor.*

***N.B.* De 10 mai 1882 liberalii au organizat în București o mare sărbătoare pentru aniversarea unui an de la declararea regatului. Cu această ocazie s-a adus de la Craiova stindardul lui Tudor Vladimirescu, într-o procesiune specială ( B.P.Hașdeu, amăgit de Gh.Chițu că va fi primit în Parlament, este șeful delegației care primește acest stindard și-l va depune în Muzeul Militar din București). Partidul liberal, devenit Partidul Național Liberal, și-l adjudecă pe Tudor Vladimirescu drept simbol și chiar reprezentant istorric al său. În același timp, însă, în Parlament Mihail Kogălniceanu interpelează Guvernul în privința petiției**

**țăranilor din Ilfov și Teleorman care cer pământuri din domeniile statului în virtutea legii însurățeilor . Această lege a fost dată de liberali după Războiul de Independență și-i ajuta pe veterani sau rudele acestora să-și întemeieze cămine noi în Bărăgan și alte spații libere ; a fost, din păcate, o lege care a dat loc la numeroase abuzuri, sporind corupția administrativă – și s-a spus de multe ori că erau împroprietăriți de obicei agenții electiorali ai liberalilor, « vagabonzii orașelor » care acceptau politica liberală, etc. ; condiția care li se punea era să se căsătorească, iar statul le dădea pământ, plug, car și animale. Mulți țărani vor să asiste, acum, la lucrările Parlamentului, dar nu sunt lăsați să intre în București. *Timpul* are articole incendiare, instigând la revoltă și publicând chiar o poezie în vers popular în care este invocat Tudor Vladimirescu să dea la o parte „fanarioții" a doua oară. În acest context *Românul* polemizează foarte aspru cu organul Partidului Conservator, având argumente politice și ducând discuția spre zona politicii de actualitate.**

**23**. București, 18/30 florar 1882 (mai 19, p.337).Primul editorial. Alege pasaje din articolele eminesciene care cer înființarea "*Ordinului cânepei*", și apoi răspunde articolului /"«Pseudo-Românul» ne cere..."/, din *Timpul*, 16 mai 1882. Îl acuză pe M.E. că falsifică istoria citind proclamații ale lui T.Vladimirescu neautentice. Citează, la rândul lui, acte de arhivă care dovedesc că T.Vladimirescu s-a ridicat împotriva "*boierilor pământeni*". De asemenea, acte de arhivă care dovedesc că acești "*boieri pământeni*" în unire cu fanarioții cereau intervenția armatelor străine în țară pentru a-l anihila pe T. Vladimirescu: "*Așadar este bine știut și invederat că Tudor a fost silit să facă o revoluție pentru ca să scape poporul de jaful boierilor uniți cu străinii...*". M.E. va răspunde în articolul /"Dar dulci, nobili și politicoși..."/ ( O.XIII,p.122-124).

**Citat in extenso din *Românul*, 19 mai 1882:**

*Revoluţiuni a provocat totdeauna şi pretutindeni partita conservatoare. După ce a provocat o revoluţiune de sus în jos, revoluţiune de jos în sus cere şi luptă acum să facă. Acest dureros adevăr, bine şi necurmat l-a dovedit prin cuvintele, prin scrierile şi prin faptele ei. În interesul naţiunii însă datori suntem să mai prezentăm câteva dovezi. Arătarăm mai deunăzi publicului cum cei din această partită, în dată ce văzură că sătenii din Ilfov şi Vlaşca cer, în numele principelui Cuza, să li se dea plmânt tot ca la 1864, făcură din nou apel, scriind la 12 mai:* „Dacă am fi la începutul acestei sute, la 1821, bunăoară, mişcarea ar fi avut un caracter mai pronunţat."

*Încă de la 18 aprilie ei mai scriseseră în* Timpul*:* „Dar ştie dl. C.A.Rosetti că asemenea lovri ar putea preface grădinile de virtuţi ale partidului său în grădini pendente, dar nu ca ale Semiramidei, ci atârnând de felionare ?" (...)

*Să constatăm bine şi să lămurim pe deplin. Dacă boierii de la* Timpul *sunt sinceri, pentru ce au falsificat chiar aici petiţiunea către Poartă? Textul nu este cum îl reproduce* Timpul, *ci se zice:* "durerile ce le suferim din pricina dregătorilor pământeni în unire cu cei după vremiri trimişi străini domni stăpânitori. P-aceşti dregători noi i-am putea numi de răi – uneltitori şi tirani ai noştri, ca unii cari s-au unit a lucra nedreptăţi împreună cu cei de acum străini domni."

*Prinşi aici în fals, datori suntem a-i mai demasca amintind faptele lor sub* Tudor, *pe care acum numai pentru îndemnul revoluţiunii de jos în sus îl aprobă şi-l adoptă*

*În cartea boierilor către slugerul Tudor de la 30 ianuarie 1821 ei îl acuză că* "sminteşte pe locuitori" *şi zic că* "de nu se va supune, osânda morţii îi va fi grozavă şi cumplită, ca un turburător şi-amestecător de liniştea publică." *(Condica arhivei, No.88 şi 335).*

"Prea cinstiţi boieri, le zice Tudor, de sunteţi părinţi ai norodului, precum ziceţi, cea de slugă a mea socoteală este aşa: d-acum aveţi vreme a scăpa de hula tuturor neamurilor şi să vă

faceți patrioți adevărați, iar nu vrăjmași ai nației, precum ați fost până acum".

*În jalba lor către Poartă arată că scopul lui Tudor este ca țăranul* "să rămână slobod de supt supunerea Domnilor și-a boierilor. Socotim fapta numitului, drept urmare, tâlhărească".

*Într-o scrisoare a boierilor către dragomanul Porții găsim apelul lor la invasiune:* "țara are trebuință de un braț puternic și înalt ca să mântuie norodul d-o asemenea goană". *La 2 februarie trimit scrisoare către Pini, consulul rus, în care spun* "nenorocirile ce le aduce făcătorul de rele Tudor Vladimirescu" *și-l înștiințează* "că vor fi siliți a chema în ajutor pe unii din pași, dar nu fac acest pas fără a consulta pe Excelența Sa". *(Condica...nr.123).*

*La 18 martie 1821 boierii* "îndrăznind a se pleca cu umilință la picioarele împăratului rușilor" *zic între altele:* "În numele lui Dumnezeu, Sire, fie ca umanitatea M.V.Imperiale să nu sufere stingerea nenoricitei noastre patrii, proteguită de M.V. și de-aceeași religiune cu dânsa. Binevoiți a ordona intrarea puternicilor voastre oștiri în nenorocita țară a suferindei Românii, care se află în cel mai mare pericol".

*Așadar, este bine știut și învederat că Tudor a fost silit să facă o revoluțiune pentru ca să scape poporul de jaful boierilor uniți cu străinii. Este pe deplin constatat că boierii au fost contra celui care reclama dreptatea, căci tâlhar il numeau, cu moarte îl amenințau, și la străini făcură apel ca să vie să le redea privilegiile. Este învederat c-au fost pentru privilegii, căci toți știau că ei, care acum se laudă c-au autorizat pe Tudor să perceapă de la toți fără osebire, au menținut privilegiul până acum câțiva ani, când noi îl sileam* "să dea autorizare de-a se percepe dări de la toți, fără osebire". *Și încă și acum câte dări care nu sunt egale!*

*Este, în fine, bine știut c-au fost contra dreptății, căci de la 1821 Tudor a fost acuzat de dânșii care au guvernat necurmat țara, și nu l-au lăudat decât acum, când veni petițiunea sătenilor din Vlașca și Ilfov să ceară moșii, și cărora le spusese* Timpul *că trebuie să facă*

*funii de cânepă pentru gâturile celor de la* Românul. *Lămiriți cu toții în acest punt, să urmăm cercetarea pentru a ne lămuri din ce în ce mai mult.*

*Precum constata e că pretinșii conservatori au făcut revoluția de sus în jos de la 2 mai 1864, tot astfel putem deja a începe a constata că ei au lucrat și lucrează pentru a provoca revoluția de jos în sus, cu toate luptele ce facem și-acum necurmat pentru a-i descepta și a-i face să voiască să caute spre națiune și cu dânsa și printr-însa să fie fericiți.(...)*

*Așadar, legile au fost și sunt bune; așadar calomnii au fost plângerile sătenilor și actele autentice că jefuitoare au fost și sunt acele legi. Așadar, calomnii sunt și contractele de jos care s-au publicat (...).*

*Să vază însă lumea ce făgăduiți voi tuturor claselor și sătenilor în ziua de 18 aprilie:* " Ce cestiune agrară putea exista în adevăr când clase dominante foarte puțin numeroase se întemeiau pe baza largă a unui numeros popor ? Piramida avea temelille largi și vârful ascuțit, mulți dedesupt, puțini deasupra, și de-aceea mergeau bine și cei mulți dedesupt și cei puțini deasupra ; de aceea pe atunci boierul număra banii lui cu banița iar țăranul pe ai lui cu căciula". / N.B. **în textul eminescian** : ***cu căușul.*** **Citează interpretativ**./

*Această piramidă, cu vârful ascuțit, pe care cei puțini ședeați deasupra și vă numărați banii cu banița, este cea mai mare provocare la răscoală pentru toate clasele, precum este și aceea cu proprietatea și starea sătenilor dinainte, Regulamentul organic contra căruia s-a ridicat poporul cu d. Tudor, negreșit din cauză că pline de bani erau căciulile lor. Care proprietar mai poate primi azi starea proprietății dinaintea Regulamentului? Care om din această țară mai poate primi astăzi acea piramidă compusă din cinci milioane de oameni pe capul cărora să stea și să poruncească ce vor binevoi d-nii* ***Lascăr Catargiu, Lahovari, Theodor Rosetti, Eminescu, Manu, Volenti, Holban, Nicolaidi, Drossu****, etc.?"*

**24**. /"Precum constatat este..."/ *Românul*, Buc., mai 19, p.337. Al doilea editorial. Comentează un discurs al lui Al. Lahovari ținut în sala Herdan în chestiunea tocmelilor agricole, și articolele: /"Senatul modificând în secții "/ din *T.*, 18 aprilie 1882(*O.XIII*, p.101-102), (considerând că tocmai "*piramida socială*" de care vorbește M.E., a dus la revolta lui T.Vladimirescu și că nu se mai poate reface starea de lucruri desființată de panduri), /"În ședința de vineri a Camerei..."/, din *T.*, 12 mai 1882 (*O.XIII*, p.114-115) (arătând că nimeni nu mai vrea să se întoarcă la starea de lucruri dinaintea lui T.Vladimirescu) și /"«Pseudo-Românul» ne cere...", din *T.*, 16 mai 1882 (arătând că la detronarea lui Al.I.Cuza din noaptea de 11 februarie 1886 au participat și conservatorii care "*până acum vreo 6 ani (...) afișau că ei numai au făcut pe 11 Februarie. Pentru ce acum tocmai ei îl numesc un act de felonie făcut numai de noi*?")

**25**. București, 20 Florar/1 Cireșar 1882 (mai 21, p.345).Editorial. În prima parte compară articolele /"În ședința de vineri a camerei..." , unde M.E. spune că "*românul nu-i târziu la minte și nu-l duci de nas numai cu vorba*", cu un articol (neeminescian) din "Timpul", 15 mai 1882, în care se arată că țăranii au fost amăgiți de promisiunile lui C.A.Rosetti, și remarcă lipsa de logică a ziarului conservator. În partea a doua revine la articolele /"Senatul modificând în secții..."/ (O.XIII,p.101-102) și /"«Pseudo-Românul» ne cere..."/, constatând că M.E. n-a înțeles revoluția lui T.Vladimirescu și că partidul conservator vrea să vină la conducerea țării cerând revolte populare.

"*Voi v-ați opus totdeauna egalității, și chiar la 18 aprilie ați făcut o odă piramidei cu vârful ascuțit, deasupra căreia boierii numărau banii cu baniță. Ați mai zis în* Timpul *de la 18 aprilie:* "Nu sunt de vină micii proprietari...clasele producătoare". *Așadar, iarăși piramida cu vârful cel ascuțit și cu boierii cu banița. Osebirea între ei și noi este: ei zic că săteanul a fost fericit și bogat sub guvernarea*

*lor, şi că răul l-a făcut d-l Tudor cu împroprietărirea de la 1864 şi guvernul nostru din ceşti ani din urmă şapte. Noi am zis şi zicem : Răul este mare şi l-a făcut ilustra voastră piramidă".* De completat cu ***Românul*, 26 mai 1882 :**

*...Reproducerăm chiar textul cuvintelor potrivnicilor fiindcă dorim ca lumină deplină şi pentru toţi să se facă asupra unei epoci din cele mai însemnate-n istoria democraţiei române.*

*Istoria noastră contemporană e puţin cunoscută. Tinerimea se bucură de libertăţi, trăieşte sub legi şi instituţiuni democratice, dar nu ştie cu ce muncă, cu ce sacrificii şi cu ce trudă au putut fi ele dobândite.*

*Suntem dar fericiţi că ni se dă ocazia de-a lămuri şi fixa condiţiunile-n care la 1821 s-a făcut lupta pentru democraţie şi naţionalitate.* Timpul *pretinde că eroul român de la 1821 s-a ridicat numai contra domnilor greci. Că boierii români de pe atunci erau nu numai asociaţi cu Tudor, ci şi amici şi ocrotitori ai poporului. El încearcă să dovedească aceasta cu două documente:*

*1. Proclamaţia lui Tudor de la 20 martie 1821.*

*2. Petiţiunea lui către Poartă.*

*Avem sub ochi aceste două documente în două versiuni: cea dintâi sună astfel:* "Aşadar, ajungând şi-n Bucureşti care este capitala ţării, şi unde am găsit mulţi boieri patrioţi cari s-au grăbit şi se grăbesc ( *găsit-găsesc, n.n.*) de aceleaşi simţiri cu mine, pentru fericirea ţării, cu cari împreună chibzâindu-ne pentru împlinirea greutăţilor ce se cere de-mprejurările de astăzi, s-a găsit de cuviinţă ca prin mine să se împlinească contribuţia obştească de la fiecare".

Timpul *ia această proclamaţie, al cărei text nu se potriveşte cu cel publicat de Dârzeanu, ca un testament de patriotism pentru boieri.*

*E însă pozitiv că boierii au calificat mişcarea lui Tudor ca o faptă tâlhărească. E pozitiv că Tudor vorbind boierilor zicea ispravnicului de Mehedinţi:* "Au pe semne nu v-ajunge că i-aţi

trădat şi i-aţi despuiat până când au rămas ticăloşii ţărani mai goi decât cei din mormânturi? Şi acum se vede că aveţi poftă să-i şi omorâţi ?..Şi iarăşi zic, păzeşte-te bine ca să nu dai norodului vreo pricină cu vro împotrivire de arme, că atunci bine să ştiţi că nici în găurile şerpilor nu veţi scăpa, pentru că norodul cel ars şi fript de către d-voastră este amărât şi înfocat asupră-vă şi numai pricină caută" *(Ist. rev. de la 1821 de C.D.Aricescu, vol.II, p.48-49).*

*E pozitiv asemenea că la 4 februarie 1821 Dl.Tudor aduna boierii divanului cu o scrisoare /adresă/ în care citim următoarele:* "Prea cinstiţi boieri, de sunteţi dvs. Patrioţi şi părinţi ai poporului */n.norodului/*, precum o ziceţi dvs. e vremea a scăpa de hula tuturor neamurilor şi să vă faceţi patrioţi adevăraţi, iar nu vrăjmaşi ai patriei, precum aţi fost pân acum. Bine ar fi ca dvs. să opriţi răotatea şi pornirea armelor ce aţi cugetat asupra norodului celui nevinovat şi credincios, şi să urmaţi precum au urmat strămoşii noştri, adică să vă învoiţi cu norodul la cererile ce vă face, pentru că ei nu cer vreun lucru necuviincios, sau care să nu fi avut, ei cer o dreptate care vă poate fi dvs. de mai mare folos – iar într-alt chip nu va ieşi lucrul la bun capăt".

*Este aseminea pozitiv că boierii din vârful piramidei de p-atunci, în faţa mişcării de liberare a lui Tudor Vladikmirescu, au adresat dragomanului Porţii următoarea petiţiune la 30 ianuarie 1821:* "Excelenţă, despre întâmplările neprevăzutei iviri a răzvrătitorului Tudor Vladimirescu, în judeţul Gorj şi în judeţul Mehedinţi, şi despre toate câte până acum s-au întâmplat, se va încredinţa excelenţa voastra din alăturatul supus al nostru arzmazar. Noi privind de la început mişcarea acestui făcător de rele ca o faptă tâlhărească, nu ne-am crezut deodată a aduce aceasta la cunoştinţa prea puternicei împărăţii, încredinţaţi fiind că, în urma trebuincioaselor mijloace ce fără întârziere am pus în lucrare, să va pune capăt la această îndrezneaţă întreprindere, cum s-a întâmplat şi cu alţi îndrăzneţi făcători de rele dinaintea lui, şi că să va chezăşui iarăşi liniştita petrecere a nevinovatei şi

credincioasei Raiale – dar fiindcă lucrul a luat o altă față, adică prin răzvrătirea care însuși răzvrătitorul prin scris a mărturisit-o prin numele de slobozenie, întinând sufletele cele mai simple cu îndemnul acestui cuvânt și adunând în scurt timp pe mulți din semenii lui, făcători de rele ca și dânsul (...) au chibzuit că acest lucru este lesne de scos la cale (...) ci are trebuință de un brat puternic și înalt ca să se mântuie norodul Valahei de-asemenea goană până a nu cerca jalnicele sfârșituri ale acesteia."

*Deci, boierii cei mai patrioți din vârful piramidei cereau o invaziune străină spre a năbuși mișcarea lui Tudor. Aceste citațiuni lămuresc pe deplin situațiunea. Tudor considera pe boieri ca trădători și despuietori ai poporului,* "cei care au făcut pe popor să rămâie mai gol decât morții de prin mormânturi". *Boierii priveau pe Tudor ca* "un tâlhar" *care încearcă să-i despoaie de privilegie.* "Să-i dea jos din vârful piramidei".

*Aceasta răsare și mai lămurit din Proclamațiunea lui Tudor cu data de 17 martie* "către dumnealor de bun neam născuți boieri cinstiți negutători și toți lăcuitori ai Bucureștilor".

*Iată ce citim în această declarație:* "De la o vreme, însă, din pricina mârșavei legături a boierilor pământeni cu trimișii după vremi de către Poarta otomană domni greci, cu totul ni s-au călcat drepturile și ni s-au înjosit încât, după cum de față vedeți, am ajuns mai rău decât cei robiți. Pentru că aceia care după numirile, după vredniciile dregătoriilor, în care s-au aflat și se află, și după numirea rangului ce purtau și poartă, și se chiamă boieri, părăsindu-și cu totul cinstita și sfânta lor datorie de-a păzi dreptul neamului și al țării lor, dându-se cu totul numai mârșavelor și vrednicelor de toată batjocura interese ce găseau prin despoierea poporului român de către domnii greci, și ceilalți greci veniți împreună cu dânșii, au adus țara la o desăvârșită ticăloșie și pierdere, precum de față o vedeți; și de a-și scoate neamul și țara la lumina adevăratelor ei drepturi".

*Acest document are o însemnătate capitală în discurțiunea ce s-*

*a născut. El e publicat de contimporanul și confidentul de toate zilele al lui Tudor. Și, după chiar declarațiunea de mai sus a potrivnicilor noștri, ceea ce spune acest confidinte "*e demn de crezare".

*Deci dovedit este că boierii pământeni pentru a-și asigura diferite foloase au făcut o legătură mârșavă cu domnii greci în contra drepturilor țării și-a poporului. Cum se face dar că proclamațiunea lui Tudor, făcută de Tudor după intrarea în București, spune că s-au găsit mulți boieri d-aceeași simțire cu dânsul? Cum se face că cei care până aci tâlhar îl numiseră și, cu rugi umilite, cerură intervenirea străină în contra lui, recunosc d-o dată dreptatea răsculării sale și se unesc cu dânsul spera a protesta în contra trimiterii de domni străini?*

*Un document lămurește aceste întrebări.* "Frica e ruptă din Rai", *zice un proverb, și frica a făcut pe boieri să facă tot ce voia, tot ce poruncea Tudor când el era în capitală și poporul îl îmbrățișa. Documentul de care vorbim e un dialog între Tudor și episcopul Ilarion. Iată-l. /*citează pe Laurençon, și pe Voinescu I./

*Contractul sinalgamatic era deci făcut. Tudor iertă pe boieri de crimele trecutului ,și ei se-ndatoriră să susție drepturile țării. Ca urmare a acestei învoiri, Tudor adresă populațiunii din București proclamația de la 20 martie în care zice c-a găsit unii boieri de-aceleași simțiri cu dânsul și boierii pe de-o parte subscriseră un act în care* "pe numele marelui și adevăratului Dumnezeu că niciodată nu vor cugeta împotrivă"

**N.B. Am desfășurat pe larg această polemică în cartea mea *„Cercul strâmt. Arta de a trăi pe vremea lui Eminescu* " ( Ed. Europa Nova, 1994). Eminescu și *Românul* se bazează pe documente diferite. Poetul răspunde la toate articolele ziarului lihberal, până la acesta căruia nu-i mai răspunde. Formal, poetul pierde polemica în primăvara lui 1882 – și imediat după aceea va pleca la mare, în singurul concediu pe care și-l va permite ca**

**ziarist. Aceaastă polemică se pierde după marea polemică pe care o avusese, în aprilie 1882, cu Nicolae Xenopol. Pe fondul acestor lupte de presă el definitivează poemul *Luceafărul* , vezi partea întâi a acestei cărţi, scrisorile către Veronica Micle din aprilie 1882. Câştigă, însă, o imagine, aceea a piramidei,pe care focul acestei polemici o deteriorase aducând-o când la căciulă, când la baniţă. Într-un articol memorabil, care figurează în toate antologiile ziaristicii eminesciene, publicat în *Timpul*, 17 august 1882, el restituie figura piramidei către Egiptul antic şi vorbeşte de piramida socială a meritului (seria de articole despre «meritocraţie », înrudite tematic cu *Scrisorile* deja publicate în 1881).**

**26**. Bucureşti, 25 Florar/6 Cireşar 1882 (mai 27, p.357).Editorial. Răspunde notei /"O observaţie în treacăt..."/ (*O.XIII*, p 121 ) (pe care o preia în întregime) şi articolului /" «Pseudo-Românul» ne cere..."/. Citează amplu din documentele relative la revoluţia lui Tudor Vladimirescu ( publicate de C.D.Aricescu, I.Voinescu şi chiar M.Cioranu –documente neincluse de M.E. în argumentaţia sa) interpretându-le în sensul că mişcarea lui Tudor Vladimirescu a fost îndreptată împotriva boierilor care doreau, pentru restabilirea ordinii, să cheme armate străine în ţară. Reînnoieşte, mai vehement, acuzaţia că M.E. falsifică istoria pentru a-l revendica pe T.Vladimirescu de partea conservatorilor.

**27**. "Am făgăduit a reveni..." *Românul*, Buc., iun.1, p.377. Al doilea editorial. Revine asupra proiectului de lege pentru anularea datoriilor mai vechi de trei ani către stat, răspunzând articolului /"Ce ţi-e cu omul iscusit!"/ din *T*., 29 mai 1882( *O.XIII*,p. 126). Consideră "*eroare adâncă*" afirmaţie după care nu era nevoie de o lege , cea din 1868 fiind clară. Dovadă că era nevoie: guvernul însuşi o propune.

**28.** București, 1/13 Cireșar 1882 (iun 2, p.381).Editorial. Revine asupra părerilor "Timpului", despre chestiunea țărănească , citând din articolul /"Senatul modificând în secții..."/, pasajul referitor la organizarea societății în formă de piramidă pe vremea domniilor naționale. Citează, ironic, afirmațiile lui M.E. despre întoarcerea la vremea "Regulamentului organic". Nu comentează aceste opinii, le redă doar ca "*lumea să vadă*" ce vor conservatorii, vorbind de ireversibilitatea timpului, pe care ei o cer.

**29.** București, 10/22 Cireșar 1882 (iun.11, p.413).Editorial. Comemorează Revoluția de la 1848. Citează iarăși pasajul referitor la "*piramida socială*" din vremea vechilor boieri pământeni (articolul /"Senatul modificând în secții..."/, din *T.*, 18 apr. 1882) – pentru a arăta că Revoluția de la 1848 tocmai împotriva acestei stări de lucruri a izbucnit.

**30.** București, 13/25 Cuptor 1882 (iul. 14, p.517).Editorial. Răspunde articolului /"Un semn al declasării..."/ din *T.*, 13 iul.1882. Este cu totul de acord cu introducerea dării directe și unice, bazate pe avere – dar contestă categoric faptul că un asemenea sistem fiscal ar fi existat pe vremea Regulamentului organic. Oferă două argumente: Revoluția din 1821 a fost provocată tocmai de "*jafurile infame ale boierilor, făcute în unire cu domnii străini*", și familii întregi "*se vindeau în sabia boierilor*", pentru a scăpa de biruri. (Identifică Regulamentul organic introdus după T. Vladimirescu, în 1828, cu domniile vechi în general).

**31.** București, 24 Cuptor/5 August 1882. (iul. 15, p.553). Editorial. Răspunde aluziv articolelor lui M.E. de la *Timpul* (mai ales articolului /"Ți-ai găsit..."/ din 15 iul. 1882, *O.XIII*,p.141-142), arătând importanța transportului (a căilor ferate, a

"mijlocitorilor" în general) în creşterea preţului produselor (prin deplasarea mărfurilor acolo unde este nevoie de ele). Doreşte "*a convinge chiar pe iluştrii potrivnici de la* Timpul *că înapoi foarte au rămas cu ideile economice ale fisiocraţilor...*". Susţine că transportul este productiv.

**32**. Comunicat. *Românul*, Buc., aug.19, p.586). Preluat din *Monitorul oficial*. Se arată că, în urma cercetărilor, s-a constatat că perceptorul A. Comănescu şi controlorul C.I.Ionescu au violat Constituţia scoţând în vânzare pentru neplata datoriei cetăţenilor din comuna Odobeasca, judeţul Râmnicul Sărat, vitele, atelajele şi chiar braţele de muncă ale lor. Cei doi au fost destituiţi, iar vânzarea oprită. Comunicatul se dă pentru ziarele din Bucureşti care au relatat cazul (între ele, *Timpul*, la 3 august 1882, O.XIII,p.156-157)

**33**. Bucureşti, 10/22 august 1882 (aug.11, p.605).Editorial. Răspunde articolului /"O nefăţarnică părere de rău..."/ din *T.*, 29 iulie 1882 (O.XIII, p.153-154), şi anume părţii care deplânge pierderea tradiţiei în Franţa. Lung istoric al Franţei pentru a întreba *Timpul* ce anume tradiţii a pierdut această ţară: "*Suntem şi noi pentru conservarea şi respectul tradiţiunilor, dar am cerut şi cerem respectarea tradiţiunilor celor bune şi adaptarea lor cu ideile şi cu trebuinţele propăşirii...*". Dă exemplul Angliei, "*ţara tradiţiunilor*", unde, totuşi, aristocraţia s-a menţinut prin reînnoire continuă cu "*plebeini*". Face elogiul democraţiei, mai ales a celei din România.

**34**. Bucureşti, 14/26 August 1882 (aug.15,p.622).Editorial. Rezumă programul celor două partide din ţară, liberalii şi conservatorii. Programul conservatorilor este prezentat mai ales după articolele lui M.E. (Întoarcerea la trecut, piramida socială "*mulţimea să fie dedesupt şi puţinii deasupra*" etc.). Simţindu-se

vizat, M.E. va răspunde în articolul /"Ni se pare că vorbim..."/ din "Timpul", 17 august 1882 (O.XIII,p.170-171).

**35**. București, 23 August/4 Răpciune 1882 (aug.23-24, p.649).Editorial. Prezintă pe larg realizările economice ale țării, arată importanța congresului economic de la Iași organizat de "Concordia română" din Iași, și răspunde, în final, articolului /"De câțiva ani încoace..."/ din *T.*, ", 18 aug. 1882 (O.XIII,p.173-174), insistând asupra faptului că principiile conservatoare sunt împotriva dezvoltării industriei și arătând că persoanele indicate de M.E. (G.Panu și P.Verussi) nu fac parte din clubul ieșean. Dojenește *Timpul* pentru reacredință.

**36**. București, 31 August/ 12 Răpciune 1882 (sep.1, p.678).Editorial. Răspunde articolului /"Prin natura principiilor lor..."/ din *T.*, , 26 aug. 1882. Arată că "*liberul schimb e o doctrină care n-are în vedere decât umanitatea și indivizii*", nu comerțul, și nu este în contradicție cu principiile liberale. Dă exemplul Franței și al S.U.A. unde liberalii au îngrădit liberul schimb prin măsuri de protecție a industriei proprii. Pentru România, aceste măsuri nu sunt "*privilegii*" de vreme ce se aplică mai multor ramuri productive. La afirmațiile lui M.E. că partidul conservator a fost cel care a încurajat asemenea măsuri de protecție, răspunde dând exemplul convenției comerciale cu Austro-Ungaria, încheiate de conservatori , care a înnăbușit industria românească : liberalii au fost obligați, după ce au luat puterea, să încheie convenții comerciale cu alte puteri pentru a face concurență Austro-Ungariei. Citează, ca argumentație, pe I.Stuart Mill care cere ca industriile tinere să fie protejate. Liberalismul are în vedere acest deziderat până când aceste "*industrii născânde*" vor deveni mature: "*copilul*" nu se poate compara cu "*bărbatul*" ( textualizează pe marginea imaginilor eminesciene).

**37**. Bucureşti, 1/3 Răpciune 1882. (sep.2, p.682).Editorial. Răspunde articolului /"Între multele întrebuinţări..."/ din *T.*, 28 aug. 1882 (*O.XIII*,p.179-180). Consideră argumentaţia lui M.E. "*stranie şi bizară*", rezumă pasajul referitor la aptitudinile nautice ale românilor şi dă exemplul Austriei şi al Ungariei, ai căror locuitori nu au, nici ei, asemenea aptitudini, şi totuşi au monopolizat Dunărea (cu marinari dalmaţieni şi piloţi români). Arată că scopul propunerii sale nu era dezvoltarea aptitudinilor nautice ale poporului român, ci constituirea unei concurenţe serioase Austro-Ungariei şi unirea României cu puterile centrale pentru dezvoltarea unui comerţ naţional care ar ridica portul Constanţa. La acuzaţia lui M.E. că o asemenea companie mixtă ar fi la fel de străină cum sunt cele austro-ungare, răspunde că partidul conservator îşi dă pe faţă intenţiile de a susţine Austro-Ungaria în chestiunea dunăreană. *Timpul* nu face decât să "*arunce cu piatra în partida liberală*" şi în viitorul ţării.

**38**. /"Am zis în nenumărate rânduri..."/ *Românul*, Buc., sep. 4, p.690. Al doilea editorial. Analizează "*cumulul electiv*" de funcţii ale deputatului, fără să nominalizeze (ales şi în Cameră, şi în Senat, şi în alte comisii), îi arată necesitatea (individul se va ocupa de mai multe lucruri în acelaşi timp), dar nu este de acord cu el. Cere o ordine normală, "*fizică*", ca în natură, pentru stat: numai astfel "*Piramida celor de la Timpul*" poate fi realizată.

**39. Rosetti C.A.**: Bucureşti, 4/16 Răpciune 1882 (sep.5, p.693).Editorial. Îşi expune ideile sale privind votul universal (la care deocamdată, renunţă până când întreaga viaţă politică din România se va "descentraliza"), şi răspunde unor articole (neeminesciene) din *Timpul*, 31 august 1882 şi 3 septembrie 1882. În context, aminteşte că teoriile despre întoarcerea la trecut (ale lui M.E.) sunt inacceptabile şi că "*piramida socială*", aşa cum o susţine *Timpul*, presupune ca numai cei bogaţi să stea deasupra şi cei săraci dedesupt.

**40**. Bucureşti, 9/21 Răpciune 1882 (sep.9-10, p.675).Editorial. Comentează pe larg, cu citate articolul /"După cum ne asigură..."/ din *T.*, 19 august 1882 *(O.XIII*,p. 174-175) , arătând realizările liberalilor în privinţa chestiunii ţărăneşti – (legea tocmelilor agricole, spitale rurale, etc.). Cere *Timpului* propuneri concrete de îmbunătăţire a soartei ţăranilor şi protestează împotriva instigării ţăranilor la revoltă: "*Îndreptaţi soarta sătenilor, dar nu chemaţi pe străini şi nu provocaţi răscoală întru, mai cu seamă acum când săteanul este şi-n fapt braţul de apărare şi de viaţă a României*".

**41**. " Un număr de delegaţi săteni s-au întrunit...". *Românul*, Buc., sep.18, p.703. Al doilea editorial. Arată scopul întrunirii ţărăneşti de la 29 august 1882 de la Curtea de Argeş (pentru a-şi apăra drepturile, a ajuta emanciparea ţăranilor etc.) şi răspunde articolului /"Cititorii noştri..."/ din *T.*, 5 septembrie 1882 (O.XIII, p.400-401 paternitate incertă), care critică această întrunire. Citează amplu din articol, mirându-se că C.A.Rosetti este considerat "*agitator de masă*", "*Mesia al ţăranilor*" etc. şi cerând insistent exemple de circulare ale acestuia care au incălcat legile ţării.

**42**. Bucureşti, 18/30 Răpciune 1882 (sep.19, p.707).Editorial. Continuă editorialul din 18 septembrie 1882. Acum citează mai multe articole din *Timpul*, întru care: /"Sunt o seamă de medici..."/, din 7 sept. 1882( *O.XIII*,p.185-186) (arătând că nu este vina liberalilor dacă ţăranul ară cu acelaşi plug de 500 de ani), /"«Românul» comentează asemenea..."/, din 12 sep.1882 (O.XIII,p.187-188) (arătând că emigrările românilor semnalate de M.E. s-au petrecut sub guvernare conservatoare), /"După cum ne asigură..."/, din 19 august ( O.XIII,p.174-175 )(acuzându-i pe conservatori că fac apel la străini să cucerească ţara), şi, pe larg, iarăşi /"Sunt o seamă de medici..."/, comentând amplu aceeaşi

"*realitate*" tristă despre care vorbeşte *Timpul,* care stă şi în atenţia liberalilor dar ei aduc propuneri concrete de îmbunătăţire a ei, pe când *Timpul* doar o descrie în culori sumbre şi nu doreşte emanciparea ţăranului (pentru că a criticat adunarea de la Curtea de Argeş). Este de acord cu *Timpul*, că lucrurile merg prost, dar se deosebeşte de el în privinţa soluţiilor, propunând legi, întruniri, discuţii cu ţăranii.

**43**. Bucureşti, 23 Răpciune/5 Brumărel 1882 (sep.24, p.723).Editorial. Răspunde, punct cu punct, articolului /"«Românul» în numărul său..."/ din *T.*, 21 septembrie 1882 (*O.XIII*, p.151-152). După ce ironizează lecţia de istorie a lui M.E. arată că banii aveau altă valoare le 1848 decât în 1882 (de aici impresia că bugetul ţării a crescut vertiginos). Creşterea bugetelor este necesară (citează din Paul Leroy Beaulieu ca argument), întoarcerea la epoca de dinainte de 1848 nu mai este posibilă (acuză iarăşi *Timpul* de "*reacţionarism*" pentru că emite asemenea idei), la drumurile de fier au subscris şi conservatorii, "*libertatea*" şi "*civilizaţiunea*" sunt câştiguri reale care asigură progresul. Dacă mai sunt rele în ţară, este tocmai pentru că vechea reacţiune boierească n-a fost definitiv înlăturată.

**44**. Bucureşti, 27 Răpciune/9 Brumărel 1882. (sep.27-28, p.735).Editorial. Comentează, fără a nominaliza, articolele din *Timpul* despre ţărani, constatând că partidul conservator nu-i iubeşte pe ţărani şi tema însăşi este nouă pentru *Timpul.*

**45**. Bucureşti, 28 Răpciune/10 Brumărel 1882 (sep.29, p.739). Editorial. Răspunde articolului /"Câteodată ne cuprinde..."/ din *T.*, 25 septembrie 1882 (O.XIII,p.192-193), în care constată inexactităţi: populaţia ţării n-a rămas aceeaşi în cei 25 de ani când bugetul s-a mărit de 6 ori: ea a crescut cu 1.390.000 persoane. Şi de aceea s-a mărit bugetul. Nu este de acord, apoi, că poporul o duce

mai rău ca înainte de 1848, și enumeră câteva semne ale progresului: școli, drum de fier etc.

**46**. București, 29 Răpciune/11 Brumărel 1882 (sep.30, p.743). Editorial. Răspunde articolului /"Dacă se va adeveri..."/ din "Timpul", 28 septembrie 1882 (*O.XIII*,p.194-195), arătând că nu poate fi vorba de o fracționare a partidului liberal sau de dispariția lui· *Timpul*, obișnuit a discuta persoanele, judecă partidele astfel. C.A.Rosetti a plecat în Franța, dar programul său există și sunt mulți prieteni care luptă pentru el.

**47**. București, 2/14 Brumărel 1882 (oct.3, p.755). Editorial. Răspunde, punct cu punct, articolului /"«Românul» înșiră..."/ din *T*.,30 sep. 1882 (O.XIII,p.195-197), analizând calitățile acelei noi generații care trebuie să refacă în România starea de lucruri de la 1700: "*biserică puternică*", "*gratuitatea demnităților publice*" și "*monarhie cu mai multe tradițiuni*". Descoperă aici programul conservator: clericalism (și punerea bisericii în slujba partidului conservator), ocuparea funcțiilor statului de către cei bogați. Constată că "*la noi monarhia (...) n-a fost niciodată tradițională, ci electivă...*". Îi găsește un merit lui C.A.Rosetti în faptul că a îndrumat țara spre liberalism; astfel ne-a făcut cunoscuți în Europa: "*Cu ce ați fi voit să ne recomandăm lumii civilizate? Cu robi, cu privilegiuni, cu clacă, cu beilic?...*" Consideră ideile lui M.E.: "*niște stafii gârbovite ale trecutului*", și arată că datorită libertății presei, pe care liberalii au dat-o, pot apărea în ziare asemenea idei; laudă reformele liberale pe care M.E. le criticase.

**48.** București, 5/17 Brumărel 1882. (oct.6, p.765). Editorial. Răspunde unui articol (neeminescian) din *Timpul* care consideră că liberalii au adoptat politica rusească în chestiunea Dunării. Arată că *Românul* a publicat și articole despre această chestiune în care nu împărtășeau punctul de vedere al Rusiei. În context,

descrie politica partidului conservator după articolul /"Românul înşiră..."/ din *T.*,30 sep. 1882 (O.XIII,p.195-197).

**49**. Bucureşti, 8/20 Brumărel 1882 (oct.9, p.775). Editorial. Răspunde articolului /"Nu-nţelegem ce folos..." din *T.*,2 oct. 1882 (*O.XIII*,p.197-198). Drumul pe care România îl putea urma cu 25 de ani în urmă este inacceptabil, nici un român nu l-ar mai putea cere. Datoriile ţării sunt mai mari dar au fost făcute pentru dezvoltare, este o "*absurditate*" faptul de *"a ridica acuzări în contra unei epoci întregi din viaţa noastră naţională, epocă care se ridică astăzi ca o stavilă puternică între regres şi progres, între trecut şi viitor*".

**N.B. În această perioadă *Românul* câştigă oarecum detaşat polemicile cu *Timpul* pentru că aduce discuţia în planul realităţii politice imediate. Textele eminesciene devin tot mai teoretice – dar, prin aceaasta, şi abstracte. Prin depărtarea poetului de realitatea politică practică el se depărtează, de fapt, şi de ziaristica propriu-zisă şi oferă aceste cugetări filosofice pe marginea realităţii care-şi păstrează viabilitatea şi astăzi, şi-o vor păstra mereu – pentru că nu sunt contingente. Nu trebuie să confundăm victoriile succesive în imediat ale *Românului* cu înfrângerea adversarului. Sunt planuri diferite – „adversarul" edifică o teorie, adică o viziune de ansamblu asupra lumii şi vieţii, făcută din realitatea la îndemână, adică din ce vede şi din ce se reflectă în ce văd alţii.**

**50**. Bucureşti, 15/27 Răpciune 1882 (oct.16, p.799). Editorial. Comentează articolul /"De câte ori constatăm..."/ din *T.*,12 oct.1882 (O.XIII,p.200-202), şi anume fraza în care M.E. considera că poporul român trebuia să mai rămână "*poate o sută de ani încă în condiţii mai primitive*". Consideră că cei care spun aceste vorbe sunt urmaşii foştilor fanarioţi care doresc să ţină

poporul sub biruri, în întuneric. În partea a doua a editorialului acuză *T.* de lipsă de patriotism pentru că a afirmat că populația din Dobrogea regretă administrația turcească.

**51**. București, 19/31 Brumărel 1882 (oct.20, p.811). Editorial. Răspunde argumentului *T.* că liberalismul a adus, în ultimii 25 de ani, desființarea vechilor tradiții ale țării și a introdus o civilizație nouă. Face tabloul României înainte și după 1848, lăudând reformele liberale. "*Noua stare de lucruri, ce e drept, nu este conformă cu tradițiunile vestitei piramide, după care oftează* Timpul. *Când totul în țară respira pe atunci numai în tăcere și apăsare, de unde erau să se ia modelurile instituțiunilor vieții civilizate? A trebuit să tăiem ca o cangrenă toate tradițiunile care ne țineau pe loc și să introducem instituțiuni care, deși împrumutate de la străini, aparțin omenirii întregi, ca principii politice și sociale. Această înlocuire a fost minunată în efectele ei...*".

**N.B. De data aceasta inadecvarea la discursul teoretic al lui M.Eminescu constă în aceea că *Românul* își arogă meritul de a fi adus, chiar el, schimbarea de care vorbea poetul. Fără să intenționeze, de fapt, Eminescu pune în mâna celor de la *Românul* responsabilitatea progresului, a schimbării întregii țări – iar aceștia, desigur, acceptă o astfel de responsabilitate, și-o asumă ca trecut propriu și le este foarte simplu să justifice "unele" erori în numele câștigului general. Aceste meditații pe marginea istoriei au, în imediat, asemenea efecte perverse – dar în absolut desigur că efectele dispar. Noi, astăzi, de pildă, îi dăm dreptate lui Eminescu – nu *Românului* ( pe care nici nu-l identificăm cu liberalismul ori cu întreg Partidul Național Liberal : este vorba de niște oameni, doar). În fața operei eminesciene, această primă oglindă, cea a *Românului*, devine din ce în ce mai apăsat un halou de huiduieli. Ziarul privește totul din punctul de vedere practic : al alegerilor politice. Din acest punct de vedere „ cei de la *Timpul*" reprezintă strict punctul de vedere al Partidului**

**Conservator, sau chiar Partidul Conservator, nemaifiind nicicum loc pentru altfel de critică decât cea politică. Acest cor de critici de la *Românul* se reflectă mai departe, în presa de inspiraţie liberală ( *Telegraful* mai ales). Există, desigur, şi alte oglinzi ale *Timpului* , în care ziaristica eminesciană se vede mai limpede şi este chiar aprobată. Estre vorba de *România liberă* sau *Binele public*, şi mai ales de ziarele de provincie care reiau campaniile *Timpului.* Din punctul de vedere al adevărului general, însă, şi aprobările acestora sunt făcute tot de pe teren politic, tot din puncte de vedere partinice. Sunt, oarecum, halouri de hulă ale *Românului* de data aceasta, făcute însă din energie eminesciană reverberată. Rămâne, astfel, această constatare : *Timpul* edifică o teorie istorică amplă, coerentă, o viziune (completă) despre lume – din fragmente ale realităţii, prin realitate ( fragmentată) înţelegând şi ideile ori gesturile preopinenţilor.**

**52./Eminescu M.**/: /"În fine ... tot bine"/. *Românul*, Buc., oct.31, p.499. Preluat din "Timpul", 25 oct. 1882, fără comentarii.Vezi textul în *O.XIII*,p.213.

**53**. Bucureşti, 20 Brumărel/1 Brumar.(oct. 21, p.816). Editorial. Răspunde corespondenţei semnate Delfinul. din ziarul *Timpul*, 17 oct. 1882, şi notei /"Adunările se redeschid"/ care o însoţeşte ( *O.XIII*,p.205). Aminteşte că Delfinul l-a ameninţat pe rege cu soarta lui Ludovic al XVI-lea şi acum consideră că acelaşi, cu acordul *T.*, vrea să închine ţara străinilor. Conservatorii sunt "*fanarioţi*" şi în dorinţa de a reînvia trecutul, şi în "*reproducerea obiceiurilor boierimii din timpurile decadenţei*".

**54**.Bucureşti, 5/17 Brumar 1882 (nov.6, p.867).Editorial. Răspunde articolului /"Precum astronomul..."/ din *T.*,2 nov. 1882 ( O.XIII, p.413-414 , secţiunea "Cu paternitate incertă") . Fără a-l aminti pe I.C.Brătianu (împotriva căruia se ridica M.E.), face

elogiul regimului liberal insistând asupra reformelor pe care le-a adus ( tocmelile agricole, improprietărirea însurăţeilor etc.) şi, mai ales, asupra libertăţii presei pe care conservatorii o suprimaseră. Consideră că tabloul sumbru pe care-l prevede M.E. este cu totul fantezist: "*Nu e de mirare ca potrivnicii noştri să cadă în asemeni aberaţiuni când, prin comparaţiile lor, mai mult sau mai puţin pitoreşti, se rătăcesc în regiunea stelelor, părăsesc terenul practic al unei discuţiuni serioase...*"

**N.B. Alternativa *Românului* este, în fond, simplu de înţeles : redactorul de la *Timpul*, dacă nu e incoerent logic atunci e poet. Oricum, nu stă pe terenul practic al unei discuţiuni serioase.**

**55.** Bucureşti, 29 Brumar/11Undrea 1882 (nov.29-30, p.943).Editorial. Răspunde articolului /" Raportorul însărcinat a apăra..."/ din *T.*,26 nov. 1882 (O.XIII,p.228-229), refăcând discuţia din Cameră dintre Al.Lahovari şi E.Costinescu şi insistând asupra faptului că numai balanţa comercială nu poate da imginea exactă a progresului unei economii naţionale : trebuie luate în calcul şi sumele încasate pentru transport, valorile românilor tezaurizate peste hotare, banii aduşi în ţară de imigranţi, bunuri imobiliare ale ţării, etc. Observă că nu numai ţările industrializate au balanţă nefavorabilă şi stare economică prosperă, ci şi altele, ca de exemplu Algeria.

**56**. Bucureşti, 3/15 Undrea 1882 (dec.4, p.959). Editorial. Compară mai multe articole din *T.*, unul din 1877 (în care se exprimă neîncrederea în forţele României de a obţine independenţa), unul din 30 nov. 1882, scris la aniversarea luării Redutei Plevna (în care armata română este lăudată; articolul nu este eminescian; *R.*l-a comentat pe larg, laudativ, în editorialul din 2 dec.1882) – şi articolul /"În numărul său din urmă..."/, din 1 dec.1882 (O.XIII,p.231-232) din care înţelege că M.E. îşi exprimă neîncrederea în poporul român. Îşi exprimă, în replică, patetic,

încrederea în viitorul României arătând că numai *Timpul*, plin de contradicţii , se menţine într-un scepticism tot mai bolnăvicios.

**57**. xxx: Situaţia judeţelor în 1880. II. *Românul*, Buc., 9 dec.,p.972. Răspunde, cu date statistice "*pentru a stabili adevărul şi-a face dreptăţii omagiul cuvenit*", afirmaţiilor lui M.E. din articolul /"Avem sub ochi expunerea oficială..."/ ( vezi *O.XIII*,p.234-235) potrivit căruia în 1880 populaţia a scăzut. Dimpotrivă, ea a crescut per total, iar în judeţele unde a scăzut cauzele sunt molimele şi recoltele proaste ale anului 1879. Îl acuză pe autorul art. din *T.* că nici n-a citit broşura pe care o discută.

**58**. Bucureşti, 17/25 Undrea 1882 (dec.18, p.1003).Editorial. Comentează articolul /"S-o lovi..."/ din *T.*,5 dec.1882. Cere, mai întâi, propuneri de măsuri administrative din partea conservatorilor pentru curmarea răului din ţară. Arată măsurile igienice luate de conservatori pentru micşorarea mortalităţii românilor. Contestă datele statistice folosite de *T.*, arătând că din statistica adevărată, oficială, nu reiese o descreştere a poporului român, nici numărul mare de copii ieşiţi din concubinaj. Pământurile româneşti încăpute pe mâini străine nu sunt în proporţia indicată de M.E., ci mult mai puţine. Aceste vânzări forţate se datoresc indiferenţei cu care proprietarii îşi îngrijesc moşiile. Consideră vorbele lui M.E.: "*Cuvinte sonore, afirmaţiuni neîntemeiate, discuţiuni seci şi fără nici un folos pentru ţară...*"

## *D. 1883: Puterea fără putere*

**1.** "Observaţiunile ce-am făcut...". *Românul*, Buc., ian. 1-2, p.1.Al doilea editorial. Răspunde şi articolului /"Un calorimetric sigur..."/ din *T.*,, 26 dec. 1882 8o.XIII,P.249-250), ironizând comentariile la programul coaliţiei dintre sincerii liberali şi

sincerii conservatori: deşi aceste comentarii cereau ca să nu se schimbe Constituţia, Camera şi Senatul au aprobat schimbarea ei.

**2.** Bucureşti, 3/15 Calendar 1883 (ian 4, p.5).Editorial. Răspunde articolului /"Mulţi înclină a crede..."/ din *T.*,30 dec. 1882( *O.XIII*, p.404-405, secţiunea "Cu paternitate incertă"). Realitatea infirmă acuzaţiile conservatorilor. Aminteşte principalele reforme ale partidului liberal concluzionând că, de vreme ce au adus atâtea servicii progresului ţării, liberalii nu sunt aşa cum îi descrie *T.* iar alegătorii îi vor la conducerea ţării.

**3.** Bucureşti, 4/16 Calendar 1883. (ian.5, p.9). Editorial. Reia comentariul la programul coaliţiei unite, din articolul /"Un calorimetru sigur..."/ din *T.*,25 dec., 1882 (*O.XIII*,p.249-250). Observând că programul noii coaliţii are ca punct de bază păstrarea vechii Constituţii, arată că în Cameră şi în Senat s-a votat pentru revizuirea acesteia şi de către unii sinceri conservatori . Constată , în concluzie, că unirea dintre ei a fost de formă, nu a durat.

**4.** Bucureşti, 8/20 Calendar 1883. (ian. 8-9, p.17).Editorial. Scurt istoric al partidului conservator, începând cu 1880 (moartea lui M.K.Epureanu), pentru a dovedi că membrii lui se contrazic de la vorbă la fapte. Cu numeroase citate din articole din *T.*, toate eminesciene.(Teme: nevoia unei aristocraţii adevărate, istorice, puţin numeroase şi posesoare de mari averi; întoarcerea la regimul de dinainte de 1700; pătura suprapusă; lupta împotriva progresului). Speră că, înfrânţi în alegeri, conservatorii vor primi o lecţie bine meritată.

**N.B. *Românul* pare a alege anume articole eminesciene din *Timpul* pentru a-l defini (ţinti) pe fostul redactor şef. Deşi a fost schimbat de la conducere, totuşi el încă îi mai incomodează pe cei de la *R.*, şi ca simplu redactor.Asemenea observaţii parţiale, pe**

**care le facem pentru că se impun de la sine, pot duce la concluzia generală a unei coaliții de forțe pentru a-l îndepărta din presă pe M.Eminescu, ceea ce s-a întâmplat, de fapt, la 28 iunie 1883.Altfel, în cazul de față, de pildă, *Românul* ar fi putut alege și alte articole și teme din *Timpul*, cu care ar fi putut intra chiar în rezonanță de idei. Pe de altră parte, amenuințând partidul conservator cu pierderea alegerilor din cauza unui singur (simplu) redactor, desigur că atrage atenția partidului asupra acestui singur (simplu) redactor.**

**5.** "Societatea «România Jună» din Viena...". *Românul*, Buc., feb.8, p.114. (Știri de ale zilei). Anunță apariția "Almanahului României June", în cuprinsul căruia semnalează și poemul "Luceafărul" de M.Eminescu.

**6.** București, 11/23 Făurar 1883., (feb.12, p.129).Editorial. În Chestiunea Dunării constată că, date fiind împrejurările externe nafavorabile, toate partidele politice din România își dau mâna pentru a oferi o opoziție unită pretențiilor Austro-Ungariei. Numai *T.* face notă discordantă criticându-i pe liberali și oferind opiniei publice internaționale imaginea unei dezbinări interne a țării. Citează din articolul /"Dacă cineva îndrăznea..."/ din *T.*, 10 feb. 1883 ( O.XIII,p.253-254), și, în paralel, un articol din *Națiunea*, tot ziar de opoziție – care însă, nu critică guvernul.

**7.** București, 15/27 Făurar 1883 (feb.16, p.145). Editorial. Răspunde criticilor opoziției (*Timpul* și *Binele public*) la adresa guvernului care a compromis țara în chestiunea Dunării. Citează un fragment din *T.*, 11 nov.1881 (*O.XII*,p.401-402) în care se arată că România vrea să rezolve chestiunea Dunării oferind propriul punct de vedere ce modifică propunerea Barrère. Explică punctul de vedere al României și-i ține partea, arătând că opoziția este rău intenționată.

**8**. București, 11 Făurar/1 Mărțișor 1883 (feb.18, p.153). Editorial. Răspunde editorialului "București, 15 februarie 1883" din *T*. 10 feb. 1883 (articol neeminescian care ia partea articolului /"Dacă cineva îndrăznea..."/ din *T*.,10 feb.1883 O.XIII,p.253-254). Citează și un articol din *T*.,9 feb.1883 (al doilea editorial; de asemenea, neeminescian) pentru a atăta că "*teoriile*" ziarului conservator sunt neconstituționale.

**N.B. Pentru amestecul de stiluri - și de persoane, deci,- de la *Timpul* din primăvara lui 1883, vezi dovezile istorice ( mai ales protestele scrise ale lui Eminescu ). *Românul* apelează la articole eminesciene din trecut, din urmă cu câțiva ani chiar, iar din prezent ia ce-i pace din foaia conservatoare – mai bine zis, ce-i poate susține demonstrația că acolo lucrurile nu au logică, se dezvoltă « *teorii* » neconstituționale, sau « *bolnăvicioase* » se compromite partidul și chiar țara în Europa, etc. Important este că el recunoaște statutul de *teorie* al ziaristicii eminesciene, deci inclusiv coerența acestei ziaristici ( pe care, de altfel, o caută, vezi citatele alese în acest sens) . Pentru a-l împăca pe Eminescu cu istoria, așadar și cu *Românul* – putem apela iarăși la acel teren eminamente practic, politic în imediat, pe care cere *Românul* să se așeze ziaristica. Foaia liberală înțelege « *teoria* » - dar nu o acceptă ca teorie**

**9**. București, 22 Făurar/6 Mărțișor 1883 (feb.3, p.169). Editorial. Acuză opoziția de lipsă de patriotism pentru că nu se unește cu guvernul în chestiunea Dunării. Citează articole neeminesciene din *Timpul*, și face aluzie la articolul /"Dacă cineva îndrăznea..."/ din *T*.,10 feb. 1883 (*O.XIII*,p.253-254), considerând că presupunerile lui M.E. (că ministerul de externe al Austro-Ungariei poate răspunde României că ea însăși i-a oferit supremația pe Dunăre) sunt argumente pe care opoziția le oferă dușmanilor țării.

**10**. Bucureşti, 25 Făurar/9 Mărţişor 1883 (feb.26, p.181). Al doilea editorial. Analizează mai multe articole din *Timpul* pentru a demasca neîncrederea conservatorilor în poporul român (mai ales din timpul Războiului de Independenţă) şi contrazicerea lor de la un an la altul ( laudele pe care le aduc ostaşilor în 1882 sunt în dezacord cu neîncrederea pe care au avut-o la 1877).Citează din *T*., 8 mai 1877 (termenul "donchişonadă") şi 30 nov.1882.

**N.B. A se observa că M.Eminescu nu răspunde la aceste atacuri repetate ale *Românului*. Altădată ( mai ales până în părimăvara lui 1882 ) el abia aştepta să aibă pretext de a-i răspunde ziarului linberal – acum lasă polemicile în vânt, nerezolvate. Este şi chestiune de atitudine ( poetul a urcat, teoretic, foarte sus şi este discreţionar cu dialogul) – dar ţine întrucâtva şi de sănătate ( mai ales de oboseala acumulată psihic în anii de ziaristică de până acum ) şi, desigur, chiar de poziţia sa la *Timpul*. Adversarul ştie toate acestea – şi atacă , desigur, nemilos.**

**11**. Bucureşti, 26 Făurar/10 Mărţişor 1883 (feb.27-28, p.185). Editorial. Analizează politica *Timpului* considerând că este contrară intereselor naţionale. Semnalează idei şi expresii identice sau asemănătoare între articolele din *Timpul* şi din ziare maghiare.(Articolele sunt neeminesciene; termenul "*donchişonadă*" comun în *Timpul* şi în *Pestear Lloyd* poate fi motivat de foiletonul din *T*.: acolo se publică, în traducere, *Don Quijotte*). Cu aluzii la articolul lui M.E.: /"Dacă cineva îndrăznea..."/ din *T*., 10 feb.1883 (O.XIII, p. 253-254), considerând că se oferă argumente străinilor împotriva ţării.

**12**. "Suntem gata a lua...". *Românul*, Buc., (apr.6, p.309).Al doilea editorial. Citează mai multe fragmente din *Timpul* pentru a demonstra că opoziţia nu poate lua cârma ţării pentru că disprețuieşte realizările din ultimul timp ale României.

**13.** Bucureşti, 6/18 prier 1883 (apr.7, p.313).Editorial. Răspunde articolului /"Nu este cestiune..."/ din *T.*, 3 apr.1883, (*O.XIII*,p. 261), considerând că opiniile autorului despre finanțe sunt false: "*...recomandăm financiarilor de la* Timpul *d-a citi legea comptabilității generale a statului căci e bine, înainte d-a vorbi despre ceva, să cunoască materia ce voieşte să trateze*". Consideră că *T.* "*s-a făcut organul acestei negări a luminei, a adevărului, a ceea ce văd, înțeleg şi cunosc chiar membrii opoziţiunii*"

**14. Rosetti C.A.:** /Discurs rostit la întrunirea electorală din sala Ateneului, la 10 aprilie 1883/. *Românul*, Buc., apr.11-12, p.329-330..

În finalul discursului citează şi fragmente de articole din *Timpul*, comentându-le ironic: un fragment dintr-un articol neeminescian din *T.*, 5 apr.,1883 – şi un fragment din articolul /"«Românul» înşiră..."/ din *T.*,30 septembrie 1882 (*O.XIII*,p.195-196), unde M.E. cere "*o nouă generaţie*" ca să refacă România, între altele cu "*o biserică puternică*" – replică: "*Adică să vie popii să vă ia copiii şi să-i crească întocmai cum îi creşteau cei de la Roma*". Acolo unde M.E. cere ca demnitățile publice să fie neplătite, vede tendința conservatoare de întoarcere a țării la starea de dinainte de 1700 – tendință pe care o ironizează.

**15.** Bucureşti, 13/25 Prier 1883 (apr,14, p.337). Primul editorial. În privința revizuirii Constituției pune față în față două articole din *Timpul*: unul neeminescian în care se afirmă că "*nimeni altul din țară n-a cerut revizuirea decât guvernul*" şi articolul /"Mesajele de închidere..."/ din *T.*, 10 martie 1883 (O.XIII,p.267-268), în care M.E. afirmase că reformele care urmează să se discute la redeschiderea sesiunii parlamentare n-au fost cerute de către țară, ci doar de către C.A.Rosetti. Acesta nefiind în guvern, remarcă faptul că *T.* se contrazice, şi foloseşte acest prilej pentru a ironiza publicația conservatoare.

**N.B. Când spunem despre cutare articol că este "neeminescian" avem îmn vedere strict Ediția academică ( la care se raportează și bibliografia academică) : ce nu este acolo este considerat ca neeminescian. Desigur, studii separate, speciale, vor stabili statutul mai clar al fiecărui articol din *Timpul*. Noi înșine am editat, ca eminesciene, multe articole din *Timpul* pe care ediția nu le conține. Punctul de vârf al tuturor acestor studii nu poate fi, însă, decât editarea integrală a întregului ziar *Timpul* : eminesciene sau nu, articolele de acolo sunt foarte importante în sensul că au făcut istorie pe de o parte și că împlinesc viziunea enciclopedică asupra realului pe care, în epocă, numai ziarul *Timpul* a avut-o și a pus-în practică.**

**16**. București, 16/18 Prier 1883 (apr. 17-18, p.349).Primul editorial. Vorbind despre concepția alegătorilor, menționează în treacăt și articolul /"Prin discursul ținut la Ateneu..."/ din *T*., 14 apr.1883 (O.XIII, p.285-286), luând de bună afirmația lui M.E. că, în genere, corupția este posibilă oriunde și considerând că, prin aceasta, *Timpul* însuși recunoaște corupția de la Colegiile I și III de alegători.

**17**. "O mare întristare cuprinde...". *Românul*, Buc., apr.17-18, p.349.Al doilea editorial. Se plânge de atacurile la persoană și de neadevărurile din care "*opoziținea*" a făcut o armă electorală. Fără a indica, se referă și la articolul /"Prin discursul ținut la Ateneu..."/ din *T*., 14 apr.1883, considerând că autorul vrea să-i sperie pe proprietarii de pământuri cu o nouă reformă agrară împotriva lor, pe care ar proiecta-o liberalii.

**18**. Adevărurile "Timpului". /Notă/ . *Românul*, Buc., apr.21, p.358.

Răspunzând articolului /"De multe ori am susținut..."/ din *T*., 20 apr.1883 (O.XIII,p212-214) , arată că lista dată de ziarul conservator este neadevărată și se referă "*pentru astăzi numai la*

*d. dr. Rîmniceanu*", despre care declară că n-a avut funcțiile și diurnele arătate de *Timpul*.

**19. Rîmniceanu Grigore**: /"Scrisoare către ziarul *Românul*"/. *Românul*, Buc., apr.22, p.562. (Adevărurile "Timpului").

Completează dezmințirea dată în numărul anterior al *Românului*, declarând că nu are funcțiile și diurnele indicate în *Timpul*, 20 apr.1883.

**20.** București, 2/14 Florar (mai 2-3, p.393).Editorial. Răspunde editorialului /"E sătulă țara de vorbe..."/ din *T.*,29 aprilie 1883 (*O.XIII*,p.289-290), și anume pasajului în care se spune că liberalii amăgesc opinia publică cu fel de fel de reforme pentru a-i abate atenția de la chestiunea Dunării. Arată că guvernul are o poziție intransigentă, fermă, în această chestiune opunându-se pretențiilor Austro-Ungariei. Conservatorii folosesc chestiunea Dunării în lipsă se argumente serioase.

**21.** București, 4/16 Florar 1883 (mai 5, p.401).Editorial. Răspunde editorialului /"Când opoziținea..."/ din *T.*, 3 mai 1883 (O.XIII,p.291-293). Consideră că stările de lucruri descrise sunt reale și se datoresc legii electorale: votul pe colegii restrânse aduce asemenea fenomene de corupție.

**22.** "Perioada de luptă fiind sfârșită...". *Românul*, Buc., mai 7, p.409. Al doilea editorial. Răspunde articolului /"Cam în ajunul..."/ din *T.*, 23 martie 1883 (O.XII, p.275-276). După ce arată că presa trebuie să fie, într-un stat, a patra putere, citează un fragment dintr-un discurs al lui M.Sturza rostit la 27 ianuarie 1882 în Parlament care disprețuiește presa opoziției pentru limbajul grosolan și calomnie. Citează chiar întrebările ipotetice pe care și le pune M.E. în articolul din 23 martie 1883 (de ce nu se unesc partidele politice și de ce nu folosește *Timpul* un limbaj mai

blând) – dar nu şi răspunsurile date de către poet. Înţelege, în schimb, că aceste întrebări se ridică chiar dintre conservatori şi că ziarul *Timpul* începe a-şi pierde chiar admiratorii statornici, cu vază. Vorbeşte de o indignare generală a opiniei publice împotriva *Timpului* – pe care ziarul o merita: "*Constatăm însă cu fericire ca semn caracteristic al timpului de faţă şi ca manifestare a convingerii ajunsă astăzi generală, faptul că opiniunea publică, acea opiniune luminată , de bună-credinţă şi iubitoare de ţară, începe a se revolta şi-a protesta energic contra acelor înjurători şi calomniatori de meserie care au tristul curaj de-a se mai zice şi luminători şi conducători ai opiniunii publice...*"

**23**. Bucureşti, 24 Florar/5 Cireşar 1883 (mai 25, p.466). Editorial. Face parte din seria de articole ce ironizează pretenţiile conservatorilor de a fi reprezentanţii naţiunii, de a întoarce ţara la 1700, de a stabili "*piramida socială*" cu cei bogaţi sus şi cei săraci jos, etc. De data aceasta ironizează conservatorismul în general considerând că în toată Europa el este făcut de oameni "*îngâmfaţi*". Se referă mai ales la limbajul lor: "*În deşert «Timpul» zicea încă din iarna trecută*: Această adunătură de parveniţi, lacomi şi inioriţi din care se compune partidul roşu şi majoritatea Adunării*; la toate aceste injurii nebuneşti lumea dă din umeri şi împarte spatele nobililor înjurători...*"

**24**. Bucureşti, 28 Florar/9 Cireşar 1883 (mai 29, p.477). Editorial. Răspunde editorialului /"Înfiinţarea unei mitropolii..."/ din *T.*,20 mai 1883 (*O.XIII*, p.298-300). După ce arată toleranţa religioasă de veacuri a poporului român, îşi exprimă nedumerirea că *Timpul* vede o influenţă austro-ungară în înfiinţarea episcopiei catolice. Nu înţelege "*sau nu voim a înţelege*" – de ce trebuie să se teamă ţara de înfiinţarea acestei mitropolii. Arată că regele nu poate fi nicicum influenţat din afară, pentru că s-a identificat cu poporul român. Austro-Ungaria nu poate avea scopul de a

despărți țara de rege, pentru că acest lucru ar însemna ca țara să fie supusă influențelor ortodoxiei rusești.

**25**. București, 31 Florar/12 Cireșar 1883 (iun 1, p.485). Editorial. Consideră că face un gest de "*igienă morală*" răspunzând articolului /"Miercuri seara..."/ din *T.*, 29 mai 1883 O.XIII, p. 3o6-3o8), în care vede tendința "*opoziționii*" de a îndepărta pe Carol I și a aduce pe tron un rege de religie ortodoxă (citând vorbele lui M.E.: "*În deosebi, astăzi n-avem nici un interes particular de a susține această dinastie: o susținem numai pentru că soarta țării noastre e legată de dânsa*"). Denunță "*națiunii*" acest atac la rege.

**26**. București, 10/22 Cireșar 1883 (iun 11, p.517).Editorial. Rezumă pe scurt ideile conservatoare pe baza articolelor eminesciene despre pătura superpusă. Le opune ideile liberale generoase, progresiste. Se referă la finalul articolului /"Dacă vorbim de adunătura..."/ din "Timpul", 26 mai 1883 (*O.XIII*,p.304-306), mirându-se că autorul își exprimă încrederea în poporul român și, în același timp, nu-i acordă libertățile trebuitoare (lege electorală). Al. Lahovari este exponentul aristocrației boierești și intră în contradicții cu ideile *Timpului.*

**26**./ „A***flăm cu sinceră părere de rău...***" /Notă/ , Românul, 1 iulie 1883.

***„ că d. Mihail Eminescu, redactore la ziarul Timpul, tânăr plin de talent și înzestrat c-un deosebit geniu poetic, a căzut grav bolnav. Sperăm că boala sa nu va fi de cât trecătoare și că în curând vom putea anunța deplina sa însănătoșire."***

N.B. În loc de comentariu, acest anunț al *Timpului* din 3 iulie 1883 ( după două zile ) ***:" Unul dintre colaboratorii acestei foi, d. Mihail Eminescu, a încetat de a mai lua parte la redacțiune,***

***atins fiind în mod subit de o gravă boală. Ne place însă a spera că lipsa dintre noi a acestui stimat confrate nu va fi de cât de scurtă durată şi că ne va fi dată fericirea de a anunţa revenirea sa sănătos la funcţiunile de până acum."*** După cum vedem, speranţele sunt aceleaşi : că boala va fi de scurtă durată. În plus, *Timpul* speră revenirea lui M. Eminescu sănătos la funcţiunile de până acum . Anunţul *Timpului* era necesar pentru ca *Românul* să nu mai citeze, de acum înainte, anumite articole din *Timpul* ca opinie a partidului conservator ori a ziarului. Mai spune, apoi, că Eminescu s-a îmbolnăvit „în mod subit" pentru a nu arunca umbra bolii asupra unor articole anterioare, de mai înainte de boală. Probabil, asta nu-i convine *Românului*, care vedea urmele bolii din scrisul poetului încă de acum doi ani ( vezi şi expresia sa : „ ***a căzut greu bolnav***", anunţă nu căderea bruscă, ci căderea în boală grea, deci depăşirea fazelor mai uşoare, adică un proces...) . Aşa cum, la fel de probabil, *Românului* nu i-ar conveni nici revenirea poetului la „funcţiunile de până acum". L-ar bucura doar recâştigarea „funcţiunilor mintale" ale sale – şi, desigur, orientarea către geniul poetic.

# ANEXE

## A. CUM A FOST ARESTAT EMINESCU LA 28 IUNIE 1883

### *1. Relieful informației*

Mi-am petrecut vara aceasta (2006) în verificări cerute de necesități: rugându-mă tinerii realizatori ai emisiunii „Mari români" de la TVR1 să-i ajut pentru un film documentar despre viața de ziarist a lui Mihai Eminescu, a trebuit să le explic pe larg documentația la cartea mea „A *doua viață a lui Eminescu*", din 1994. Cuvântul „explicație" îmi vine în minte împreună cu sensurile lui etimologice : este ca și cum ai netezi ceva foarte, foarte complicat, adică ceva cu multe pliuri, ca o hârtie mototolită oarecum. Iar tinerii mei colaboratori nu lasă nimic neumblat, se interesează de netezirea fiecărei cute, adică au întrebări peste întrebări, și această avalanșă de întrebări te predispune, uneori, la visul de a te arunca tu însuți în bulgărele de zăpadă...În fond, găsesc că și asta înseamnă verificarea peste două decenii a unei teorii : posibilitatea – cel puțin teoretică – de a plonja în avalanșă, în „du-u-că-se'n-vâr-tin-du-se".

Discutăm despre ultima zi la „Timpul" a lui Eminescu, acel fatidic 28 iunie 1883. Totdeauna când dezvolt acest subiect cel mai greu mi se pare să „explic" relieful ( temporal și spațial ) al informației. Noi putem, azi, să refacem traseul lui Eminescu din acea zi oarecum pas cu pas și ceas cu ceas. Secvențele acestui traseu au fost, însă, developate la momente diferite. Jurnalul lui Maiorescu se publică în anii '3o ai secolului al XX-lea, amintirile lui Slavici în 1910,și apoi în 1924, ale lui Vintilă Rusu Șirianu abia în 1967...Or, chestiunea este să putem reveni la acel 28 iunie 1883 : ce știau apropiații lui Eminescu atunci, pe loc, despre

înnebunirea lui bruscă, ce gândeau ei, ce socoteli îşi făceau, etc. Iată, de pildă, încuierea lui Eminescu în baia Mitraşewski : despre acest episod s-a aflat abia în 1911, după moartea lui Grigore Ventura care a fost martor la eveniment, îl povestea adesea prietenilor – dar nu l-a aşternut niciodată pe hârtie, adică nu l-a făcut public. De ce ? Tinerii mei colaboratori ar trebui să-şi pună lor înşile asemenea întrebări. Eu, ce pot să spun ? „Pentru că" : Grigore Ventura zice ( după cum consemnează Al.Ciurcu, cel care scrie această amintire ) că l-a lăsat pe poet în baie şi a mers la poliţie să anunţe ca să vină să-l ridice. Oricum ai da-o, oricum ai învârti-o - trebuie să fii foarte sigur că poetul era nebun, dar nebun de legat – altfel, apelul la poliţie aduce a delaţiune, rezultă că Grigore Ventura este cel care l-a *turnat* pe Eminescu. Şi să nu uităm că acelaşi Grigore Ventura îl va acuza public, prin presă, la 15 august 1883, pe Al. Macedonski că-l face nebun pe Eminescu într-o epigramă. Lucrurile se cos cu aţă albă : el anunţă poliţia la 28 iunie că a înnebunit Eminescu – şi tot el anunţă presa la 15 august că Macedonski a spus-o – iar apoi, abia după 1911, după ce-şi dă obştescul sfârşit, un prieten al său, Al. Ciurcu, încredinţează tiparului întâmplările de la Capşa, de la Cotroceni şi din baia Mitraşewski, povestite de el pe când trăia , dar niciodată aşternute hârtiei. Ce s-ar fi putut întâmpla, în fond şi la urma urmei, dacă poetul era lăsat în legea lui, adică să-şi facă baia fierbinte pentru care venise ? Or, faptul că Grigore Ventura nu scrie aceste lucruri, adică nu se face martor de bunăvoie, nu declară pentru istorie şi pentru amici că el a chemat poliţia „pentru că" – acest fapt pune sub semnul unei oarecare întrebări premisa, adică boala. Apoi, procesul verbal dresat la faţa locului de comisarul Niculescu nu-l consemnează pe Grigore Ventura drept martor sau crainic al bolii lui Eminescu. Locotenentul spune : *„ fiind informat de d.d. G.Ocăşanu şi V.Siderescu că amicul lor d-l Mihai Eminescu , redactorul ziarului* Timpul, *ar fi atins de alienaţie mintală, că s-au dus la stabilimentul de băi din str. Poliţiei*

*nr. 4, de acum 8 ore și că, încuindu-se în baie pe dinăuntru, refuză să deschidă*". Drept e că acest act a ieșit la iveală abia prin 1950, dar este de presupus că Grigore Ventura știa de existența lui, sau cel puțin de existența unui act ca atare, unde ilustrul său nume nu avea ce să caute. Știa probabil și care sunt numele celor ce au chemat cu adevărat poliția și l-au însoțit pe locotenent. Iarăși : motiv pentru ca el să nu fi depus mărturie publică în chestia recluziunii lui Eminescu: nu el era implicat direct, el este doar „răspândacul".

### *2. Un rege care ne confirmă*

Un motiv în plus, însă, și cel mai important, pentru care Gr. Ventura era de față și nu era de față, este înșiruirea de evenimente politice din ziua aceea, evenimente în centrul cărora se afla presa bucureșteană, și mai ales ziarul „*L'Indépendence roumaine*", unde lucra chiar Grigore Ventura. Iată, în acest sens, mărturii de ultimă oră foarte importante, ce vin să încoroneze relieful atât de accidentat al informației. Este vorba chiar despre corespondența privată a regelui Carol I, recent descifrată și editată de dl. Sorin Cristescu (Ed. Tritonic, 2oo5). Avem, așadar, scrisorile regelui din preajma lui 28 iunie 1883, către ilustrul său tată sau către alte persoane din familie, din care extragem câteva pasaje privitoare la presă: "*Semnificația infamă care s-a dat cuvântărilor ținute la festivitățile de la Iași și comentariile despre prezența lui Brialmont arată cât de departe poate duce libertatea presei, fiind în stare să implice țara într-un conflict primejdios cu vecinii. În ziarele românești și austroungare domnește la ora actuală o așa de uriașă iritare că ne-am putea teme de o explozie.*" ( 21 iunie / 3 iulie, către Maria de Flandra, sora sa ; generalul belgian Brialmont se afla în țară , pe lângă Galați, pentru a studia terenul, la rugămintea personală a lui Carol I, în vederea construirii unei linii de fortificații ; presa străină a considerat că el este consultant într-o

eventuală trecere armată a munţilor pentru Ardeal ; adăugăm în această paranteză că, în context, Imperiul Austroungar a ordonat şi a executat manevre militare în Ardeal pentru intimidarea Regatului României ) ; „ *Dacă tonul presei româneşti este extrem de regretabil, cel al ungurilor a ajuns la limita neruşinării, aceştia cer cu o nemaiauzită neruşinare pur şi simplu anexiunea* / noastră /. *În Germania, din nefericire, nu intră ziare scrise în limba maghiară, care aici sunt foarte răspândite, altminteri românii ar fi trataţi cu mai multă indulgenţă. Germanii iubesc banii româneşti, dar se năpustesc cu lovituri de bâtă asupra ţării.*" ( 28 iunie / 10 iulie 1883, către Karl Anton de Hohenzollern, tatăl său). Scrisoarea este trimisă de la Sinaia, unde regele se afla de două zile : suntem exact pe 28 iunie 1883 când Grigore Ventura vrea să-l ducă pe Mihai Eminescu la Palatul Cotroceni ca să-l ... împuşte pe rege. Deplasările suveranului erau, desigur, publice, toată lumea , şi mai ales presa, ştia că el este în drum spre Germania, Ventura nu prea are cui spune că Eminescu îl căuta pe rege în capitală - doar dacă, iarăşi se impune constatarea, - dacă suntem ferm convinşi că poetul era cu adevărat nebun de legat şi nu mai ştia pe ce lume se află; şi în acest caz, însă, rămâne să stabilim cum era Gr. Ventura însuşi, de vreme ce-l caută pe rege la Cotroceni când toată lumea ştie că e plecat de două zile. Sunt, deci, motive serioase să ne îndoim că relatarea lui Ventura este veridică. Probabil că el ştie ceva, dar după evenimente se pune pe sine însuşi în locul tuturor celorlalţi - din simplă mândrie personală de a fi primul care şi-a dat seama că poetul este nebun. El provoacă, de altfel, un fel de competiţie pe această temă : povestind întâmplarea în 1910, Al.Ciurcu va povesti, în replică, şi cum şi-a dat el seama că Eminescu nu e întreg la minte. Ioan Slavici, la rândul său, concluzionează la fel după ce spune cum tot aprindea şi stingea Eminescu lumina în timpul nopţii :" Atunci mi-am dat seama că el nu mai era în toate minţile". Desigur, şi Titu Maiorescu îşi

recitește „Însemnările zilnice" și adaugă, cu altă cerneală, în dreptul zilei de 20 iunie :" Eminescu, după părerea mea, bolnav". Momentul 28 iunie declanșează în serie la amicii lui Eminescu aceste mecanisme ale memoriei, prin care fiecare în parte mărturisește în public când a observat boala. Vedem, aici, dorința de credibilitate – cum să nu știe tocmai ei, cei mai apropiați de poet, care era starea lui de sănătate ? Înțeleg, apoi, cu toții că este nevoie de un proces, de o evoluție a acestei boli, că trebuie resimțită ca boală organică. Vedem, însă, că sunt în dezacord toți, cu ziarul *Timpul* – după care căderea poetului a fost bruscă.

Iată, apoi, părerile suveranului despre ziarul „*L'Indépendence roumaine*" (aleg un pasaj mai semnificativ dintre multele la îndemână ; regele afirmă de câteva ori că foaia franțuzească face politica Rusiei pentru că se hrănește masiv din rublele pe care imperiul i le furnizează): "*Ziarele răspândesc în continuare știri false pe aici. Cea mai rea foaie în această privință este „* L'Indépendence roumaine*" care se hrănește din minciuni, povești de scandal și atacuri josnice împotriva guvernului. Presa străină din nefericire își ia știrile din acest izvor necurat și ziarele bucureștene simpliste repetă apoi totul papagalicește. Nemărginita libertate a presei nu ne permite să luăm măsuri împotriva lor.*" (25 august/6 septembrie 1882, către același).

Ca să demonstrez același lucru, mie mi-au trebuit spații largi și investigații destul de lungi, acest izvor atât de limpede, regal cu adevărat, nu fusese scos la iveală. Iar acum, când îl avem, trebuie să facem racordarea acestor informații la domeniul eminescologiei – adică, prelungind metafora capului statului, să aducem apa proaspătă și în grădina noastră, dar nu cu ulciorul, ci de-a dreptul. (Scuze pentru ... intertextualitate, dar cu toții suntem dominați de limbajul de lemn, noi, cei mai în vârstă adică). Așadar, de ani buni de zile „*L'Indépendence roumaine*" făcea zile negre guvernului Brătianu, transportând în Europa și punând zilnic pe mesele miniștrilor, președinților, regilor – bârfe, intenții, chiar secrete de

stat. După dezvăluirile ei privind discursurile iredentiste de la Iaşi, din 6 iunie 1883, când s-a dezvelit statuia lui Ştefan cel Mare, Europa ziaristică şi politică s-a încins, a luat foc adică, a ars mocnit până la 28 iunie şi în această zi a izbucnit flacăra. Guvernul Brătianu a luat, în fine, măsuri împotriva presei, mai exact l-a expulzat din ţară pe directorul foii franceze, cetăţeanul francez Emile Galli. Situaţia o cerea : Austroungaria rupsese relaţiile diplomatice cu Regatul României pentru 48 de ore ( şi executa manevre armate în Carpaţi, în timp ce presa maghiară striga că a venit timpul ca imperiul să-şi anexeze Valahia ; aceste scenarii geopolitice erau foarte vii în epocă, iar prin 1879 filosoful Vasile Conta câştigase notorietate naţională dezvoltând unul asemănător prin presă), Bismack ameninţase Regatul României cu declararea războiului (printr-o telegramă secretă către rege), Împăratul Wilhelm I al Germaniei transmisese de asemenea o scrisoare de ameninţări, în care soma România să intre în alianţă militară spunând textual (traducerea d-lui Sorin Cristescu în scrisoarea lui Carol I din 25 iulie / 6 august 1883 către tatăl său) :" *Cu sau fără alianţă, România trebuie să subscrie la condiţiile învingătorului"* (asta aducea aminte de Congresul de pace de la Berlin, când României i s-au impus condiţiile la masa verde, deşi fusese învingătoare pe câmpul de luptă), Rusia cerea, de asemenea satisfacţii. Trebuia făcut ceva, iar guvernul a făcut totul şi încă ceva pe deasupra. I se cerea să retracteze şi să-şi prezinte scuze : Petre Grădişteanu (autorul discursului iredentist de la Iaşi) a mers, în persoană, la Viena să-şi ceară scuze – dar l-au însoţit şi ministrul de externe, D.A.Sturdza şi ministrul C.Stătescu. Cu misiuni asemănătoare în lumea germană se afla Regina Elisabeta, mergea acum Carol I însuşi – şi se mai aflau I.C.Brătianu, P.P.Carp şi Titu Maiorescu. În vara aceasta fierbinte se coace alianţă – iar fructul va fi cules în toamnă, printr-o iscălitură rece şi discretă a lui I.C.Brătianu.

### *3. Viața , ca o caricatură*

Textualizez iarăși – dar de data aceasta printre numeroasele caricaturi de epocă ce-l înfățișează pe primul ministru primind „duşuri filogermane", pe acelaşi împreună cu C.A.Rosetti în postură de Adam şi Eva în Paradis, sub pom, ademeniți de şarpe (în persoana ministrului de externe al Austroungariei ) şi izgoniți de M.Kogălniceanu cu un bâț divin, etc. Acest fond de caricaturi – care, după câte îmi amintesc, îi plăcuseră până şi lui Zigu Ornea, un critic foarte aspru al cărții mele din 1994 , dar îmblânzit cu măsură când a scris despre cele ulterioare – pare mai grăitor decât documentele însele. Pe tinerii de azi îi fascinează de-a dreptul. Este, poate, momentul să amintesc aici că revistele de caricaturi au fost exceptate cu bună ştiință de la baza informativă a „Bibliografiei M.Eminescu" la care am lucrat în Biblioteca Academiei Române. Argumentele erau pertinente: caricaturile necesită interpretări îndelungi şi, apoi, nu au la bază adevărul istoric – ci fantezia, presupunerile caricaturiştilor. Aşa e, dar marja lor de adevăr este de luat în seamă, ele se bazează pe intuiție – şi de multe ori istoria se face cu intuiția ziariştilor. În plus, ele păstrează încifrată, deci transmit în măsura în care reuşim să descifrăm, acea stare de spirit a momentului, care ne interesează, în fond, atât de mult. Mai exact, deşi acest tratat de alianță ce-l anihilează şi pe Eminescu este un tratat secret, toată lumea ştie de el, îl *bănuieşte exact* dacă se poate spune aşa. Replica din epocă era , prin octombrie 1883, aceasta: „*Cine face miau-miau pe acoperiş, d-le Brătianu ?*". Era, deci, un fel de „*Mânăstire-ntr-un picior, ghici ciupercă ce e...*" Greutatea vine, astăzi, din descifrarea acestor caricaturi, adică din identificarea chipurilor şi a situațiilor. Ajunsesem - cred că eram printre singurii, şi nu o spun cu tristețe, ci cu disperare - să pot citi colecții întregi de reviste de caricaturi – fără să mai am nevoie de dicționar. Mă familiarizasem, adică, atât cu oamenii cât şi cu întâmplările. Am lucrat mult timp la o ediție pe care o intitulasem „ *Eminescu în caricaturi*" – şi care

cuprindea texte ziaristice de M. Eminescu ilustrate cu caricaturi sincrone. Nu e vorba de desene puse la textele eminesciene, de o ilustrare intenționată așadar, ci de aceleași evenimente descrise de Eminescu în ziarul „*Timpul*" – și de anonimii desenatori ai momentului în caricaturi publicate în alte ziare. Sincronicitatea este fascinantă – iar scoaterea la iveală a unei asemenea cărți ar spulbera - poate chiar definitiv – prejudecata că „grafica militantă din ziarele de la sfârșitul secolului al XIX-lea este lipsită de valoare artistică" ( am citat din memorie din concluzia lui Andrei Oțetea , făcută, parcă, să scoată din circuit acest capitol – care, iată, nici nu se credea că mai există). Negăsind înțelegere pe parcursul documentării ( adică, ajutor să scotocesc, să fotografiez și, mai recent, să scanez, bani pentru aceste operațiuni etc. ) –și nici sponsor dispus să mă ajute – tema a rămas nestrăbătută așteptând, poate, în vreun viitor pe cineva să i se dedice... Pot oferi consultații.

Revin, după această digresiune agreabilă sper, la 28 iunie 1883 și la guvernul I.C.Brătianu. I s-a mai cerut să verifice Societatea Carpații , care desfășura activitate subversivă pentru unirea Ardealului cu țara. – A organizat razii, percheziții, devastări ale sediului din Știrbei Vodă. În compensație la toate acestea, poate, sau poate tot la cererea Austroungariei ( nu se poate ști, pentru că legea în virtutea căreia s-a acționat scutea de explicații ) guvernul l-a expulzat pe amintitul Emile Galli. S-au făcut rapid dislocări și reașezări, un redactor al foii franceze a venit la „Timpul" conservatorilor – care și-a schimbat mult configurația, orientarea, direcția. Iar pe fondul acestor evenimente atât de brusc înfierbântate – apare știrea că a înnebunit Eminescu. Simpla înseriere a înnebunirii sale între evenimentele politice și ziaristice ale momentului ridică semne de întrebare. Dacă mai adăugăm că știrea nebuniei apare în ziarul *Românul*, oficiosul guvernului (de fapt, al aripii rosettiste din partidul liberal ) - și este confirmată de ziarul *Timpul*, instituția la care lucra poetul, peste două zile ( iar

confirmarea este redactată cam în acești termeni : „ ... unul dintre redactorii acestei foi, D. Mihai Eminescu, *a încetat a mai lua parte la redacție atins fiind în mod subit de o gravă boală...*", deci se anunță întâi demiterea, încetarea contractului - iar apoi motivația de rigoare ) , dacă mai ținem cont că în epocă declararea publică a nebuniei cuiva îl excludea automat din viața publică când nu făcea dovada credibilă că este sănătos - iată că ajungem în fața unui alt adevăr decât cel cu care ne-a obișnuit o tradiție – cum să-i spunem ? - cel puțin narcisistă... Mă rog, un *alt* adevăr dacă suntem adepții adevărului dublu ori multiplu – sau, iată, în fața *celuilalt*, singurului adevăr... ascuns până acum. Anume, se conturează ideea că, pe fondul unei crize nervoase reale, datorate probabil stresului, Eminescu este îndepărtat din viața publică într-un context public care cerea imperios ca el să fie redus la tăcere.

Toată această „poveste" a trebuit s-o reverific pentru a nu știu câta oară – dar e mult timp de când încetasem această „liturghie a documentelor" – în fața tinerilor mei prieteni de la Televiziunea Română , între care D-nele Anca Orban și Camelia Robe mă urmăreau foarte atente, destul de neîncrezătoare, cu cărțile mele deja citite și adnotate, cu întrebări pregătite pentru fiecare secvență temporală în parte. O spun și cu tristețe și cu bucurie : am convins destul de greu – și mai mult decât mine au convins cărțile și ziarele de epocă pe care le-am scos din biblioteci și le-am arătat spre documentare, mai ales aceste caricaturi care ne repun, oarecum, în contextul „Academiei Cațavencu" de azi. E trist să nu te creadă lumea pe tine însuți, dar e bine că cel puțin dovezile pe care le aduci devin, adică rămân cel puțin ele credibile... În fond, suntem efectul izvoarelor noastre de informație, ele sunt și rămân cauza.

### *4. Eminescu, între gazde*

Și s-a mai întâmplat ceva în timpul acestei documentări colective, ceva care le-a impresionat foarte mult pe doamnele și

domnişoarele teleaste şi care, iarăşi, pe mine m-a cam întristat. Anume : totul le-a mers în plin, cum spun dânsele şi cum mă roagă insistent să ţin minte şi să consemnez. Deşi în miezul verii, la toate instituţiile unde au mers li s-au deschis porţile, li s-a oferit sprijinul, au fost primite ca nişte adevăraţi oaspeţi, ca mesageri ai spiritului eminescian. Cum să nu fie bine, cum să nu intre în ordinea miraculosului material, obiectiv, acest drum pe lauri ? Când mă gândesc, însă, cum mi-a mers mie în cei şapte sau opt ani de documentare la această temă, câte greutăţi peste greutăţi am ridicat ori ocolit, cât a trebuit să mint, să fur, să înşel, să (mă) rog, să mă umilesc pentru „a avea acces la informaţii", cum se zice, şi mai ales câte surse n-am putut încă să consult nemaiavând chef să-mi exercit acele deprinderi - îmi vine să cred că, dacă pe ei, cei de astăzi, Eminescu însuşi i-a ajutat, ca un duh binevoitor, atunci pe mine m-a împiedicat cu o înverşunare de-a dreptul metodică. Pentru că e la modă să definim „specificul naţional" ( o fac şi antrenorii de fotbal, şi crainicii – iar ziariştii, aproape la tot pasul ) , voi zice şi eu : asta este , românii au o mare încredere în instituţii, în grupuri organizate - şi nu cred de loc, sau aproape de loc, în oamenii singuri. Dacă eu însumi aş fi mers, chiar acum, prin aceste instituţii, în locul tinerilor mei prieteni, cu toate cărţile şi argumentele mele cu tot aş fi fost dat afară elegant sau ţinut la poartă. Pentru că sunt tineri, pentru că sunt un grup, o instituţie ( desigur, respectabilă ) – dar mai ales pentru că sunt frumoşi şi cred , au ajuns să creadă în dovezile dovezilor mele – lor li se aştern potecile în cale şi reuşesc în câteva săptămâni să încheie o cercetare care mie mi-a luat câţiva ani.

Tot tinerilor mei prieteni teleaşti li se datorează, însă, şi o descoperire foarte importantă privind lumea lui Eminescu prinsă în hora aceasta a lui 28 iunie 1883. Este vorba de stabilirea exactă a identităţii unuia dintre prietenii lui Eminescu, anume G. Ocăşanu. Este vorba de unul dintre cei doi prieteni care l-au anunţat pe comisarul Niculescu de boala poetului. Observaţi

nuanțele din raportul acestuia :"... *fiind informat de d.d. G.Ocășanu și V.Siderescu că amicul lor d-l Mihai Eminescu , redactorul ziarului* Timpul, *ar fi atins de alienație mintală, că s-au dus la stabilimentul de băi din str. Poliției nr. 4, de acum 8 ore și că, încuindu-se în baie pe dinăuntru, refuză să deschidă".* Deci nu e vorba de poetul , ci de ziaristul politic Eminescu ( ziarul „Timpul" era oficiosul conservator , al opoziției așadar ): cei doi sunt, și ei, convinși că a fost atins de alienație mintală – dar polițistul pune la condițional perfect și adaugă motivația. Polițaiul e băiat cu școală, nu se-ncrede în delațiuni.

Este o întrebare de ce păstrează el în raport afirmația celor doi că ziaristul s-a închis în baie de 8 ore. Ar însemna fie că ne aflăm în seara zilei de 28 iunie 1883, pe la orele 19-20, fie că el ia de bună ce i se spune de către cei care au numărat în felul lor orele. Netezind relieful accidentat al informației, știm cam aceste lucruri despre orele zilei aceleia. La Titu Maiorescu :" *Astăzi, marți, la ora 6 dimineața o carte de vizită de la d-na Slavici , la care locuiește Eminescu, cu aceste rânduri scrise :* Domnu Eminescu a înnebunit. Vă rog faceți ceva să mă scap de el, că foarte reu. *Curând după aceea Simțion la mine, întâia oară. M-am dus cu el la dr. Șuțu și am pus să se pregătească în a sa Casă de sănătate o cameră pentru Eminescu ; am luat asupra mea plata pentru aceasta, 3oo lei pe lună; apoi am venit acasă, am înștiințat încă pe Th.Rosetti despre aceasta. Pe la 10 veni cu trăsura la mine Eminescu, binecuvântă, cu privirea fixă, pe soția mea și pe Ilie Nicolescu care tocmai pleca, mă îmbrățișă tremurând. Eu îi arătai pe Hermes și pe Venus din Milo, la care el zise, cu privirea în extaz* : Lasă, că va reînvia arta antică! *Potrivit înțelegerii ( ce avusesem cu Simțion ) , i-am spus că trebuie să se ducă la Simțion, pentru societatea Carpații. Mi-a cerut să-i dau 5 lei pentru trăsură, și a plecat cu trăsura acolo ( la Simțion). De acolo e vorba să fie dus la dr. Șuțu. Numai de s-ar face asta fără greutate! A venit apoi la mine Caragiali, la masă ; a izbucnit în lacrămi când a auzit ce e cu Eminescu."*

C. Simţion n-a luat niciodată cuvântul în chestia Eminescu – şi rămâne unul dintre cei mai îndatoraţi faţă de istorie şi faţă de poet. Ştim despre el că era inginer de drumuri şi poduri, lucrase la canalizarea Dâmboviţei şi de prin 1882 devenise un fel de gazdă de rezervă a lui Eminescu : poetul îşi transporta în casa lui, puţin câte puţin, bunurile - înţelegând că nu mai poate convieţui alături de Madame Slavici. La Simţion a lăsat Eminescu bunul său cel mai de preţ : lada cu manuscrise – pe care şi-o cere insistent, în câteva scrisori, imediat după însănătoşirea din ianuarie 1884. Nu ştim în ce împrejurări ajunge ea în posesia lui Maiorescu, dar aflăm că acum, la 28 iunie 1883, criticul îl vede *pentru prima oară* pe numitul inginer şi pun la cale împreună internarea poetului. Doamna Slavici l-a alertat, aşadar, şi pe Maiorescu – dar şi pe Simţion care devine, oarecum, girantul poetului – ca viitoare gazdă a lui şi ca păstrător, deja, al unei bune părţi din „averea" sa. El vine de bunăvoie la Maiorescu, înainte de a-şi face apariţia în sufrageria criticului şi Mihai Eminescu, mai exact, *„curând după"* biletul de ora şase al femeii disperate.

Trebuie spus că, peste ani, Ioan Slavici intervine în discuţie şi „bruiază" acel bilet al fostei sale soţii, în felul acesta :" - *Uite, - i-am zis lui Eminescu – am să-l rog pe d-l. T.Maiorescu ceva şi nu pot să mă duc acum la dânsul : te rog să-i duci un bilet din partea mea. Rugam în bilet pe d-l T.Maiorescu să-l observe bine pe Eminescu, căci mie mi se părea greu bolnav. Era prea târziu. La d-l T.Maiorescu, el s-a stăpânit, dar s-a dus apoi să ieie o baie, ca să-şi potolească nervii, şi de la baie a fost dus la casa de sănătate.*" Am citat din „Amintirile" lui Ioan Slavici, carte apărută în 1924, cuprinzând texte publicate de autor înainte şi după primul război mondial, cele mai vechi dintre ele prin 1909. Este o carte extrem de dificilă, relieful informaţiei este foarte accidentat în ea – iar exprimarea, pe alocuri de-a dreptul criptică. Fragmentul citat fusese publicat în 1909, când trăia Titu Maiorescu, de aceea se exprimă reverenţios faţă de el. Reluând în 1924 episodul, Slavici

consemnează sec : *„Când s-a întâmplat aceasta eu nu mă aflam la București, plecasem la Viena ca să consult medicii în ceea ce privește o boală supărătoare de care sufeream. Din spusele altora știu că s-a dus la băile Mitrașefski unde s-a încuiat într-o cabină și-a dat drumul la apă, încât a fost nevoie să se spargă ușa. Acum a fost dus la sanatoriul Șuțu, unde după întoarcerea mea în țară l-am văzut în mai multe rânduri."* Aceste două informații se află în aceeași carte, la câteva zeci de pagini distanță. Slavici nu putea să-l trimită pe Eminescu la critic cu acel bilet – în timp ce spune că el, Slavici, nu se afla în București. Este limpede că autorul „Amintirilor" este neatent - dar vrea, în același timp, să îndrepte impresia creată de acel bilet real, adevărat, al fostei sale soții. De vreme ce Titu Maiorescu consemnează în jurnalul său acel bilet – care, de altfel, există ca obiect, ca petrec de hârtie, și s-a editat de multe ori chiar cu fotocopia alături – înseamnă că pentru critic este o dovadă, o urmă palpabilă a acestei întâmplări din 28 iunie 1883, și-i acordă o importanță deosebită. Probabil că el a povestit în stânga și-n dreapta cum s-au petrecut lucrurile și, deci, se știa de biletul D-nei Szoke – altfel nu este de înțeles de ce vrea Slavici, peste ani, să ia asupra sa acest bilet, sau, mă rog, de ce insistă asupra ideii în sine că a fost vorba de un mesaj transmis sub forma unui bilet. E grotesc, de altfel, să ni-l închipuim pe Eminescu ducând, ca în nu știu ce mit, informația despre sine la cel care avea putere de libertate sau recluziune asupra sa. Cât despre finalul fragmentului de amintire citat, vedem limpede: la început Eminescu merge la stabilimentul Mitrașevschi să ieie o baie ca să-și potolească nervii – iar apoi se închide înăuntru și e nevoie să se spargă ușa. Amintim că nu proprietarii stabilimentului au chemat, totuși, poliția – ci alți prieteni ai poetului. (Pentru alte contradicții în *Amintirile* lui I. Slavici, vezi mai sus, capitolul „Poeziile în limba română").

Revenim, însă, la actul oficial al polițistului, și citățm din finalul procesului verbal dresat de comisarul Niculescu: *"Transportân-*

*du-ne în camera ce ocupă d-l Mihail Eminescu, în str. Piața Amzei, nr. 6, am găsit pe subînchirietoarea d-na Ecaterina Slavici și față cu domnia sa și cu dl. Siderescu, deschizând ușa cu cheia găsită în baie, am aruncat în interior toate obiectele menționate în inventarul anexei, și la moment am închis ușa, încuind-o și sigilând-o, iar cheia s-a luat de noi spre a se înainta cu acest act."* Această „aruncare în interior" a efectelor personale ale lui Eminescu sugerează destul de clar că odaia era deja goală, lucrurile importante se mutaseră la inginerul Simțion. Care inginer, însă, pare a lipsi de la fața locului. Suntem, reamintim, seara, după arestarea lui Eminescu și ducerea lui la Casa de sănătate a doctorului Șuțu. Mai mult ca sigur Constantin Simțion l-a însoțit pe poet, având biletul de internare și fiind mandatat de către Maiorescu de dimineață să poarte tratativele cu medicul – iar V.Siderescu aduce hainele la doamna subînchirietoare, însoțit de polițist. Acesta este un scenariu ipotetic, dar de ce se aduc hainele ude ale lui Eminescu la fosta lui gazdă ?! - Probabil din același motiv, pentru că noua gazdă, C. Simțion, este ocupat cu formalitățile de internare a poetului și nu-și dă cheia de la casă. Trebuie, apoi, liniștită subînchirietoarea, adică asigurată că nu mai are de ce să se plângă din partea fostului chiriaș. Cheia camerei, însă, deocamdată nu i se dă, merge împreună cu procesul verbal ... nu se știe unde, la poliție sau la stabilimentul doctorului Șuțu.

Citățm din același act care este, în fond, singura dovadă oficială a nebuniei lui Eminescu :" *...că un domn se află închis înăuntru în camera nr. 17 și că le-a cerut 10 ouă crude. În urmă, ar fi rugat pe amicul său, V.Siderescu, să-i aducă o pereche de pantaloni negri, negri de tot – ceea ce se realiză acum."* Deși se află în grup, cum vom vedea imediat, Eminescu nu apelează la C. Simțion, ci la un alt amic, acest Vasile Sidrescu atât de activ ; am putea fi maliționși , și să ne întrebăm dacă nu cumva cauza stă în aceea că acest Siderescu încă nu-l cunoscuse pe Maiorescu... Mai interesant de constat este, însă, faptul că acei pantaloni „ *negri, negri de tot*" se

potrivesc bine cu intenția poetului de a se face călugăr. Legătura s-a făcut de d-na Camelia Robe în timpul recitirii acestor informații – și cam tot ce urmează de aici înainte sunt constatări făcute în grup, nu se mai știe de către cine anume dintre cei care am citit ori ascultat mărturiile. Numai pasajul referitor la cele 10 ouă crude trebuie pus în legătură cu o informație anterioară, aceea privind publicarea, de către Eminescu, încă din 1878. în „*Curierul de Iași*", a traducerii din Al. Dumas denumită „ *O baie caldă în Egipet*". De aici se vede că poetul era familiarizat - cel puțin teoretic - cu obiceiul băilor turcești : pe cele mai mari călduri apele foarte calde, încălzite din ce în ce mai tare până aproape de temperatura fierberii, fac bine trupului. Poetul vrea să vadă dacă în bazinetul său de la baia Mitrașewski temperatura apei poate fierbe oul – și, eventual, chiar să mănânce ceva după opt ore de recluziune voluntară. Reținem că abia acum „se realiză" aducerea pantalonilor celor negri, deci odată cu pătrunderea în baie a grupului ce-l însoțea pe polițist. Am fi, adică, la capătul unor lungi băi fierbinți și discuții cu cei din jur pentru ouă crude, haine etc. În București poliția scotocea sediul Societății Carpații, îi urmărea pe „carpatini". Emile Galli se plângea în stânga și-n dreapta că trebuie să se exileze și va vinde „*L'Indépendence roumaine*" în grabă, pe mai nimic , toată lumea era în alertă maximă – iar Mihail Eminescu, ziaristul de la „Timpul", se înfunda în apă fiartă.

### *5. Între pușcărie și ospiciu*

Dacă pe la 10 a fost la Titu Maiorescu, unde a stat, probabil, vreo jumătate de oră, ar fi că pe la 11 s-a aflat la Capșa unde s-a întâlnit cu Grigore Ventura, pe la miezul zilei va fi ajuns la Cotroceni iar pe la orele 13, când este canicula în toi, acesta l-a instalat în baie și a plecat să anunțe poliția că e nebun. Lipsește, din scenariu, drumul poetului la Societatea Carpații, undeva pe

str. Ştirbei Vodă, deasupra Cişmigiului (vezi actualul „Izvor Eminescu"). Aici s-ar fi ajuns continuând ruta de la Cotroceni spre Calea Plevnei – dar poetul soseşte la Baia Mitraşewski, care se află pe Cheiul Dâmboviţei în jos, cam de unde începe actualmente Calea Victoriei. Grigore Ventura îl abate, aşadar, de la scopul plimbării, dar dacă Eminescu nu merge la Societatea Carpaţii – vine aceasta la el. Într-adevăr, G.Ocăşanu este vicepreşedintele acestei societăţi iar ceilalţi doi prieteni care-l însoţesc sunt membri. Toţi trei se plimbă prin Bucureşti după Eminescu – şi aflăm de ce, din acelaşi proces verbal al poliţiei :" *Am fost siliţi să-l îmbrăcăm în camisolul de forţă şi astfel l-am condus la institutul* Caritatea , *cu concursul d-lor : Ocăşanu şi Const. Simţion – luând însă cheia de la uşa băii. La* Caritatea *l-am confiat d-l dr. Şuţu , rugându-l a-i da îngrijiri excepţionale.*" Vedem clar că numitul V. Siderescu nu şi-a dat concursul la îmbrăcarea în camisolul de forţă. Dar mai observăm o inadecvare flagrantă : ce legătură are poliţia cu ospiciul de nebuni ? Poliţia ar fi trebuit să-l ducă pe Eminescu – sau pe oricine altul – la... poliţie. De ce are, apoi, comisarul Niculescu în dotare acel „camisol de forţă" ? În amintirea lui Vintilă Rusu-Şirianu ( publicată, repet, de către nepotul său abia în anul 1967 ) se mai vorbeşte de furgonul ospiciului, un fel de cotet pe roate tras de doi cai, unde Eminescu este băgat cu forţa iar poetul strigă de se cutremură văzduhul după ajutor. Rezultă fără dubii că biletul de internare la nebuni a lui Eminescu se afla la C. Simţion , după cum se stabilise cu Titu Maiorescu ( acesta plecase cu trenul fulger în Europa chiar în această zi, pe la orele după amiezei ) , că acesta avea din partea doctorului Şuţu furgonul, cămaşa de forţă , probabil gardienii institutului – şi se asociase cu ceilalţi ca să-l convingă pe Eminescu să-i urmeze. Nu văd cum s-ar fi putut întâmpla lucrurile altfel : văzând că nu-l pot convinge, că poetul se încăpăţânează opt ore să stea în baie, cei doi apelează la un amic neutru, probabil sincer, V. Siderescu – şi, când acesta vine cu

pantalonii cei negri ceruți de poet, intră toți împreună cu el în baie. Între timp ei au făcut rost și de un polițist.

Este posibil și următorul raționament : poetul, sau oricine în locul lui, ar prefera poliția în locul casei de nebuni, pentru că de la poliție mai scapi, dar de „camisolul de forță", mai va. Actul polițaiului redă până și atitudinea poetului față de prietenii săi :" *avea aerul de a fi speriat la vederea noastră în număr de 4-5 persoane, între care și d-l Constantin Simțion. Am zis numitului Eminescu că n-are să sufere nici un dezagrement, că trebuie să se calmeze... și drept răspuns se repede la amicii săi și la servitoarea băii îmbrâncindu-i pe ușă, apoi, aruncându-se în baia plină cu apă, stropea pe oricine voia să-l scoată afară.*" Poetul este, mai mult ca sigur, conștient, știe că este vânat de amicii săi pe care-i îmbrâncește – inclusiv pe V. Siderescu ce-i venea cu pantalonii ceruți : constată, brusc, că și acesta l-a trădat, aducând înăuntru, odată cu el, urmăritorii. Vreo câteva ore bune – poate nu chiar opt ore, cum îi declară ei polițaiului, dar oricum până ce trece căldura îngrozitoare din miezul zilei - C. Simțion încearcă să pună în aplicare planul făcut cu Maiorescu, vezi mai sus, criticul consemnează clar: *„Potrivit înțelegerii ( ce avusesem cu Simțion ), i-am spus că trebuie să se ducă la Simțion, pentru societatea Carpații. Mi-a cerut să-i dau 5 lei pentru trăsură, și a plecat cu trăsura acolo ( la Simțion). De acolo e vorba să fie dus la dr. Șuțu*" . O singură „stridență" apare în acest enunț: expresia „ e vorba să". Dl. Ion Filipciuc este acela care a atras atenția, în mai multe studii ale sale, că această expresie se repetă aproape obsesiv în amintirile câtorva prieteni ai lui Eminescu despre această zi din viața sa. I. Slavici, de pildă, scrie că Eminescu „ era vorba să plece la Botoșani" , în ajunul aceluiași 28 iunie 1883 când toată lumea bună, cum vedem (inclusiv Slavici) pleacă din București parcă pentru a lăsa poliției loc să-și facă treaba. Acest „ era vorba" al lui Slavici presupune o vorbă vorbită anterior, un plan, un proiect făcut cu cineva, într-un grup și într-un context. Acum, însă, în

consemnarea lui Maiorescu, ce sens să mai dăm expresiei ? Vine la el mai întâi mesajul de la d-na Slavici, apoi „în curând" viitoarea gazdă a lui Eminescu, C. Simţion – şi abia peste câteva ore Eminescu însuşi. Acest „ *e vorba să fie dus la dr. Şuţu*" sugerează o vorbă vorbită în afara casei (şi persoanei) lui Maiorescu, între doamna în chestiune, domnul idem – şi, desigur, cei de la Societatea Carpaţii care rămâne consemnată în jurnalul lui Maiorescu.

Poetul „trebuie să se ducă la Simţion pentru societatea Carpaţii" – acesta rămâne un enunţ obscur. De ce l-ar duce, la rândul său, Simţion la Societatea Carpaţii pe Eminescu ?! Nu ştia poetul unde se află aceasta, sau avea nevoie neapărată de însoţitor ?! De ce să se afle el ( sau ei toţi ) acolo – tocmai când trebuia inspectat sediul de către poliţie?! Ca să le arate poliţiştilor că-şi văd în mod paşnic de treabă? Este posibil. De acolo, însă, după ce fac demonstraţia de rigoare, Eminescu trebuie să fie dus mai departe, la doctorul Şuţu. Asta, dacă presupunem că el ar fi putut rezista, adică să pară în ochii vizitatorilor că-şi vede paşnic de treabă. Sau, poate... trebuia compromis public la sediul numitei societăţi, cu poliţia de faţă... N-aş insista, dar vedem cu toţii cât de ascuţită este, la ora de faţă, această teorie a conspiraţiei, cum se caută peste tot argumente. O discuţie aplicată pe textele care există nu cred că poate să strice. Mai ales de când a reluat chestiunea bolii lui Eminescu regretatul Ovidiu Vuia lucrurile s-au complicat, şi o scurtă expunere nu strică.

Aşadar, Ovidiu Vuia atrage atenţia asupra unui nume de mare prestigiu din lumea medicală europeană: este vorba de însuşi Sigmund Freud. În 1885, la un an şi ceva după ce Eminescu a fost externat din sanatoriul doctorului Leidesdorfer de lângă Viena, la acelaşi sanatoriu vine ca tânăr medic practicant chiar Sigmund Freud care-i descrie, cu lux de amănunte, prietenei sale Martha Bernays , într-o scrisoare lungă şi cu totul interesantă, tocmai tipul de tratament obişnuit în această clinică. Dl. Ovidiu Vuia

reţine că la sanatoriul lui Leidesdorfer nu se foloseau medicamente chimice, bolnavii psihic fiind doar supravegheaţi în libertate pentru a nu se isca între ei conflicte – şi afirmă : „ *În concluzie, din toate păunctele de vedere întrebarea lui Eminescu la Viena n-a avut absolut nici un rost. Eventual poate fi socotită o altă umilire a poetului. Oare a câta în viaţa lui nenorocită?"* (Ovidiu Vuia :"Itinerare lirice", Buc., 1997, p.73). Dl. Ion Filipciuc nu se mulţumeşte cu această concluzie seacă a medicului şi cărturarului Ovidiu Vuia – ci caută chiar scrisoarea lui S. Freud, pe care, în fine, o editează în limba germană şi o traduce (Ion Filipciuc: "Simptomuri politice în boala lui Eminescu". Ed. Timpul, Iaşi, 2oo5, p. 192-211). Freud spune limpede :" *Tratamentul medical este redus, se limitează la tratament intern şi chirurgical, de altminteri totul constă în supraveghere, îngrijire, masă iar bolnavii sunt lăsaţi să se manifeste singuri...*" – Şi cu toate acestea, după trei luni de asemenea tratament M. Eminescu îşi va reveni pe deplin. Ce să mai crezi ?! Cât de nebun era ziaristul de la *Timpul* pe care-l băgau la Şuţu prietenii săi în seara zilei de 28 iunie – dacă la 1 ianuarie următor redevine sănătos fără medicamente ?! Presupunerea că el va fi fost „intoxicat cu mercur" la Şuţu prinde contur. Dl. Călin Cernăianu, care a tipărit până acum peste 1.000 de pagini despre „Conspiraţia anti-Eminescu", păstrează şi accentuează apăsat această teză. De altfel, dânsul se arată convins că Eminescu n-a avut nimic grav, totul a fost înscenare, şi chiar mai departe, în 1885, când a fost dus la Mânăstirea Neamţ, poetul a fost sănătos şi a acceptat să meargă acolo pentru aerul curat şi regimul de mănăstire. Am fi dispuşi să dialogăm cu dl. Călin Cernăianu ( care ne face onoarea să ne citeze din când în când) – dar dânsul nu are altă preocupare decât descâlcirea acestor iţe ale bolii şi conspiraţiei anti-eminesciene, adică tratează „cazul" ca un caz oarecare. Cine nu cunoaşte opera lui Eminescu ( poezia, dar şi ziaristica ) – se face greu credibil în eminescologie, ca să nu zic mai mult. Pe scurt, dl. Călin Cernăianu sare peste cal continuu ;

călăreşte bine temna medicală, dar execută aceste sărituri înainte şi-napoi continuu, înlocuieşte, sau evită expresia „ a bate câmpii cu graţie" – dar pică în acest hipism cu hopuri, greu de urmărit pentru că te zdruncină tot timpul şi nu-ţi oferă nicăieri orizontul creaţiei. Dl. Ion Filipciuc, în schimb, discută foarte aplicat situaţia lui Eminescu, din interiorul eminescologiei – şi cu o responsabilitate exemplară. Ce facem noi, la urma urmei, cu aceste documente sau informaţii noi care apar tot timpul ? Cum integrăm în eminescologie observaţia lui Freud – în general studiile lui Ovidiu Vuia ?!

De aceea este necesar să citim cu maximă atenţie aceste documente privind arestarea lui Eminescu din 28 iunie 1883. Vedem, doar, cât de activ şi cât de atent este el însuşi – cât de activ şi atent va fi la Gara de Nord, peste două luni, când va fi pornit la Viena cu gardian de la Şuţu şi prieten de la Junimea (Chibici-Râvneanu). Să nu ne facem iluzia că vom dezlega, acum şi aici, misterul. Aceste documente vor fi citite, probabil, de acum înainte de mulţi alţii după noi. Noi, aceştia, câţiva, am descoperit şi instituit doar „ritualul" momentelor dificile din biografia eminesciană, doar aceste „ de ce-uri" ce vor fi puse ani la rând fără a-şi găsi răspunsuri. Suntem, doar, în faza când „scriem ca să comunicăm", cum se spune. Şi asta, pentru că am vrut să rupem şablonul pozitivist definit de regulă de formula „ atât ne permit documentele să afirmăm", sau : „ în stadiul actual al cercetărilor atât se cunoaşte", etc. Dând la o parte această perdea, ne aflăm în lumea aceea definită de Eschil ca adevăr rezultat prin legăturile dintre semne. În zona semnelor, a semnala este necesar, a semnaliza este obligatoriu. În ceea ce mă priveşte, aduc, la rândul meu, în discuţie o scrisoare a lui Eminescu către Veronica Micle din 12 august 1882 ( din lotul nou de scrisori editate la anul 2.000): "*Draga mea copilă, tu trebuie să-ţi închipuieşti astăzi sub figura mea un om foarte obosit, de vreme ce sunt singur la negustoria asta de principii, şi peste aceasta /un/ bolnav care ar avea nevoie de* cel

puțin șase luni de repaus *pentru a-și veni în fire....*" ( „Dulcea mea Doamnă / Eminul meu iubit..., Ed. Polirom, 2000,p.342) În februarie 1882 îi scrisese cam la fel : „ *...simt că nu mai pot, mă simt că am secat moralicește și că mi-ar trebui un lung, lung repaus ca să-mi vin în fire...*" ( Idem, p. 218). S-ar zice că sunt chestiuni de observație generală, dar într-o scrisoare de la sfârșitul lui mai 1882 iată ce-i scrie, iarăși, poetul :" ...Cel puțin șase luni *de odihnă mi-ar trebui ca să-mi vin în fire, ca mașina intelectuală să devie capabilă a mai concepe ceva. Am ruginit cu totul intelectual*" (Idem, p.279). Prima dintre scrisorile citate a fost publicată fragmentar încă din 19o9 de către Eduard Gruber într-un Almanah, pentru a arăta cât de grea era munca de ziarist a lui Eminescu. Nu prea i s-a dat crezare, pentru că nu se cunoștea integral. Acum a apărut integral. Celelalte două se cunosc pentru părima dată din această antologie de la anul 2000. În discuție este, iată, intervalul de șase luni care se repetă în expresiile pe care le-am subliniat. Făceam observația în cartea mea „Cu Veronica prin Infern" – și o reiau acum : criza din1883 a durat de la 28 iunie până la 1 ianuarie, cam 6 luni de zile. În 1885 Eminescu va fi internat iarăși, de data aceasta la bolnița Mânăstirii Neamț unde va sta de la 8 noiembrie până la 9 aprilie anul următor: aproape 6 luni de zile. Dar, de vreme ce-și anunță acest timp necesar însănătoșirii, se prea poate ca Eminescu însuși să-l știe, să mai fi avut asemenea crize pentru depășirea cărora i-au trebuit cele șase luni aproximate în aceste scrisori. Nu avea nevoie, așadar, de medicamente neapărat – ci, cum însuși spune, de repaos și odihnă. Dl. Ion Filipciuc va trebuit, cred și sper, să accepte relativismul documentelor și să introducă în ecuație aceste mărturii despre sine însuși ale poetului.

Revenind la Maiorescu, asupra căruia planează bănuiala că ar fi în centrul grupului de conspiratori la libertatea lui Eminescu, cel puțin pentru acest 28 iunie 1883, „scenariul" ar fi că el, criticul, îl trimite pe Eminescu la „Societatea Carpații" ca să-l compro-

mită, şi consemnează asta în „Însemnările zilnice" .

Dar e monstruos ! Nu poate fi bănuit Maiorescu de ipocrizie: şi dacă ar fi, n-ar consemna asta în jurnal. Cum ne putem închipui că el, ca mentor, ar accepta sau ar gira chiar această posibilă compromitere publică a lui Eminescu pentru excluderea din viaţa publică ?! E aberant. S-ar putea ca Societatea Carpaţii, unde trebuia totuşi să ajungă poetul, să fie aceea care l-ar putea proteja de ingerinţele poliţiei, ascunde în vreun fel. S-ar putea ca protecţia stabilită pentru Eminescu, acel „e vorba" maiorescian, să fi însemnat chiar această recluziune la Şuţu. În finalul procesului verbal, comisarul de poliţie notează senin :" *l-am confiat d-l dr. Şuţu , rugându-l a-i da îngrijiri excepţionale.*" Prin aceste îngrijiri excepţionale trebuie să înţelegem un regim privilegiat. Totuşi, acolo îl aştepta pe Eminescu o cameră numai a lui, plătită de Maiorescu personal cu 300 lei pe lună, o chirie măricică. Acest scenariu ni se pare plauzibil. Trebuia doar ca lucrurile să se facă discret: "*Numai de s-ar face asta fără greutate !*" – cum notează criticul. În fond, rolul lui aici pare a fi acela de a lua legătura cu doctorul Şuţu, cunoscându-l mai bine decât ceilalţi, fiind de condiţie socială oarecum apropiată ( iar din jurnalul lui Maiorescu rezultă că erau buni prieteni încă de prin 1872 ). Maiorescu *girează* aceasta ascundere a poetului. Această postură de girant ni se pare interesantă pentru că se va prelungi: în iarnă, de Crăciun, tot Maiorescu va *gira* ediţia de poezii a lui Mihai Eminescu. Apoi, poetul mai fusese internat chiar în primăvara acestui an, 1883 ; e drept că nu la doctorul Şuţu, ci la Spitalul Brâncovenesc, pentru altfel de boli decât de nervi – dar nu ştiuse nimeni, sau nu anunţase nimeni public această internare. Ar fi putut sta şi acum în linişte la doctorul Şuţu până ce trecea furtuna. Asta încercau, probabil, de vreo opt ore, să-i spună şi să-i răs-spună amicii săi la uşa băii în care se închisese poetul. El îşi pierduse, însă, încrederea in ei, în toţi sau aproape toţi, rând pe rând sau împreună - şi ajunsese la concluzia că trebuie să se apere singur, să se ascundă

singur chiar în această baie primitoare. Iar Grigore Ventura ațâța, probabil, de pe margine flacăra calomniei, trecând prin cârciumi și prin redacții unde povestea ce se întâmplă cu ziaristul de la „Timpul". Nu degeaba Titu Maiorescu îl consideră, în jurnalul său, „ nebun și indiscret" pe Ventura...

### *6. Ein, Zwei : Polizei*

Cu atât mai importantă mi se pare, în acest context, descoperirea d-nei Anca Orban, căci despre o descoperire este vorba. Pentru Societatea Carpații eu mă informasem ani la rând din presă, mărturii, monografii, din cartea de documente a arhivistului ieșean Gh. Ungureanu – dar mai ales din cartea d-lui Teodor Pavel :" *Mișcarea românilor pentru unitate națională și diplomația Puterilor Centrale*" , vol. I ( 1878-1895 ), apărută la Ed. Facla , Timișoara, în 1979. Studiul ilustrului istoric este completat de o masivă culegere de documente din arhivele de la Viena și din București, reprezentând mai ales notele informative ale poliției secrete austriece privind viața politică românească după Războiul de Independență. Citând-o până la satietate în fața tinerilor teleaști care erau mai mult curioși decât înclinați să mă creadă, în cele din urmă am împrumutat cartea de la o bibliotecă publică și le-am arătat-o, apoi le-am lăsat-o s-o consulte. Drept este că și eu am fost cam superficial când am consultat-o prima dată, la vremea documentării mele. Aceste lungi rapoarte sunt editate în limba germană, iar în românește au doar un scurt rezumat, după obiceiul istoricilor de a oferi „ res gestae" la fiecare document. Eu am citit cu atenție aceste „regeste" - iar textul german l-am frunzărit numai, înțelegându-l aproximativ , desigur. D-na Anca Orban s-a apucat, însă, să citească această carte „nemțește", adică rând cu rând, și la un moment dat a explodat cu un telefon de miezul nopții, citându-mi următorul fragment – pe care-l redau după carte :" *Das Arangement leitet der Praesident der „Societatea Carpații", ein gewissen Segărceanu* /Secășanu/, *in OberUungarn*

*geboren, dem als Vicepraesident Ocheanu* / Ocăşanu */zur Seite steht.Leitzterer studierte in Wien und Budapest, ist gleichfalls Siebenbuerger und verhielt (?) hier aus Dienste fuer die Geheim-Polizei.*". Este vorba de un raport confidenţial către Kalnoky, ministrul de externe al Austroungariei, despre adunarea din 4 iunie 1883 a Societăţii Carpaţii, de la Bucureşti. Semnătura expeditorului este indescifrabilă, dar editorul întregeşte în linii drepte numele lui *Lachman*, inginer, redactor – după câte ştim – la ziarul „*Bukarester Tageblatt*" şi foarte activ spion austriac, urmărindu-l mai ales pe Eminescu. În context se numesc cei doi – iar despre al doilea, acest G. Ocăşanu de la 28 iunie 1883, din vecinătatea imediată a lui Eminescu, se scrie negru pe alb că este nici mai mult nici mai puţin decât ... **spion austriac**. Informaţia nu este consemnată în rezumatul românesc al actului, mie desigur că mi-a scăpat – drept pentru care suport consecinţele. Se ştia că Societatea Carpaţii este „penetrată" de informatori, era bănuit Grigore Ventura drept unul dintre ei – dar ca chiar vicepreşedintele ei să fie spion austriac, asta nu se ştia, nu se spera, nu se bănuia. Iată, aşadar, cine vine să-l ridice pe ziaristul de la „*Timpul*" din baie, tocmai adjunctul directorului, tocmai prietenul de până acum al poetului – şi de vreo câtiva ani buni al poliţiei secrete vieneze. Doamna Anca Orban descoperă „ceva" ce poate fi considerat cheia de boltă a întregii teorii a conspiraţiei antieminesciene. Acest „ceva" se potriveşte al naibi de bine cu „dosariada" noastră actuală – în speţă, se potriveşte cu aceia dintre noi care au fost urmăriţi şi turnaţi tocmai de cei mai buni prieteni. „Securistul din dosar" era G. Ocăşanu...

În principiu, tocmai această potrivire cu actualitatea mă face să am îndoieli că ar fi chiar aşa. Vorba lui Noica :" *Dacă nu m-ai fi găsit nu mă căutai*" îmi stă pe limbă. Piesele, adică, se înlănţuie una după alta în mod logic, dar ceva pare că nu se leagă, acest aer de actualitate stringentă este suspect. Să acceptăm, însă, evidenţa – şi vom vedea ce este, dacă este ceva, dedesupt.

A urmat, așadar, ceea ce se poate numi o tratare exemplară a unei informații noi, năucitoare. Mai întâi, d-na Anca Orban a convocat, cu autoritatea d-nei Camelia Robe, redacția de limbi străine a televiziunii și a cerut o traducere avizată din limba germană a textului. N-aș insista asupra acestor „amănunte" – dacă nu mi s-ar fi subliniat, de fiecare dată, prin ele, că eu însumi trebuia să procedez într-un fel oarecum analog. Acest reproș că n-am procedat „ comme il faut" m-a însoțit des de-a lungul carierei mele eminescologice ; m-am mulțumit să zâmbesc arătând cu degetul spre prima ediție a „*Vieții lui Eminescu*" de G. Călinescu, aceea care nu are nici o notă de subsol – și cerând, la rândul meu, răgaz, sponsori etc. pentru o eventuală ediție a doua a cărții mele. Nici nu mă interesează, de fapt, o completare cu subsoluri sau o recitire a documentelor citite o dată : de vreme ce eu consider că o biografie este un roman, adică literatură artistică, mi-e indiferent cum o construiesc, cu sau fără note de subsol, și pe cine conving.

Dincolo, însă, de ce cred eu despre mine, a trebuit să tratez acest act de arhivă impecabil-științificește. Am mers, așadar, la Arhivele Statului și le-am arătat doamnelor microfilmul. Este o adevărată minune că avem acest fond de documente vieneze ; schimburile noastre științifice cu istoricii austrieci ne pun în posesia unei comori de informații. Amintesc că nu avem, încă, acces la documentele similare din multe alte arhive. Față de bunăvoința neprecupețită a unei arhive, cea vieneză, – ar fi cu totul deplasat ca noi să disprețuim proceduri științifice - poate cam simpliste, într-adevăr. N-au decât să vină alții să descifreze întregul fond de documente (domnul editor a făcut o selecție – destul de cuprinzătoare, dar o selecție numai), generațiile mai tinere sunt așteptate în mod special. Înțeleg să mi se impute mie personal că în cutare fragment de act, un loc din cele câteva sute pe care le tratez, trec mai pe deasupra lucrurilor. Înțeleg, însă, ca cine îmi reproșează asta și apoi reconsideră fragmentul respectiv

– să continue , să treacă la alt loc şi apoi la altul, până le parcurge pe toate. Cine s-ar putea supăra că , după ce a făcut o pârtie, merg alţii pe ea ? Nu de aceea facem drumuri, poteci, poduri şi punţi, ca să se treacă pe ele ?!

Revin la arhivă. Aşadar, tristeţe : nu se poate descifra exact cuvântul după care editorul a pus semnul întrebării, acel presupus „ verhielt" . Iarăşi tristeţe : numele celor doi sunt chiar ca în carte: Segărceanu şi Ocheanu. La întrebările repetate ale tinerilor mei colaboratori :" *Pe ce se bazează dl. editor când pune în paranteze drepte numele Secăşanu şi Ocăşanu?" ; „ De unde ştim noi că este una şi aceeaşi persoană ?" ; „ Cum putem da pe postul TVR1 o informaţie neverificată temeinic ?"* , *„De ce nu ne spune că Ocăşanu era agent secret ?"*etc. – am răspuns, mai întâi, că nu e cazul să verificăm noi profesorii universitari, că autoritatea editorului este o bază suficientă, apoi că era datoria mea sau a recenzenţilor lucrării să facă legăturile, în fine că e singurul loc unde apare consemnat că G.Ocăşanu era spion, să-i mai dăm o şansă, poate se înşeală informatorul... În privinţa numelui, am oferit, apoi, eu însumi argumente logice: informatorul german ştie ceva românește şi înţelege că numele „Ocăşanu" vine de la „ochi", „oacheş" – deci îl redă „Ocheanu".

Revin, acum, după ce am văzut filmul d-nei Camelia Robe care se bazează puternic pe rolul de spion al acestui Ocăşanu. Se citeşte, mai mult ca sigur, tot nemţeşte : *O-che-a-nu*, şi trebuie neapărat să facem legătura - desigur, în ordinea comparativ metaforică a lucrurilor - cu scrisoarea Liviei Maiorescu din 21 octombrie 1883 către Emilia Humpel despre plecarea lui Eminescu la Viena. Îmbarcat în tren împreună cu Chibici-Râmneanu şi un funcţionar al stabilimentului lui Şuţu, poetul este foarte vesel şi, când vede alţi prieteni venind să-şi ia la revedere de la el, îl priveşte pe Titu Maiorescu printr-un ochean imaginar, făcut din palmele mâinilor, şi exclamă :" *Dr. Robert Mayer, marele moment, o conspiraţie şi acolo marea domnişoară!"*

– iar apoi, când trenul se pune în mişcare, strigă de mai multe ori: "Argus!" . Am sugerat, citând acest loc, că este vorba de baronul von Mayr, ambasadorul Austroungariei la Bucureşti şi cel care a organizat poliţia secretă din jurul Societăţii Carpaţii şi al lui Eminescu personal. Robert Mayer este numele unui savant german citat des de Eminescu, dar în contextul plecării sale nu-şi prea are locul. Dl. profesor Mihail Ciurdariu nici n-a vrut să audă: despre savant este vorba. Acum, cu această nouă legătură, trebuie rediscutată posibilitatea. Poate că Livia Maiorescu a înţeles greşit, poate că Eminescu însuşi confunda numele celor doi – însă , pe de altă parte, „Argus" este , în mitologie, paznicul cu 1000 de ochi al lui Io, este simbolul supravegherii în general, al poliţiei secrete. Poetul însuşi strigă cuvântul „conspiraţie" pe peronul Gării de Nord - şi, iată, face mâinile ochean, simbolizează, "mimează" numele acestui Ocheanu – Ocăşanu din conducerea Societăţii Carpaţii care l-a pus în camisolul de forţă. Mai pot să amintesc şi de numele de familie „ Ocheşeanu" ( după dicţionarul lui Iorgu Iordan, dar şi după purtători ai acestui nume care-mi sunt cunoscuţi). Acestea toate se pot constitui într-un buchet de argumente rezultând din legăturile ce se fac între lucruri. Procedeul îmi aduce aminte de o maximă a lui Eschil, care m-a marcat la începuturile mele intelectuale :"***To gar topazein tou saf' eidenai diha***" , „faptul de a trece din loc în loc este diferit de acela de a vedea clar întregul". Asta mi se pare a fi condiţia esenţială a oricui va face biografia lui Eminescu : se va hrăni mai mult din legături, din treceri de la un loc la altul pe cărări clar indicate – şi va avea la îndemână foarte puţine date certe, documente, etc. Tocmai de aceea insist să se dea credit autorităţii, adică celui care editează primul un act, celui care descoperă primul o legătură, etc.

În situaţia dată, în faza a treia a discuţiilor ofer, pentru că nu sunt crezut, adresa editorului luată de pe INTERNET – dar refuz să vorbesc eu însumi cu dânsul, să-i cer argumentele, şi rog ca oricine ar fi cel care dă telefon să fie foarte, foarte prudent. Nu

ştiu cum înjură ardelenii – dar am constat că, a doua sau a treia zi după consumarea acestei faze a informării prietenilor mei, a rămas de la sine înţeles că Ocheanu este Ocăşanu, că este chiar vicepreşedintele Societăţii Carpaţii , spion fără nici un dubiu – şi toate celelalte.

Rămâne, aşadar, cum s-a stabilit prin descoperirea d-nei Anca Orban : şi G. Ocăşanu era spion austriac. Lucrurile se aranjează spre configurarea unei conspiraţii bine puse la punct. Personal, rămân la concluzia de acum 2o de ani : boala lui Eminescu a fost reală, căderea sa s-a petrecut pe fondul unei crize. Am argumente în plus : de două ori, în scrisori către Veronica Micle editate abia acum, la anul 2000, poetul îi spune prietenei sale că este foarte obosit şi i-ar trebui – atenţie ! – şase luni de zile de odihnă ca să-şi revină. Nu o dată, de două ori. Iar după 28 iunie 1883 îi vor trebui, într-adevăr, şase luni de zile ca să se înzdrăvenească. Sunt chiar înclinat să cred că Eminescu a mai avut acest interval de şase luni indisponibile, peste care prietenii au aşternut cuvenita tăcere. Acum, în podul verii lui 1883, nu s-a mai putut ţine tăcere, situaţia politică explozivă a complicat consensul în jurul ziaristului, toţi s-au dezis de el, lumea s-a debarasat de Eminescu exact cum ar zice un eseist de azi că zic în sinea lor poeţii geloşi : ca de un cadavru din debara. Este soarta moraliştilor excesivi, de la Esop la poetul nostru şi până la noi – şi, desigur, şi după noi.

### *7. Post scriptum : Eminescu şi vârsta sacrificială*

Am văzut, în fine, filmul d-nei Camelia Robe de la TVR1, 5 octombrie 2006 - adică ce a ieşit din îmbinarea imensei documentaţii făcute. Cred că el anunţă o regizoare în frumoasă ascensiune. Insistenţa dânsei, mimarea neîncrederii pentru a forţa verificările, tendinţa continuă de a aduce lucrurile la concluzii limpezi, simple – toate acestea, însă, într-o oarecare discordanţă (datorate vârstei, poate, sau tendinţei de generaţie, ori chiar

supunerii gustului public cu dorința de a găsi vinovați certi, ceea ce reduce la schema „alb-negru" un film foarte, foarte colorat – sunt semnele acestui viitor lămurit. Tăietura cinică a discursului lui Andrei Gheorghe este, apoi, de natură a câștiga adeziuni.

Este locul, aici, să mă delimitez de viziunea regizorală într-un singur punct. Am insistat pe parcursul acestei documentări că Eminescu trebuie înțeles ca ziarist angajat politic într-un partid, mai clar chiar : ca unul dintre capii partidului conservator. Filmul insistă că poetul îi ceartă în egală măsură pe liberali și pe conservatori, dând exemplul prietenilor săi junimiști care acum, în mai-iunie 1883, s-au aliat cu liberalii și pe care ziaristul de la „Timpul" nu mai conteneşte să-i critice. Acest mod de a pune (și rezolva) problema este păgubos și duce la reducționism, la o viziune în alb-negru, alb fiind numai el, ziaristul de la „Timpul", iar negru, tot împrejurul său de suflete. Eu pornesc, în acest caz, chiar de la documente. Este vorba chiar de Titu Maiorescu, din a cărui „Istorie contimporană a României" am citat de câteva ori pentru a arăta că Eminescu era redactorul-șef al organului de presă al Partidului Conservator. Nu știu de ce trebuie să ne facem că nu mai știm ce înseamnă un organ de presă al partidului. Și-l imaginează cineva pe redactorul șef al „Scînteii" de pe vremuri ... ne membru de partid – ba, încă, și mai mult : ne comunist, adică imparțial ca tot românul, criticând și în stânga și în dreapta ?! Iar dacă acest argument nu este suficient, amintesc de editorialele *„Românului"*, ziarul partidului liberal, unde Eminescu este numit de câteva ori între capii partidului conservator. El elabora doctrina conservatorismului românesc ( mai bine i-am zice „conservatism", cum va spune Nicu Filipescu pe la 1894, mai adecvat și scăpând de semantismul acesta al „conservei") , era un conservator teoretic, participant la ședințele partidului, prezent la dezbaterile parlamentului, în clubul partidului. În 1883 el rămâne între conservatorii autentici, alături de Lascăr Catargiu, Al. Lahovari, M. Kogălniceanu etc. – și cere, împreună cu aceștia, ca regele să invalideze alegerile din mai câștigate lejer dar cu multe

ingerinţe de către liberali. Titu Maiorescu, însă, împreună cu alţi junimişti, trec de partea liberalilor bucureşteni. Politic, Eminescu este despărţit de aceşti junimişti – şi în polemică necurmată cu liberalii. Lucrurile sunt destul de complicate şi nu e locul, aici, să le limpezim : ne-ar lua mult spaţiu. Amintesc doar că este vorba de o confruntare de idei practice , adică de politicianism, în care Eminescu intervine cu o viziune teoretică intransigentă. În fond, lupta momentului, de la rege până la guvern, era aceea de a atrage intelectualii moldoveni în actul de conducere a ţării. După ce au pierdut alegerile din 1876, conservatorii (în marea lor majoritate moldoveni sau câştigaţi de ideile conservatoare ale moldovenilor) devin unul câte unul individualităţi, cetăţi singuratice. Partidul liberal nu are aderenţă în Moldova, deşi I.C.Brătianu dă bani mulţi pentru organe de presă, deşi reuşeşte o înjghebare liberală la Iaşi prin Vasile Conta. Regele însuşi este foarte preocupat de atragerea moldovenilor la guvernare – şi scrisorile sale din volumul amintit la începutul acestor rânduri sunt suficient de edificatoare. Câteva citate: „ *Partidul conservator este ameninţat cu dizolvarea, cele mai bune elemente s-au oferit guvernului, fanaticii părăsesc ţara sau se retrag bombănind la moşiile lor şi renunţă la luptă !*" ( 11 / 23 iunie 1881 – în perioada când Eminescu era foarte activ la „Timpul", deci teoretic doctrina conservatoare se desfăşura şi se întărea);" *Conservatorii sunt percepuţi ca fiind în dizolvare prin retragerea celor mai bune forţe : P.Mavrigheni /* numit încă din primăvară ministru plenipotenţiar la Roma în locul lui N. Kretzulescu */ şi P.P. Carp . Achiziţia celui din urmă, ca ministru plenipotenţiar la Viena /* nov. 1882*/ este deosebit de preţioasă, căci odată cu el intră în partidul de guvernământ o facţiune cinstită şi capabilă din Moldova /* junimiştii /." ( 2 / 14 nov. 1882 ).Tot la Titu Maiorescu vom apela pentru a înţelege mai clar situaţia politică a momentului : criticul arată că în Europa erau preponderent la putere conservatorii, România rămânând, prin liberalismul ei, cam singulară. Este şi motivul pentru care I.C.Brătianu are nevoie de ambasadori din rândul conservatorilor

– care aveau un dialog mai simplu, pe orizontală, cu restul continentului politic ( și care erau, în genere, om cu om discutând, mult mai bine instruiți și motivați teoretic).

Nu insist, tot din lipsă de spațiu. Rezumând rezumatele, ca să zic așa, polemica lui Eminescu la „Timpul" reprezintă expresia unui conflict între moldovenii care au făcut și resimțit sacrificiul Unirii de la 1859 – și politicianismul oltean care a fost beneficiarul acestui sacrificiu. Caz după caz, victimarium-ul ziaristului de la „Timpul" se compune din oameni politici olteni ori munteni – iar când este vreun moldovean între ei (cazul lui Vasile Conta , de pildă) este aspru criticat că a acceptat „pita lui Vodă". A se vedea, în fond, monumentele din Cimitirul Belu: personajele ziaristicii eminesciene sunt acelea care veghează ruinele devenite între timp. Poetul nu cere decât un lucru de bun simț: compensație pentru Moldova care și-a sacrificat capitala, parlamentul, clasa boierească, funcționarii – în numele Unirii. Promisiunile nu fac o compensație reală. Iar realitatea politică a momentului este că guvernele, mai ales cele liberale, se cam dezinteresează de jumătatea de la răsărit a țării. De aceea este, în fond, și acceptată morala aspră a ziaristului Eminescu : toți închid ochii pentru că știu că așa este, omul acesta are dreptate.

Este, în fond, vorba de acele „furii sacre" eminesciene, cum le numea Cioculescu – și care nu sunt departe de discursurile aspre ale profeților : toți, fără excepție, își ceartă poporul , conducătorii, cer măsură, dreptate, pedeapsă. Or... cum se scapă cel mai simplu de un profet care devine agasant ? Vezi cazurile similare. Amintesc, doar, că la 28 iunie 1883 Eminescu avea frumoasa vârstă de 33 de ani, vârsta lui Ahile, a lui Alexandru Macedon, Ioan Botezătorul sau – cheia de boltă a sacrificiului uman, în fața căruia toți ceilalți sunt imitații anticipatoare sau evocatoare – a lui Crist.

Aceste chestiuni ne fiind incluse în documentarul d-nei Camelia Robe, eu, pentru că le resimt ca arzătoare și necesare, și pentru că în cărțile mele le pun, țin să le amintesc aici în chip de delimitare față de viziunea regizorală a acestui film.

## 2. IARĂŞI DESPRE A TREIA LIMBĂ ROMÂNĂ

***„Lucrurile acestea au fost foarte obişnuite la noi, de la începutul culturii noastre moderne. Pamfletul politic a fost singurul gen de pamflet cunoscut şi practicat cu pasiune, chiar între savanţi. Când doi savanţi români se ceartă, fiţi siguri că fiecare neagă celuilalt orice urmă de ştiinţă. Nu mai e vorba de critică, de ajustare, de completare – ci pur şi simplu de bătaie ca la mahala. Domnul Iorgu Iordan, profesor universitar la Iaşi, a publicat în 1921 în „Arhiva" un studiu în care încerca să demonstreze că domnul Ovid Densuşianu „nu ştie să distingă părţile unei propoziţii, adică nu cunoaşte subiectul, complementul etc. dintr-o propoziţie." Va să zică, domnul Densuşianu este un ignorant pur şi simplu, care n-ar fi trebuit să treacă clasa I secundară... Cam aşa se face pamflet şi „critică" între filologii noştri."***

(Mircea Eliade: "Să ne închipuim că...",
în *Vremea*, 15 dec.1934 )

### *I. „Tibi aras"*

... Mă ceartă D-na Profesoară Ioana Vintilă-Rădulescu, coordonatoarea DOOM2, pentru că mă ocup de scrierea limbii române, şi anume de apostrof. Am publicat, în ultimii 7-8 ani, peste 100 de studii şi articole despre ortografie ori punctuaţie, mai ales în „Tribuna învăţământului", dar şi în „Bucovina literară", „Adevărul literar şi artistic", „Naţiunea", „România literară". Dânsa se referă la articolul „A treia limbă română", din „România literară", 10 mai 2005, şi-mi răspunde ( cu vorbele folosite :" consider necesar să exprim o reacţie" ) în „Limba română", revista Institutului de Lingvistică „ Iorgu Iordan – Al. Rosetti", nr. 1- 4 / 2005, abia apărut ( august 2006). Discuţiile la o distanţă atât de mare în timp ar putea avea o oarecare importanţă pentru istoria chestiunii, dar nu şi pentru noi, oamenii care le purtăm ; totuşi, pe dânsa n-o interesează abstracţiunile, ci, într-un mod cu totul ciudat, persoana mea – de vreme ce spune că apostroful ar fi

„ o problemă personală a autorului" – și, mai mult chiar, că l-am pus în practică „într-o ediție personală a *Luceafărului* eminescian"... Asta e prea mult ! Nu cred că se poate ocară mai mare... Adică, eu m-am condamnat la ani de zile de muncă în folosul colectivității să scot golgoazele din edițiile Eminescu și să-i limpezesc scrisul – iar regina Omphale îmi spune cu dativus commodi: "Tibi aras! „Știam eu că lingviștii nu prea au simț poetic ; mă rog, „unii dintre ei", cum se zice.

Nu voi duela pe scânduri suspendate – mai ales cu o reprezentantă a prototipului îngerilor din senin – dar la câteva chestiuni mai bine puse pe pământ mă simt obligat să răspund. Nu voi înțelege, de pildă, un raționament ca acesta :" *N.G. afirmă că apostroful ar fi fost eliminat din 1953 din scrierea limbii române, ceea ce nu corespunde realității. El se folosește în continuare...*". Care realitate, mă rog? Cea din 1953, cea de astăzi după revenirile succesive asupra acelei reforme, realitatea limbii literare, a celei familiare, etc ? Sunt atâtea variante, că logica nu ne scoate din aspectul „cam haotic" al chestiunii. Regula nr. 2 din normele reformei de la 1953 spune clar :" Se înlocuiește apostroful cu linioara, pentru a marca rostirea împreună a două sau mai multe cuvinte *(s-a dus, m-a văzut, v-a scris, dusu-s-a , într-o zi, nu-s* etc)." În *Introducerea* la explicarea acestor norme se spune și mai clar :" Vorbirea curentă se caracterizează și prin tendința de a scurta cuvintele, prin omiterea unor sunete sau chiar a unor silabe, de exemplu *cîn vine* (cînd vine ), *am fos și eu* (am fost și eu), *folositor* (folositor), *lucrărilor* (lucrărilor)..." . Se cere însă ferm:" *În vorbirea îngrijită trebuie evitate astfel de rostiri*" – și se specifică expres :" *Normele ortoepice au în vedere vorbirea îngrijită, și nu pe cea curentă, familiară*". Puncum. O ortoepie îngrijită are nevoie de o ortografie idem – și de amândouă se îngrijesc, conform H.C.M. nr.3135 / 1953, cei care se știu. Iată, aici, originile acelei a treia limbi române despre care scriam. Vedeți, doar: teoretic în sensul regulii de mai sus este vorba de „rostirea împreună" a două cuvinte. Eu arătam că astăzi se poate scrie, datorită libertății pe

care şi-au luat-o indivizii şi instituţiile în privinţa ortografiei, precum la TVR 2 : „ *D'ale lu' Mitică*" , unde se resimte natural diferenţa dintre cratimă şi apostrof : în *lu'* cade *i*, dar cuvintele nu se rostesc împreună, *lumitică* precum *luminiţă* de exemplu, deci apostroful marchează căderea în sine. Imaginaţi-vă un „*D-ale lu-Mitică*", aşa cum ne obligă regula cratimei : ar fi resimţit ca nenatural, grotesc. Prima cratimă , „D-ale", s-a folosit în schingiuirea titlului „*D-ale carnavalului*", vezi ediţiile de după 1953 din Caragiale – dar cea de-a doua cratimă, nu: s-a evitat constant. Principial, deci, această situaţie de limbă, cu cele două apostrofuri re inventate spontan după 1989, nu este cuprinsă în regulă, iar scrierea limbii române după această regulă nu poate exprima, cuprinde, situaţii de acest gen. Suntem obligaţi să rostim cuvintele întregi, să le scriem întregi, să folosim perifraza. Asta a instituit un şablon care se regăseşte în limba literară actuală, a poeziei sau a prozei artistice, care evită masiv cuvintele legate, eliziunile, etc. Practic, noi folosim, astăzi, o altă limbă literară decât scriitorii noştri clasici ori cei de dinainte de 1953, se vorbeşte de o „evoluţie" – dar este fals : nu a evoluat ci s-a schimbat convenţia, dintr-o limbă aşa zicând *apostrofică*, limba română ( scrisă ) a devenit *cratimatică*. S-a înlocuit un semn vital, definitoriu, cu altul – care duce, firesc, la altă definiţie. S-a schimbat profilul limbii literare, de fapt. Că micile strecurări printre norme operate succesiv până în 1989 dau, totuşi, voie apostrofului să marcheze unele căderi de finale sau chiar silabe interioare ( celebrul *mă'ligă* pentru *mămăligă* a făcut carieră ca exemplu paradigmatic : vedeţi, însă, că noi, azi când avem voie, nu scriem *d'nă*, ci *d-nă*) – asta nu mă interesa.

### *2. Reformă, sau măsură ?*

D-na profesoară Ioana Vintilă-Rădulescu ( în continuare îi voi zice D-na Profesoară) „reacţionează" oarecum instituţional, adică

în numele unei instituții care ar avea menirea strictă să apere convenția ortografică actuală. Discutând *in abstracto*, dânsa respinge argumente peste argumente cu...indiferență la persoane .Mai exact spus, pune, în contul meu, personal, toate observațiile după care acea reformă viza apropierea limbii noastre de limbile slave. Iarăși : nu eu am spus-o – și, deși pare superfluu să insistăm asupra unei chestiuni vechi, antice și de demult rezolvate, trebuie s-o fac pentru a defini un mod de a polemiza al unui lingvist actual. Așadar, chiar în „România literară", cu câteva numere înainte de a lua și eu cuvântul, dl. prof. Al. Niculescu reluase discuția pe această temă. La rândul său, dl. prof. Paul Miron o tratase exemplar în revista ieșeană „Timpul" ( vezi mai ales nr. din iunie 2004). Lumea savantă la vârf a afirmat și a insistat că reforma din 1953 a fost o încercare de apropiere dincolo de firesc a limbii române de cele slave, mai ales prin grafie. Este de bun simț, de altfel, să se accepte că orice se legifera în anii '5o la noi era pătruns de acest spirit al apropierii până la dizolvare...Eu am continuat, doar, discuția într-un cadru care a primit-o, adică într-o revistă culturală. D-na profesoară pune sub semnul întrebării: "*Este adevărat că apostroful nu se folosește în scrierea limbii ruse, dar nici cratima nu are în această limbă larga utilizare din română, ceea ce nu ne îndreptățește să vedem în măsura din 1953 un model rusesc.*" Raționamentul mă neliniștește. nu numai pentru că reforma amintită a devenit, iată, „măsură" – dar pentru că abuzează de un sofism : această „largă întrebuințare" i s-a dat cratimei chiar atunci, prin redistribuirea funcțiilor pe care le avea, până atunci, apostroful. Reținîn contul meu prima parte – și reiau: pentru că în limba rusă nu se folosește apostroful, acesta a fost scos și din scrierea limbii române.

Mai sunt bănuit că aș fi inventat două tipuri de apostrof în scrierea limbii române. Nicidecum : Gheorghe Beldescu este acela care le-a re definit („ Ortografia limbii române", Ed. Științifică și enciclopedică", 1987). Nici acest nume nu este cunoscut la Institutul de lingvistică? Doamna profesoară Flora Șuteu

consemnează, într-o recenzie a lucrării: "*Nu cred că în editarea unui poet ca Eminescu folosirea apostrofului s-ar cere cu atâta insistență cum rezultă din exemplele date de d. Gh. Beldescu*" – dar vedeți, este vorba de un „nu cred", de o îndoială la nivelul sensibilului: dacă dânsa ar fi editat și poezia lui Eminescu (a editat numai o mică parte a prozei artistice a poetului) sunt sigur că și-ar fi atenuat această îndoială... Dar nu despre asta estre vorba, ci despre faptul că Gh. Beldescu, nu eu, este cel care a explicat primul, cu exemple și demonstrații strălucite, cele două apostrofuri prezente în scrierea eminesciană. Eu am adus în discuție și alte forme de apostrof tot la Eminescu – dintre care cel mai important este apostroful postpus despre care D-na Profesoară pare a nu fi auzit. Nici pe acesta nu l-am inventat eu – ci Perpessicius, în notele la vol. VI din editia sa (dau trimiterea exactă). În locul tuturor acestor posibilități de a reda sensurile și retorica textului poetic, ca printr-o compensație ne sancționată de lege, editorii de texte de după 1953, unii dintre ei, au descoperit că pot plimba cratima între cuvinte, adică o pot pune mai aproape de primul cuvânt sau de al doilea, după cum vor sau resimt accentuarea în fluxul rostirii. În discuție sunt, aproape exclusiv, monosilabicele atone plasate pe lângă plurisilabice, iar situația este ca în limba latină sau greacă: se accentuează p*o*pulus, dar populùsque (particula -que, o silabă neaccentuată, alipită de cuvânt, trage accentul lângă ea), vóbis dar vobíscum, după cum ànthropos devine ànthrop*o*stis respectiv, *tis* alipit induce lângă el un accent secundar pe cuvânt. În mod asemănător apropierea sau distanțarea apostrofului în scrierea tradițională a limbii române (sau a cratimei , în cazul unor editori care au descoperit eficientul ei joc grafic) indica accentele secundare ale rostirii. Lidia Sfârlea a teoretizat această modalitate (fără exemplele latino-grecești, care-mi aparțin), într-o lucrare de doctorat dedicată limbajului scenic, devenită apoi carte prin publicarea la Editura Științifică și Enciclopedică – iar Petru Creția o aplică masiv, cu metodă, în

editarea lui Eminescu. Eu arăt că procedeul era folosit și de Perpessicius în volumele de după 1953 ale ediției sale. Mai arăt că în perioada interbelică G.Ibrăileanu și G.Călinescu folosesc o cratimă etajată, adică pusă între cuvinte în partea de sus a lor, la mijloc sau în partea de jos, foarte sugestivă grafic.

### *3. Limbi apostrofice și limbi cratimatice*

Sunt cărți, nume oameni, idei... Ce va fi având cu mine personal D-na profesoară Ioana Vintilă-Rădulescu ? Dânsa polemizează, ca să rezum până acum, cu d-nii Al..Niculescu, Paul Miron, Gh. Beldescu, Lidia Sfârlea, Perpessicius, Petru Creția – iar când mă combate zicând că aș afirma că revenirea la apostrof este dificilă pentru că n-ar mai ști lumea cum să-l folosească – polemizează cu dl. prof. Ștefan Cazimir care, tot în „România literară", a scris pe această temă. Iată-mă ... țap ispășitor în numele viilor și morților – singura mea vină fiind că-i citez cu respect pe toți aceștia în articolele și cărțile mele după ce i-am descoperit și i-am pus laolaltă. Mă întreb, totuși, cum e cu putință așa ceva, cum de nu se gândește D-na Profesoară cel puțin la lucruri generale, cum ar fi faptul că scrie într-o revistă academică, ce se va păstra într-o instituție academică la care vor recurge urmașii noștri când ne va veni rândul să facă, și din noi, istorie. În fine, este o chestiune de deontologie specială. De tot hazul devine, însă, o învățătură de felul acesta: "*Cât privește cratima, poate N.G. nu știe cum trebuie folosită, dar acest lucru a fost descris în orice caz pe larg în DOOM1 încă de acum peste două decenii...*". Urmează rezumatul larg de acolo și de atunci. Repet, e de tot hazul, pentru că dânsa îi învață cum se scrie cu cratimă pe Perpessicius, Petru Creția, Lidia Sfârlea... Din două una : ori nu a auzit până acum despre modul cum aceștia au eludat „legea cratimei" ca să scrie românește (nu „graurește", cum se zicea pe vremuri) – ori a auzit, dar nu recunoaște în mod oficial că se putea eluda legea aceea. Se

poate şi asta, sunt încă persoane importante care nu recunosc în mod oficial că s-a încheiat cel de-al doilea război mondial ori că a fost o mişcare social-politică în România prin 1989.

O chestiune care mă priveşte, singura dintre cele 8 sau 9 pe care le agaţă D-na Profesoară în numele meu, este aceea a participării lui Vasile Alecsandri la discuţiile ortografice din Academia Română. Mi se răspunde :" *Cât priveşte pe Alecsandri, este greu de susţinut că acesta îşi propusese o ilustrare în versuri a regulilor ortografice din vremea sa – care nu erau încă precizate aşa cum vor fi ulterior*". Trec peste exprimarea cam greoaie (în fond, şi în latineşte relativa are nuanţă cauzală, şi în vorbirea populară românească – dar aici cauza vine ca nuca în perete la chestiune ) – dar atrag atenţia că nu e vorba de o „ilustrare în versuri", adică de vreun poem ilustrativ sau de a scrie poezii cu scopul de a ilustra ceva – ci doar de scrierea după regulile ortografice la a căror stabilire participa bardul. Era mai reţinut decât Titu Maiorescu, iar acesta ţine să se delimiteze public , în rapoarte oficiale. Important între toate este raportul academic publicat de Maiorescu în 1880, despre care am scris în „Tribuna învăţământului", la rubrica de filologie (asta, în eventualitatea că cineva de la institutul de lingvistică monitorizează presa). Se încheie astfel: „Domnilor membri. Acesta este rezultatul dezbaterilor urmate în sânul comisiunii, ce aţi binevoit a alege pentru lucrarea proiectului de ortografie. Spre a vă da un exemplu practic pentru înfăţişarea ce ar avea scrierea română după această ortografie, am onoarea a vă alătura o transcriere conformă cu regulile aici stabilite. Este *Cântecul gintei latine*, ce l-am transcris, cântat de acel poet şi coleg al nostru, căruia natura pare a-i fi dat menirea a înfăţişa generaţiunilor contimpurane toată frumuseţea eufonică a limbei noastre materne..." Poemul fusese publicat prima dată în 1879, acum se republică – desigur, cu acordul şi corecţiunile autorului, îndoielile sunt de prisos – şi se observă vreo 10-12 diferenţe, dintre care cele mai multe privesc apostroful : pentru

eufonie, el se modifică în context cu punctuația adăugată acum, la republicarea din 1880. Nu reiau, din lipsă de spațiu – și, desigur, pentru că pe D-na Profesoară nu cred c-o interesează asemenea chestiuni – fie și numai pentru că dintr-o limbă „apostrofică", așa cum era limba română pe vremuri, reforma a făcut una „cratimatică" (nu mă joc de-a jargonul științific, deriv corect : dânsa crede că ar trebui să zicem „cratimică", dar cuvântul este grecesc, *kratema,-atos*, însemnând *adaos, atașare, pradă, captură* ; se poate face, oare, lingvistică fără cunoașterea limbilor clasice, cel puțin la nivelul lexicului cu care lucrezi ca lingvist? „Creatorii de cuvinte", acei *„logourgoi"* despre care vorbește Platon, trebuie, după F. De Saussure, părintele lingvisticii moderne, să pornească de la cuvinte care au existat realmente, de la rădăcini reale, nu inventate sau mișcate – altfel cădem în jargonul farmaciștilor unde nu mai există norme). Mai amintesc doar însemnarea manuscrisă a lui Eminescu privind accentul simbolic în limba română : "Pentru acest accent, vezi poezia *Bosforul* de Alecsandri". Recitată în scrierea autorului ei, de la 1867, cu jocul lui de apostrofuri adică, poezia *Bosforul* este altă poezie decât cea pe care o avem în edițiile actuale, cu scrisul tras la rindea după cum mă exprimasem și eu, poate cam dur, dulgherește, dar sugestiv pentru că într-adevăr cratima apărată cu atâta străjnicie de adepții „măsurii" din 1953 netezește scrisul, șterge acel basorelief sufletesc implicat în jocul dintre cuvinte – anulează, adică, acea „frumusețe eufonică a limbei noastre materne" pe care o viza Maiorescu.

### *4. O revistă* de cultura *ideilor*

Revenind, însă, la raportul citat din 1880, trebuie să spun că mă surprinde faptul că este necunoscut de către D-na profesoară Ioana Vintilă-Rădulescu, o specialistă în scrierea limbii române care a coordonat, iată, masivul DOOM2. Aici, în acest raport, se

stabilise, doar, prin regula nr. 9, că „ Apostroful nu se pune înaintea articolului feminin *a*, prin urmare se va scrie *casa, masa* etc." Iată chiar motivul pentru care interveneam, de fapt, în „România literară" : voiam să arăt consecinţele ultime, actuale, ale acestei reguli. Constat că mă aflam tot „pe greceşte" şi aici, adică nu eram de loc înţeles. Revin. După cum vedem, în *casa, masa* se contopesc grafic două părţi de vorbire într-un singur cuvânt (substantiv şi articol hotărât). Se acceptă că alipirea aceasta este singura excepţie de la regulă, în rest părţile de vorbire se scriu separat în româneşte (*m-au, s-au, mi-au* etc) . Eu observ, însă, o altă excepţie, care în zilele noastre s-a lăţit excesiv : când lume foarte luminată, adevăraţi savanţi, academicieni chiar, scriu şi rostesc :" catedra de istoria artelor" etc. (sau „revistă de cultura ideilor", subtitlul tipărit cu litere de-o şchioapă al revistei d-lui Patapievici) – este cazul să ne întrebăm ce se întâmplă. D-na Profesoară are raţionamentul dânsei standard : e greşit, să se corecteze, să se spună separat *de istorie a artelor*, etc. Acest lucru ar trebui, însă, să-l spună – nu mie, nu câtorva dintre savanţii noştri, ci unor categorii întregi, adică istoricilor, sociologilor – şi poate chiar unor lingvişti înclinaţi să judece psiholingvistic chestiunea şi să ierte paradoxul. Să tipărească, adică, dl.Patapievici „ revistă de cultură a ideilor" (corect, dar cacofonic, după cum se observă) să se corecteze şefii catedrelor respective, etc. Acest *de cultura* nu poate fi nominativ pentru că are prepoziţie – şi nu poate fi acuzativ pentru că este, grafic cel puţin, articulat – deci este ceva care nu există, trebuie scos din limbă. - Dar...de ce să fie greşit, totuşi, când se pronunţă astfel, când are sens pronunţat astfel? Ajungem să avem două gramatici, una a rostirii şi alta a scrierii? Nu avem noi voie de la lingvişti să folosim apostroful, cum ar trebui, dar în pronunţie este eliziune indiferent de motivaţie, adică aşa: „catedra de istori'a artelor", „revistă de cultur'a ideilor" , etc. . În cuvântul *cultura* din expresia de *cultura ideilor* s-a contopit substantivul nearticulat *cultură* – şi

marca de genitiv feminin *a*, se citesc, adică, împreună, legat. Cu o fină implicare a rostirii corecte, diferența poate redeveni sensibilă – dar în situația actuală a standardizării scrisului și rostirii este aproape imposibil. Ar trebui să se dea tema țăranilor sau ciobanilor din munți și să se asculte cum vorbesc ei (de urmărit mai ales rostirea toponimelor care implică genitivul feminin , vezi expresii de tipul „ apă de poiana Negrii", față cu „vin de viață lungă" ; iarăși, nu insist, sunt chestiuni care, tratate separat, ar lua mult spațiu). Eu repet, însă, ceea ce se vede teoretic : nu mai este vorba de excepția adoptată la 1880, adică de articolul hotărât, ci de particula genitivului. Ar fi a doua excepție.

În plus, găsesc chiar a treia excepție, adică altă categorie de cuvinte care se rostesc contras și se scriu impropriu împreună. Situația este gravă din punct de vedere teoretic, chiar dacă lingviștii, ei, nu frisonează nicicum: nu se mai justifică, iată, scrupulul acela infinitezimal pentru despărțirea prin cratimă *m-au, s-au, mi.-au* etc. În exemplul pe care-l discutam atrăgeam atenția că limba vie, populară, păstrează diferențele accentuale. Țăranii zic *odaia mare*, dar și *odai'à mare*, adică articulat, *odaia*, sau în contragere cu adjectivul demonstrativ. D-na Profesoară are același argument cu rol de panaceu universal :" nu are nici un rost să se scrie fat'à bătrână, cu apostrof și chiar cu accent pe a, nefiind vorba aici de accent, ci de o formă regională a adjectivului demonstrativ, care urmează unui substantiv articulat, ca și la masculin în *bărbatul ăl (cel) bătrân*". Recomandare: să se folosească limbajul elevat, *odaia cea mare*, *fata cea bătrână*, etc. Sfânta perifrază a lingviștilor români care te scapă de orice frisoane. Numai că asta trebuie să i-o spună D-na Profesoară ciobanului de 70-80 de ani din munți, care nu face decât să ducă limba mai departe păstrând-o așa cum este. Pe noi nu ne convinge – și constatăm, repet, că, indiferent de cauze, avem a treia excepție categorială de la regula lui 1880 – și că ar trebui să ne rezumăm numai și numai la articolul hotărât (a cărui situație este, de altfel, considerată cam incertă în noua gramatică academică) – iar

celelalte categorii să le tratăm logic şi omeneşte, aşa cum se tratau şi după 1880, cu apostrof şi accent. Mai mult chiar : accentul trebuie să fie grav, cum l-a pus în mod natural şi D-na Profesoară, ceea ce înseamnă că trebuie să-l avem în vedere şi pe celălalt , accentul ascuţit. Un volum al lui Iacob Negruzzi scris şi publicat pe vremea când limba română avea dreptul la accente şi apostrofuri se chema „Copii după natură" – şi aici vom folosi, dacă ni se dă voie, în mod natural accentul ascuţit Aceste simetrii sunt în limbă, nu eu am inventat nici cele două feluri de apostrof, nici cele două feluri de accent .În cazul de faţă, situaţia este iarăşi ca în limba greacă, unde accentul pe finală este totdeauna grav. Iată că este resimţit în mod natural grav, deci (re) folosirea lui n-ar încurca pe nimeni azi, cum n-a încurcat nici înainte de 1953. Se prea poate ca şi originea celor doua apostrofuri principale din scrierea limbii române să fie tot în limba greacă, şi anume în cele două spirite, spiritul lin şi spiritul aspru, adică virgula spre stânga şi spre dreapta. Asta n-o pot, însă, spune domnii lingvişti ... decât învăţând limba lui Eschil.

Revenind la retorica vorbirii, am să amintesc cum spun crainicii de anul nou, la radio sau la televizor, toţi fără excepţie, silabic, sacadat : „ Un an mai bun !" Ar trebui să nu jignească anul care a trecut, să nu-l considere rău când n-a fost , şi să accentueze ca ţăranii sau ca ciobanul din munţi particula „mai", ca pentru sensul normal : Un an şi mai bun ! Între bine şi mai bine nu e alegere, ci doar întâmplare fericită. Accentele se notează când e nevoie – şi cât de necesare ar fi, mai ales pentru miile de toponime – ori se deprind ca intonaţie după sensul limbii. Când nu le mai notezi de loc – situaţia scrierii noastre actuale – se pierde cu timpul şi deprinderea ca atare.

### *5. Eminescu, în rol de cobai ortografic naţional*

Pe D-na Profesoară Ioana Vintilă-Rădulescu n-o interesează nimic din toate aceste lucruri. Ştiam din experienţă personală că

lingviștii noștri ( mulți dintre ei, cum se zice ) nu mai simpatizează cu limbile clasice, sunt cam opaci la poezie, caută mai ales să păzească „regulile". De aceea nici n-am apelat la revistele „de specialitate" – care, de altfel, nu au găzduit nici discuțiile despre noua ortografie din anii '90 - ci am publicat acest fel de articole în presa culturală, mai ales în „Tribuna învățământului" – dedicată profesorilor, în fond ( și unde am o lungă și interesantă discuție cu cei de limba română) – dar și în „Bucovina literară" și în „România literară" (unde, prin cine știe ce întâmplare, D-na Profesoară a observat unul dintre ele). În principiu trebuie s-o liniștesc: nu cer reformă ortografică, și am spus asta mai de fiecare dată când am luat cuvântul. Cer, însă, un regim preferențial pentru poezie și numai pentru poezie, și în mod special pentru Eminescu și poezia română clasică. Să scriem, adică, poezia lor așa cum au scris-o ei, în coordonatele ortografice pe care și le-au fixat ei, să-i lăsăm să se exprime natural și conform cu voința lor. La noi, în ultima jumătate de secol, orice reformă sau „măsură" ortografică s-a experimentat întâi și-ntâi pe Eminescu, după raționamentul că dacă rezistă el este bine, reforma sau măsura respectivă poate fi „implementată" ; până și aberația de după 1993, cu „î" și „ sunt" (jumătate din „contrareforma" academică) , are parte de o ediție universitară a poeziilor lui Eminescu girată de un ljngvist *en titre*. Acest rol de cobai național destinat de lingviști lui Eminescu trebuie să fie oprit. Atât ceream, nu mai mult. Pe vremea lui Titu Maiorescu laitmotivul acestor reguli era următorul :"*Se lasă la latitudine a se scrie expediţiune sau espediţiune, exemplu sau esemplu, după cum vrea să pronunţe scriitorul.*" Deci, nu după cum se pronunță – ci după cum fiecare vrea să pronunțe, principiul ortografic se subordonează voinței scriitorului, pentru că el, scriitorul, face limba – nu lingvistul. Aceasta era și motivația mea , și ea privea poezia – mai exact, doream și doresc să-i învăț pe tinerii poeți să-și scrie singuri poeziile în românește. Citez o observație a lui Gh. Adamescu din

1898, despre ceea ce înţelegea el, pe atunci, prin vers :" Un vers bine ritmat deşteaptă, pare-că, prin efectul său, un fel de sentiment că ideea exprimată într-însul ar fi existat de mai nainte în limbă şi poetul a avut numai s-o scoată la iveală...". Acest „bine ritmat" al epocii noastre clasice, exprimat anterior prin „frumuseţea eufonică a limbei noastre materne" - sunt principii care ordonează scrierea. I.L.Caragiale va vorbi, pe la 1902, de „lăcătuirea frazei". Căderea de la 1953 în... principiul minimului efort ( dacă acesta este un principiu general ) nu poate fi decât pasageră, mai mult sau mai puţin seculară.

Cât ştie D-na profesoară despre Eminescu, însă, se poate vedea din această frază unde îşi dă aerul că mă persiflează :" Iar editarea critică a poeziei antume a lui Eminescu cu apostrofuri nu mai pare necesară, fie şi numai datorită faptului că Gh. Bulgăr , aşa cum recunoaşte însuşi N.G., a făcut-o deja (chiar dacă fără aparat critic ) în 1998 şi cu atât mai mult cu cât Academia Română a început publicarea unei ediţii scanate a manuscriselor eminesciene, unde se poate vedea exact cum a scris Eminescu la vremea lui." Onorat auditoriu, nu recunosc nimic ! N-am spus aşa ceva nicăieri, niciodată. Regretatul profesor Gh. Bulgăr a scos, în 1998, antumele eminesciene - dar în ortografia din 1998 a Academiei Române, adică fără „apostrofuri". Este o ediţie critică, iar în loc de ceea ce D-na Profesoară numeşte aparat critic are o anexă cu registrul emendărilor refuzate perpetuu din 1967, de când acestea au fost stabilite în „Dicţionarul limbii poetice a lui Eminescu" , al cărui coautor a fost şi Gh. Bulgăr. Dicţionarul a fost lucrat la Institutul de lingvistică timp de aproape 15 ani, după care colectivul de elaborare a fost dizolvat, aşa cum s-a procedat sistematic după ultimul război cu toate închegările eminescologice : cum îşi „făceau planul" prin diverse instituţii, cum se desfiinţau - nu cumva să emită pretenţia la continuitate, eventual la înfiinţarea vreunui institut Eminescu. Totuşi, cartea a fost o glorie

a acestui institut, și e păcat că D-na Profesoară n-a auzit de ea. În prefața la ediția sa, Gh. Bulgăr povestește aventura acestor peste 100 de emendări ale textului eminescian , pe care „nu se știe cine" dintre lingviști și filologi s-a opus să le introducă în scrisul eminescian, persistând doar semnalarea lor ca atare într-un tratat academic. În aceeași prefață, însă, Gh. Bulgăr mă citează cu teza mea de doctorat „Eminescu și editorii săi", unde discut și poziția apostrofului în edițiile eminesciene. Peste un an, în 1999, profesorul Bulgăr scoate al doilea volum al ediției sale, cuprinzând postumele eminesciene, cu apostrofurile fixate de Perpessicius. Și aici mă citează, și încă amplu, arătând chiar că am dreptate iar Eminescu trebuie cunoscut în scrierea sa, originară. O spune profesorul meu, filolog clasic și eminescolog, stilistician, lexicolog, figură distinsă a filologiei române care ar înnobila și dicționarele academice cu biografia sa științifică. Aș fi dorit, într-adevăr, să colaborez cu dânsul – dar i-am arătat șantierul meu și a înțeles că cei 2-3 ani de muncă pentru confruntarea textelor (din toate cele 24 de ediții critice, din sursele prime și din manuscrise) sunt un termen optimist pe care mi-l fixam – și n-a mai avut cum să aibă răbdare, astfel că i-a rămas doar bucuria de a deschide calea restituirii lui Eminescu.

Oricum, editarea lui Eminescu nu este o „chestiune personală", a mea, ci vine ca o poruncă de la I.E.Torouțiu, pe care l-am editat cu studiile fundamentale în domeniu ( de care actualii noștri lingviști ar avea motive să se teamă ca... de cele două apostrofuri și accente obligatorii ) – și ca o datorie pentru Gh. Bulgăr, refuzată de foștii săi elevi ori doctoranzi...Cât despre scrierea de mână a lui Eminescu, să fie sănătoasă D-na Profesoară, asta nu intră în discuție decât ca argument secundar, pentru că nu reprezintă ultima voință auctorială. Eminescu își revedea textele ( mai ales apostrofurile ) chiar și în tipar ; și în cursul operației de imprimare există suspiciunea că poetul oprea rotativa ca să schimbe câte ceva. Așa că... departe griva...

### *6. Puţinismul ca stare de spirit*

Această reformă ortografică de la 1953, pe care noi o discutăm, în fond, cu atâta patimă extrinsecă chestiunii, a născut două fenomene mai importante: *puţinismul* şi *conformismul.* Puţinismul – instaurat prin „Micul dicţionar..." reluat în ediţii succesive şi devenit, la un moment dat, DOOM (fără a fi, prin asta, „mare" dicţionar) - a derivat în titluri şi preocupări precum „ Puţină gramatică" , „ Puţină aritmetică", „Puţină etimologie" – neapărat câte puţin şi obligatoriu „pentru toţi". Acest puţinism ca stare de spirit a tăiat orice elan către sinteză, către tratat. Astfel se întâmplă că noi, la ora de faţă, după consumarea energiei a două generaţii de puţinişti, nu avem tratatele fundamentale de susţinere a ortografiei, a definiţiei limbii literare etc. Nu avem nici bibliografiile, adică informaţia : cele existente sunt parţiale şi tendenţioase. Acelaşi puţinism a dus, apoi, la tabuizarea unor teme – de obicei, a celor foarte fierbinţi. Un distins filolog semnala, mai anii trecuţi, că în revistele noastre de specialitate nu s-a publicat, între 1953-1989, decât un singur articol despre jargonul hoţilor, nici unul despre înjurături, inscripţii triviale, limbajul secret al puşcăriaşilor, etc. Pot atesta că despre apostrof abia dacă am găsit un articol sau două, de prin anii '60, fără consistenţă însă. Sunt goluri de informaţie, de gândire, de practică – iar acum, că încercăm să punem întrebarea despre aceste chestiuni dinspre cultură, aşadar de alături dar din afara ştiinţei propriuzise, suntem, iată, aspru admonestaţi de către .... Ei bine, chiar de către aceşti „puţinişti" ce se reazemă în principiul minimului efort şi propovăduiesc un iluminism de tot hazul. Este o criză de creştere, nu de sistem – adică eu cred că se poate depăşi din mers dar numai cu aport cultural, deci în mod maiorescian. (Mentorul Junimii considera că orice se poate regenera prin cultură, acesta era creuzetul în care şi politicul şi ştiinţificul se pot reforma).

Ca instituție, acest curent a creat acel miceliu gros, autogenerator, al corectorilor împânziți în toate vasele capilare ale organismului social, politic și cultural – asigurând , cu mândrie și devotament, *corrrectitudinea* scrisului, de la discursul politic de orice grad sau nivel până la articol de ziar, roman, nuvelă sau poem ... Nu insist. Cât despre acest al doilea efect al reformei din 1953 ar trebui să se țină cont de un lucru simplu : orice convenție este supusă istorismului. Ceva natural nu are istorie, nu poți face istoria firului de iarbă sau a curgerii unui râu – dar ce se pune prin convenție pe malul râului nici nu poate exista fără istorie „fie și numai pentru că" ( iată ce tic verbal gingaș am preluat din această polemică) altfel s-ar putea suprapune, n-ar fi loc pentru fiecare lucru în parte dacă nu i s-ar defini locul, deci împrejurările, deci... istoria. După 1953, însă, în lingvistica românească s-a instaurat acest tip de „convenții care trebuie respectate" fără a se mai cerceta de ce. Mai mult chiar : după cum vedem din exemplul dezbătut aici, sunt lingviști care se dispensează de istoria convențiilor, de istoria limbii – a ortografiei, în mod special – de bibliografia problemei lor – devenind interesați numai și numai de aducerea unor argumente tot mai teoretice și tot mai noi pentru păstrarea acestor convenții... tot mai vechi.

Și toate acestea în timp ce, după cum vedem din luările de cuvânt publice, sunt și alți lingviști , care, odată ieșiți la pensie sau despărțiți într-un mod oarecare de instituții, iau pe cont propriu chestiunile care țin de limba română – scriere ori interpretare – și le dezbat în deplină libertate, cu angajare sinceră, plenară. Vedem, astfel, cum numele de popoare (și de limbi) încep să apară tipărite, deci în public, cu majusculă, vedem cum se accentuează în litera publică de tipar *și* atunci când este adverb. Cad una câte una prevederile reformei din 1953. Se pare că instituția cenzurează numai în și din interior – și numai, sau mai ales , prin raport la schema de funcționare. Când este „liber de contract" , adică pensionar – lingvistul român devine filolog

adevărat, adică iubitor al cuvântului, al limbii, al poeziei chiar.

Această argutică instituțională, însă, păstrată și autodezvoltată inerțial, nu poate duce decât la eristică – și zeița Eris se pare că a luat, de fapt, în stăpânire templul lingvisticii românești și se plimbă pofticioasă printre coloanele ei. Iar asta încă de prin anii '90, când înalții lui funcționari organizau dezbateri cu profesorii de limba română, prin județe și mai ales prin Basarabia, ca să boicoteze Hotărârea Academiei Române de revenire la scrierea cu *â* și *sunt*. Efectul : și astăzi presa noastră literară sau culturală este divizată, ținută într-o dihonie poftitoare.

Ce se poate întemeia pe eristică ? - Numai puținism și conformitate.

# CUPRINS

**Introducere**
• *Eminescologia la ora exactă. Gânduri pe ruine*..... 5
• *După marea scanare*..... 10

## PARTEA I
• **„O adunare liniştită"**

• **Argument** ..... 19
• **Politică şi poezie** .....24
*A. Poeziile în limba română*.....28
*B. Traducerile în limbi străine*.....53
*C. Traduceri de M.Eminescu în limba română*.....60
• **Vasile Conta, Veronica Micle şi alţi prieteni** ..... 60
• **Climate politice în 1880-1881**..... 68
• **Presa şi Parlamentul** ..... 76
• **Al. Lahovari şi „Dilema înfiorătoare"**..... 88
• **A. Stolojan, un cititor asiduu al „*TIMPULUI*"** ..... 95
• **P.P.Carp sau omul legăturilor** ..... 106
• **„Democraţia e ca un vas de lut"**.....126
• **„A face legătura între semne"** ..... 143
• **Atentatul din 2 decembrie 1880**..... 158
• **Deviza asasinilor**.....175
• **Presa nu se îngrădeşte** ..... 190
• **Epilog** .....199

## PARTEA A II-A

• **Oglinzile timpului**

• **Argument**..... 213
• *„ROMÂNUL"* **contra** *„TIMPULUI"* ..... 232
*A.1880 : Pregătirea pentru putere*.....232
*B.1881 : Puterea asumată*.....241
*C. 1882 : Puterea în reflux*.....272
*D. 1883 : Puterea fără putere*..... 304

• **Anexe**

CUM A FOST ARESTAT EMINESCU LA 28 IUNIE 1883 *(Relieful informației„ Un rege care ne confirmă, Viața, ca o caricatură, Eminescu între gazde, Între pușcărie și ospiciu, Ein, Zwei, Polizei, Post scriptum: Eminescu și vârsta sacrificială)* ..... 315

IARĂȘI DESPRE A TREIA LIMBĂ ROMÂNĂ (Tibi aras, *Reformă sau măsură, Limbi apostrofice și limbi cratimatice, O revistă de cultura ideilor, Eminescu, în rol de cobai ortografic național, Putinismul ca stare de spirit)*..... ..... 346

## *Cărţi din ciclul A DOUA VIAŢĂ A LUI EMINESCU:*

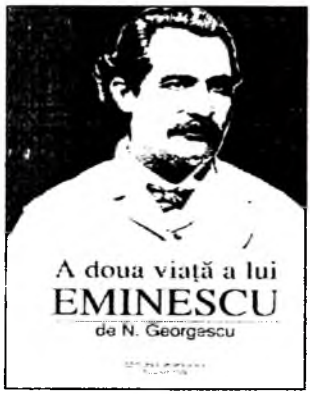


***A doua viaţă a lui Eminescu.*** Ed. Europa Nova, Bucureşti, 1994. Se referă preponderent la ultima zi a lui Eminescu la ziarul Timpul (28 iunie 1883). Cartea conţine texte eminesciene din ziarul Timpul neincluse în ediţii, privitoare la propria sa viaţă şi este însoţită de un "Album incomod" cu ilustraţii (caricaturi de epocă). Teoretizează titlul întregului ciclu: „prima viaţă" a cuiva nu-i aparţine nici lui însuşi, este viaţa ca viaţă, imposibil de scris, descris etc. Este ca „lux prima atque inaccesibila". Nouă ne rămân inteligibile vieţile secunde ale oamenilor iluştri, adică întâmplările sprijinindu-se pe umbre şi penumbre, pe relieful timpului – iar acestea sunt semne sau interpretări ale unor linii de destin ce exprimă limbajul divinului în omenesc. În cazul lui Eminescu, liniile de destin care pot fi identificate se subordonează ideii de sacrificiu, iar ziua de 28 iunie din viaţa sa orientează acest sacrificiu către Ardeal. Conţine texte eminesciene din ziarul *„Timpul"* neincluse în ediţii, privitoare la propria sa viaţă.

***Moartea antumă a lui Eminescu.*** Ed. Cartier, Chişinău, 2001. Reia într-o ediţie îmbunătăţită „A doua viaţă a lui Eminescu" – căreia îi adaugă un capitol consistent despre şederea lui Eminescu la Târgu Neamţ, între 8 noiembrie 1885 şi 9 aprilie 1886.

***Cercul strâmt. Arta de a trăi pe vremea lui Eminescu.*** Ed. Floare albastră, Bucureşti, 1995. Dezvoltă a doua parte a anului 1882 în biografia lui Eminescu, mai ales polemicile de presă pe tema revoluţiei lui Tudor Vladimirescu şi excursia lui Eminescu în Dobrogea şi pe litoralul Mării Negre. Conţine texte eminesciene neincluse în ediţii.

## *Cărţi din ciclul A DOUA VIAŢĂ A LUI EMINESCU:*

***Eminescu şi editorii săi.*** Ed. Floare albastră, Bucureşti, 2000 (2 vol.). Reprezintă lărgirea tezei de doctorat; este o amplă analiză filologică şi istorică a ediţiilor Eminescu, începând cu cele 11 ediţii scoase de Titu Maiorescu – până la ediţia din 1939 scoasă de Perpessicius şi descriind tendinţele de azi în editologia eminesciană. Cele 11 ediţii Maiorescu nu seamănă una cu alta din punct de vedere al textului (punctuaţie şi termeni) – nici între celelalte 24 de ediţii critice ale poeziilor antume nu se pot găsi două la fel. Mai mult : editorii lui Eminescu nu-şi transmit unul altuia diferenţele sau preferinţele pentru cutare ori cutare formă, astfel că numai din comparaţii continue între textele stabilite de fiecare în parte se poate stabili o istorie a difuzării poeziei eminesciene. Prin metoda comparativ-istorică se individualizează profilul fiecărei ediţii în parte şi tendinţa generală a editării poeziei eminesciene, constatându-se o adevărată goană după simplificare. Se analizează insistent *Ediţia princeps* (1883), stabilindu-se că arhitectura ei interioară îi aparţine lui Eminescu însuşi. Sunt greşeli de tipar identice în textul poeziilor din această ediţie şi din prima tipărire, de pildă *cumşe frigiene* (metateză de tipograf pentru *cuşme*), din *„Împărat şi proletar"*; la fel în *Convorbiri literare*, 1874, unde s-a publicat prima dată poemul – şi în *Ediţia princeps* din 1883. Există 15 astfel de greşeli-martor (îndreptate în ediţia a doua de către Titu Maiorescu) – şi ele dovedesc faptul că textul pentru tipar la *Ediţia princeps* n-a fost copiat de mână, ci s-au dat tăieturi din revistă, iar greşelile de tipar au trecut de acolo în carte. Se demonstrează că din aceeaşi *Ediţie princeps* lipseşte o coală editorială (16 pagini) – şi i se stabileşte locul. Cartea este considerată o piatră de hotar în eminescologie.

***Scenarii de istorie literară***. Ediţia princeps Eminescu. Ed. Floare albastră, Bucureşti, 2004. Reprezintă comentariul la ediţia critică sinoptică Eminescu. Se arată necesitatea păstrării formelor dorite de către autor, mai ales a apostrofului, explicându-se cu citate care este rostul acestui semn ortografic atât de important.

## *Cărţi din ciclul A DOUA VIAŢĂ A LUI EMINESCU:*

***M. Eminescu : Poesii.*** **Cu formele şi punctuaţia autorului. Ediţie critică sinoptică.** Ed. Floare albastră, Bucureşti, 2004. Continuă Eminescu şi editorii săi, restituind critic Ediţia princeps Eminescu după ce se compară cele mai importante ediţii cu textele din manuscrise şi din primele tipărituri. Prima parte a cărţii redă textul eminescian stabilit, iar partea a doua discută vers cu vers varianta editorilor de până acum. Reiese o cu totul altă poezie eminesciană decât cea cunoscută prin ediţiile simplificatoare, un text pus sub semnul voinţei auctoriale .

***Cu Veronica prin Infern. Cartea regăsirilor.*** Ed. Floare albastră, Bucureşti, 2004. Dezvoltă primul aspect al relaţiilor dintre Mihai Eminescu şi Veronica Micle, regăsirile lor în viaţă şi în operă, cu o analiză istorică şi filologică amănunţită a epistolarului dintre ei doi, publicat la anul 2000.

***Cu Veronica prin Infern. Cartea despărţirilor.*** Ed. Floare albastră, Bucureşti, 2004. Evocă despărţirile dintre Mihai Eminescu şi Veronica Micle de-a lungul vieţii lor.

*Cărţi din ciclul A DOUA VIAŢĂ A LUI EMINESCU:*

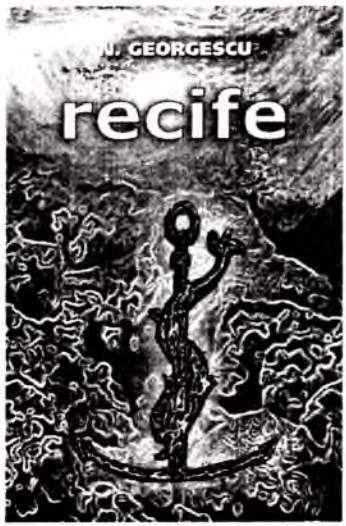


***Recife. Studii de oceanografie***. Ed. Floare albastră, Bucureşti, 2005. Completează studiile despre receptarea operei ziaristice a lui Eminescu, începute în vol. I din Eminescu şi editorii săi ( capitolul A.C.Cuza sau măsura faptei ziaristice), după momentul 1909-1911 de acolo desfăşurând, aici, cazul lui Panait Istrati, 1924-1925.